GERVAI ANDRÁS

TITKOS MAGYARORSZÁG

„Célszemély": a társadalom

KALLIGRAM

Gervai András

TITKOS MAGYARORSZÁG

„Célszemély”: a társadalom

KALLIGRAM
2015

Gervai András: *Titkos Magyarország*

KALLIGRAM
2015

A szerző a könyv megírásához
a Nemzeti Kulturális Alap támogatásában részesült.

ISBN 978 615 5454 87 5

Borítóterv *Hrapka Tibor*
Elektronikus könyv *Nagy Lajos*

Forgalmazza *eKönyv Magyarország Kft.*
www.ekonyv.hu

Tartalom

Bevezető

Élet a (legvidámabb) barakkban

A történelem fogaskerekei között

Ez a könyv az én személyes történetem is. A Kádár-rendszerben én is alattvalóként, a hatalom alávetettjeként éltem. Lázongtam – de nem lázadtam – az alapvető szabadságjogok hiánya miatt, és szenvedtem amiatt, hogy nem teszek semmit, sőt el kell fogadnom a pártállam íratlan játékszabályait. Érthető, ha most, amikor már kellő időbeli distanciával tekinthetünk vissza a félmúltra, és főleg, amikor rendelkezésünkre állnak korábban szigorúan titkos dokumentumok, (újra) megpróbálom összerakni a rendszer mozaik-képét. Mi volt a „kulisszák" mögött? Miben és hogyan éltünk? Hol húzódtak a falak? Hogyan és mennyire fortélyosan épült a rendszer a hatalomtól és retorzióktól való félelemre, az öncenzúrára, a megalkuvásra, a tabukra és tilalmakra? És mennyire a besúgásra, az árulásra? Ezekre a kérdésekre igyekeztem választ kapni.

Azért is van nagy szükség a múlttal való szembenézésre, a mérlegkészítésre, mert az évek múlásával egyre többen hajlamosak arra, hogy – nosztalgiából, vakságból, ideológiai elfogultságból, a rendszerváltás be nem váltott ígéretei és lehetőségei miatti csalódottságukban – a szocializmus évtizedeiből csak a jóra és szépre emlékezzenek. Az idealizált kép elfedi a Kádár-rendszer másik arcát, azt a valóságot, amelyben természetes dolog volt a nyers erőszak, törvénytelenség, a renitensek elhallgattatása, megtörése.

A politikai rendőrség – önigazolásból, saját fontosságát és a mindenkori veszélyt felnagyítva – nem csak kiszolgálta, de túl is teljesítette a politikai vezetés igényeit, elvárásait. Igazolta a hatalom paranoid gyanakvását, manipulatív eszközeivel és

módszereivel maga is formálta, alakította a döntéseket. Célja a társadalom kézbentartása, manipulálása, megfélemlítése volt. Nem csak az „osztályellenség” (a Horthy-rendszer közhivatalnokai, erőszakszervezeteinek, pártjainak a tagjai, gyárosok, földbirtokosok, kulákok), az ellenzékiek, a kritikusan gondolkodók, az egyházi személyek, művészek, alkotó értelmiségiek, popzenészek és rajongóik magatartására, kijelentéseire, lojalitására volt kíváncsi, de szinte mindenkiről mindent tudni akart. Drasztikus eszközökkel avatkozott bele a számára gyanús személyek életébe, pályájába, és ugyanakkor különféle kedvezményekkel, kiváltságokkal jutalmazta a vele együttműködőket. A titkosszolgálatok tevékenységét a párt vezetői irányították, felügyelték. Nemcsak határozatok, PB-állásfoglalások segítségével, hanem gyakran konkrét utasításokkal egy-egy üggyel, személlyel kapcsolatban.

A titkosszolgálatok megfigyeléseinek, operatív akcióinak haszonélvezői, a titkos információk felhasználói a Politikai Bizottság tagjai, a Központi Bizottság illetékes titkárai, a megyei első titkárok, s a KB egyes osztályának vezetői voltak. Kádár alatt a III/III. Csoportfőnökséget szinte a KB egyik osztályának lehetett tekinteni.

A Cég működésének és a szervezet működtetőinek bemutatása, leleplezése mellett a mindennapok faggatása is komoly haszonnal jár. Az állambiztonsági szervek dokumentumai ezért is különlegesen izgalmasak, összetettek: az ügynökök és részben a tisztek is, akaratlanul is a krónikás és a naplóíró szerepét is betöltötték. Jelentéseikben a célszemély (illetve a megfigyelt társaság, munkahelyi közösség) környezetét, tárgyakat, dolgokat, az emberek szokásait, viselkedését, különböző eseményeket, történéseket, jelenségeket is leírtak, és a megfigyeltek megjegyzései, közlései, dialógusai is rengeteg fontos információt tartalmaznak. A hétköznapoknak ebből a gazdag szövedékéből

képet kaphatunk a Kádár-korszak társadalmi viszonyairól, a kisemberek hétköznapjairól, kapcsolatrendszeréről, életmódjáról (vásárlás, öltözködés, szórakozás, utazás), politikai félelmeiről, hiedelmeiről, vágyairól is. A mikrotörténelmi megközelítés révén a történelem fogaskerekei közé került egyén életét ismerhetjük meg. Azt, hogy milyen egzisztenciális, hatalmi beszorítottságban élt, hogyan gondolkozott, milyen problémák foglalkoztatták, milyen kompromisszumokra kényszerült a beilleszkedése, érvényesülése érdekében, milyen trükköket, stratégiákat alkalmazott, vagy ezek hiányában milyen hátrányokat szenvedett el. Végső soron a történelem kulisszái mögé pillanthatunk: a kádárizmus, a diktatúra lényege, a kettős beszédre és kettős tudatra épülő amorf, ellentmondásos természete tárul fel.

Mélyfúrás

A *Titkos Magyarország. A „célszemély”: a társadalom* című könyvem – tárgyát, témáját, problematikáját, a megírás módszereit, célját tekintve – a *Fedőneve: „szocializmus”* folytatásának tekinthető. A struktúrákat, a szolgálatok változó-változatlan ellenségképét, a szervezet működését, a tartótisztek és főnökeik tevékenységét, módszereit, magatartását, a hálózati személyek pályafutását, a célszemélyek megfigyelését vizsgálom – de emellett hangsúlyosan a mindennapokat faggatom. Azt, hogy az állambiztonsági szervek mennyire voltak jelen a kisember mindennapjaiban, munkahelyén, magánéletében, kapcsolatrendszerében, és a róla szóló ügynöki, titkosszolgálati jelentések hogyan határozhatták meg érvényesülését, szakmai előmenetelét, továbbtanulási lehetőségeit.

Míg a *Fedőneve „szocializmus”* esetében elsősorban a filmszakmára, és nagyrészt a kulturális területre fókuszáltam, most arra törekedtem, hogy minél több helyen „fúrjak le”, többféle metszetet készítsek. A megfigyeltek és a hálózati személyek

különböző társadalmi rétegből, szubkultúrából kerültek ki, sokféle foglalkozást, politikai attitűdöt reprezentálnak.

Több esettanulmány szereplői Budapest külvárosaiban vagy vidéki kisvárosban, falun élő, többnyire alacsony iskolázottságú emberek. Akad közöttük nyugdíjas bányász, laboráns, éjjeliőr, írógépszerelő, műszerész, technikus, anyagbeszerző, meós, bérelszámoló, ügyintéző, biztosítási ügynök, termelőszövetkezeti és kisipari termelőszövetkezeti (ktsz) dolgozó, szak- és betanított munkás, segédmunkás, rakodómunkás, de egykori földbirtokos és kulák, intéző, főiskolás, ügyvéd, főkönyvelő is. És olyanok is, akiket egy tiszt így minősít: *„garázdaságra, meggondolatlan cselekedetekre hajlamos korosztályhoz tartozó személyek.”*

Aki nem fogadta el a kurzus ki nem mondott jelszavát – hagyd a politikát, építkezz! –, s akár csak egy kicsit is kritikusan gondolkozott, az előbb-utóbb érzékelhette, esetleg a saját kárán is megtapasztalhatta, hogy diktatúrában él. Elég volt annyi, hogy mondjuk a Szabad Európa Rádiót vagy az Amerika Hangja adásait hallgatta *(Szól a Rádió, A „Varázsló”)*. Néhány naiv, hősködő fiatal el sem követett cselekedetért, összeesküvés koholt vádjával került börtönbe, ráadásul a kádárizmus aranykorának tartott hatvanas évek második felében *(Tűzáldozat a Múzeum kertben. A proletárdiktatúra ellenségei).* Arról sem tudtunk eddig, hogy akadtak pszichiáter ügynökök, akik jelentettek kollégáikról, és a hatalom szemében gyanús pácienseik egészségi állapotáról, problémáiról *(Pszichiáterek és az állambiztonság)*.

Az is könnyen válhatott gyanússá, megfigyeltté, feltételezett elkövetővé, aki semmit sem csinált. A *Vaj a fejen,* a *Lenin hüje volt,* vagy *A helyzet fokozódik* című írások sok szereplőjére a gondolatrendőrség röplapok, graffitik vagy egy névtelen levél szerzői után indított hajtóvadászat során figyelt fel, szállt rá.

A politikai rendőrség titkosszolgáival, hálózati személyeivel – az ügynökök, informátorok, titkos megbízottak, titkos munkatársak

száma 1950 és 1990 között kb. 200 ezer fő volt –, társadalmi kapcsolataival, és a hivatalos kapcsolatnak számító (a dolgozók magatartásáról beszámolni köteles) munkahelyi vezetőkkel, alkalmi besúgóival átszőtte és ellenőrzése alatt tartotta a társadalom egészét, és szinte mindenkiről tudott információt gyűjteni.

A társadalom ilyen jellegű szennyezettségére példaként említhetek két, kötetbeli történetet. Kodály Zoltánt ugyan nem figyelték meg – legalábbis jelenleg erre kevés bizonyítékunk van –, ugyanakkor akármit is csinált, akár valamilyen zenei-, kulturális-, művészeti eseményen vett részt, akár jeles művészekkel, közéleti szereplőkkel találkozott, mindenütt ügynökökbe botlott, akik rövidebben-hosszabban beszámoltak a megjelenéséről, kijelentéseiről, magatartásáról. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 160 (munka-, vizsgálati és objektív) dossziéban található ilyen jelentés, dokumentum.

A figyelem arányosan ugyanolyan mértékű és erősségű volt még egy-egy faluban is. A *Vaj a fejen* című fejezetben szereplő jászsági település lakóinak lépéseit hat ügynök, illetve nyolc hivatalos és társadalmi kapcsolat kísérte féltő gonddal és enciklopédikus érdeklődéssel. A hat ügynök közül az egyik a helyi pap volt, aki 25 éven át jelentett.

Kontinuitás és átfedés

Kutatásom időbeli kereteit kicsit kitágítottam, és az (ÁVO) ÁVH ténykedésével, szerepével is foglalkozom. Egyrészt azért, mert egyes ügyek csak 1956 után zárultak le, vagy 1956 előtt kezdődtek el, illetve néhány kötetbeli ügynököt még a forradalom előtt szerveztek be, és így pályájuk csak a Kádár-korszakban teljesedett ki. A Kádár-éra titkosszolgálatai 99%-ában megörökölték az ÁVH személyi állományának nagy részét, és ezzel részben a módszert, stílust, szemléletet is tovább vitték, s a korábbi ellenségképet is

megörökölték. *(A 26-os számú holtest* című tanulmány is ezt bizonyítja: az ártatlanul letartóztatott, és az ÁVH börtönében elpusztult – elpusztított? – tisztességes, művelt kommunista kádert 1956 után sem rehabilitálták.)

Könyvemben az elhárítás és hírszerzés is előtérbe került, mert ezek a szolgálatok is részt vettek az itthoni lakosság elleni „hadviselésben”, vétlen egyéneket felhasználva különböző játszmáikban. Tisztjeik és ügynökeik együttműködtek a belső reakciót elhárító osztályokkal (a Rákosi-rendszerben), majd később a III/III-mal. (Egy-egy ügyön párhuzamosan vagy egymás után alkalmanként két vagy mindhárom szolgálat dolgozott.)

Teller Ede, Wigner Jenő, Szilárd Leó, Békésy György az ötvenes évek elejétől került az ÁVH célkeresztjébe. Tervezett becserkészésük legfőbb célja az volt, hogy tudásukat, titkaikat, kutatási eredményeiket Magyarországon, illetve – a KGB révén – a Szovjetunióban hasznosíthassák. Az is felmerült, hogy rávegyék őket a hazatelepülésre, de legalább a hazalátogatásra. Létezett egy szerényebb forgatókönyv is: el kell érni, hogy – az ország kedvező megítélése, imidzsének javítása céljából – az amerikai sajtóban kedvezően nyilatkozzanak rólunk. Ezekben az esetekben nemcsak a tudósok magatartása, a hírszerzés és elhárítás naiv elképzelései, dilettáns módszerei izgattak – persze azok is –, hanem talán még jobban az, ahogy a hírszerzés és az elhárítás céljai érdekében gondolkodás nélkül felhasználta, tönkretette a tudósok itthoni rokonait, barátait, ismerőseit.

Ez a módszer, ez a zsarolási technika bevett gyakorlat volt. A hírszerzés a kinti magyar emigráns szervezetek vezetőit, tagjait, a katonai, gazdasági, technikai szempontból fontos munkahelyen dolgozókat, a befolyással, nagy ismeretséggel rendelkezőket igyekezett felkutatni, életkörülményeiket és kapcsolatrendszerüket feltérképezni. A magyar emigránsokat vagy itthoni rokonaikat azzal zsarolták, hogy csak akkor látogathatnak haza, illetve

Nyugatra a szeretteikhez, ha együttműködnek a titkosszolgálattal.

Titkosszolgák, besúgók és besúgottak

A tartótiszteket, sőt az egyes ügyekben tevőleges szerepet játszott összes többi tisztet igyekszem reflektorfénybe állítani. Ezúttal nem a lábjegyzetekben szerepeltetem őket, hanem a könyv végén külön fejezetet szentelek pályájuk ismertetésének. Ezzel is hangsúlyosan kiemelem őket a számukra oly kedves anonimitásból és nyomatékosítani akarom, hogy a felelősség nem is annyira az ügynököket terheli – bár sokuk igazán eminens és lelkes kollaboránsnak, bedolgozónak bizonyult –, hanem sokkal inkább az elnyomó apparátus működtetőit, az események mozgatóit.

A tisztek profiljához az ÁBTL-ben levő személyi dossziéik (ún. „személyi fogyaték") anyagait: a különböző időben született önéletrajzokat, adatlapokat, a munkájukra vonatkozó feljegyzéseket, jelentéseket, a főnökök minősítéseit, az esetleges fegyelmi ügyek jegyzőkönyveit, az ÁBTL Archontológia életrajzait, illetve különböző, a korszakkal foglalkozó könyvek szócikkeit, jegyzeteit használtam fel. A szövegben csillaggal jelölöm azokat a tiszteket, akikről találtam anyagot, és így ők szerepelnek az *Állambiztonsági ki kicsoda* című fejezetben.

A néha mini-portrékká kerekedő szócikkekből kiderül, hogy sok tartótiszttel volt magatartásbeli, fegyelmezési probléma: nem tudtak uralkodni az idegeiken, hamar dühbe gurultak, ingerülten beszéltek a kollégáikkal, s alkalomadtán a feletteseikkel is. A gyakran korhatár előtt beadott nyugdíjkérelmeiknél többnyire túlterheltségükre, betegségeikre hivatkoztak. Az sem volt ritka, hogy egy-egy tiszttől fegyelmivel vált meg a testület, s az sem, hogy az illető maga kérte – esetleg viszonylag rövid szolgálati idő után – a leszerelését. (Minderre vonatkozóan sok mindent megtudhatunk a Szőtsné Fritz Ágnes grafológussal készült interjúból, aki négy társával együtt ügynökök és tartótisztek különböző időben

keletkezett jelentéseit, kéziratait tanulmányozta és hasonlította össze.)

Egyes tisztekről egyébként viszonylag sok dokumentum áll rendelkezésre, míg másokról csak nagyon kevés, vagy semmi. Gyakran az ugyanabban az ügyben eljáró tisztek közül egyeseknek – és nem is feltétlenül a rendszerváltás után tovább szolgálóknak – nyoma veszett, mintha a föld nyelte volna el őket. Ez is látványosan bizonyítja a korábbi belügyi iratok átadása körüli anomáliákat.

A tisztek rövid pályarajzai mellett többféle forrás felhasználásával megrajzoltam egy közel három évtizeden át regnált, fontos posztokat betöltött állambiztonsági középvezető szakmai pályafutását, és közvetve a portréját is. Ebből a tanulmányból *(A család)* talán arra a kérdésre is választ kapunk, hogy a Rákosi-, majd a Kádárrendszerben mekkora hatalma volt egy titkosszolgának, mennyire határozta meg intézkedéseit, módszereit – a szervezet szigorú rendjén, szabályain kívül – az egyénisége, a mentalitása. Külön érdekesség, hogy hősünk édesapja, és két felesége is a Cégnél szolgált.

A különböző rendű és rangú hálózati személyek fedőnevét feloldom. A jelentésekben szereplők, a besúgottak is többnyire nevesítve vannak, hacsak a rájuk vonatkozó információk nem túlságosan intimek, kényesek. Azokat a megfigyelteket, akik – tudtuk nélkül – hosszabb ideig is a politikai rendőrség célkeresztjében voltak, amennyire lehetett, igyekeztem megkeresni.

Arra törekedtem, hogy a dossziékban olvasható történések, tények, információk, leírások, beszámolók mozaikdarabjaiból, töredékeiből kirajzoljam az ügynök, esetleg a tartótiszt, illetve a besúgott portréját, és mindeközben megidézzem a kor, a rendőrállam légkörét, szellemét, közgondolkodását.

A levéltári és egyéb dokumentumokat – a szakmai

követelményeket maximálisan betartva – igyekeztem minél olvasmányosabban feldolgozni, dramaturgiailag megfelelően felépíteni, megformálni, hogy az olvasót minél jobban megérintsék a történetek, hogy jobban átélhesse, átérezhesse a szereplők sorsát, drámáját, az árulás, kisszerűség, szenvedés, helytállás pillanatait és példáit.

Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt a feleségemnek, Csuvár Erzsébetnek mondok köszönetet, aki mindig írásaim első olvasója és szerkesztője, korrektora. Most – akár a *Fedőneve: „szocializmus”* című könyvem esetében – is nehéz feladata volt: először megírásuk után olvasta az egyes fejezeteket, végül a kész könyvet újra átnézte és gondozta a szöveget.

Hálás vagyok két barátomnak – Dr. Czugler Péter ügyvéd, címzetes egyetemi tanár és Tótfalusi Éva tanár, műfordító –, illetve egykori kollégámnak, Markovics Ferenc fotóművésznek is azért, hogy elolvasták a könyvemet – véleményükkel, megjegyzéseikkel segítették a munkámat.

Nagyon sokat köszönhetek az Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára lelkiismeretes referenseinek, Pőcz Erzsébetnek és Zádor Ildikónak, és a kutatóterem két munkatársának: Lipp Sándornénak és Pető-Stomp Tündének. Simon István levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár) és Szakolczai Attila levéltáros (Budapest Főváros Levéltár) is segítette a munkámat.

Köszönöm Hans Altendorf (Berlin), Angyal Ádám, Bólya István, Csathó Gábor, dr. Hargittai István, Heim György, Heim Pál, Kenedi János, Kéri Piroska, prof. dr. Helmut-Müller Enbergs (Berlin), Nyitrai Tamás, Perczel Anna, dr. Purebl György, Sós Sándor, dr. Süle Ferenc, Szirmay Tamás, Szőtsné Fritz Ágnes, Szőnyei Tamás, Varga László segítségét, információit, tanácsait.

A 26-os számú holttest

Egy elfelejtett áldozat

Angyal Györgyöt, az Országos Találmányi Hivatal elnökét 1949 július elején a Rajk-ügy kapcsán letartóztatta az ÁVH. Augusztus 7-én a börtöncellájában – állítólag – öngyilkosságot követett el[1]*. 38 éves volt. A letartóztatása okaira, a fogva tartása és a haláleset körülményeire vonatkozó eredeti dokumentumokat, az ő és az ellene valló tanúk kihallgatási jegyzőkönyveit az ÁVH (vagy utódszervezete) megsemmisítette. Az Angyal-ügyről az ÁVH 1955. január 6-án nyitott újra dossziét.*[2]

Film-ügyek

Angyal édesapja Engel Fülöp New Yorkban született, a hollywoodi filmstúdiókat létrehozó magyarok holdudvarához tartozott, és kitűnő kapcsolatokkal rendelkezett. Magyarországra visszatérve filmkereskedelmi céget alapított. Nyilván mindez közrejátszott Angyal György pályaválasztásában, a filmszakma iránti szeretetében. Édesapja 1930-ban kiküldte Berlinbe, ahol 1931-ig a Filmtechnikai Főiskolán tanult. 1934 és 1945 között franciaországi emigrációban élt, fordítóként a Pathé filmhíradónak dolgozott. Belépett a Francia Kommunista Pártba, később részt vett az ellenállásban. 1946-ban tért haza, ezután a Magyar Kommunista Párt filmvállalata, a Magyar Filmiroda Rt (MAFIRT) ügyvezető igazgatója, majd vezérigazgatója lett. A cég filmforgalmazással, moziüzemeltetéssel foglalkozott és gyártott is egy filmet (a *Valahol Európában*-t). A mozik négy nagy párt közötti (1945. júniusi) felosztásakor az MKP az országban 67, ebből Budapesten 14 mozit szerzett meg.[3] Nyereségük húsz százaléka a Párt kasszájába került,

ebből fedezték több száz alkalmazott fizetését.

A szovjet filmeket exportáló cég, a Sojuzintorgkino (1946-tól Szovexportfilm) képviselői, a követség munkatársai, de még a megszálló Vörös Hadsereg sajtóirodájának vezetője (Quin) is arra törekedtek, hogy erősítsék filmjeik magyarországi piaci pozícióit, végső soron biztosítsák monopol helyzetét. Ennek érdekében agresszívan és folyamatosan újabb és újabb kívánságokkal, panaszokkal, feljelentésekkel bombázták a MAFIRT és a KMP (MDP) vezetőit.[4]

Quin 1947 októberében a MAFIRT vezetőit és munkatársait többek között azzal vádolta, hogy *„nem hiszik, hogy lehet biztosítani a szovjet filmek sikerét Magyarországon. […] előnyben részesítik a nem szovjet filmeket, különösen az amerikaiakat és franciákat, és megkönnyítik előttük az utat […] a MAFIRT visszautasít egész sor jó szovjet filmet. […] a szovjet filmek reklámja és propagandája jelentéktelen, kisméretű, rendkívül rossz, tartalmilag nem megfelelő. […] A MAFIRT az angol, francia, amerikai filmek átvételét politikailag képzetlen emberekre bízza és így bemutat saját mozijaiban ideológiailag és politikailag tudatosan káros filmeket.”*[5]

Angyal szakszerű választ adott Quin 11 pontjára. Leszögezte, hogy *„a MAFIRT kettős célt szolgál: haladó filmek forgalmazása révén a szocializmus irányába befolyásolni a tömegeket, és egyszersmind a párt javára gazdasági eredményeket elérni.”* Visszautasította a nyugati filmek favorizálásának vádját: *„a 25 éves fasizmustól megmételyezett magyar közönség előnyben részesíti az amerikai filmeket, ez ellen az irányzat ellen azonban nem küzdhetünk mechanikus eszközökkel; tehát az idegen filmek merev kiküszöbölésével, hanem éppen dialektikusan: a szovjet és nem szovjet filmek helyes, politikus, szakszerű és megfontolt adagolásának módjával kell harcolnunk.”*[6]

Egy, ugyanebben a hónapban film-ügyben összehívott

értekezleten – amelyen magas rangú szovjet katonatisztek is részt vettek – Angyal kijelentette: *„A MAFIRT a stabilizáció óta kb. 600 000 forintot fizetett rá a szovjet filmekre [...] Ez maga rámutat arra, hogy a MAFIRT miért kénytelen más filmeket is játszani.”*[7]

A MAFIRT és a Szovexportfilm közti konfliktusok miatt nem meglepő, hogy Angyalt 1948 március végén, az akkor létrehozott Országos Filmhivatal[8] elnökévé nevezték ki, tehát tulajdonképpen felfelé bukott. Ebből a pozíciójából azonban 1948 végén vagy 1949 elején – nem tudni, miért – leváltották, és megbízták az Országos Találmányi Hivatal megszervezésével és vezetésével.

Bűnlajstrom

Angyal a háború utáni Magyarországon a kommunista káderek között a kevesek egyike volt, aki értett ahhoz, amit csinált. Letartóztatása után a kémkedés mellett – amit nem sikerült rábizonyítani – izgatással és szabotázzsal vádolták, mert olyan nyugati filmeket vásároltatott, amelyek nagy része aztán politikai okokból nem juthatott el a mozikba. A kommunista kézben levő Belügyminisztérium cenzorai az 1946 és 1948 tavasza között megvett 15 olasz film és a francia filmhíradók közül egyetlen egy bemutatását sem engedélyezték, a 22 angol filmből pedig 12 maradt dobozban. Bihari Lászlóné tanúvallomásában azt állította, hogy Angyal a francia játékfilmekért kétszer-háromszor annyit fizetett, mint a magyarországi kis magáncégek.[9]

1948 januárjában visszautasította több szovjet film átvételét. (Ezek nagy részét később egy bizottság felülvizsgálta, és megvette.) Az egyik tanú azt vallotta, hogy Angyal miatt a szovjet filmek csak harminc százalékos, míg a nyugatiak hatvan-hatvanöt százalékos látogatottsággal mentek.

Akadt olyan tanú is, aki azt vallotta, hogy Angyal *„A MAFIRT-nál munkatársai előtt több esetben tett a szovjet filmeket becsmérlő kijelentéseket.”*[10] Az 1946. szeptember 24-i értekezlet gyorsírásos

jegyzőkönyve szerint például kijelentette, hogy *„A Szovexportfilm magyarországi filmpolitikája az orosz filmek bukásához vezet, mert nem hajlandók újításokba belemenni. Hiába rajzoltatunk mi jó magyar plakátot, ők ragaszkodnak a rossz orosz plakátokhoz.”*[11]

Bűnlajstromán szerepelt az is, hogy tervei szerint a mozik egy hétig magyar, egy hétig szovjet filmeket, két hétig pedig nyugati filmeket játszottak volna. Be akarta vezetni – állítólag több szakember tiltakozása ellenére – az egységes helyárat is. E célból több százezer forint értékű jegyet nyomatott, a kipróbálásból azonban botrány lett, így nagy mennyiségű jegy felhasználatlan maradt.

Révai Dezső, az államosított filmgyár, a Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalat igazgatója – nem mellékesen a kulturális élet teljhatalmú urának, Révai Józsefnek a testvére – 1949. július 15-én hosszú feljelentésben[12] „leplezte le” a néhány nappal korábban letartóztatott Angyal trockista, „pártellenes tevékenységét”. Kérte, hogy az általa megnevezett több mint 15 embert hallgassák ki, mert bizonyítani tudják Angyal bűnösségét.

(A Népművelési Minisztérium Filmművészeti Főosztályának vezetője, Kende István 1950. szeptember 29-én a Párt Káder Osztályának vezetőjéhez, Csendes Károlyhoz[13] írt, Révai Dezsőt értékelő jelentésében Angyal is megkapta a magáét: *„A nehézségek akkor kezdtek kijönni, amikor Angyal lett a filmterület vezetője.”* Révai megérezte, hogy *„Angyal körül sok gyanús körülmény van”*, de eredménytelenül harcolt *„Angyalék ellen.”* Kende egyébként Révait nyers, beosztottjait durván megalázó, alkalmatlan vezetőként jellemezte, és hozzátette, hogy a filmgyárban *„általános szervezetlenség uralkodik. […] az éberség körül is vannak súlyos hibák. […] A művészeti és ügyviteli vonalon a vezetők túlnyomórészt jobboldali szocdemekből és hasonló elemekből állnak.*”)[14]

A levél

Az 1955 január elején (újra)nyitott Angyal-dosszié első anyaga Angyal Györgyné 1954. november 4-i levele a legfőbb ügyészhez. Dr. Czakó Kálmán nem sokkal korábban „gyorstalpalón” végezte el a Bírói és Ügyészi Akadémiát.[15]

„[…] 1953 nyarán, a Legfőbb Ügyészség létrehozatalakor levéllel fordultam Önhöz, amelyben kértem, hogy adjanak felvilágosítást férjem sorsát illetően, akit 1949 júliusában lakásunkról elvittek, és akiről soha semmi hírt nem kaptam. Ez év májusáig jártam, írtam, telefonáltam az ügyészségre […] végül előbb szóban, majd írásban közölték velem, hogy férjem 1949 augusztusában meghalt.

[…] azt a választ kaptam, hogy a lefolytatott nyomozás szerint, habár férjem elítélve nem volt, nyilvánvaló, hogy súlyos bűnt követett el, hogy ez mi volt, arra vonatkozóan felvilágosítást nem adhatnak.

[…] férjem becsületes ember, jó kommunista volt, semmi olyat nem követhetett el, amiről ne lehetne nyíltan beszélni […] megmondtam azt is, hogy az ügyet részemről nem tartom ezzel elintézettnek. […]

Hogy miért mondták nekem, hogy férjem 1949 augusztusában meghalt, azt nem tudom. Azért-e, mert úgy gondolták, hogy jobb, ha így tudom, vagy, mert a nyomozás felületes volt, vagy éppen, mert az ügyészséget félrevezették – és ez is lehetséges. Tény azonban, hogy ez év elején felkerestek engem és én megkerestem olyan egyéneket, akik férjem látták, beszéltek, vagy közvetlenül érintkeztek vele és pedig nem 1949-ben, hanem 50-ben, 51-ben, és utoljára 1952. december végén, amikor is többedmagával előttem még ismeretlen helyre szállították.

Nyilvánvaló, hogy férjem elítélve sem volt. De nem amiatt, mert erre nem volt idő, hanem […] mert nem volt hajlandó magára vállalni és aláírni olyan dolgokat, amelyeket soha nem követett el. Így azután azok, akik ezeket a gaztetteket elkövették, olyan embernek tekinthették, akiről nem tartoznak számot adni, akit újból

és újból kihallgathatnak, vallathatnak, az országban össze-vissza hurcolhatnak. Hogy végül mi történt férjemmel, nem tudom. Ezt az Önök feladata megállapítani.

[…] több ízben sürgettem férjem ügyének felülvizsgálatát és rehabilitálását a Központi Ellenőrző Bizottságnál. […] Nyilvánvaló, hogy férjem a Rajk üggyel kapcsolatban került letartóztatásba. […] Talán azért, mert Franciaországban éltünk, és ez lehetségessé tette aljasságokat elhitetni róla, vagy talán annak a személyi harcnak a következménye, melyet munkahelyén, a filmvállalatnál szervezett ellene egy-két személyi ambícióitól eszelőssé vált ember, saját törekvéseik szolgálatába állítva mindent és mindenkit, akit tudtak, és akik ezek alatt az évek alatt széltében kérkedtek 'érdemeikkel', amelyeket férjem 'leleplezésével' szereztek. […]"

Felülvizsgálat[16]

Nyilván a fenti levél hatására, a legfőbb ügyész utasítására kezdődött meg Angyal ügyének felülvizsgálata.

Bóné Gyula államvédelmi hadnagy 1955. január 6-án értékelte Angyal vizsgálati anyagát, gyakorlatilag az ÁVH korábbi dokumentumaiból sorolt fel néhány információt.

Az Angyal-ügy tíz tanúja közül kilencen a MAFIRT-nál dolgoztak. Az 1955. január 11-i adatok szerint közülük öten – így Bokor Péter dramaturg, Teknős Péter író is – szerepeltek valamilyen belügyi nyilvántartásban, Solt Jenő, operatőr, a MAFIRT, majd az Országos Filmhivatal külkereskedelmi referense pedig börtönbüntetését töltötte.

Február 1-jén az ÁVH kihallgatta Bihari Lászlónét, az Élelmiszeripari Minisztérium osztályvezetőjét, aki 1946-tól a MAFIRT ügyvezető igazgatója volt, és 1950-ig a filmipar területén dolgozott. A néhány mondatos jegyzőkönyv szerint fenntartotta 1949. július 14-i tanúvallomását.

Másnap Gáspár György, a Belkereskedelmi Minisztérium

Üdülőellátó Igazgatóság osztályvezetője – aki 1946-tól dolgozott a MAFIRT-nál – kijelentette, hogy 1949. július 15-i vallomása *„[…] valótlanságot nem tartalmazott. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a vallomásban felsorolt terhelő adatok elsősorban azt tükrözik, hogy tudomásom volt arról, hogy Angyal Györgyöt az Államvédelmi Hatóság letartóztatta. Tehát minden cselekedet, melyet addig emberi hibának, tévedésnek, stb. tartottam, egyszerre, mint ellenséges cselekedet tűnt fel. Vallomásom egyes részei különösen magatartása és az emberekkel való kapcsolatára vonatkozóak megítélése attól függ, hogy bebizonyosodnak-e politikai illetőleg gazdasági természetű bűnei. […] Bizonyos mértékben az a körülmény is zavar, hogy több elvtárstól hallottam, köztük Sala elvtárstól, az Országos Filmhivatal volt főnökétől, hogy ügyükben felmentést nyertek és pártvonalon is rehabilitálták őket. Tehát most már bizonyos mértékben kételkedem Angyal bűnösségében. […]”*

1955. február 11-én az ÁVH Vizsgálati Főosztályának vezetője, Balázsi Béla* alezredes, Bóné Gyula hadnagy, Maleka István főhadnagy, illetve Avar Jenő ügyész így foglalt állást: *„Angyal György bűnösségét 1949-es beismerő vallomásán kívül 10 tanú vallomása, a birtokunkban levő értekezletekről felvett jegyzőkönyvek másolatai, valamint a külföldi filmek behozataláról készült összegszerű kimutatások bizonyítják. […] A fentiek alapján megállapítottuk, hogy Angyal György előzetes letartóztatása indokolt volt, és ezért rehabilitálását nem javasoljuk.”*

1956. május 28-i jelentésben Szalma József[17] őrnagy, a Vizsgálati Főosztály vezetője jelentésében szintén elutasította a rehabilitációt. *„Angyal György szabotálta a magyar filmipar fejlődését, tiltakozott a hazai filmgyártás megindítása ellen […] bíróság elé állították volna, amennyiben ezt […] halála nem akadályozta volna meg.”* Július 25-én a BM Vizsgálati Főosztályán az előzővel azonos szövegű határozat született.

A dossziét 1956. szeptember 6-án 46 oldallal lezárták.

A 26-os számú holttest

Nem ismerjük az Angyalt kihallgató tisztek nevét, fogva tartása és vallatása körülményeiről azonban képet alkothatunk. Perczel Károlyt, az Építésügyi Minisztérium főosztályvezetőjét nagyjából vele egy időben, július 5-én tartóztatták le, nyilván azért, mert 1936 és 1945 között Franciaországban élt. Az építészmérnök ügye felülvizsgálata során az 1954. június 14-i és 24-i kihallgatásán többek között ezt mondta: *„[…] letartóztatásom után több előadó hallgatott ki, akik kezdetben fizikailag verés és egyéb kínzások útján, majd pedig szellemi kényszer alkalmazásával próbáltak a valóságnak meg nem felelő vallomásokra bírni, ezt azonban tíz hónapon keresztül megtagadtam.” „Bántalmazásom gumibottal és ököllel, majd pedig puskatussal, valamint másfél napig lábujjhegyen állás, nyújtott karokkal.”*[18]

Az ÁVH állítása szerint Angyal öngyilkosságot követett el a cellájában, de könnyen elképzelhető, hogy agyonverték. 1939-es, tbc miatti baloldali mellkasi műtétje után egy erre mért ütés is halálos lehetett. Az 1955. január 5-én kiállított halotti anyakönyvi másolatba azt jegyezték be: *„a halál oka: ismeretlen”*. Az 1955. február 11-i jelentésből az derül ki, hogy Angyalt 1949 augusztus elején – nyilván az ÁVH Andrássy úti központjából – *„betegsége miatt a Gyűjtőfogházba szállították”*. Ha rossz fizikai állapotban került ide, akkor képtelen lett volna az öngyilkosságra.

Egy 1963. június 15-i dokumentum[19] szerint *„a koncepciós ügyek során meghalt összesen 67 személy. 45 személy eltemetési helyéről adatokkal nem rendelkezünk.”* Köztük szerepel Angyal György neve is.

(A kimutatás a felkutatandó vagy esetleg megtalált sírhelyeket az elhunytak személye, politikai hovatartozása alapján többféle kategóriába sorolta. A III. kategóriában – „Hozzátartozók, akiknek temetése legálisan történt, eltemetési helyük feltehetően ismert” – négy személy szerepel. Deszkás Józsefné *„fia kivégzése után*

elkeseredésében öngyilkos lett.” Giebeiszer Béláné *„férje internálása után ideg-összeroppanást kapott, öngyilkos lett.”* Mód Péterné[20] *„öngyilkos lett.”* J. L.-nét *„fia lőtte agyon.”* A IV. kategóriába soroltak: *„A koncepciós ügy során haltak meg, azonban temetkezési helyük felkutatása nem indokolt.”* A hét fő között szerepelt – négy volt „horthysta” rendőrön és egy „horthysta” katonatiszten kívül – Zsedényi Béla pártonkívüli miskolci jogászprofesszor, az 1944 végén Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke is.)

A temetési helyek felkutatására 1963-ban a politikai rendőrség a Párt utasítására nyomozást indított. Ács Ferenc ezredes, osztályvezető és Köteles István alezredes, osztályvezető október 11-i Tájékoztatójukban[21] azt írták, hogy annak idején *„A hullákat a legbarbárabb módon igyekeztek eltüntetni, megsemmisíteni, hogy ezzel semmiféle nyom ne maradjon.”* Ács ezredes október 19-én Németi József ezredeshez, a III. Főcsoportfőnökség helyettes vezetőjéhez felterjesztett összefoglaló Tájékoztatójában azt közölte, hogy *„a temetés úgy volt konspirálva, hogy a börtön vezetői tudták, hogy ki halt meg, de nem tudták hová temették. Akik a szállítást, elföldelést végezték, nem tudták kit temetnek el. Az elföldelést végzők külön fizetést kaptak, hogy a látottakról ne beszéljenek. A halottakat igyekeztek úgy eltüntetni, hogy semmi nyom ne maradjon utána, előfordult, hogy egy-egy sírgödörbe 2-3 halottat temettek el.”*[22]

Valójában Angyal temetési helyét az illetékesek ismerték, hiszen 1956 októberében a rákoskeresztúri temető 204-es parcella, 16-os sorában, a 3-as számmal jelölt sírból kihantolták a tetemét, amelyet – koponyaalkata, illetve mellkasi műtétje alapján – az október 23-án, 12.15-kor a budapesti Igazságügyi Orvostani Intézetben lefolytatott agnoszkálás során az özvegy határozottan azonosított. A boncolás és a csontváz összeállításáról *„A 26-os számú holttest”* címmel jegyzőkönyv készült.[23]

A temetésére csak 1957 tavaszán került sor az állam (vagy az MSZMP) által biztosított sírhelyen a Kerepesi úti temetőben – titokban, a nyilvánosság kizárásával, Angyal Györgyné és két fia részvételével.[24]

1956 nyarán a kivégzettek családtagjai, illetve az ártatlanul bebörtönzöttek – összesen 601-en – 26 millió forint kártérítés kaptak. A Rajk-ügyben 106, a Sólyom-ügyben 37, a SZDP-ügyben 357, a Kádár-ügyben 16, a Szűcs Ernő*ügyben 20, a Péter Gábor-ügyben* 18, egyedi ügyekben 47 főnek fizettek kártérítést. Aczél György például 132 ezer, Kádár János 163 ezer, Kállai Gyula 166 ezer forintot kapott. Angyal Györgyné 60 ezer forintot.[25]

(Angyal letartóztatása után családja a nyomor szélére került. Angyalnét a hatóságok megakadályozták abban, hogy elfogadható munkát kapjon, végül a Budapesti Lenfonógyárban adminisztrátorként helyezkedett el, alacsony fizetésért. Angyal Balázst kirúgták az általános iskolából, Ádámot már fel sem vették oda. 1955-ben Angyal Györgyné jobb álláshoz jutott, amiből a család már meg tudott élni.)[26]

Angyal kartonja

Egy 1962. június 9-i – ismeretlen szerzőjű – BM Kimutatásban[27] az olvasható, hogy *„a „Rajk-ügyben elítélt személyek – néhány kivételével – perújrafelvételt nyertek. A rehabilitált személyek vagy hozzátartozóik a Legfőbb Ügyésztől hivatalos okmányt kaptak, mely az ellenük lefolytatott eljárás alaptalanságát igazolta.*” És: Angyal szabotázs bűncselekménye az *„anyaga alapján nem tekinthető bizonyítottnak.”* Néhány nappal később hasonló következtetésre jutott a MÉH-jogtanácsosából legfőbb ügyésszé avanzsált, dr. Szénási Géza, aki 1962. július 31-én *„bűncselekmény hiányában”* megszüntette a nyomozást. Határozata indoklásában többek között megállapította, hogy az Angyal *„[...] halálával félbeszakadt nyomozásnak nem sikerült olyan megnyugtató és közvetlen*

bizonyítékot beszerezni, amelyre támaszkodva megállapítható tényállás valóban büntetendő cselekmény elkövetésre utalna. Ilyen adat beszerzésére Angyal György halála után sem került sor.”[28]

A beismerésnek azonban nem lett semmilyen jogi következménye. Az MSZMP KB pedig 1962. augusztus 16-i határozatával lezárta a koncepciós perek ügyét. Az elítélt, internált és rehabilitált személyekről összeállított háromkötetes dossziéban[29] – amit a BM 1964. június 15-én adott át a pártvezetésnek – Angyal kartonján ez áll: *„Szabotázs ügyében jogosan tartóztatták le, ezért rehabilitálását nem javasoljuk.”*

Sohasem rehabilitálták.[30]

Angyal Ádám és Balázs megőrizték az apjuk emlékét. Az útfelújítás során 1990-ben az Andrássy út 60. (az egykori ÁVH központ, a mai Terror Háza) előtti kandelábert az ő adományukból állították, hogy rajta felirat örökítse meg az Angyal család emlékét.[31]

•

Írásom erősen rövidített változata megjelent az *Élet és Irodalom* 2014. május 9-i számában. Ehhez fűzött megjegyzéseket Angyal Ádám a hetilap következő számában *Apám emlékéhez* címmel*:*

„[…] Kint jártam apám első elföldelése helyén, a rákoskeresztúri temető 204. parcellájában. Ez egy kerítéshez közeli hátsó traktus (akár a 301-es nemzeti emlékhely parcella), ahová titokban hordták a névtelen elpusztítottakat. Áldatlan állapotok, elhanyagolt, borostyánnal benőtt, kidőlt fákkal szabdalt terület, ahol süppedő talaj ébreszt gondolatot, kik lehetnek itt még a föld alatt. Az a fecsegés, hogy a kommunizmus áldozatait is tiszteli a nemzet, jószerint csak az 56-os kivégzettekre vonatkozik. A többi ártatlan mártír emléke porlad, enyészik. A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság a Fiumei úti sírkert megőrzésre méltónak tartott

elhunytjairól és emlékükről 17 oldalnyi listát állított össze. Ebben a kommunista rendszer áldozatait alig találni, noha szép számmal ott nyugszanak a temetőben. Elfeledkeztek az 1989. október 6-i, Rajk és kivégzett társai újratemetésén tett fogadalmakról, ígéretekről. E bizottságról is bebizonyosodni látszik, hogy az emlékművek nem azokról szólnak, akikért állítják, hanem azok örökítik meg magukat, akik avatják. Így kerülhet sor arra, hogy – miként Bächer Iván erre felhívta a figyelmet – a hősök sírját megillető koszorúk szalagjai Radnóti gyilkosai fölé is elérhetnek.

Mostanában olyan időket élünk, amikor is a nemzet történetéből, emlékezetéből évtizedeket ki akarnak törölni. Szégyenteljes igyekezet ez, akárcsak apám és sorstársai emlékének elhallgatása, rehabilitációjának és megkövetésének elmulasztása. A felejtés, a sunyi érvelés nem jelent bocsánatot sem azoknak, akik elkövették a gyalázatot, sem azoknak, aki azóta sem tettek semmit, hogy a történelem igazságot szolgáljon. […]

Nincs se felejtés, se bocsánat, de nincs bosszú sem. Nincs visszavágás, ne jöjjön el a törlesztés. […] Helyre kell hozni, amit elrontottak az előttünk járók és kortársaink. Arra kell figyelmezni, hogy ne folytassuk elődeink szégyenletes példáját, ne ismételjük meg aláváló tetteiket, a nemzeti emlékezet széttördelését. Ha a hivatalosságok a maguk állította emlékműveket tartják emlékezetre méltónak, akkor csak folytatják mindazt, ami apám történetével sem ért véget. Azt az időt várjuk, mikor a szegény hős pihen, a szegény nép megint remél.”

2014. május 8-án levelet írtam a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság egyetlen olyan tagjának, akinek elérhetősége szerepel a Bizottság honlapján. Radnainé dr. Fogarasi Katalin 2000–2013 között a Bizottság főtitkára volt, 2013-tól a Nemzeti Örökség Intézetének elnöke.

„Tisztelt Elnök Asszony!

Egy konkrét és egy elvi jellegű kérdést szeretnék feltenni Önnek.

Készülő könyvemben (Titkos Magyarország. „Célszemély”: a társadalom) megírtam Angyal György történetét is. […] Egyes adatok szerint a dél-franciaországi magyarok antifasiszta csoportjának a vezetője volt. Itthon filmszakmai vezető lett. Kommunista volt, de nem funkcionárius. Vajon az ő sírja – tekintettel ellenálló múltjára, szakmai tevékenységére és tragédiájára – nem lehetne-e védett?

Angyal kapcsán kezdtem tanulmányozni a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság honlapját. Megértettem a sírok védetté nyilvánításának szempontjait, ugyanakkor egy kérdés is megfogalmazódott bennem. Meglepett, hogy a Rajk-perben és mellékpereiben elítéltek és kivégzettek sírjai közül – ha jól láttam – egyik sem védett. És a különböző koncepciós perekben letartóztatott, de a börtönben – ítélet nélkül – meghalt, agyonvert áldozatok egyikének sincs védett sírja. Vajon mi ennek az oka? Megvizsgálták mindegyikük ügyét, pályáját alaposan, vagy a Rákosi korszak koncepciós pereinek áldozataival nem foglalkoztak?”

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságtól se Angyal Ádám hozzászólására, se az én levelemre nem érkezett válasz.

A család

Hogyan indult, alakult, épült egy titkosszolga pályafutása a Rákosi és/vagy a Kádár-korszakban? Mekkora hatalma volt, mit tett, mit tehetett meg? Mennyire határozta meg intézkedéseit, módszereit – a szervezet szigorú rendjén, szabályain kívül – az egyénisége, a mentalitása? Ezek a kérdések régóta izgattak, s alaptörekvésem, hogy a megfigyelők és a megfigyeltek mellett reflektorfénybe állítsam az események igazi mozgatóit, a politikai rendőrség különböző rendű és rangú tisztjeit. Szalma Józsefre úgy figyeltem fel, hogy ő volt az, aki a Vizsgálati Főosztály vezetőjeként elutasította az előző fejezet főszereplője, az ÁVH börtönében meghalt (agyonvert?) Angyal György ügyének felülvizsgálatát. Szalma az ÁVH-nál, majd a kádári titkosszolgálatoknál évtizedeken át fontosabbnál fontosabb beosztásokat töltött be. Részt vett a koncepciós perek, ítéletek felülvizsgálatában, a kivégzett ’56-os forradalmárok ügyének vizsgálatában, Rajnai Sándorral együtt pedig irányította a Nagy Imre per előkészítését is.*

Szalma Józsefen kívül az édesapja, az első, majd a második felesége is a politikai rendőrségnél szolgált. És Szalma Józsefné 1981 novemberi nyilatkozata szerint lánya is a Belügyminisztérium állományában dolgozott. A családtagok pályáját vázlatosan megrajzolva a szervezet működéséről is sok mindent megtudhatunk.

id. Szalma József

Lépcsőfokok

1902-ben született Monoron földműves családból. Négy elemit végzett. ’19-es vörös katona. 1921 és 1944 között fűtő egy bankban,

majd két cégnél árukihordó, egy évtizedig pedig egy papír-nagykereskedőnél raktáros. (Munkahelyét 1944 végén *„azért hagyta el, mert a tulajdonosát felszámolták, mint zsidó nemzetiségűt”* – áll egy 1950-es jelentésében.)

A háború után négy hold földet kapott gazdálkodásra, ennek jövedelméből azonban nem tudta eltartani a családját, ezért előbb egy vasúti hídépítkezésen, majd a Fővárosi Csatorna Fenntartónál, később segédmunkásként a Ganz Villamossági gyár „próbatermében” dolgozott.

„Könnyű munkát végez, de életveszélyes. Elcsüggedve soha nincsen” – így jellemzi Ganz-beli tevékenységét 1950 novemberében Német Jenő nyomozó őrmester, aki Monoron környezettanulmányt végzett nála, és kifaggatott három helyi lakost. Ennek oka, hogy idősebb Szalma – nyilván fia javaslatára – jelentkezett az ÁVH-ba.

A jelentésből kiderül, hogy a férfi *„az utcájukban a felszabadulás előtt állandóan a szovjetek győzelméről beszélt,”* és arról, hogy majd *„a dolgozó nép veszi a hatalmat a kezébe.”* Agitációjával visszatartotta azokat, akik el akartak menekülni. *„Szalma elvtárs […] Osztályát szereti. Párthű.”* Rendszeresen látogatja a pártnapokat, szombatonként a családját is magával viszi. *Szabad Nép*et olvas. *„Sokat beszél a politikáról és helyes irányba. Vonaton is már köréje tömörülnek, hogy hallják Szalma elvtárs politikai felvilágosításait.”*

1951 májusában összefoglaló javaslat készült id. Szalma felvétele ügyében. Ebben új információ, hogy a húga 1935-ben egy színtársulattal Olaszországban lépett fel, és kint maradt. A Rákosi-rendszerben főbenjáró bűnnek számított, ha valaki nyugati rokonaival levelezett, ez is magyarázhatja id. Szalma állítását, hogy *„2-3 levélváltás volt közöttük, azóta a kapcsolat megszakadt közöttük.”*

Szalma 1951 májusában bebocsátást nyert az ÁVH birodalmába,

amely 1948 szeptemberétől egyre hatalmasabbra nőtt. (Bekebelezte az útlevélosztályt, a BM határ-, folyam-, és légi rendészeti szerveit, a Honvéd Határőrséget, majd a katonai elhárítást is, miközben Pártőrséget, Állami Futárszolgálatot és Belső Karhatalmat is fenntartott. Létszáma 35 ezer főre nőtt. 1950 januárjától a nagyhatalmú, rettegett szervezet a Minisztertanács közvetlen felügyelete alá került. Tulajdonképpen önálló államvédelmi minisztériummá vált. Az ÁVH szimbólumaként a köztudatban az Andrássy – 1949 végétől: Sztálin – út 60. alatt él, valójában azonban a Csengery-Aradi-Izabella utcák és a Sztálin út határolta területen egy egész állambiztonsági negyed jött létre, huszonhárom épülettel, bennük kaptak helyet az állomány kiszolgáló és szálláshelyei, étkezdéi, edzőterme, kultúrotthona, lőtere is.[32] Az ÁVH központja egyébként nem sokkal önálló országos főhatósággá válása után, 1950–1951 fordulóján átköltözött a BM Jászai Mari téri új épületébe és ott is maradt 1956-ig. Később az épület az MSZMP székháza lett.)

A „Kastélyban”

Szalmát fűtőnek, udvari munkásnak vették fel törzsőrmesteri rangban. 1952 májusi minősítésében (és később is) csak pozitívumokat írtak róla. *„Példamutató, fegyelmezett, szívós, áldozatkész, pontos és szerény. […] Munkájában igényes. […] jóval nagyobb szellemi képességekkel bír és megbízhatósága is kifogástalan, így bizalmas természetű területen is jól megállná a helyét. Javaslom nagyobb beosztásba, pl. műszaki anyag beszerzés, raktár kezelés vagy gondnoki teendők ellátására.”*[33]

1953-ban alhadnaggyá léptették elő, 1955-ben Szolgálati Érdeméremmel tüntették ki. Ebben az évben az előléptetéshez előírt politikai oktatásban vett részt: a marxizmus-leninizmus alapjai tanfolyam I. évfolyamán tanult. Nagyjából ekkortól szakmailag is előrelépett: egyfajta anyagbeszerzői feladatot látott

el, ezen kívül elvégezte a *„házon belüli”* javításokat, az osztályfutárt szabadsága idején, a csoportvezetőt pedig távolléte alatt helyettesítette. Minősítése szerint *„[...] szervezőképes, kisebb egységnél a csoportvezetés ellátásra alkalmasnak látom.”* 1956-ban az alosztályon dolgozó szakmunkások és takarítónők irányításával bízták meg. *„A munkák jobb elvégzése érdekében brigádokat hozott létre [...] állandó rend és tisztaság lett területünkön.”*

1956 sorsdöntő napjaiban *„kommunista magatartást tanúsított, amikor letartóztatták feleségével együtt, az ellenforradalmárok meg is verték. November elején jelentkezett szolgálatra és az akkori nehéz közlekedési viszonyok ellenére, ha kellett gyalog is bejött Monorról. Az MSZMP megalakulása után azonnal jelentkezett a pártba.”*

1957 elején – a Monor és Budapest közötti napi utazgatás fáradalmaira hivatkozva – kérte a nyugdíjazását, amit felettesei elfogadtak és egyúttal javasolták hadnaggyá történő előléptetését.

Dr. Szalma József

Monortól Moszkváig

Édesanyja gyerekkora óta eltartotta magát, hosszú ideig zsákvarrónőként dolgozott. 1950-ben a monori tanácshoz került, lakás- és szociális ügyeket intézett, majd a Tanács napközijének gazdasági vezetője lett. Tanácstag, párttag. A házaspárnak Józsefen kívül még két fia volt (István és Sándor.)

József 1925-ben született Monoron. Hat elemit és négy polgárit végzett el a helyi iskolá(k)ban. Még leventeként kezdett sportolni: a sportszakosztályban birkózott, később atlétikai és birkózó versenyeken indult. Elvégzett egy egyhónapos sport szakosztályi, ún. segédoktatói tanfolyamot is, de nem lett segédoktató.

1941–1944 között autószerelést tanult. 1944-ben nem kellett

bevonulnia, mert munkahelye a hadsereg gépkocsijait javította. Tényleges katonai szolgálatot 1945 előtt és után sem teljesített.

1945-ben belépett a nem sokkal korábban újjáalakult Magyar Kommunista Pártba, vezetőségi tagja lett a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek, és a MADISZ-nak,[34] 1947-ig pedig tagja a Vasas Szakszervezetnek is.

1945-ben egy hónapig kőművesek mellett dolgozott, majd a Kispesti – későbbi nevén Vörös Csillag – Traktorgyár szereldéjében helyezkedett el, ahonnan az év végén létszámcsökkentés miatt elbocsájtották. Ezután egy volt segédje hívta újonnan nyitott autószerelő műhelyébe. Innen került 1947. október 10-én az ÁVO-hoz. Néhány hónapig a XIV. kerületi rendőrkapitányságon őrmesteri rangban nyomozó, majd 1949 őszéig nyomozó az ÁVO III. alosztályán (információk egyházi vonalról, egyházi kémkedés elleni elhárítás), illetve II. alosztályán (külföldi hírszerzés, ügynökök leleplezése, magyar fasiszta emigráció megfigyelése, imperialista államok Magyarországgal szembeni politikájának felderítése.)[35]

Alacsony képzettsége nem jelentett akadályt, mivel a politikai rendőrségnél a kezdetektől a politikai megbízhatóság, a mozgalmi múlt fontosabbnak számított az iskolázottságnál. 1956-as adat szerint az állomány 72 százaléka hat elemit, vagy legfeljebb nyolc általánost végzett, és csak közel nyolc százaléka járt egyetemre, főiskolára, vagy végezte el azt.[36] (A 186 vezető közül 146 eredeti foglalkozása ismert: közülük 114 szakmunkás volt, azon belül is 53-an a vasas szakmában kezdték a pályafutásukat. Mindössze hét főnek volt diplomája.)[37]

1945-től 1948-ig a politikai rendőrségen lényegében nem folyt szakmai képzés, tervszerű oktatás. Az ÁVH 1949-ben indította Dzerzsinszkij Tanosztály elnevezésű néhány hónapos tanfolyamait, a szovjet mintára létrehozott egyéves képzést nyújtó Dzerzsinszkij Operatív Iskola pedig 1951. október 1-jétől 1959-ig

működött.[38]

Szalma – és 19 társa – abban a kiváltságban részesült, hogy 1949 őszétől 1950 őszéig Moszkvában a Dzerzsinszkij Állambiztonsági Akadémián tanulhatott.

Hatalomban

Moszkvából hazakerülve Szalma 1950 elején először az ÁVH I/2 Osztályán (Belső Reakció Elleni Harc) tevékenykedett. 1951 februárjáig az I/2-D alosztálynál operatív beosztott. Az alosztály feladata a tömegszervezetek, a városi és falusi lakosság különböző társadalmi szervezeteiben lévő reakciós elemek felderítése és ártalmatlanná tétele, a kulákok és a kulák-„szabotázs" elleni küzdelem volt.

1951 márciusa és 1952 áprilisa között Szalma az I/2-A alosztályvezető-helyettese, később alosztályvezetője. Az alosztály a „földalatti" trockista mozgalom tagjainak, a nyugatosoknak, a politikai pártokba férkőzött „reakciós elemeknek" és a megszüntetett pártok aktívan tevékenykedő tagjainak a felderítését, „kiiktatását" végezte.[39]

1952-ben Szalmát – nyilván jó munkája jutalmaképpen – áv. századossá léptették elő, majd a Borsod megyei ÁVH-hoz került, pontos beosztása nem ismert.

1953 januárjától 1954 elejéig a Vizsgálati Főosztály vezető-helyettese volt. A Főosztály az ÁVH hatalmi központjának számított. Ide tartozott többek között a Börtönügyi Osztály, a Kémelhárító Osztály, a Belső-reakció elhárító Osztály, a Vidéki Vizsgálati Osztály (később: Felügyeleti Osztály) majd a Különleges Ügyeket Vizsgáló Osztály, a Módszertani Iroda, az Operációs Alosztály, és a Jogi ellenőrző csoport.

A Vizsgálati Főosztály vezetőjeként Szalma tartóztatta le Péter Gábort* és letartóztatott saját munkatársai közül is többeket.[40]

Fordulat

Sztálin halálával (1953. március 8.) enyhült a terror, szelídült a diktatúra. Júliusban az új országgyűlés Nagy Imrét[41] választotta miniszterelnöknek, Rákosi Mátyás[42] hatalma átmenetileg meggyengült, de azért elég erős ember maradt. Gerő Ernő[43] lett az új belügyminiszter. Az ÁVH visszakerült a BM kötelékébe – és tulajdonképpen állambiztonsági minisztériummá vált.

Az MDP KV 1953. júniusi határozata, és a Nagy Imre kormány a programjában *„a szocialista törvényesség helyreállítását”* tűzte ki célul. Az ötvenes évek elején az ÁVH – potenciális vagy tényleges megfigyeltként – 1 millió 200 ezer emberről vezetett úgynevezett „nyilvántartó kartont.” 1948 és 1953 között majdnem 400 ezer parasztot ítéletek el *„közellátási bűntett címén”*. 1950 tavasza és 1953 augusztusa között az ÁVH több mint 1 millió büntetőeljárás megindítását kezdeményezte. Az ügyészség végül 650 ezer vádiratot nyújtott be a bíróságoknak, és 390 ezer ítélet született.[44]

1953-ban közkegyelmet hirdettek, felszámolták az internálótáborokat. Megkezdték a koncepciós perek felülvizsgálatát, amely azonban keveseket érintett, elsősorban csak a kommunista és munkásmozgalmi kádereket. A törvénytelenül elítélt tízezrek nem is álmodhattak rehabilitációról. Az ÁVH által nyilvántartott 1 millió 200 ezer ember közül 1956 szeptemberében még mindig 550 ezerről vezettek kartont. A törvényesség helyreállítása tehát részben csak szándék maradt.[45]

Szalma 1954 elejétől Dékán Istvánnak*, a belügyminiszter első (államvédelmi) helyettesének operatív titkára. (Dékán – Rákosi unokatestvérének férje –, korábban az ÁVH kémelhárításának egyik vezetőjeként tevékenyen részt vett a politikai foglyok kihallgatásában, vizsgálatában. 1950 áprilisában leváltották. Rákosi azonban 1953 júliusában visszahívta. Előléptették ezredessé, majd vezérőrnaggyá.)

Szalmát 1955 augusztusában – nyilván Dékánnak köszönhetően

– kinevezték a Vizsgálati Főosztály vezetőjévé. Szeptemberben a BM Kollégiumának, decemberben az Állambiztonsági Kollégiumnak is tagja lett. A Belügyminisztériumon belül ő lett a felülvizsgálatok egyik legfőbb felelőse. (A Vizsgálati Főosztályt az 1955 novemberi átszervezés után Dékán irányította és ellenőrizte.)

A Szakasits-ügy

Az ÁVH vezetői – így Szalma is – meggyőződésük ellenére, kényszerűségből kezdték meg a koncepciós ügyek felülvizsgálatát. Védték a mundér, a szervezet becsületét. A felülvizsgálandó ügyek nagyobb részében utólag igazolni akarták a koncepciós perek jogosságát, a korábbi vádakat akarták újra bizonyítani, a kínzással, megfélemlítéssel és lelki terrorral kicsikart vallomásokat, a hamis dokumentumokat bizonyítéknak tekintették. Jó példa erre, ahogy Szalma a Szakasits-ügy felülvizsgálatát kezelte, irányította.[46]

Szakasits Árpád 1938-tól a Szociáldemokrata Párt (SZDP) főtitkára. 1945 áprilisától az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, 1950-ig képviselő. 1945. november 15-től államminiszter, 1947 májusától 1948. augusztus 5-ig miniszterelnök-helyettes. 1948. augusztus 3-tól 1949. augusztus 23-ig a Magyar Köztársaság elnöke, majd 1950. május 8-ig az Elnöki Tanács elnöke. 1950. május 9-én tartóztatták le, és háborús bűntett, kémkedés, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének vádjával életfogytiglani börtönre ítélték.

1956. március 28-án Piros László* belügyminiszter elrendelte Szakasits Árpád és még 38 szociáldemokrata elítélt szabadságvesztésének felfüggesztését. Szabadon bocsátásukról Szalma tájékoztatta Pirost, aki pedig a jelentést (kézírásos megjegyzése szerint) tovább küldte Rákosinak.

A foglyokat *„[…] úgy alsó, mint felső ruhával, részben hozzátartozóiktól kapott, vagy vásárolt holmival elláttuk. […] Kb. 10 fő megemlítette, hogy értékük egy része nincs meg, de az már a*

letartóztatásukkor eltűnt.” Szakasitsnak átadtak 5000 forintot, majd *„gépkocsival fiának lakására szállították. […] Az ismertebb személyeket gépkocsival, másokat taxival lakásukra vittek. A szabadítás rendben folyt le.”*

Április 9-én Szalma jelentésében azt írta: *„Szakasits Árpád 1950-ben történt kihallgatása során beismerte, hogy 1922-től kezdve besúgó tevékenységet fejtett ki a horthysta rendőrség számára.”* Ezt ügye 1954-ben megkezdődött felülvizsgálatakor visszavonta. *„Állítja, hogy félelmében […] kihallgatója, Farkas Vladimir* akarata szerint egymás után tett vallomásokat, úgy saját maga, mint mások besúgó-kém és összeesküvő tevékenységéről.”*

Április 13-án Szalma azt jelentette Pirosnak, hogy előző nap megkezdték Szakasits kihallgatását *„felszabadulás előtti tevékenységére vonatkozóan. […] méltatlankodva fogadta, hogy régi okmányok, jegyzőkönyvek és jelentések alapján vizsgáljuk magatartását […] Az az észrevétele, hogy a Belügyminisztérium mindenképpen nevének bemocskolására, népellenes tevékenységének bizonyítására törekszik. […] Nyilatkozatát azzal utasították vissza, hogy a Belügyminisztérium az igazság megállapítására törekszik*.”

Április 16-án ezt írta Szalma Pirosnak: Szakasits *„esetenként fölényes és állandóan ártatlanságát hangoztatja.”* A jelentés további részéből kiderül, hogy a Vizsgálati Főosztály tovább nyomozott az ügyben, tulajdonképpen bizonyítékokat akart gyűjteni Szakasits ellen: *„Több, felszabadulás előtt készült iratot, jelentést – amit annak idején a horthysta rendőrség készített Szakasits ügyében – felkutattunk és azokat […] előtte felmutattunk.”*

1935. július 26. és augusztus 21. között az építőmunkások sztrájkoltak, augusztus 8-án Újlipótvárosban pedig kb. 400–500 fő tüntetett. A rendőrség a tüntetést szétverte, hárman súlyosan megsebesültek, 11 embert őrizetbe vettek. Szakasits – 1928 és 1938 között a Magyar Építőmunkások Országos Szövetségének (MÉMOSZ) elnöke – állítólag előzetesen értesítette a

demonstrációról Csató Ákos detektívet, aki erről jelentést készített, és azt tovább küldte dr. Hetényi Imre főkapitány-helyettesnek. Szakasits 1956. április 20-i kihallgatásának középpontjában – ahogy erről Szalma a Pirosnak írt jelentésében beszámolt – ez az ún. Csató-jelentés állt. Ennek a jelentésnek az alapján mondatták le Szakasitsot 1950-ben a posztjáról: *„Több vezető elvtárs jelenlétében beszéltek vele, felmutattak 'messziről' egy horthysta jelentést, mely szerint besúgó volt. Majd elébe tettek egy előre elkészített, leírt szöveget, amit neki kellett lemásolni."*

Szalma jelentését Piros továbbította Rákosinak, ezzel a megjegyzéssel: *„Javaslom, mellékelt anyagot a Pol-Biz. tagjainak megküldeni."*

Szakasits azt állította a kihallgatójának, hogy 1935. augusztus 8-án tárgyalt egy rendőri vezetővel, és akkor őt is tájékoztathatta volna a tüntetésről, minek kellett volna neki ehhez az általa nem is ismert Csatót igénybe vennie. De hiába. Szalma – ha már a többi vádpont bizonyíthatatlannak látszott – tovább próbálkozott a Csató-féle papírral. Ennek a hátoldalán Csató három rendőrségi főnökének megjegyzése és aláírása szerepelt. Közülük ketten meghaltak, de a harmadikuk, Pintér György volt rendőrkapitány pomázi lakásán a kihallgatásakor – ahogy ezt Szalma május 4-én jelentette Pirosnak – *„első látásra felismerte saját írását és tanúvallomásával bizonyította az okmány hitelességét."* Szalma még arról is beszámolt a miniszternek, hogy a Munkásmozgalmi Intézetben felkutatták azokat a horthysta rendőrségi iratokat, amelyeken ennek a három rendőrtisztnek az aláírása szerepel, és azokat írásszakértővel összehasonlíttatták a Csató jelentésen szereplő aláírásokkal. Egyeztek.

Szalma és Főosztálya fáradozásai végül is meddőnek bizonyultak. Június 15-én a perújítási eljárás során a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy az 1950-ben lefolytatott büntető eljárás alaptalan volt, és Szakasitsot az

összes vádpont alól jogerősen felmentette.

Szalma a törvénysértésekért, a koncepciós perekért – a Belügyminisztérium és a pártvezetés intencióinak megfelelően – Rákosi helyett az ÁVH korábbi vezetőjét, Péter Gábort, illetve Farkas Mihály honvédelmi minisztert és a fiát, Farkas Vladimirt tette meg bűnbaknak. A Rajk-perben hat év kényszermunkára ítélt Cseresznyés Sándor[47] 1955. október 19-i kihallgatásáról például azt jelentette, hogy Cseresznyés korábbi vizsgálati dossziéjában több jegyzőkönyv is tartalmaz *„kompromittáló adatokat Rajk Lászlóra*[48] *és ezeket a jegyzőkönyveket mind Farkas Vladimir vette fel.”*[49] (A Szalma vezette kihallgatáson egyébként későbbi, második felesége, Plézer Mária írta a jegyzőkönyvet.)

„Ellenforradalom”

Az ÁVH állománya számára – későbbi pályájuk szempontjából – sorsdöntő jelentőségűnek bizonyult, hogy elvhűen, bátran viselkedtek-e az „ellenforradalom” napjaiban, vagy ellenkezőleg, meginogtak, elárulták az eszmét és a szervezetet, lepaktáltak az „ellenforradalmárokkal”. A titkosszolgáknak adatlapjaikon, önéletrajzaikban, a róluk készült minősítésekben részletesen be (el) kellett számolniuk ’56-os magatartásukkal, kijelentéseikkel, cselekedeteikkel.

Szalma őrnagy 1956. október 23. és 30. között a BM Fő utcai objektumának parancsnoka volt. *„Ekkor utasítást kaptam az objektum elhagyására. Egységemmel átmentem az akkori Belügyi Központba. Ott közölték velünk, hogy mindenki menjen, ahova tud a szovjet egységhez – amelyek [sic!] a város szélén helyezkedtek el – vagy illegalitásba. Ezt követően lakásomra távoztam és hajnalban Balázsi Béla* volt alezr., Selmeczi György r. ezds. és még két B.M. beosztottal elindultunk, hogy valahol elrejtőzzünk. Tervünk volt eljutni a Pilisszántói üdülőnkbe […] megállapítottuk, hogy ott ellenforradalmárok vannak és kórháznak rendezték be az üdülőt.”*

Egy pajtában rejtőztek el, majd elindultak Budapest felé, útközben azonban elfogták és Dorogra vitték és előállították őket. *„Mindvégig tagadtam, hogy államvédelmisek vagyunk –, de az ORK-nál telefonon keresztül megállapították a kilétünket. Amikor megtudták a beosztásunkat, Budapestre szállítottak bennünket. Budára, a Maros utcai volt ÁV. laktanya pincéjébe helyeztek el bennünket […] Itt voltam többedmagammal kb. 120-an.”*[50]

„4-én hajnalban, amikor az őrzésünkre hátrahagyott ellenforradalmárok is elmenekültek […] mi onnan kiszöktünk. […] Odahaza tartózkodtam 7-én reggelig, amikor a BM-be szolgálattételre jelentkeztem. Ez időtől kezdve ismét a Vizsgálati Osztály vezetőjeként dolgoztam.”[51]

Vitatott előléptetés

A kádári politikai rendőrség megörökölte, átvette az ÁVH káderállományának 99 százalékát, és ezzel a módszert, stílust, szemléletet is megőrizte, átmentette. A Vizsgálati Osztály tíz alosztályvezetője közül nyolc 1951-től az ÁVH állományában szolgált, heten vezető beosztásban, közülük öten pedig azt a területet irányították 1956 után is, mint a forradalom előtt.[52]

Utóbbiak közé tartozott Szalma is, akit 1956. december 1-jén Tömpe István* – őrnaggyá előléptetve – kinevezett a 67 fős Vizsgálati Osztály vezetőjének. Az osztály feladata *„a vizsgálatok lefolytatása a kémek, diverzánsok, terroristák, szabotőrök, kártevők, tiltott határátlépést elkövetők és megkísérlők, valamint a Magyar Népköztársaság egyéb ellenségei ellen. Ezen felül a vizsgálati munka országos viszonylatban való ellenőrzése, a vizsgálati fogdák feletti felügyelet és a börtönelhárítás országos viszonylatban való megszervezése.”*[53]

1957–1958-ban külön részleg foglalkozott a legjelentősebb polgári és katonai ügyekkel, illetve az 1051 fő közbiztonsági őrizetes ügyével.

Szalma a forradalom utáni megtorlás időszakában a megfelelő ember volt a (neki) megfelelő helyen. Egy 1957-ben tartott alosztály-vezetői értekezleten a törvényesség kapcsán például azt mondta: *„Meg lehet nyugodtan mondani azt, hogy a törvényesség kérdése elvi alapon nyugvó kérdés. Mi úgy csináltuk ezt, ahogy mondták, és ahogy kellett. Nem mondom, nekem is lett volna kedvem megverni néhány embert, de nem tettem.”* És: *„Egyik-másik őrizetesnél meg lehet adni a kedvezményt, ami megilleti, de van olyan őrizetes, aki a vizet sem érdemli.”*[54]

Az ÁVH-s szellemiség megőrzését lehetővé tevő 1957-es szervezeti „átalakításról” pedig elégedetten állapította meg, hogy *„A belső átszervezés során a vezetésbe tapasztaltabb elvtársakat állítottunk és lényegében kialakítottuk a jelenlegi szervezeti formákat.”*[55]

Az 1957-es kinevezéseknél egyébként szintén nem volt szempont az iskolai végzettség, szakmai képzettség. A 247 új vezető közül csupán háromnak volt diplomája, és 48-nak érettségije.[56]

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága (a Politikai Bizottság elődje) 1957. április 30-i ülésén a 7. napirendi pontban megtárgyalta és elfogadta Biszku Béla* belügyminiszter szóbeli javaslatát, hogy *„Szalma József őrnagy elvtársat, aki jelenleg a B.M. Vizsgálati Osztályát vezeti, ebben a tisztségében megerősíti.”*[57]

Földes László* és Czinege Lajos[58] beadványban tiltakozott, mert Biszku annak ellenére tett javaslatot Szalma kinevezésére, hogy azt az MSZMP Káder Osztálya és az Adminisztratív Osztálya sem támogatta. Szerintük olyan embert kell a Vizsgálati Osztály élére állítani, akinek a személye garancia arra, hogy a *„párt és mozgalom számára rendkívül nagy kárt okozott régi hibák semmiféle formában ne ismétlődjenek meg.”* Az Intézőbizottság azonban május 14-i ülésén elutasította a beadványt, Szalma a helyén maradt.[59]

1957. június közepéig a Belügyminisztérium 46 fős

pártbizottságának is tagja volt.

Megtorlás

Szalma több – részben később kivégzett – forradalmár (így Angyal István, Futó János, Kósa Pál, Nickelsburg László, Péch Géza, Renner Péter)[60] és társai ügyének vizsgálatát felügyelte.

Rajnai Sándor alezredessel együtt a Nagy Imre és társai perének előkészítésére létrehozott K-részleg vezetője volt. Rajnai Sándorral feladatokra, határidőkre és felelősökre lebontott részletes forgatókönyvet készített Biszkunak *„TERVEZET Nagy Imre és társai ügyében a vizsgálat befejezésével kapcsolatos intézkedésekről”* címmel. Az anyag három fejezetből áll. Az I. *„Az ügy lezárásával kapcsolatos feladatok”*, a II. *„Az ügyben szereplő terheltekkel rendszeresen foglalkozni kell.”*, a III. fejezet az *„Egyéb feladatok”* címet viseli.

Az I/7. szerint *„Amennyiben a terheltnek az ügyével kapcsolatosan van indítványa és azzal a vizsgálatot folytató szerv nem ért egyet, akkor ezt az indítványt határozottan el kell utasítani.” „Felelős: Szalma József r. őrnagy”*

1958. január 6-án Szalma a Nagy Imre és társai ügyének vizsgálatával kapcsolatos további teendőkről tájékoztatta Biszkut. Többek között azt javasolta, hogy *„az előzetes letartóztatásba helyezett személyek Romániában levő hozzátartozói szigorúan családi vonatkozású levelet írhassanak. Elképzelésünk az, hogy minden hozzátartozóval iratunk levelet, de azok közül csak néhányat továbbítunk meghatározott letartóztatottaknak.”* Január 22-én arról jelentett Biszkunak, hogy kik vesznek részt *„a terheltek őrzésében, valamint a bírósági tárgyalások levezetésében, a tárgyalás zavartalan lefolyásának biztosításában […]”* Szalma megnevezi azt a néhány ügyvédet is, akik közül a vádlottak választhatnak.

Február 5-én elkezdődött a tárgyalás, de az másnap – szovjet

kérésre – félbemaradt. Kádár János[61] úgy értelmezte, hogy a halasztásra vonatkozó kérés csak Nagy Imre szűkebb körére vonatkozik, ezért arra utasította a K-részleg vezetőit, hogy az elítélendők körét bővítsék ki.

Szalma és Rajnai már február 10-én elküldött Biszkunak egy javaslatot a forradalomban vezető, vagy szervező tevékenységet játszott, 63 letartóztatott ügyére, katonai és polgári bíróság elé állítására vonatkozóan. Április 28-án Szalma jelentette Biszkunak, hogy a forradalmi eseményekben vezető, szervező szerepet játszott 39 személy ügyében a vizsgálatot befejezték. *„Valamennyien igen hosszú idő óta – többen egy évnél hosszabb ideje – vannak előzetesben. […] Nagy Imre és társai valamint a Romániából visszahozott személyek ügyét a bíróság további intézkedésig nem tárgyalja. […] Nevezetteket a tárgyalás időpontjáig a Fő utcai házi fogda III. emeleti un. írószobákban helyeznénk el, ahol megfelelő módon izolálhatók és biztonságos őrzésük is megoldott.”* Szalma megnevezte a népbírósági tanács elnökét (dr. Vida Ferenc), az ülnököket, és az ügyészt is.

Ugyanezen a napon Szalma egy másik jelentésben Biszkut arról tájékoztatja, hogy hat fogvatartottat – *„Mivel nem tudjuk őket bíróság elé állítani”* – szabadon akartak bocsátani. Eredetileg a Nagy Imre-per befejezése után. Mivel azonban *„a tárgyalás az ismert okok miatt elhúzódik, ezért szükséges újólag döntetni ebben az ügyben. […] feltételezhető, hogy ítélet nélkül történő szabadlábra helyezés után az terjedne el […] hogy a kiengedett személyek hónapokon keresztül ártatlanul voltak börtönben.”*[62]

A Vizsgálati Osztály feletti politikai felügyeletet, különösen a kiemelt jelentőségű perekben, elsősorban 1958-ig az MSZMP által e célból létrehozott operatív bizottság látta el[63] – Biszku Béla belügyminiszter, Nezvál Ferenc[64] igazságügy-miniszter, a MÉH-jogtanácsosából legfőbb ügyésszé avanzsált Szénási Géza[65], illetve Domokos József,[66] a Legfelsőbb Bíróság elnöke részvételével. (Ők

mind jelentős szerepet játszottak a forradalom utáni megtorlásban.) Szalma vezetőtársainak adott tájékoztatása szerint a bizottság gyakran napi szinten intézkedett arról, hogyan történjenek a kihallgatások. *„hetenként egyszer a legfőbb ügyész, igazságügyminiszter, belügyminiszter összeül és meghívják a vizsgálati osztály vezetőjét is és ott közvetlenül el lehet mondani […] hogy mit tapasztaltunk és ők is elmondják a hibákat.”*[67]

1958. július 23-án Szalma azt jelentette Biszkunak, hogy a pártközpont Pártgazdasági Osztályának munkatársaival megnézték a kivégzettek lakásait, hogy javaslatot tehessenek: kinek a lakását vegyék el, cseréljék rosszabbra, vagy hagyják meg. Augusztus 23-i feljegyzésében Szalma részletesen beszámolt az érintett családok vagyoni helyzetéről, lakásviszonyairól, a lakások eredetéről, tulajdoni megoszlásáról. [68] Szalmát egyébként még április elsején soronkívül alezredessé léptették elő.

Debrecen

Szalma karrierje „érdemei” ellenére törést szenvedett. Botrányokba keveredett. Biszku Béla 1958. november 24-én Előterjesztésében számolt be Szalma magatartásáról az MSZMP Politikai Bizottságának.

„Szalma elvtárs több éven keresztül jó munkát végzett. Vezetése alatt komoly eredményeket ért el az osztály. Azonban már hosszabb ideje mértéktelenül fogyaszt szeszes italt. Beosztottaival együtt járt szórakozóhelyekre. Titkárnőjével erkölcsileg meg nem engedhető viszonyt tartott fenn. Szalma elvtárs – mivel maga is részese volt a különböző mulatozásoknak – nem lépett fel a fegyelemsértőkkel szemben, elnézte azt. Fenti magatartásának tudható be, hogy a Vizsgálat Osztály morális szempontból nagyon elromlott.

Családi életét elhanyagolta, feleségétől válni készül.

1958. november 3-án éjjel gépírónője és annak bátyja társaságában a ’Harmat’ étterembe mentek szórakozni. Az

étterembe betért Muszka Lajos, a X. kerületi Munkásőrség parancsnoka is. Vele összeszólalkoztak és Szalma elvtárs és vele levő barátja súlyosan bántalmazta – bár tudták róla, hogy a Munkásőrség parancsnoka. Szalma elvtárs esetében ittas állapotban való verekedés az elmúlt egy év alatt harmadik alkalommal fordult elő. Helytelen viselkedésére már felhívtam a figyelmét, ugyanakkor a Politikai Nyomozó Főosztály Pártbizottsága és taggyűlése is foglalkozott vele. Magatartásán azonban nem változtatott.”

A november 25-i PB ülés jegyzőkönyve szerint a jelenlevők egyetértettek azzal a javaslattal, hogy Szalmát *„beosztásából felmentsék és a B.M. területén alacsonyabb beosztásba helyezzék.”* Biszku megrovásban részesítette Szalmát, és kinevezte a Hajdú-Bihar megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály helyettes vezetőjének.[69] Két operatív alosztály és egy kirendeltség tartozott hozzá.

Szalmának tulajdonképpen szerencséje volt: egyrészt nem bukott olyan nagyot, másrészt, lehet, hogy vidékre kerülésével úszta meg az 1962-es tisztogatások során, hogy a személyi kultusz időszakában törvénysértéseket elkövetett volt vezető ÁVH tisztek sorsára jusson. A KB határozat következtében alosztályvezetőktől, osztályvezetőktől fölfelé a vezetésből 75 főt távolítottak el – többek között Szalma korábbi helyettesét, Rajnai Sándort és Hollós Ervint*, a II/5 Osztály (Belső-reakció elhárítás) vezetőjét –, akik nem akarták tudomásul venni, hogy cezúra van a Rákosi rendszerhez képest. A pártvezetés azonban fokozatosan ellenőrzése alá vonta az állambiztonsági szerveket. Azokat *„tulajdonképpen párttestületként kezelte […] a pártirányítás nemcsak elméleti, hanem konkrét gyakorlati ügyekre is kiterjedt.”)*[70]

Szalma 1960. januári Önéletrajzában maga is elismerte a hibáit: *„Büntetésemet megérdemeltem. Hibáimat igyekszem kijavítani.”* Munkáját 1960 márciusában a közvetlen debreceni főnöke így értékelte: *„problémaként merült fel […] a rendezetlen családi élete,*

ami egyes esetekben kihat a munkájára is. […]esetenként ideges, türelmetlen, ingerlékeny és ez nemcsak a magatartásán, hanem munkáján is meglátszik. […] Az itteni családi problémája rendezett, a télen kapott […] lakást, amibe beköltözött.”

1961 elején törvényesen elvált a feleségétől, és rá egy hétre újra megnősült: elvette Plézer Máriát, a Hajdú-Bihar megyei Pártbizottság titkárnőjét, aki korábban az ÁVH Vizsgálati Főosztályán, majd 1956 után a Vizsgálati Osztályon a beosztottja volt.

Szalma 1962-ben *„fegyelmezetlen magatartásért”* főosztályvezetői feddésben részesült. 1964-ben Gyökös Mihály alezredes így jellemezte a munkáját: *„Az előző minősítésben felvetett ideges, türelmetlen, ingerlékenység továbbra sem szűnt meg, sőt szerintem fokozódott. A vélt kiváltó ok pedig megszűnt, mert családi problémája rendeződött, szakmai és pártfegyelmije el lett törölve. […] Vigyázni kell a saját személyének és tevékenységének értékelésénél arra, hogy az reális legyen, ne becsülje túl magát, főleg szakmai vonatkozásban.”*

1965. június 18-ától a megyei III/III. alosztályvezetője lett és egyben az osztályvezető nem függetlenített helyettese. A BM Akadémia decentralizált tagozatán előadóként is közreműködött. 1965-ben munka mellett a tanulmányait is befejezte a jogi egyetemen.

Szalma 1966 november eleji Minősítése szerint elégedettebbek a munkájával: *„Családi élete rendeződött, anyagi helyzete is kielégítő. Ismereteink alapján ma már az sem áll fenn, hogy nem szeret a megyében dolgozni. Ezt a kérdést rendezte magában, mely körülmény lényegesen javította a munka iránti felelősség érzetét.”*

Nyolc éves debreceni tevékenységének alig találni írásos nyomát.[71] Az egyik fellelt dokumentum jól tükrözi Szalma könyörtelen szigorát, ÁVH-s mentalitását. 1965. november 26-án – Gyökös Mihály alezredes, osztályvezetővel együtt – azt javasolta,

hogy 20, nagyrészt 1956-os magatartása miatt megfigyelés alatt álló, ellenségesnek, politikailag megbízhatatlannak tartott emberrel szemben foganatosítsanak intézkedéseket. Többségüket le kell váltani, el kell távolítani a munkahelyéről; van közöttük főkönyvelő (kettő is), üzemvezető mérnök, üzemmérnök, művezető, meós, jogügyi előadó, fényképész, anyagbeszerző, anyagkönyvelő, laboráns, főelőadó a megyei tanácsnál. Egy egyetemi könyvtárost nyugdíjazni kell, az *Egyetemi Élet*nél dolgozó újságírónak pedig nem érnék be a kirúgásával, még attól is eltiltanák, hogy pedagógiai pályán elhelyezkedhessen. Három iparostól (cipész, asztalos, egykori földbirtokosból lett fuvarozó) az iparengedélyét is elvetetnék.[72]

Újra Budapesten

Szalma valójában nem akart Debrecenben maradni. 1967. október 1-től végre visszajöhetett Pestre.

Októberi Minősítése szerint: *„Nagymértékben csökkent az előző minősítésben felvetett olyan vezetési hiba, hogy statisztikai szemlélet, esetenként túladminisztrálás volt nála tapasztalható. […] Sokat javult. […] Az előző minősítéseiben is felvetett – Debrecennel kapcsolatos problémája – rendeződött, és ezzel az ő problémája, hogy felhelyezést nyert a BM-be.”*

Ismét emelkedőben a csillaga. Először a Kémelhárító Csoportfőnökség 1. osztály (elhárítás az USA és egyes latin-amerikai országok hírszerzésével szemben) A alosztályának vezetője, decembertől pedig egyúttal az osztály vezető-helyettese is. 1969 októberétől a 3. osztály (elhárítás az NSZK és Ausztria kivételével a többi NATO-országgal és a semleges államokkal szemben) B alosztályának vezetője, egyben osztályvezető-helyettes is. 1971 nyarától a 2. osztály (az NSZK és Ausztria hírszerzésével szembeni elhárítás) A alosztályának vezetője lett.

1972 novemberében főnöke Ambrus Sándor alezredes értékelte

a munkáját. *„Az elmúlt években több olyan ügy feldolgozásában, továbbá számos aktív intézkedés előkészítésében vett részt, melyek – főleg nyugatnémet vonalon – eredménnyel jártak. Több hálózati személyt tart, ilyen irányú munkája szintén pozitívan értékelhető.*

Feltételezhetően az 1973. márciusi kedvező munkahelyi Javaslatnak köszönhetően – *„[...] szakmai felkészültségénél fogva komoly szerepe van a feldolgozó munkában, az osztály által megszervezett operatív akciók végrehajtásában.”* – április 1-től kinevezték az NSZK és Ausztria hírszerzésével szembeni elhárítás (IIII/II-2) élére.

Újabb fegyelmik

Pályafutása során gyakran jutalmazták kitüntetéssel, pénzzel (egyidejűleg dicsérettel) és tárgyjutalommal. Arra, hogy magatartásával és a munkájával problémák lehettek, abból is következtethetünk, hogy több évben nem részesült semmilyen elismerésben (1954, 1958, 1959, 1960, 1962, 1965, 1974)[73]

1975-ben több fontos esemény történt az életében: ezredessé léptették elő, májusban az 50. születésnapjára pedig a belügyminisztertől aranyórát kapott. Hamarosan azonban végleg megpecsételődött a sorsa.

„Fontos állambiztonsági operatív feladatok végrehajtása során a vonatkozó parancsokat, utasításokat, magatartási követelményeket súlyosan megsértette [a szövegben itt kb. két mondat anonimizálva van], *ezáltal egy nem hálózati személy fontos operatív adatok birtokába jutott, s ezzel veszélyeztette a kötelező konspirációs és biztonsági követelményeket. Miután tudomására jutott, hogy az általa külföldre utaztatott nem hálózati személy jogellenesen Izraelbe kíván utazni, ennek megakadályozására kellő intézkedéseket nem tett, azt vezetőinek nem jelentette; hatáskörét meghaladó mértékben és módon szabályellenes intézkedéseket tett, melynek következtében az általa tartott hálózati személy, de*

különösen annak volt felesége különböző jogtalan előnyökhöz jutott; azoktól engedély nélkül ajándékokat fogadott el.

Szeptember 24-én alacsonyabb beosztásba helyezték: a BRFK III/II. A alosztályán (szovjet katonai objektumok külső védelme) lett főoperatív beosztott.

Úgy tűnik, nem tanult a súlyos fenyítésből. November 10-én *„a szolgálati idő után különböző szórakozó helyeken italozott, melynek következtében november 11-én a szolgálati helyről önkényesen távol maradt. Az italozást november 11-én tovább folytatta mindaddig, míg a kapott utasítás alapján vezetője, Papp r. alezredes és Peredi Béla r. alezredes 23 h. körül a presszóban meg nem találta.*

Dr. Szalma József r. ezredes igazoló jelentésében elismerte, hogy különböző szórakozóhelyeken italozott és súlyos fegyelemsértést követett el azzal, hogy szolgálati helyén nem jelent meg. Cselekményére magyarázatot adni nem tudott. Úgy nyilatkozott, hogy a fegyelemsértést az elfogyasztott ital hatása alatt követte el, melyért felelősnek érzi magát. Dr. Szalma József r. ezredes cselekményének elbírálásánál súlyosbító körülményként értékelhető, hogy 1975. szeptember 24-én történt alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés fenyítésből a kellő következtetéseket nem vonta le, annak ellenére, hogy felelősségre vonásával egy időben fel lett hívva a figyelme arra, hogy a vonatkozó parancsokat és utasításokat maradéktalanul tartsa meg, mert amennyiben munkájában [egy szó itt anonimizálva van] *hasonló fegyelemsértés követ el, szigorúbb felelősségre vonás alkalmazására került sor.”*

A BM III. Főcsoportfőnöke fegyelmi eljárást rendelt el Szalma ellen.

Szalma 1975. december 11-én levélben kérte a belügyminisztertől, hogy korengedménnyel nyugdíjba mehessen: *„1975. október 13-án a BM 4-es PB Végrehajtó Bizottsága tárgyalta a pártfegyelmi ügyemet és a legsúlyosabb pártbüntetésre, a Pártból való kizárásra hozott határozatot […] Bármennyire önkritikusan*

vizsgálom az elkövetett cselekményemet, nem tudom felfogni, hogy az egyedüli helyes döntés a Pártból való kizárásom. 19 éves koromtól, több mint 30 éve voltam párttag. Az életem értelmét jelentette és jelenti a kommunista közösséghez, a párthoz való tartozás. […]

A jelenlegi helyzetemben nincs erőm a rám bízott feladatok eredményes megoldásához […]Nem tudom kifejezni a bennem levő nyomasztó érzést, amit a Pártból való kizárásom eredményezett. Évtizedeken keresztül azt éreztem, hogy a szakmai és pártvezetőim szeretnek, bizalommal vannak irántam. Most mindezt elvesztettem. Tragikus helyzetbe kerültem, mert tudom, hogy mindenért csak magamat okolhatom.”[74]

December eleji adat szerint ekkoriban vált el a második feleségétől.

A belügyminiszter 1975. december 15-i hatállyal lefokozta Szalmát, aki mivel nem mehetett nyugdíjba – a Fővárosi Vízműveknél vízvezeték-szerelő lett. Egykori kollégája, Bálint László szerint *„a lakásokat járta, és a csapokat ellenőrizte. Ha valahol csöpögő csapot talált […] felajánlotta, hogy […] olcsón megjavítja.”* Hamarosan jobban keresett, mint titkosszolgaként.[75]

Szalma Józsefné (Majzik Erzsébet)

Út az ÁVH-ba

1926-ban született Monoron, munkáscsaládból. Négy testvére volt, közülük három mostoha. Hét általánost és később egy közgazdasági technikumi osztályt végzett. A Kőbányai Sörgyárban, majd két különböző mezőgazdasági gépgyárban, 1945 második felétől pedig betanított munkásként a Dorogi Gumigyárban dolgozott. 1945 januárjában belépett a KMP-be.

1948 júniusában férjhez ment Szalma Józsefhez, és nyilván az ő

hívására, ajánlására került beosztottként az év decemberében az ÁVH-hoz, az Operatív Nyilvántartó Osztályra.

Szalmánét 1953 februárjában leszerelték, mert egy párthatározat értelmében a munkahelyeken (de lehet, hogy ez csak a kiemelt fontosságúakra vonatkozott) nem dolgozhatott együtt férj és feleség. Az ÁVH segítségével Szalmáné a Központi Statisztikai Hivatalnál helyezkedett el, de 1954 októberében racionalizálás miatt innen is elbocsátották. Ezután otthon maradt 1958 elejéig, amikor visszahívták a BM-be, korábbi munkahelyére, először szerződéses dolgozóként.[76] 1960. március 15-én véglegesítették az operatív nyilvántartással, az adatok feldolgozásával foglalkozó II/11 osztályon. Kinevezték operatív beosztottnak, előléptették alhadnaggyá.

Totális ellenőrzés

Az operatív nyilvántartás fő célja a külső és belső „reakció” elleni harc volt. A totális ellenőrzés. Amikor valakit nyilvántartásba vettek, megállapították az adatait, kiállították a megfelelő kartonokat, amelyből egyet elküldtek a központi operatív nyilvántartónak.

1950-ben a különböző területeken működő állambiztonsági szervek összevonását követően jött létre az egységes „Antidemokratikus Elemek Központi Operatív Nyilvántartása”.

A forradalom leverését követő években az MSZMP KB PB többször is foglalkozott az operatív nyilvántartás helyzetével. 1957-ben 650 ezer embert tartottak nyilván. A P.B. 1957. október 29-i határozata értelmében az operatív nyilvántartás felülvizsgálatát 1958. december 31-ig be kellett volna fejezni. Biszku Béla 1958. november 10-én a PB-nek írt levelében azt kérte, hogy hosszabbítsák meg a határidőt 1959. július 1-ig, mert a nyilvántartásban szereplő 553 072 személyből addig csak 316 481 főt tudtak felülvizsgálni. És azért is, mert *„terhelő adataink,*

dokumentációink jelentős része az ellenforradalom alatt megsemmisült. A felülvizsgálat során ezeket az anyagokat az ellenőrzéssel egy időben újból be kell szerezni.”[77]

A PB-határozat szerint 300 ezernél nem lehet több embert nyilvántartásba venni. Meghatározták ezek körét, kategóriáit is: az államellenes vagy politikai bűncselekmények miatt elítélt, internált, rendőri felügyelet alatt álló, vagy ügynökökkel megfigyelt személyek, ezek segítői, ismerői, a feljelentési kötelezettségüket elmulasztók. Volt arisztokraták, nagytőkések, gyárosok, nagybirtokosok, nagykereskedők, kulákok, a Horthy-rendszer politikai, állami vezetői, katonatisztjei. Azok, akik a felszabadulás előtt ellenségesen viselkedtek. Az egyházak és 1945 utáni jobboldali pártok vezetői, az 1956-os események szereplői, különböző szervezetek tagjai. Az 1956 után engedéllyel hazatért disszidensek.

Egy 1988-as állambiztonsági jegyzet szerint a fenti kategóriákba tartozók közül többen változatlanul gyanúsnak számítottak, és ezért alapnyilvántartásba kerülhettek.

1956 után a II/11 Osztály, 1962-től ennek jogutóda a III/2 (Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó) Osztály gyűjtötte, tárolta és rendszerezte az operatív munka során keletkezett, szerzett adatokat, információkat. Az 1963. szeptember 10-i PB ülésre készült jelentés szerint az alapnyilvántartásában 140 049 (közülük 5824 veszélyes elem), a kutató-nyilvántartásban pedig 106 610 fő adatait kezelte. (A kutató nyilvántartásban szereplés nem járt jogkövetkezményekkel, „csak” operatív célt szolgált.)

1964-ben a III/2 Osztály létrehozta az operatív nyilvántartásban szereplő személyek adattárát, amely különböző csoportosítások szerint összeállított adatbázisokból, névjegyzékekből állt. 1967-től szabályzatba építették be, hogy mikor, milyen cselekmények, események esetén, milyen személyeket és csoportokat kell alap-, illetve kutató nyilvántartásba venni. Az 1970-es években kezdték

meg az operatív és hálózati nyilvántartásban szereplők adatainak gépi feldolgozását, ennek során épült ki az Egységes Gépi Prioráló Rendszer (EGP). 1974-ben megkezdődött a gépi priorálás 15 állambiztonsági-, illetve bűnügyi nyilvántartás és adattár bevonásával.[78]

Akadémia

Szalmáné 1960-as véglegesítését követően negyedszázadon át foglalkozott a politikai rendőrség számára meghatározó jelentőségű operatív nyilvántartással.

1961 más változást is hozott az életébe. Elvált a férjétől, ekkortól egyedül nevelte két gyermekét. *„Politikailag szilárd, párthű elvtársnő* – jellemzi őt ekkor a főnöke. – *Munkáját nagy szakértelemmel, lelkiismeretesen végzi. […] Értelmes, határozott fellépésű elvtárs. Az operatív nyilvántartó munkával kapcsolatos összefüggéseket jól ismeri, mivel hosszú éveket töltött el ezen a területen.”*

1962-ben elvégezte az MSZMP öthónapos Budapesti Politikai Pártiskoláját. Az iskola vezető-helyettese, Olt Károlyné a következőképpen jellemezte: *„Közepes politikai-, és általános műveltséggel rendelkezett, amikor az iskolára jött. Ez megfelelő alapot adott neki a tananyag megértéséhez. Mégsem tanult könnyen, főleg a gyakorlati kérdések okoztak számára problémát. Egyike azoknak, akik a legjobban használták ki a tanulásra szánt időt. Nagyon szorgalmasan dolgozott. […] Példamutató szorgalmával átlagos eredményt ért el. Megvan az a jó képessége, hogy környezetével hamar tud jó viszonyt kialakítani […]”*

Az iskola elvégzése haszonnal járt. 1964-es Minősítési lapja szerint: *„Munkatársaihoz való viszonya, különösen a korábbi időkben kifogásolható volt. Észrevételeit, bírálatát […]esetenként indulatosan, ingerülten vetette fel. […] A pártiskola elvégzése után magatartásában alapvetően pozitív változást tapasztalatunk.”*

1965-ben főhadnaggyá léptették elő.

1967-ben elvégezte levelező tagozaton az egyéves Rendőrtiszti Akadémiát.[79] „A veszélyes elemek részvétele összeesküvési, izgatási ügyek területén” címmel írta 19 oldalas szakdolgozatát,[80] amelyben többek között megállapította: *„[…] vannak még belső ellenségei társadalmi rendszerünknek, akik gátolják a fejlődést, vagy megsemmisíteni igyekeznek az eddig elért eredményeket. […] Az 1959/60-ban megszervezett ’társadalomra veszélyes elemek’ külön nyilvántartási rendszere bevált, eredményesen szolgálja az operatív elhárító munkát. Veszélyes ellenséges elemek a belső reakció magját képezik. Adott esetben készek a rendszert megdönteni. […] Aktív bázist jelentenek az imperialisták hazánk elleni támadására és ellenséges propagandájuk számára. […] Ellenőrzésük alapján mozgásukat, tevékenységüket állandóan figyelemmel tudjuk kísérni lakóhelyükön, munkahelyükön egyaránt.”*

Négy eset alapján arra a következtetésre jutott, hogy *„elsősorban egyházi személyek, volt szerzetesek szerveznek összeesküvéseket népi demokratikus államrendünk megdöntése céljából.”*

Szerinte *„az utóbbi években aktív izgató tevékenységet elsősorban a volt politikai elítéltek és ellenforradalmárok követték el.”* Ennek illusztrálására öt személy ügyét, bűnlajstromát, ítéletét ismertette röviden. Az egyikük 40 éves, hét gimnáziumi osztályt végzett, *„1963-ban lett veszélyessé kiválasztva.”* F. P. 24 éves, segédmunkás, gazdag borkereskedő család sarja, 1956-ban disszidált, 1958-ban hazatért; dr. S. J., 60 éves, gépszerelő szakmunkás, eredetileg középiskolai tanár; K. Gy., 45 éves agronómus, részt vett az ellenforradalmi eseményekben; M. J., 50 éves sekrestyés, Ludovikát végzett.

„Az izgatásos bűntettet elkövető személyek közös jellemzője, hogy többségük többszörösen büntetett személy. A korábbi bűncselekményük zömmel szervezkedés jellegű volt. […]

Folyamatosan elkövetett izgatás mellett összeesküvéseket szerveztek, illetve laza csoportosulásokban vettek részt.”

A prioráló

1967 novemberében – nyilván a Rendőrtiszti Akadémia elvégzése miatt is – Szalmánét kinevezték a hálózati prioráló részleg vezetőjévé. Ez évi Minősítési lapja szerint *„Szakmai munkájában, politikai és általános műveltség terén továbbfejlődött. Kiemelkedő mennyiségi és minőségi munkája, szorgalmas, munkafegyelme példamutató. […] többségében pozitív tulajdonságokkal rendelkezik. E mellett vannak kisebb emberi hiányosságai is, melyek kijavítására szakmai, politikai képességeinél fogva képes.”*

1969 márciusában előléptették századossá. 1971-ben befejezte tanulmányait a Marxizmus-Leninizmus esti egyetemen. 1974-es Minősítése főleg elismerést tartalmaz. *„A részleg munkáját jól szervezi. […] Beosztottaitól pontos, fegyelmezett munkát követel. […] Munkájukat rendszeresen ellenőrzi. […] Az elmúlt években a hálózati prioráló részlegre nagy feladat hárult a hálózati nyilvántartás gépi adatfeldolgozásával kapcsolatban. Ebben a munkában személyes példamutatásával élenjárt. […] A hálózati nyilvántartás adatai pontosabbak, az adatok kiegészítését folyamatosan végzik. […] Irányítása alatt fejlődés tapasztalható a hálózati prioráló részleg munkájában, az ott dolgozó elvtársak magatartásában. […] Esetenként előfordul, hogy nem az összkörülményeket figyelembe véve alkot véleményt. Ügyeljen arra, hogy vélemény-nyilvánítása, bírálata ne legyen sértő.”*

Úgy tűnik, egyre nélkülözhetetlenebb a munkája. 1981 szeptemberében *„szolgálati érdekből”* meghosszabbították a munkaviszonyát, mert *„A hálózati prioráló részleg feladatait ő ismeri a legjobban. […] Szakmai munkájára, ismereteire a területen dolgozó elvtársak betanítása céljából szükség van.”* Októberben soron kívül rendőr őrnaggyá léptették elő.

Tovább szolgált 1983. szeptember végéig, fizetése 5200 forint.

Nyugdíjba ment, de nem sokkal később újra foglalkoztatták. 1984 februárjától – kétéves szerződéssel – az Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB Operatív Nyilvántartó Osztályon havi 12 alkalommal 8 órát, egyszer pedig 4 órát kellett eltöltenie, amiért 1900 forintot kapott. (Ekkoriban – akár 1962-ben is – a XII. kerület egyik legelegánsabb részén lakott.)

Belügyminisztériumi évtizedei alatt több elismerésben részesült: nyolcszor tüntették ki (köztük a Felszabadulási Jubileumi Érdeméremmel és kétszer a Haza Szolgálatért Érdemérem arany fokozatával), tizenötször kapott pénz- vagy tárgyjutalommal is járó munkahelyi dicséretet, főleg az osztályvezetőjétől, kétszer pedig a BM államtitkárától. Nem voltak súlyos fegyelmi ügyei, csupán egyszer kapott írásbeli figyelmeztetést *„szolgálat hanyag ellátása miatt.”*

Meglepő, de szakértelmére a rendszerváltás után is igényt tartottak: 65 éves korában, 1991. január 1-től 1991. június 30-ig szerződtették. Újraaktiválása előtt, 1990 decemberében – nyilván a megelőlegezett bizalom jeleként – a Belügyminisztertől (vagy a Belügyminisztériumtól – ez nem derül ki egyértelműen Szalmáné adatlapjából) dicséretet és 10 ezer forint jutalmat kapott.

Szalma Erzsébet

Az 1951-ben született Erzsébet – édesanyja 1978-as Önéletrajzi kiegészítése szerint – 1974-ben végzett az Orvostudományi Egyetem Gyógyszerész Karán. 1971-től az MSZMP tagja, a CHINOIN gyár dolgozója, alapszervi vezetőségi tag[81] Szalmáné az 1981. november 2-án kitöltött Személyi adatlapján arra a kérdésre, hogy – *„Közeli hozzátartozói közül kik teljesítenek szolgálatot a BM állományában?”* ezt válaszolta: *„Szalma Erzsébet leányom.”*[82]

Rá vonatkozóan nem találtam más adatot.

Plézer Mária (1961-től Szalma Józsefné)

Apja a BSZKRT-nál dolgozott. *„Kiemelt munkáskáder, munkásmozgalmi múltja van.”* Édesanyja szegényparaszti családból származott, 1945 előtt nem dolgozott, mert öt gyerekét nevelte. Közülük kettőből honvédtiszt lett, az egyikük (1956-os adat szerint) hadnagyi rangban politikai helyettes volt, a másikuk főhadnagyként szolgált 1955-ig.

Mária 1934-ben született Pestlőrincen. Nyolc általánost végzett, ezután gyors- és gépírást tanult. 1951-ben a Budapesti Villamosgép- és Kábelgyárban helyezkedett el gépírónőként.

1952 őszén jelentkezett az ÁVH-ba.[83] Felvételi javaslatából: *„a Vasas Szakszervezet és a DISZ-tagja, műhelybizottsági és DISZ alapszervi vezetőségi tag. […] Az elvtársnő szüleitől baloldali nevelésben részesült. Jelenleg úgy a párt, mint szakmai munkáját jól végzi. […] A kollektíva munkájában aktívan részt vesz, értelmes, fejlődőképes elvtársnő.*

Írnokként nyert felvételt az I/4 (Szabotázselhárító) Osztály G alosztályára, majd 1953-tól a Vizsgálati Főosztályon dolgozott. 1954-ben őrmesterré nevezték ki. 1958 elejétől I. osztályú segédtiszt. 1959 elejétől adminisztrátor a BRFK Politikai nyomozó Osztály II. alosztályán.

1959 augusztusában kérte leszerelését, mert *„a közeljövőben férjhez kíván menni. Leendő férje a BM. Hajdu-Bihar megyei RFK Politikai Nyomozó Osztály vezetőjének helyettese, ezért az ottani Osztályra történő áthelyezése nem lehetséges.”*

1961 januárjában ment férjhez Szalma Józsefhez, 1975 decemberében válófélben voltak.

Tudósok

és az Állambiztonság

Bomba ügy

A célszemélyek: Teller, Wigner, Bay – és a rokonaik

Teller Ede[84] *már 1940-ben felismerte, hogy a maghasadás hője beindíthatja a még nagyobb teljesítményű termonukleáris reakciót. Meghatározó szerepe volt a hidrogénbomba megalkotásában. 1952-ben társalapítóként egy új nukleáris fegyverlaboratóriumot hozott létre.*[85] *Egyik kifejlesztője a csillagháború néven ismert Stratégiai Védelmi Kezdeményezésnek (SDI), amellyel az USA fegyverkezési versenyre kényszerítette a Szovjetuniót; annak gazdasági összeomlása, és kimúlása Ronald Reagan mellett így tulajdonképpen Tellernek is köszönhető.*

Az atomfizikus iránt Magyarországon a kommunista hatalomátvétel óta folyamatos volt a titkosszolgálatok figyelme. Teller és rokonsága „becserkészésének" ÁVH-s hadműveletében húsz tiszt vett részt, köztük a Hírszerző Osztály (majd főosztály) és alosztályainak tíz vezetője, illetve azok helyettesei.[86] *1956-ig kilenc (vagy tíz) dosszié telt meg jelentésekkel, dokumentumokkal, levelekkel.*[87]

A gépezet beindul

A Katonapolitikai Osztály[88] két ügynöke (II/119 és IV/101) már 1948 első felében három rövid, semmitmondó információt adott Tellerről. Személyüket később az ÁVH-nak nem sikerült azonosítani.[89] Egy 1950. május 16-i tartótiszti megjegyzéséből kiderül, hogy az ÁVH már ekkor foglalkozott Tellerrel. Nem tudni, hogy az elkövetkező másfél évben történt-e valami az ügyében, de dossziét csak 1951. szeptember 14-én nyitnak róla. A cél világosan megfogalmazódik a legelső jelentésekben: *„Értesüléseink szerint az*

USA-ban atom-kutatásokkal foglalkozik, s ezen a téren lehetősége van bennünket érdeklő hírek szerzésére"; „Tudományos hírszerzésre fel tudnánk használni." Mindennek eléréséhez azt kell kideríteni – ahogy ez az 1952. január 3-i tanulmányozási tervből is kiderül –, hogy *„Fűzik-e olyan erős szálak családjához, hazájához, hogy ezen keresztül meg tudjuk szerezni?"*

Az ÁVH Teller Ede és felesége magyarországi rokonainak kiszolgáltatott túsz-helyzetére épít, közéjük akar befurakodni, közöttük akar informátort, árulót találni. Róluk, magánéletükről, magatartásukról, nézeteikről, ismeretségi körükről, környezetükről (és persze Teller Edéhez fűződő kapcsolatukról) tőlük, de főleg a barátaik, ismerőseik, kollégáik, lakók, házfelügyelők, hálózati személyek révén szereznek információkat. Kimenő és érkező leveleiket, csomagjaikat rövidebb vagy hosszabb időn át ellenőrzik, telefonjaikat lehallgatják, és bevetnek egyéb titkosszolgálati módszereket, eszközöket is.

Kitelepítés

Teller Edének Budapesten élnek közeli rokonai: édesanyja özv. Teller Miksáné; Ede nővére: Teller Emma, és annak iskoláskorú fia, Kirz János. (Emma özvegy: férje, Kirz András munkaszolgálatosként halt meg.)

A magyar titkosszolgálat nagy játszmájában elsősorban ők jelentik az adu ászt. Feltételezhetően ezért telepítik ki őket a Tokaj-hegyaljai borvidéken fekvő Tállyára 1951 júliusában. (Budapestről május 18. és július 18. között 5182 családot, 12 704 embert, a *„régi rendszer elszánt híveit"* száműzik kelet-magyarországi falvakba. Ahogy Rákosi Mátyás fogalmaz: *„A burzsoázia likvidálásához tartozik a kitelepítés.")*[90]

A határozat azzal indokolja Tellerék kitelepítését, hogy az 1950 szeptemberében elhunyt családfő, dr. Teller Miksa a Hungária Gumigyár főrészvényese és igazgatósági tagja volt. A gyár azonban

igazolja, hogy leváltásáig, az államosításig jogtanácsosaként dolgozott. Erre a tényre hivatkozva özv. Teller Miksáné többször kérvényezi – sikertelenül –, hogy visszajöhessenek Budapestre. Kéri, hogy akkor legalább azt engedélyezzék, hogy a nyíregyházi zsidó szeretetotthonba költözzön. A család útlevélkérelmet is bead Izraelbe. 1952 januárjában a tállyai rendőrsön az ÁVH tisztjei fedésben – mint a Kitelepítési Bizottság munkatársai – kihallgatják Teller Emmát, aki elmondja, hogy édesanyja meghal, ha nem kerülhet jobb körülmények közé. Az ÁVH kerekei lassan őrölnek: csak egy 1952. június 30-i jelentés említi, hogy a család visszatelepítése nagyon sürgős, mert özv. Teller Miksáné súlyos beteg. *„Jelenlegi lakhelyükön nincs biztosítva a megfelelő orvosi kezelés. […] nem volna helyes, ha a kitelepített helyen halna meg.”*

A 14 éves János (Teller Emma fia) az általános iskolát kitűnő eredménnyel végezte el, különösen matematikából átlagon felüliek a képességei. Hiába veszik fel a Vörösmarty gimnáziumba, és hiába ajánlja fel nagynénje és apai nagyanyja, özv. Kirz Oszkárné is, hogy náluk lakhat, nem maradhat Pesten. (Özv. Kirz Oszkárné egyébként súlyos beteg: *„Összetört, beteges asszony, aki csaknem vak, és béna. Úgy, hogy a lakását évek óta nem hagyja el.”)*

János magánúton tanul, és ezért többször kérvényezik, hogy levizsgázhasson, de erre sem kap engedélyt. A tállyai községházán arra hivatkoznak, hogy a *„megfelelő rovat hiányában”* nem tudják kitölteni az űrlapot. Az ÁVH utasítja a helyi kirendeltségét, hogy akadályozza meg, ha Teller Emma és anyja *„a gyerek további áthelyezése érdekében még lépéseket tesznek.”* 1952 novemberében volt nevelőnőjének ezt írja Emma Jánosról: *„Nagyon szomorú a gyerekkora, amivel a sors sújtotta, de talán kap ő még jóvátételt.”*

A család mindennapjairól a lakóhelyül kijelölt ház tulajdonosának, a „Virág” fedőnéven[91] beszervezett asszonynak kellene jelentenie, de nem nagyon tud mit. A tartótiszt elégedetlen a munkájával, és megszidja. Az idős nő az egyik jelentésében

magyarázkodik, hogy alig van kapcsolata a lakóival, akik *„most vettek egy kályhát 150 ft.-ért, melyet 60 ft.-ért javítottak ki és ennek következtében minden főzést ezen csinálnak bent a szobában.”* A házigazdától arról is értesülhetünk, hogy Telleréket is felkeresték Békekölcsön-jegyzés ügyben: özv. Teller Miksáné egyhavi nyugdíját ajánlotta fel. Néhány nap múlva azonban anyát és lányát behívatják a tanácsra, és közlik velük, hogy fizessenek többet.

A pokol stációi

Telleréket 1952 decemberében nyilvánvalóan taktikai okokból visszaengedik Budapestre, lakásukat azonban – az összes kitelepítetthez hasonlóan – nem kapják vissza. Albérletről albérletre vándorolnak. Emmára újabb súlyos megpróbáltatások várnak. Ő nemcsak bátyja miatt fontos és gyanús, hanem azért is, mert 1945-től 1950-ig az USA követségén dolgozott tisztviselőként, és angolul, németül, franciául beszél.

1953. május 11-én délelőtt beviszik az ÁVH börtönébe, három napig bent tartják. Második nap reggel *„igen megtörve került újra a kihallgató szobába. Annak ellenére, hogy előző este felhívtuk az őrök figyelmét a vele való bánásmódra, másnap reggel mégis egy-két dologban helytelenül jártak el.”* – áll a beszervezési jegyzőkönyvben. Egy 1955. februári feljegyzés világosabban fogalmaz: *„[…]beszervezését pressziós alapon hajtották végre. Beszervezése közben durván bántak vele.”*

A beszervezést hárman hajtották végre: Vértes János*, az angol-amerikai osztály vezetője, őrnagy, Kolláth Ferenc* alosztályvezető helyettes, főhadnagy és Tihanyi János* főosztályvezető helyettes, alezredes.

Fontos hangsúlyozni, hogy Emma („Zsoldos Mária”) semmilyen használható információt nem ad a hatóságoknak. Eleinte a saját környezetéről és a cionistákról, majd a tanítványairól kellene jelentenie. A *„majdnem kétéves foglalkoztatás során még egyetlen*

alkalommal sem hozott értékes anyagot. […] a találkozókra attól való félelmében járt el mindig pontosan, hogy meg nem jelenése esetén újból kitelepítjük őket. A találkozókon feltett kérdésekre […] nem válaszolt megfelelő őszinteséggel.”

Emmát folyamatosan figyelik. Feltérképezik munkahelyi kapcsolatait: a Külkereskedelmi Minisztériumban angol nyelvtanfolyamot vezet, különböző külkereskedelmi vállalatoknál vezető tisztséget betöltő kilenc tanítványáról főnökeikkel jellemzést, velük pedig önéletrajzot iratnak. Javaslatként az is felmerül, hogy valamelyik operatív munkatársat elküldik Emmához nyelvet tanulni. Kapcsolatai feltérképezése céljából 1954. október végétől néhány hétig az utcán követik. (Az őt követőknek adott leírás: *„Őszes hajú, koránál idősebbnek látszó, hajlott hátú nő. Állandóan kalapot visel, leginkább szürke átmeneti kabátot hord, kezében legtöbbször kötött, vagy fonott szatyor van.”)*

1954 végén Emma súlyos szívbeteg édesanyja néhány doboz Carditalin nevű, hiánycikknek számító gyógyszert kap Lóránd György* főhadnagy, alosztályvezetőtől és Móró István* őrnagy, osztályvezető helyettestől, akik feljegyzést írnak a belügyminiszter állambiztonsági helyettesének: *„A B.M. Egészségügyi raktárában nagyobb mennyiségű Carditalin van raktáron. Ezt a gyógyszert Észak-Csehszlovákiában gyártják, forint értéke 13.60 ft.”*

(Óhatatlanul adódik a feltételezés, hogy a Carditalin és nyilván más, életfontosságú gyógyszer is azért marad a raktárakban, hogy ez is zsarolási alapot jelenthessen a politikai rendőrség számára.)

1954 végén Emmáék a Deák Ferenc utcában laknak. Társbérlőjüket „Ibolya” fedőnéven[92] beszervezik. Az ÁVH titkos terepszemlét akar a lakásban tartani, majd a későbbiekben lehallgató-készüléket beszerelni.

Tellerék kivándorlási kérelmet adnak be az Egyesült Államokba. Emmát azzal hitegetik, hogy kiengedik őket, ha segít öccsét „elvonni” az atomkutatástól, és hazacsábítani, hogy tudását

itthon békés célokra fordítsa. (Ugyanakkor két hírszerzési vezető arra utasítja az útlevélosztály vezetőjét, hogy a család kivándorlási kérelmét *„semmiféle indoklásra ne engedélyezze.”)*

Teller Ede bekerítésére olyan alternatív javaslat is készül, hogy Emmát férjhez kell adni egy zsidó ügynökhöz, (e célból „Robit”[93] tanulmányozzák), és ki kell őket telepíteni az USA-ba. Igénybe lehet venni – az állambiztonsági miniszterhelyettes segítségével – az elhárítás operatív osztályainak teljes ügynöki állományát. Egy két hónappal későbbi feljegyzés szerint az *„eddigi férjszerzési próbálkozások”* nem jártak sikerrel.

Jánost 1955 nyarán felveszik a Műegyetem villamosmérnöki karára. 1956. május 7-én Kőszegi Miklós hadnagy azt javasolja, hogy megfigyelése céljából szervezzék be valamelyik évfolyamtársát. A megfelelő személy kiválasztásában számítanak Emmáék társbérlőjére – az „Ibolya” fedőnevű ügynökre – hogy segítsen a lakásban megforduló diáktársak tanulmányozásában, lekáderezésében.

A titkosszolgák Teller Emma első férjéről dr. Kőnig Endre ügyvédről is mindent tudni akarnak. Még azt is, hogy van-e a házasságon kívül szexuális kapcsolata, és azt is, hogy a felesége mikor megy el otthonról vásárolni. Erre vonatkozóan „Katalin” fedőnevű[94] ügynöktől kérnek információt. (Nyilván „körül akarnak nézni” ebben a lakásban is.)

Mici és a rokonok

Az ÁVH-t Teller Ede felesége, Schütz-Harkányi Auguszta és annak rokonsága is érdekli. Mici a húszas években a Pázmány Péter Egyetemen matematikát és fizikát tanult, majd kétéves amerikai ösztöndíjat kapott. Ifjúkori szerelme, Teller Ede 1934-ben vette feleségül Budapesten.

Mici édesapja Harkányi Ede,[95] ügyvéd, szociológus, fiatalon elhunyt; testvérét a nyilasok 1944-ben meggyilkolták. Édesanyja,

Weissler Gabriella a tízes évek elején férjhez ment Schütz Aladár gyerekorvoshoz. A házasságból négy gyerek született: kettő fiatalon meghalt, a fiatalabb báty, István pedig 1939-ben kivándorolt Ausztráliába. Mici féltestvére Schütz Gábor, később a nevét Magosra magyarosítja.

A kertészmérnök, több nyelven beszélő, baloldali elkötelezettségű Magos[96] 1951-ig a Földművelésügyi Minisztérium főosztályvezetője, majd lefelé bukik, és az Agráregyetem soroksári tangazdaságának vezetője lesz. Az ÁVH Mezőgazdasági osztálya *„káros tevékenysége miatt”* le akarja tartóztatni, de nem talál ellene elég bizonyítékot. A Magosra állított öt ügynök jelentéseinek alapos tanulmányozása után elvetik azt az elképzelést, hogy eszmei alapon beszervezzék, és kiküldjék Amerikába, hogy Tellerről szerezzen be információkat.

1955 márciusában a Belügyminisztériumban Miciről, Tellerről és a rokonságról faggatják. Úgy emlékezik a húgára, mint nagyon határozott, dacos, kissé különc, szeleburdi lányra, Tellerre pedig, mint erélyes, határozott, nehezen befolyásolható, becsületes emberre. Szerinte Teller Ede azért nem vitette ki a szüleit, mert dr. Teller Miksa *„nagy magyar hazafi”* volt, *„befolyása és hatalma miatt”* 1950-es haláláig fel sem merült, hogy közvetlen hozzátartozói kimenjenek.

Az év második felében még néhányszor kihallgatják Magost, aki ígéretének megfelelően szüleitől kicsempészi Mici két, nagyon régen írt levelét és néhány családi fotóját. Az ÁVH azt tervezi, hogy Magos lakásában titkos házkutatást tartanak és lehallgató-készüléket szerelnek be. Kihallgatják Magos sógorát, Gimes Miklós[97] újságírót is, a Szabad Nép munkatársát.

Nevelőnő, házvezetőnő, házmester

Az ÁVH megpróbálkozik a Teller család egykori alkalmazottaival is. Hesz Magda 1914 és 1920 között Ede és Emma nevelőnője és angol

tanárnője volt. Magda később férjhez ment a temesvári származású, Amerikában élő Jacob Schutzhoz, és a Chicagóhoz közeli River Forestben telepedtek le, ahol éttermet nyitottak.

Teller Ede biztonsági okokból nyilván nem levelezhet szocialista országbeli rokonaival, ezért a közvetítő szerepét Magda vállalja magára: beszámol a tudós és családja mindennapi életéről. Információi onnan származnak, hogy időnként találkozik (vagy telefonon beszél) a tudóssal. Részben Teller Ede megbízásából, részben a saját ajándékaként gyakran küld hiánycikknek számító élelmiszereket (kávét, kakaót, rizst) és néha ruhaneműt Budapestre, de még Tállyára is. Magda leveleiből aggodalom, és szeretet sugárzik. Özv. Teller Miksáné hálás a figyelemért: *„Sokszor köszönöm Nektek és sohasem tudom eléggé megköszönni, hogy Ti oly hűségesen gondoskodtatok rólunk, hogy minden nehézség ellenére se veszítsük el a bizakodást és ne adjuk fel a reményt, hogy még minden jóra fordulhat.”* (1955. január 3.) *„Kedves dr. Teller asszony* – írja Magda 1956. június 20-i levelében – *mindig olyan jól megértett engem, mindjárt kezdetben, amikor félve és idegenül a házába jöttem.”*

Az ÁVH 1954-ben segítséget kér a román titkosszolgálattól, derítsék ki, hogy vannak-e szülőhelyén, Jacob Schutznak Temesváron, illetve Hesz Magdának Szenthubertuszon rokonai, és él-e még ott ilyen nevű család.

1956. április 7-én Teller-ügyben sor kerül az első külföldi akcióra. Két titkosszolga Chicagóba utazik azzal a fedősztorival, hogy a szerszámgépipari kiállítást tanulmányozzák. Valójában azonban a Schutz házaspár lakását, vendéglőjét és ezek környékét akarják feltérképezni, Magdát pedig beszervezés céljából kellene tanulmányozniuk. A feladatot azonban nem tudják végrehajtani. A „Kékesi” fedőnevű hírszerző tiszt arra panaszkodik, hogy a kiállítás nagysága miatt a magyar népgazdaság számára fontos katalógusok összegyűjtése rengeteg időt vett igénybe. Ennél nyomosabb ok

azonban, hogy nem tudták „leszakítani” az őket *„erősen és agresszívan”* figyelő amerikai ügynököket.

A paraszti sorból származó, elemi iskolát végzett Franczia Erzsébet a két világháború között és aztán 1946-tól 1951 nyaráig dolgozott házvezetőnőként Teller Miksáéknál, akik családtagként bántak vele. Kihallgatása idején segédmunkás, Pesten albérlőként él. Az ÁVH nem jut vele semmire.

Víg Józsefet azonban informátorként („Pásztói” fedőnéven) 1952 novemberében „eszmei alapon” beszervezik *„mozgalmi múltjára hivatkozva”* (1928 óta párttag.) 1935 és 1949 között házfelügyelő volt abban a házban, ahol Teller Miksáék laktak, felesége pedig még leánykorában háztartási alkalmazott Telleréknél. Vígék többször is meglátogatják Tállyán a kitelepített csonka családot, és felajánlják nekik, hogy visszatelepítésük esetén náluk lakhatnak, addig is őrzik értékes ingóságaikat. A lakatos végzettségű férfi a MÁV-nál kocsivizsgálóként dolgozik. Miután 1953 júniusában találkozik vele kapcsolattartó tisztje és annak főnöke, megállapítják, hogy nem szívesen tartja velük a kapcsolatot. Ezért és mert másfél év alatt egyetlen jelentést sem adott, néhány hét múlva kizárják a hálózatból. (*„Ezekkel a kocsivizsgálókkal nagyon nehéz dolgozni, mert nem állnak velünk közös elvi alapon.”* – így a magyarázat) Az ÁVH-nál felmerül annak a lehetősége is, hogy esetleg Víg feleségét szervezzék be.

Tudósok és ügynökök

Az ÁVH igyekszik felkutatni azokat a magyarországi és külföldi tudósokat is, illetve tudományos területen (is) tevékenykedő ügynököket (akad köztük tudós is), akik kapcsolatban álltak, vagy állnak vele. E célból kikérdeznek négy – ma már nem azonosítható – ügynököt („Téglás Lászlót”, „Éliást”, „Esztergomit”, és „Balázst”, Békésy György egykori tanítványát), egy ötödik személyt („Eötvös”) pedig be akarnak szervezni.

Nagyító alá veszik Teller múltját. 1928-tól 1930-ig Lipcsében tanult, majd itt szerzett filozófiai doktorátust. 1956 május közepén ezért „Légrádi" fedőnevű hírszerző Lipcsébe utazik, hogy felkutassa Teller egykori német iskolatársait. Közülük ki akarnak választani valakit, akit aztán megfelelő előkészítés után Nyugat-Németországon keresztül az USA-ba küldenek. Az elképzelésbe azonban hiba csúszik, az egykori hallgatók névsorát ugyanis csak a dékáni hivatalban őrzött anyakönyvi kivonatok alapján lehetne összeállítani. Az ÁVH ezért a német társszervezettől, a Stasitól kér segítséget. „Légrádi" június végén azt jelenti Budapestre, hogy *„A német elvtársak megígérték a támogatást, azonban kérésünkre még nem kaptunk választ."*

Jánossy Lajos[98] fizika-, és matematika professzor 1936-tól Németországban, majd Angliában, Írországban kutatott. Gombás Pál[99] fizika professzor 1947-től 1948-ig az USA-ban élt. Kihallgatják őket. Kőrösy Ferenc[100] – Tellerhez hasonlóan – Karslruhéban tanult (1923–27 között), 1939-ben pedig féléves ösztöndíjjal az USA-ban járt. Az ÁVH-n felidézi azt a jelenetet, amikor egy New York-i szállodai szobában Teller, Szilárd Leó,[101] Wigner Jenő[102] társaságában egy ideig jelen lehetett egy megbeszélésen, *„az atombomba felfedezésének egyik fázisánál."* (Kőrösyt mostantól figyelik, levelezését ellenőrzik.)

Wigner és Bay

Az ÁVH nemcsak Tellerre, hanem más, világhírű, magyar származású fizikusokra (és környezetükre) is kiveti a hálóját.

Wigner Jenővel, az első atomreaktor mérnökkel – aki a Manhattan-projektben a kémiai feladatokat oldotta meg – az ÁVH 1952 júliusától foglalkozik, 1955. február 28-án pedig dossziét nyit róla. Lóránd György alosztályvezető első jelentésében úgy értékeli, hogy Wignernek (fedőneve: „Tábori Pál") Tellerrel, Szilárd Leóval *„és más nagy tudósokkal együtt igen jelentős szerepe volt és van az*

amerikai atomkutatások terén, nevezetesen az atom-, és hidrogénfegyverek kidolgozásában […] Tagja az Amerikai Atomenergia Bizottságnak. 'Táborit' alosztályunk legfontosabb tippjei közé kell sorolni." Hárs István* ezredes, osztályvezető megerősítette a verdiktet: *„Ezt fő feldolgozandó ügyeink közé kell sorolni."*

Az ÁVH megszerzi az 1920-ban a Fasori Evangélikus Gimnáziumban Wignerrel együtt érettségizettek közül a Magyarországon élők adatait. Közülük, de egykori barátai, ismerősei közül sem levelezik senkivel sem Wigner Jenő. Szülei még 1938-ban kivándoroltak az Egyesült Államokba, két nővére a családjával Angliában, illetve Dél-Amerikában telepedett le. 1955-ben Magyarországon már csak Wigner Tóbiásné, feltehetőleg Wigner Jenő nagynénje él. Őt korábban kitelepítették, de sorstársaihoz hasonlóan, ő sem térhetett vissza Budapestre. 79 éves, a politikai rendőrség nyilván már nem tud vele mit kezdeni.

Ebben a helyzetben felértékelődik az ÁVH számára Wigner Londonban élő unokaöccsének, Gabriel Andrew Diracnak[103] a személye. Wigner húga, Margit eredetileg Balázs Richárddal kötött rosszul sikerült házasságot. Nem sokkal a válása után, 1935-ben meglátogatta bátyját Amerikában, aki akkor már öt éve a kaliforniai Princeton egyetemen tanított és kutatott. Ebben az időben Paul Dirac[104] angol fizikus, a kvantummechanika egyik megalapozója – aki 31 éves korában (1933-ban) kapott megosztott Nobel-díjat Erwin Schrödingerrel együtt – amerikai egyetemeken tartott előadásokat. Így találkozott Dirac és Wigner Margit a Princetonon.

A két fiatal 1937. január 2-án Cambridge-ben összeházasodott. Két gyerekük született (Mary és Monica), az első házasságból származó két gyereket, Juditot és Gábort pedig Dirac adoptálta. Így lett Balázs Gáborból Gabriel Andrew Dirac. 1952-ben Ph. D.-t szerzett a London Universityn.

Gabriel Andrew Dirac először 1947-ben, 22 éves korában kér beutazási engedélyt Magyarországra, de válaszra sem méltatják. 1948-ban újra megjelenik a londoni magyar követségen és kijelenti, hogy kommunista érzelmű, a Szovjetunióba szeretne menni. Nem akar brit állampolgár lenni, mert akkor behívhatják katonának, és a Szovjetunió elleni „hadimunkára" kényszeríthetik. 1949-ben egyébként felveszi a brit állampolgárságot.

1950-ben, és 1952-ben is sikertelenül kér vízumot. Ezután megint felkeresi a londoni követséget. Arról beszél, hogy szégyelli kapitalista származását, de reméli, hogy ezt ellensúlyozza beállítottsága és a béke érdekében kifejtett tevékenysége. Szerinte ezért nem kapott vízumot az Egyesült Államokba. Ekkortól figyel fel rá az ÁVH hírszerzése, amelynek két okból fontos. Elárulja, hogy cambridge-i egyetemi tanulmányait megszakítva, 1942 –44 között a légierő számára katonai repülőgépek tervezéséhez végzett matematikai számításokat, másrészt, mert *„nagybátyjával igen jó, közeli és bensőséges viszonyban van, európai tartózkodása alatt sok időt tölthetnek együtt."*

1953 szeptemberében – újabb kérésére – megkapja az annyira áhított vízumot, betegségére hivatkozva azonban mégsem utazik hazánkba. Egy részben anonimizált titkosszolgálati jelentés szerint néhány hónapos olaszországi tartózkodása után a bécsi magyar követségen azt ígéri, hogy ha meggyógyul, úgy rendelkezhetnek vele, *„mint akármelyik fegyelmezett és meggyőződéses párttaggal."*

1955. május 29-én Bécsben „Gödrösi" (máshol „Gödrösy") fedőnéven beszervezi őt „Botond Sándor". A június 14-i jelentés úgy értékeli, hogy „Gödrösi": *„Velünk szimpatizáló, haladó gondolkodású egyetemi tanár. […] ragaszkodik hozzánk. Szereti Magyarországot. Gyűlöli a háborús uszítókat és azokat, akik a háború érdekében tesznek valamit."*

„Gödrösi" – tényleges vagy kitalált egészségügyi problémáira hivatkozva – sohasem végez ügynöki munkát.

Néhány hónappal Dirac beszervezése után a „Balázs” fedőnevű ügynök[105] és Pál Lénárd[106] fizikus, matematikus (ekkor a Központi Fizikai Kutatóintézet tudományos osztályvezetője) 1955 augusztusában Genfben, az ENSZ székházban tartott konferencián találkozik Wignerrel. Beszélgetnek, s Pál megkérdezi Wignert, hogy nem látogatna-e Magyarországra. Wigner azt válaszolja, hogy nem, mert fél. Akkor jönne szívesen, *„ha a helyzet javulna.”*[107]

Bay Zoltán[108] (1900–1992) fizikus személye, tudományos tevékenysége iránt is régóta, már 1948. májusi emigrálását követően elkezdett érdeklődni a Katonapolitikai Osztály. 1952. november 15-én nyitnak róla dossziét „Antal László” fedőnéven. A washingtoni rezidentúra vezetője, Török Pál* 1954. augusztus 16-án ezt jelenti Budapestre: *„A Bay Zoltánnal kapcsolatos anyag úgy került a kezembe, hogy megkezdtem a legfontosabb egyetemek megvizsgálását abból a szempontból, hogy magyar származásúak kik dolgoznak ezeken, különösen atomkutatás vonalon. Így szereztem meg a George Washington egyetem 1953–54-es bulletinjét és átnézve találtam meg benne Bay Zoltán nevét […] Igen jelentős a 401-es oldalon leírt szerepe, a speciális atomkutatás részlegnek, amelynek vezetője Bay Zoltán, és a tengerészeti minisztériummal kötött szerződés alapján lényegében katonai kutatásokat végez. […] A fentiek azt bizonyítják, hogy Bay fontos szerepet játszik az atomkutatás vonalán.”* (Ez persze nem felelt meg a valóságnak.)

Augusztus 30-án Farkas Vladimír* és Szamosi Tibor áv. őrnagy Szolgálati jegyen annak engedélyezését kérik egy felettesüktől, hogy *„Fürcht Ernő áv. alhgy. et. a IV.o-on a ’tudóscsábításról’ elfekvő anyagokban Bay Zoltánra […] vonatkozó részeket tanulmányozza.”*

Fürcht alhadnagy néhány hét múlva azt jegyzi fel, hogy Bay *„még az Atomenergia Biztosságnak is dolgozik. […] Az, hogy őt magát beszervezzük jelenleg nem reális feladat, célunk az, hogy melléépüljünk.”*

Bay Magyarországon élő két testvéréről, azok négy gyerekéről

és házastársaikról részletes és alapos környezettanulmány készül *„jellemző és kompromittáló adatokkal”* korábbi és jelenlegi politikai állásfoglalásukról, kapcsolataikról, magatartásukról, különös szokásaikról, és persze nem utolsósorban arról, hogy tartanak-e – és hogyan, milyen módon – kapcsolatot a tudóssal. Ezeknek az anyagoknak az alapján az ÁVH-nál úgy vélik, hogy a családtagok közül Bay Zoltán unokaöccse, ifj. Bay Zoltán lenne a legalkalmasabb arra, hogy beszervezzék, és kiküldjék Amerikába. Ő egyetemi évei alatt együtt dolgozott Bay Zoltánnal a kísérletein, 1954-ben az Egyesült Izzó Elektronikai Kísérleti Laboratóriumát vezeti. Az agglegényről – aki állítólag nagy nőcsábász – hamar kiderítik, hogy éjszakánként egy elvált, kisgyerekes nő jár hozzá. A szeretőt azonosítják, lekáderezik, de nem tartják alkalmasnak arra, hogy ifj. Bayról árulkodjon nekik.

Munkahelyén ifj. Bay különösen két kollégájával barátkozik. Róluk környezettanulmányt készítenek, főnökeikkel jellemzést íratnak róluk. Az egyikük *„nyers, szókimondó, politikai kérdésektől iszonyodik, a párt vezető szerepét nem ismeri el”,* ezért alkalmatlan a beszervezésre. A másik kollégát nem tudják beszervezni. (Még felesége korábbi főiskolai évfolyamtársnőjéből is próbálnak kompromittáló adatokat kiszedni.) Az ifj. Bay Zoltánnal jóban levő néhány szomszédról is környezettanulmányt készíttetnek.

Az ÁVH játszmájában fontos szerep jut Bay Zoltán professzor első feleségének is: Lázár Ilona 19 éves korában, 1932-ben ment férjhez, 1945-ben elváltak. Ügynökök azt jelentik a nagypolgári családból származó nőről, hogy a Közért vállalatnál gyors- és gépírónő.

Bay Zoltán első házasságából származó lánya, Márta 1934-ben született. 1948-ban apjával (és a mostohaanyjával együtt) ő is emigrált. Hírszerzési információk szerint nem tart kapcsolatot az apjával: egy New York-i bárban pincérnő, és egy tömegszálláson lakik. *„Anyjával anyai nagyanyján keresztül levelezett. Egyik*

levelében azt kérte, hogy a kapcsolatot szakítsák meg, mert ez nem tesz neki jót."

Az ÁVH egyik tisztje – magát a Magyarok Világszövetsége munkatársának kiadva – felkeresi az ex-Baynét, azzal, hogy híreket hozott Mártáról. A lánya címét akarja elkérni. 1956. augusztus 20-án a diplomáciai fedésben dolgozó „Lévai" hírszerző azt jelenti Amerikából, hogy New York egy lepusztult negyedében két bérház kapucsengőjén sikerült két címet is felkutatni, amelyek közül az egyik „feltétezhetően" Bay lányáé. *„Megbizonyosodni róla eddig azért nem sikerült, mert nem tudjuk a leány nevét."*

Próbálnak Bay Zoltán egykori itthoni kapcsolatai és tanítványai között is az USA-ba telepíthető jelöltet találni. Papp György atomfizikusról – Bay közeli barátja – a Katonai Elhárító Csoportfőnökség 103-as fedőnevű tisztje még 1949. február 10-én azt jelentette, hogy ő az Izzó *„egyik legkiválóbb kutatója. […] Jelenleg disszidált. […] átállt az imperialisták mellé."* Egykori lakásában *„anyósa tartózkodik egyedül. […] a könyvtárszobában […] az egyik sarokba […] egy rádióadó, vagy egy magas frekvenciás atomromboló készülék van, hozzávaló alkatrészekkel."* Pappról 1951-ben dossziét nyitnak „Kárpáti Zoltán" fedőnéven. Magyarországra akarják „hozatni", hogy itt beszervezzék. Tanulmányozzák „melléépülés" céljából itthoni rokonait is.

Nehezen képzelhető el, hogy az alacsony színvonalú és hatékonyságú magyar hírszerzés magától vállalkozott volna a tudósok és rokonaik, barátaik megkörnyékezésére, megzsarolására, ügynök beépítésére környezetükbe. Mindez nyilván egy nagyobb terv része, nagyobb erő műve.

Erre utal egy Bay Zoltán dossziéjában található, dátum és aláírás nélküli orosz nyelvű lista is, amely néhány mondatos kommentárokkal negyven fontos amerikai intézményt sorol fel: neves egyetemek fizika tanszékét, nukleáris laboratóriumokat, különböző intézeteket, nagyvállalatokat, ahol nukleáris, hadipari,

bakteriológiai kutatásokat végeznek, katonai berendezéseket, rakéta-, és repülőalkatrészeket gyártanak. Néhány helyen ilyen megjegyzések szerepelnek. *„Ez érdekel minket”* vagy: *„Ez nagyon érdekel minket.”*

Megrendelő: a KGB

1956 előtt a magyar hírszerzés nem önálló titkosszolgálat, hanem az ÁVH osztálya, majd főosztálya. Vezetői gyakran változnak, a döntési mechanizmus nagyon lassú és nehézkes. Ennél is alapvetőbb probléma a tisztek alacsony iskolai végzettsége és gyatra szakmai felkészültsége. Piros László* belügyminiszter (iskolai végzettsége hat elemi, eredeti foglalkozása hentes) így értékeli a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága 1955. március 24-i ülésén az államvédelmi szervek – és azon belül a hírszerzés – tevékenységét: *„A tudományos és technikai hírszerző munkánk, valamint az illegális rezidentúrák szervezésére irányuló munkánk kezdetleges állapotban van. Külföldi rezidentúráink jórészt még mindig feltöltetlenek, munkájuk színvonala alacsony, ütőképessége gyenge. […] A hírszerző munkát 1955-ben […] erőteljesen meg kell javítani és elsősorban a fő ellenség, az amerikai imperializmus ellen kell irányítani.”*[109]

1950-től ugyanakkor a szovjet hírszerzésnek operatív munkatársakkal és technikával rendelkező hatfős képviselete – mintegy saját „kancelláriája” – van Budapesten. 1952-ben a magyar állambiztonsági szerveknél dolgozó összes szovjet tanácsadó létszáma 33, 1953 őszén 42.[110] Farkas Vladimir 1990-ben publikált Nincs mentség című memoárjában a következőket írja: *„Az én időszakomban a szovjet hírszerzéssel való együttműködés teljesen egyoldalú volt. […] a szovjet tanácsadók minden megszerzett információnkat megkapták. […] minden tőlünk telhető módon segítenünk kellett a Szovjetúnió politikai hírszerző tevékenységét.”*[111]

Fontos tudnunk, hogy az amerikaiak 1952 májusában robbantottak hidrogénbombát, a szovjetek 1953. augusztus 12-én (RDS-6). Kérdéses azonban, hogy ez valójában hidrogénbomba volt-e, vagy csak – ami valószínűbb – egy „felerősített” atombomba. (A szovjet bomba kb. 400 kilotonna TNT erejének felelt meg, az amerikai 10 400 kilotonnának.) A szovjet hidrogénbomba elkészítésén az Arzamasz 16 nevű telepen (a Nyizsnij Novgorod-i területen fekvő város, Szarov közelében) párhuzamosan két tudóscsoport dolgozott. Az egyiket Igor Tamm vezette, a másik – a „megbízhatóbb” szakemberekből álló csoportot – Jakov Zeldovics. A két csoport munkáját Julij Haritonov fizikus koordinálta. Zeldovics és Haritonov rendszeresen kapott információt a szovjet hírszerzéstől az amerikai atom-, illetve hidrogénbomba kifejlesztésének folyamatáról, eredményeiről. Nem zárható ki az a feltételezés, hogy végül annak köszönhetően sikerült 1955. november 22-én felrobbantani az ekkor már tényleg termonukleáris fúzión (sugárzásos berobbantáson) alapuló, tökéletesített „igazi” hidrogénbombát, hogy a szovjet hírszerzés hozzájutott a hiányzó kutatási információkhoz.[112]

Több tény, dokumentum is bizonyítja, hogy a Teller-ügyben folyamatos és igen szoros lehetett a kapcsolat a magyar és az itteni szovjet titkosszolgák között. Egy ÁVH-s feljegyzésben Tellernek a *Bulletin of the Atomic Scientist* nevű folyóirat 1951. januári számában megjelent *„A költő-tudós válaszol egy kritikusnak”* című verse olvasható magyar fordításban. A lap alján kézírással a vers rövid összefoglalása található oroszul. Érdemes egyébként idézni néhány sort a 19 soros költeményből:

„[…] Úgy látszik, hogy a moszkovitáknak
[…] növekvő étvágyuk van.
Nem lehetünk biztonságban, legalább igazunk lehet
Néhány bomba segíthet […]

Az atom most nagy; a világ kicsi.
Szerencsétlenségünkre meghódítottuk a teret.”

Az 1954. október 4-i *„Újabb adatok ’Kárász’ személyéről”* tárgyú feljegyzésre kézírással ezt írták: *„Le kell adni az Elvtársnak fordításra.”* A Teller-családfán a tudós neve, fedőneve, és a rokonsági fokot jelölő szavak – nővér, apa, anya, sógor stb. – oroszul is fel vannak tüntetve. A Magos Gábor (Teller sógora, felesége féltestvére) első kihallgatásán elhangzottakat összefoglaló jelentésre Lóránd György alosztályvezető ráírta: *„Nagyon sürgőssen [sic!] kérem lefordítani!”* Nyilván a szovjet elvtársaktól került ÁVH-s kezekbe a szupertitkos Los Alamos-i laboratórium fényképe is: itt készült az amerikai atom-, majd hidrogénbomba.

Menekülés

Teller-ügyben érdemben az utolsó bejegyzés 1956. július 23-i. Az eredmény az apparátus erőfeszítése, a befektetett rengeteg munka, energia ellenére a nullával egyenlő. A forradalom bukása után egyébként a nyomozásban részt vett 20 tiszt közül 14 tovább szolgált a kádári titkosszolgálatoknál. (Hat tisztnek – nagyobb részük vezető – nincsenek meg a személyi anyagai.)

Az 1958. június 17-i Szolgálati jegy szerint összesen kilenc dossziét irattárba helyeztek, ebből öt kötet a levelezést, egy pedig a segédanyagokat (folyóiratok, újságkivágások) tartalmazza. (Az is lehet, hogy eredetileg tíz dosszié volt, ugyanis a Szolgálati jegyen az egyik tételnél a géppel írt 4-es tollal ki van javítva 3-ra.) A levéltárban csak hat kötet található, levelezési dossziéból kettő. Az ügy anyagait valamikor „leporolhatták”, és tanulmányozták, mert a 2. számú dossziét 1965. július 5-én újra lezárták.

Teller Ede a szovjet hidrogénbomba felrobbantása után nyilván már nem annyira érdekes. Személyére igazán a nyolcvanas években, a csillagháborús tervek kapcsán irányult újra az

állambiztonság figyelme: a vele kapcsolatos hírek gyakran bukkannak fel a Napi Operatív Jelentésekben.[113]

Teller egyébként többször is próbálta szeretteit Amerikába vitetni. 1956 tavaszán a család kihozataláról a CIA igazgatója, Allen Dulles és Robert D. Murphy külügyminiszter-helyettes is tárgyalt.[114]

János, Teller unokaöccse a forradalom napjaiban disszidált Amerikába. Emma, János édesanyja nem mert nekivágni a bizonytalan útnak, nyilván az akkor már 73 éves nagymama miatt.

Szilárd Leó az 1958 augusztusában az ausztriai Kitzbühelben tartott Pugwash[115] konferencián megkérdezte a szovjet küldöttség vezetőjétől – a Teller Edétől hallottak ismeretében –, hogy miért nem engedik ki Magyarországról Teller Emmát és az édesanyját. A két nő ezután hamarosan megkapta az útlevelet a konferencia magyar résztvevője, Jánossy Lajos fizikus – ekkor a Központi Fizikai Kutató Intézet igazgatója, az MTA alelnöke – közbenjárásának köszönhetően. 1959. január 18-án a San Franciscó-i repülőtéren a családtagok viszontláthatták egymást.

Huszonöt év után.

A delfinek hangja

Szilárd Leó és Smolka János életei

Szilárd Leó[116] *korszakos zseni volt. Több tudományterületen alkotott maradandót. Az 1940. február 20-án indult amerikai atomprogram egyik kezdeményezője.*[117] *A Manhattan–projektben a reaktortervezés az ő – és Enrico Fermi*[118] *– feladata volt. 1942. december 2-án munkatársaival létrehozták az első nukleáris láncreakciót a Chicagói Egyetem Metallurgiai Laboratóriumában. A fegyvert Új-Mexikóban, Los Alamosban egy katonai területen állították elő. Ide azonban Szilárdot már nem hívták meg, a Manhattan-tervben mindinkább háttérbe szorult. Ebben nem kis szerepe volt a tervet felügyelő Leslie Groves dandártábornoknak, akinek alkalmasságát Szilárd többször is megkérdőjelezte. Groves Szilárdot orosz-szimpátiával vádolta és súlyos biztonsági kockázatnak tartotta. Figyeltették.*

Németország kapitulációja után Szilárd az atombomba felhasználásának korlátozását kérte Roosevelt elnöktől, aki azonban a levél kézhezvétele előtt meghalt. 1945 júliusában Szilárd tiltakozott az ellen, hogy atombombát dobjanak Hirosimára. Petíciója azonban nem jutott el Truman elnökhöz. Szilárd igyekezett megakadályozni annak a törvénytervezetnek az elfogadását, amely az atomenergiát a hadsereg kezébe adta volna.

Csalódottságában egyre inkább elfordult az atomkutatástól, a fizikától, és molekuláris biológiával kezdett foglalkozni. A fizikusok közül ő tette az első gyakorlati lépéseket a fegyverkezési verseny ellen.

Kapcsolatfelvétel

Az ÁVH iratanyagának jelentős része a forradalom napjaiban megsemmisült. Ezért nem lehet pontosan tudni, hogy Szilárd mikor került az ÁVH látókörébe. Egy 1959-es feljegyzés szerint[119] már 1953-tól foglalkozott vele, de a levéltárban csak az 1956. január 9-én nyitott dosszié található.[120] Török Pál* alezredes, osztályvezető részletes tervet dolgoz ki a Szilárddal (fedőneve: „Törő") való személyes kapcsolatfelvételre, és így *„értékes felvilágosítást szerezhetünk egyes tudományos kérdésekben."* Az akció fokozott óvatosságot követel. *„Törő vezetője volt annak a tudóscsoportnak, amelyik az atombombát feltalálta, elkészítette. […] Törő olyan exponált személy, aki feltétlenül az ellenséges elhárítás ellenőrzése alatt kell, hogy álljon."* A tiszt – nyilván az Oppenheimer-ügyre[121] gondolva, azt feltételezi, hogy *„[…] az amerikai kormány igyekszik Törőre is kompromittálásra alkalmas adatokat szerezni. Ezzel szeretné lehetetlenné tenni Törőt."*

A feljegyzések szerint azért ébredt fel újra az ÁVH érdeklődése Szilárd Leó iránt, mert 1955-ben *„egy tv-adásban kijelentette, hogy az atomenergia a század legsötétebb felfedezése volt. Nem sokkal nyilatkozata után az USA vezető körei mellőzni kezdték. […] Az elvtársak felfigyeltek a nyilatkozatra […] és elhatározták, hogy felveszik a kapcsolatot Szilárd Leóval."*

Kilenc hónap telik el, mire az első lépés megtörténik. Miután az USA külügyminisztériuma 1956 szeptemberében feloldja a magyar követség munkatársainak mozgáskorlátozását (nem hagyhatták el New Yorkot illetve Washingtont), a diplomáciai fedésben dolgozó – és a később fényes belügyi- és külügyi karriert befutó – Rácz Pál* százados kollégájával, Molnár Ferenccel október 15. körül Szilárd Leó nyomába ered. New Yorkból Denverbe utaznak vonattal, mert úgy tudják, hogy Szilárd az ottani egyetemen dolgozik. Ez azonban tévedés, úgyhogy Denverből vissza kell menniük Chicagóba. Az egyetem professzori vendégházában Rácz végre átadhatja a kissé meglepődött tudósnak Alexits György[122] – az ÁVH kérésére írt –

levelét. Ebben a matematikus, akadémikus felajánlja régi ismerősének, hogy működjenek együtt a békeharcban. Vagy negyven percig beszélgetnek, majd megállapodnak abban, hogy legközelebb október 25-én találkoznak New Yorkban. A randevú azonban *„az ellenforradalmi események miatt”* meghiúsul, Ráczot pedig 1957 májusában kiutasítják az USA-ból.

Osztálytársak

Történetünk folytatásában fontos szerepet játszik Szilárd négy egykori gimnáziumi osztálytársa[123] Smolka János, dr. Varga István és a „Vári”[124] fedőnevű ügynök és Székely István[125] filmrendező (többek között a *Lila akác* alkotója).

Az 1898-ban született Smolka Jánosnak mozgalmas élete volt. A Királyi József Műegyetem Keleti Akadémiáján végzett Germanus Gyula professzor tanítványaként, 1948-ban pedig közgazdaságtudományból doktorált. Pályáját bankokban kezdte, később több tucat cég sajtóügyeit intézte, újságíró volt, a *Színházi Élet* filmrovatát szerkesztette. Az osztrák Sascha filmgyárat képviselte, ezután a Budapest Film Rt.-t vezette. Filmtárgyú könyveket írt. Többször behívták munkaszolgálatra, 1944 novemberében a nyilasok elhurcolták, de megszökött. Szalontai Kiss Miklós – a hírhedten antiszemita *Őrségváltás* című film gyártásvezetője – a lakásában bújtatta.

A háború után a Haladás Film Rt. vezetője, ezután egy biztosítási cégnél propagandista, a Filharmóniánál szervező, dolgozott a Divatcsarnokban, majd a Reklámdekor KTSZ igazgatójaként ment nyugdíjba. Történetünk idején a Hungarofilm Vállalat szerződéses munkatársaként filmötleteket, szüzséket ad el külföldre.

1959 elején Smolka levelet ír Amerikába Székely Istvánnak és Szilárdról érdeklődik. Székely a levelet elküldi a tudósnak, aki válaszol Smolkának, és ezután levelezni kezdenek.

Júliusban „Vári” jelenti ezt a tényt, és azt is, hogy Smolka szerint Szilárdot honvágy kínozza, és *„foglalkozik a gondolattal, hogy hazajön […] állítólag őrzik és figyelik.”* A magyar hírszerzés ezekre az „információkra” alapozva újra elkezd foglalkozni a két év óta csipkerózsika álmát alvó Szilárd-üggyel. Dénes Miklós őrnagy, alosztályvezető helyettes már arról ír a jelentésében, hogy a tudós hazatérne, *„amennyiben erre megfelelő bíztatást kapna.”*

Smolkát – mivel a nyugat-német Central Cinema Compagnie GmbH vezetője meghívta Nyugat-Berlinbe, hogy filmsztorik megvételéről tárgyaljon vele – útlevélkérelme ürügyén 1959 augusztusában beidézik a BM Útlevél Osztályára.

„Mozgékony, életerős, friss gondolkodású, intelligens ember. […] nagyon kitartó. […] Annak ellenére, hogy aktívan részt vett a munkásmozgalomban, nem kommunista.” – így jellemzi az őt kihallgató egyik titkosszolga.

Smolka bevallja „Várinak”, hogy akarata ellenére sok fontos információt kiszedtek belőle. Például azt, hogy Szilárdnak Budapesten él az unokatestvére, annak lánya és a sógornője. Priorálják őket, levelezésüket cenzúrázni kezdik.

Smolkát a tisztek utasítják, hogy keresse fel a sógornőt kérdezze meg, hogy ír-e neki Szilárd, és, ha igen, milyen a viszonya Magyarországhoz. Smolkának néhány nap múlva be kell vinnie az Útlevél Osztályra a Szilárdtól kapott leveleket. Hamar rájön, hogy mire megy ki a játék, mert közli „Várival”, ha a belügyi szervek megbíznának benne és kiutazhatna, legjobb barátjaként rá tudná beszélni Szilárdot, hogy jöjjön haza. A hírszerzés új főnöke – a Dél-Amerikában tizenkét évig a szovjet felderítés ezredeseként tevékenykedett – Tömpe András* azonban úgy ítéli meg, hogy nem tudnák Smolkát felhasználni, és visszatérését sem látja biztosítottnak. A tisztek azért ellenőrzik a kapcsolatait, és néhány héten át lehallgatják a telefonját.

„Vári” szorgalmasan jelenti, hogy Smolka milyen lépéseket tesz

nyugat-berlini utazása érdekében. Állítólag Fock Jenőtől,[126] az MSZMP KB titkárától, illetve a Művelődésügyi Minisztérium Filmosztálya vezetőjétől is kért segítséget. Mivel a fia hallássérült, fel akarja keresni az Útlevél Osztály vezetőjét, a siketnémák (állítólagos) patrónusát. Azt is tervezi, hogy szükség esetén megkeresi ismerősét, Hárs István* rendőr ezredest, akinek szerinte szintén van egy eladó filmszüzséje.

A hírszerzés be akarja szervezni Szilárd harmadik gimnáziumi osztálytársát, dr. Varga Istvánt, a híres közgazdászt is. A tudós Budapesten jogi és közgazdasági tanulmányokat végzett, később Berlinben, Londonban és Pittsburghban tanult, utóbbi helyen tanított is. 1927-ben ő szervezte meg és 1949-ig vezette a Magyar Gazdaságkutató Intézetet, 1933-tól egyetemi tanár. 1944-ben a Gestapo letartóztatta és Németországba hurcolta összeesküvés vádjával. (Az ok: Varga vezetésével – Bethlen István felkérésére – 1943-ban az Intézetben kidolgozták a magyar gazdaság háború utáni újjászervezésének koncepcióját, amelyben a szövetségesek győzelmét feltételezték.) 1946-ban az Anyag- és Árhivatal elnöke, emellett az Iparügyi, illetve az Építésügyi Minisztérium államtitkára is. 1950 elején az ÁVH dossziét nyitott róla, mert hírszerzéssel gyanúsították. 1957-ig mellőzték, félszáznál több tudományos, gazdasági, fordítói álláspályázatát utasították el.[127]

Beszervezését munkahelyén, az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében Tömpe András* vezérőrnagy hajtaná végre. Az intézet igazgatója, Friss István[128] közgazdász akadémikus – az MSZMP KB tagja – is jelen lenne, *„mert így olyan színezetet nyerne dr. Varga felhasználása, hogy 'Törő' hazatelepítési szándékának táplálásával hazafias cselekedetet hajt végre.”* Hivatalos külföldi útján – ha találkoznak – rá kellene beszélnie Szilárdot a hazatérésre.

A titkosszolgálat, illetve „felügyeleti szerve” a pártvezetés azért szeretné Szilárd Leót és más világhírű magyar származású tudósokat és művészeket rávenni a hazatérésre, vagy legalább a

hazalátogatásra, hogy ezzel is legitimálja a Kádár-rendszert.

Az ENSZ főtitkára, Dag Hammarskjöld 1957 januárjában a magyarországi események kivizsgálására öttagú különbizottságot állított fel. Az ENSZ Közgyűlése 1957. szeptember 14-én nagy többséggel elfogadta az Ötös Bizottság jelentését, amely az 1956-os eseményeket népforradalomnak nevezte, és törvénytelennek nyilvánította a szovjet intervenciót – az ország ENSZ-tagságát felfüggesztették. A testület 1958. december 14-én elfogadott határozata ismét elítélte Magyarországot és a Szovjetuniót.

Meghívások

Szilárd valamikor július-augusztusban Ausztriában üdül. Előtte néhány héttel meghívja Bécsbe Smolkát, aki azonban nem kap útlevelet. Helyette a hírszerzés „Vári"-t küldené (vagy küldi), főnöki értékelés szerint *„eddig végzett munkájának jutalmaként"* a Szilárd-„ügytől" függetlenül is kiutazhatna. 1959. október végén két titkosszolga újra kihallgatja Smolkát az Útlevél Osztályon. Állítása szerint az előző évben kilencezer dollár értékű filmszüzsét sikerült eladnia, és tervezett nyugat-berlini útja akár 70–80 ezer dollárt is hozhat a magyar államnak. Nem utolsósorban pedig találkozhatna Szilárddal, aki nyilván azért ajánlotta fel a levelében a filmvállalat igazgatójának – rajta keresztül pedig neki is megüzente –, hogy hajlandó megelőlegezni az utazási költségeit, mert szeretné őt viszontlátni.

A tisztek a kiküldését tervezgetik. Feladatául adnák, hogy ismerje meg Szilárd politikai nézeteit, hazafias érzéseit, távolabbi terveit, tudja meg, jelenleg min dolgozik, folytat-e aktív kutatómunkát. Ha lehet, hozza át Kelet-Berlinbe, hogy ott találkozhasson a magyar hírszerzés tisztjével. Felvethetné Szilárdnak, hogy *„kapcsolatain keresztül"* neki és a feleségének *„egzisztenciát biztosítanak Magyarországon."*

Smolka egyre türelmetlenebb, mert a tisztek ígérete ellenére

még mindig nem utazhat. December 3-án Tömpe végre intézkedik, hogy „operatív érdekből” adjanak neki útlevelet. A titkosszolgák kérésére ír a német filmvállalat igazgatójának, aki azonban nem tudja, hogy hol tartózkodik Szilárd. A Stasinak sincs információja arról, hogy Nyugat-Berlinben lenne. A BM ezért lefújja Smolka kiutaztatását.

Smolka nyilván az átélt izgalmak miatt 1960. február 14-én agyvérzést kap. Néhány héttel később Dósai Istvánnak,[129] a Hungarofilm vezérigazgatójának ezt írja: *„Gondolhatod, hogy az agyvérzést nem adják ingyen. Valami kiváltja.”*

Smolka nem tudhatja, hogy a barátja, Szilárd Leó is nagyon beteg. Smolka felesége március 18-i keltezéssel levelet kap Székely Istvántól, aki közli: néhány hete arról értesült, hogy Leó súlyos betegen kórházban fekszik. Az amerikai újságok hamarosan megírják, hogy húgyhólyagrákot diagnosztizáltak nála. A washingtoni rezidentúra 1960 áprilisában jelenti Budapestre, hogy Szilárd gyógyíthatatlan beteg. Augusztus végén ezért az ügyet lezárják, Szilárd dossziéját irattárba helyezik.

Harmadik nekifutás

1962 elején vezető amerikai napilapok arról adnak hírt, hogy Szilárd Leó meggyógyult, annak köszönhetően, hogy orvosai tanácsa ellenére ragaszkodott a maga által kiszámított és szükségesnek tartott nagyobb dózisú besugárzáshoz. A magyar elvtársak újra nyitják – immár harmadszor – „Törő” – dossziéját.

Február 27-én a New York-i ENSZ-misszió diplomáciai fedésben dolgozó hírszerző tisztje – „Róna” – az alábbi táviratot küldi a budapesti központnak *„Szilárd békemozgalmi tevékenységével kapcsolatban felkeresett a szovjet összekötő elvtárs és érdeklődött lehetőségeink felől. Olyan értelmű javaslatot tett, hogy esetleg próbáljunk meg beépülni Szilárd köréhez tartozó személyhez.”*

Márciusban a magyar hírszerzés vezetője levélben kér

információt a KGB megfelelő főcsoportfőnökségétől: *„Tekintettel arra, hogy nevezett ügyében elgondolásaink vannak, nagy segítséget jelentene, ha a szovjet elvtársak információt tudnának adni […]”*, hogy Szilárd mit mondott, mit csinált, hogyan viselkedett 1960 őszén a moszkvai Pugwash konferencián.[130] A levéltervezetre a tiszt főnöke ráírja: *„Jármer et. Vigye be az elvtárshoz és adja át!” (*Vagyis a KGB tisztjének.)

Az 1962. április 26-i jelentés szerint már nincs szó Szilárd beszervezéséről, a cél *„személyének Magyarországra való meghívása és politikai befolyásolása az atomháború ellenes harcának érdekében. […] Az eredmények és tények segítségével hozzá kell segíteni őt a magyar viszonyok helyes értékeléséhez.”* Néhány héttel későbbi javaslat, hogy a szeptemberi londoni Pugwash konferencián hívják meg Budapestre. *„Amennyiben Magyarországra látogat […] egy olyan program kidolgozása válik szükségessé, amely alkalmas még meglévő téveszméinek eloszlatására. […] bármikor számíthat hazájára, üldöztetés esetén itthon tudásának és nemzetközi tekintélyének megfelelő fogadtatásban és bánásmódban részesül.”*

1962. március végén „Fekete” – a magyar követség diplomáciai fedésben dolgozó hírszerző tisztje – egy neves újságíróval a washingtoni Dupont Plaza Hotel éttermében ebédel, amikor megjelenik a szállodában lakó Szilárd. Amióta elhagyta Magyarországot, mindig albérletben, bérlakásokban, szállodákban élt. A tudós még John F. Kennedy 1961. január 20-i beiktatását követően költözött Washingtonba, ahogy fogalmaz, azért, hogy *„a helyszínről kövesse nyomon az adminisztráció működését”*.

Az újságíró ismeri Szilárdot és „Feketét” – a kérésére – bemutatja neki. A hírszerző azt állítja magáról, hogy a követségen részben konzuli, részben tudományos feladatokat lát el. Szilárd a körülbelül húszperces, angol nyelvű beszélgetés során kijelenti, hogy elszakadt Magyarországtól, nincs sok köze az ottani

dolgokhoz, és csak a politikai foglyok szabadon bocsátása esetén látogatna haza. Szerényen megjegyzi, hogy ő *„a tudományos élettől és a kutatómunkától visszavonult, teljesen független ember. Ha szabad ideje engedi, írással foglalkozik.”*

A delfinek hangja

A tudós a háború befejezése óta ír sci-fi novellákat, közülük öt megjelenik 1961 elején Stanfordban *The Voice of the Dolphins And Other Stories* (A delfinek hangja és egyéb történetek) című kötetben, amelyet aztán újabb amerikai és idegen nyelvű (többek között francia, német, olasz) kiadások követnek. Az írások központi témája az emberiség nukleáris fenyegetettsége, a nagyhatalmak és a tudósok felelőssége.

Címadó – magyarul önálló kötetben is megjelent[131] – allegorikus novelláját állítólag egyetlen nap alatt vetette papírra. A politikusok tehetségtelenségét és tehetetlenségét swifti iróniával leleplező Szilárd számtalan világpolitikai eseményt, folyamatot jósol meg. (Az iráni forradalom kitörését például egy évvel korábbra, 1977-re, a két Németország egyesülését 1980-ra teszi.) A novella főhősei az embernél intelligensebb, gazdag szimbolikájú delfinek. Ők az 1963-ban Bécsben létrehozott Biológiai Kutató Központban a velük kommunikálni megtanuló amerikai és orosz tudósoknak tanácsokat adnak, hogyan lehet megoldani az emberiség legsúlyosabb problémáit, és elvezetik a világot a majdnem teljes leszerelésig is. Az emberek tudatának formálásában nagy szerepet játszanak az Intézet által, a világ különböző részein indított tv-csatornák is.

A delfinekkel a nyolcvanas évek végén valamilyen titokzatos vírus végez, nem sokkal később pedig a tudományos központ tűzvész áldozatául esik, a kutatások dokumentumai pedig megsemmisülnek. Szilárd azt sejteti, hogy valójában nem is a delfinek súgtak az emberiségnek, hanem a tudósok fogtak össze

egymással és találták meg az optimális válaszokat, megoldásokat.

Szilárd leszerelést sürgető cikkeit a *Bulletin of the Atomic Scientists* nevű szakmai folyóirat közli. Itt jelenik meg 1961 decemberében *The Mined Cities* (Aláaknázott városok) című novellája is. A dialógus formájában előadott történetben – a kölcsönös elrettentés jegyében – az amerikaiak tíz szovjet, a szovjetek tíz amerikai várost aknáznak alá, és azokat, ha majd a helyzet úgy hozza, a levegőbe röpítik. Az írást magyar „lektora”, Jármer Ferenc őrnagy úgy kommentálja: *„[…] itt mérhető le legjobban* [Szilárd – G. A.] *ideológiai korlátainak szűk keresztmetszete.”*

Szilárd Leót egyébként novelláiért 1961-ben a Boston közelében levő Brandeis egyetemen a Humán Irodalomtudományok tiszteletbeli doktorává avatják.

Operatív libamáj

A washingtoni követség diplomatái igyekeznek Szilárd kedvében járni. 1962. június 7-én Szilárd bemutatja „Feketének” Harrison Brownt, az Amerikai Tudományos Akadémia új külügyi titkárát, aki az amerikai-magyar tudományos kapcsolatok erősítését szorgalmazza. A Magyar Tudományos Akadémia – a követség, és a belügy kérésére – hamarosan meghívja őt Magyarországra.

Komornik Vilmos* alezredes, osztályvezető helyettes: *„Fontos operatív érdek fűződik ahhoz, hogy jó benyomásokat szerezzen itt tartózkodásakor.”* Brown nem sokkal Budapestre érkezése után – Szilárd kérésére – libamájat akar szerezni, azt azonban nem lehet bolti forgalomban kapni. Komornik intézkedik: *„Kérem, operatív célból 1 db libamájat lesüttetni és azt üvegben úgy elhelyezni, hogy az szállítható legyen.”*

Augusztus elején „Fekete” utódja, „Mátrai” a szállodában felkeresi Szilárdot, hogy közölje vele, az új ügyvivő, Radványi János[132] eleget tett levélbeli kérésének, közbenjárt a magyar

hatóságoknál, hogy unokatestvére megkapja az útlevelet, és így tud vele találkozni Londonban. „Mátrai” felveti Szilárd hazalátogatásának lehetőségét, mire a tudós megismétli: erre csak akkor kerülhet sor, ha a magyar kormány kiad egy átfogó amnesztiarendeletet. Megjegyzi, Nagy Imre kivégzése nem volt jogszerű.

Megint Smolka

1962. július 25-én „Vári” jelenti, hogy Smolka – akivel hét hónapja nem beszélt – *„siralmas testi kondícióban”*, idegbénulással és egyensúlyzavarral fekszik a Zsidó Szeretetkórházban. A szobában még négy beteg volt, ezért csak nagyon nehezen tudtak kommunikálni. Mindenesetre „Vári” azt vette ki Smolka szavaiból, hogy változatlanul kapcsolatban áll Szilárddal, de *„a levelezését küldöncök intézik.”* A szomorú esemény újabb alkalom arra, hogy „Vári” önmagát fényezze: *„Bátor vagyok felhívni a figyelmet, hogy annak idején Smolka postája ellenőrizve volt és az általam bemutatott Szilárd és más levelei elkerülték a cenzúrát.”*

Smolka egészségi állapotáról sokkal többet megtudhatunk egy néhány héttel korábbi, április 22-i keltezésű levélből. Feladója Müller Gyula, aki Szilárd Leó címét nyilván magától a betegtől tudta meg, mint, ahogy nyilván azt is, hogy a tudós két évvel korábban 350 dolláros IKKA-csekkel támogatta őt. Müller érzékletesen festi le Smolka teljes testi és lelki leromlását.

Az elmúlt két évben két agyvérzése is volt. *„Azóta egyik kórházból és klinikáról a másikra szállítják, sajnos minden eredmény nélkül.”* Süket-néma fia, Lóránd *„leírhatatlan szeretettel ragaszkodik élete egyetlen vigasztalójához és támogatójához”*, aki elhalmozta mindennel, gyógypedagógust is fizetett a számára. Lóránd most látja apját *„súlyos szenvedések és nélkülözések között sínylődni […]”* Miután ez számára *„elviselhetetlen gondolatokat és bánatot támaszt, öngyilkosságot kísérelt meg”*, de a szomszéd

megmentette őt. Smolka feleségét *„tehetetlen állapotban”,* súlyos idegösszeroppanással szállították kórházba. *„Dr. Smolka János fizetett ápolóra kénytelen szorulni süket-néma fiával együtt.”* A levélíró Szilárd segítségét kéri. És ő igyekszik is segíteni.

Május 24-én a Dupont Plaza Hotel éttermében kijelenti „Feketének”, hogy anyagilag akarja támogatni egy idős, súlyos beteg, kórházban fekvő, budapesti tanár ismerősét, aki a kommün utolsó heteiben segített neki útlevelet szerezni. Nyilván azért nem mondja meg, hogy egykori osztálytársáról, barátjáról van szó, mert azt gondolja, hogy ezzel esetleg ártana neki. Megjegyzi azt is, hogy az országot nem politikai okokból hagyta el, hanem azért, hogy a tanulmányait Bécsben folytathassa. „Fekete” – *„a jövőbeli kapcsolatok erősítése érdekében”* – felajánlja Szilárdnak, hogy amikor a közeljövőben végleg hazatér Budapestre, megpróbál az illetőnek állami vagy társadalmi vonalon segítséget szerezni.

Szilárd július elején ír Radványi János ügyvivőnek. Nagyra értékelné, ha nyári szabadsága idején Budapesten *„megvizsgálná annak a lehetőségét, hogy mit lehetne tenni Smolka János érdekében, akiről már beszéltem Önnek.”* Mellékeli Müller Gyula levelét. (A levéltárban az eredeti – nyilván Radványi által a BM-nek átadott – levél olvasható.)

Smolka 1966-ban meghalt, felesége és fia sorsáról nincs információnk.

A Szilárd-kisbolygó

1962 októberében Radványi János, az ügyről folyamatosan tájékoztatást kapó Nemes Dezső[133] – a KB külügyi titkára – utasítására találkozik Szilárd Leóval, amiről jelentésben számol be Péter János,[134] külügyminiszternek. A tudós elmondja, hogy a londoni Pugwash konferencián Straub F. Brúnó[135] biokémikus, akadémikus a Magyar Tudományos Akadémia nevében meghívta őt Magyarországra. *„A meghívást az ismert okok miatt most nem*

tudná elfogadni, de, ha az 1956-os ügyek végleg lezáródnak, nagy örömmel fog annak eleget tenni […] Jelenleg egy magyarországi út itteni visszhangja sem lenne hasznos” – idézi Radványi Szilárd szavait és azokat úgy kommentálja, hogy nyilván az amerikai külügyminisztérium nyomására nem akar Magyarországra látogatni.

1962. október 20-án a magyar–amerikai titkos tárgyalásokon megszületik az alku: a magyar kormány általános amnesztiát hirdet, az amerikai kormány pedig ennek fejében aztán december 20-án leveteti az ENSZ Közgyűlés napirendjéről a „magyar kérdést”.

Mindennek következtében már nem olyan fontos Szilárd meghívása Magyarországra. Az október végi javaslat szerint csak politikai befolyásolását kell erősíteni *„békeharcának erősítése érdekében.”,* ugyanakkor: *„Ez az ügy kizárólag politikai kérdés, ebben a Budapesti PB a közeljövőben közvetlenül és hatásosan intézkedhet. […] Fenti javaslattal Kuznyecov szovjet tanácsadó elvtárs is egyetértett.*

November 14-én Éder Mihály százados lezárja és irattárba helyezi Szilárd kétkötetes dossziéját: *„operatív érdektelensége miatt személyével a jövőben nem foglalkozunk, csak, mint társadalmi kapcsolatot kezeljük.”*

Szilárd végül soha nem látogat Magyarországra.

1964. május 30-án, 66 éves korában szívinfarktusban meghal.

Nevét egy kisbolygó és egy Holdkráter is őrzi.[136]

A Nobel-díj bajjal jár

Békésy György

Békésy György,[137] *magyar származású biofizikus 1961. december 10-én, 62 éves korában vette át az orvosi Nobel-díjat „a belső fül, a csiga ingerlésének fizikai mechanizmusával kapcsolatos fölfedezéseiért”. 1924-től 1944-ig (az épület lebombázásáig) az Állami Postakísérleti Állomáson távközlési kutatásokat végzett, eközben ébredt fel az érdeklődése a fül belső szerkezete iránt. 1947-től 1965-ig, laboratóriuma leégéséig a Harvardon, majd haláláig a Hawaii Egyetemen kutatott, tanított. Nem alapított családot, életét a tudomány töltötte ki.*

„Ocskay”

Az ÁVH már 1949-től 1956-ig foglalkozott vele „Ocskay” fedőnéven. A dossziét 1958-ban irattárba helyezték. Ennek anyagából csak néhány, 1952-ben íródott oldal maradt meg (ez az 1961-ben nyitott új dossziéban megtalálható.)[138] Eszerint Békésyt – honvágyát, édesanyja iránti szeretetét és a magyar állampolgárságához való ragaszkodását kihasználva – haza akarták hozni, illetve, sikertelenség esetén, be akarták szervezni.

Czibók Béla ÁVH főhadnagy 1952-es jelentéséből, amelyet Békésy ismerőseitől származó információ-morzsákból állított össze, kiderül, hogy az ekkor 75 éves Békésynétól elvették az özvegyi nyugdíját, és a megélhetését biztosító trafikját. Két gyereke (Lola és Miklós) tartja el. György fiát kevésbeszédű, szerény emberként jellemzik, akit az ostrom erősen megviselt. Igénytelen, jó modorú, munkatársai szerették. Többször kifejtette, hogy haza kíván jönni.

A Békésyről szóló tanulmányokból[139] egy puritán, magának való személyiség képe rajzolódik ki. A természettudományok mellett fiatal korától érdeklődik az esztétika és a művészetek iránt, fest, rajzol, zongorázik. Retteg a betegségektől. Gyanakvó, zárkózott, kerüli az embereket, társaságban nagyon félénk. Bogaras, különc. Munkamániás. Pesszimista, hajlik a depresszióra. Egy kis üldözési mánia sem idegen tőle. Úgy érzi, mindenki ártani akar neki. Ez az attitűd magyarázza, hogy a Nobel-díjjal járó felhajtást, ünneplést szinte sorscsapásként éli meg.

Levelek a mamának

1961. október 23: *„A laboratóriumban rendkívül nagy az izgalom. Több mint száz táviratot kaptam, köztük az Egyesült Államok elnökétől […] Nagyon örültem néhány magyarországi táviratnak, különösen a Postakísérleti Állomásénak, amely megint felidézte az emlékeimet.”*

október 28: *„A díj miatt már egy hete fenekestül felfordult az életem. Az izgalom fantasztikusan nagy. Remélem, hogy meg vagy velem elégedve. Nem volt egyszerű megkapni a díjat, de ha ezzel örömet okoztam Neked, akkor minden fáradságot megért.*

november 16: *„December 6-án Stockholmban kell lennem. Sajnos, az egész nagyon kevéssé érdekel, mert túl öreg vagyok […] Még néhány mérést be kell fejeznem, és aztán már semmi sem érdekel ezen a világon.”*

1962. január 4: *„A díj összegét félre kell tennem, mert könnyen meglehet, hogy három éven belül semmiféle fizetést vagy jövedelmet nem kapok. […] Meg kell szenvednem azért, amiért a tudományon kívül soha semmi mással nem foglalkoztam. A legtöbb embernek van – a díjamnál nagyobb értékű – háza. Nekem nincs. Az anyagiak miatt*

mégsem aggódom, mert az élet napról napra kevésbé érdekel. Éppen a svédországi út mutatta meg nekem, hogy nincs értelme elérni valamit, vagy küzdeni valamilyen célért, mert minden csak szerencse dolga.”

február 1: *„Sajnos, az egész díj nagyon kellemetlen üggyé vált: zavarja a nyugalmamat, nehezíti a munkámat.”*

március 7: *„Végrendeletet csináltattam […] Rendkívül fáradt vagyok, és csak azt remélem, hogy rövidesen minden feloldódik a múltban. […] Mindenki meg akar látogatni […] nincs nyugalmam. […] ezen a világon minden értelmetlenné válik.”*

május 29: *„Több hetes útról tértem vissza. Vacsoráztam Kennedy elnökkel is. Sok előadást tartottam, már nincs lámpalázam, de igen fáradt vagyok […] Nagyon sok ellenségem van, akik nagyon barátságosnak mutatják magukat, s azt bizonygatják, hogy sokat segítettek nekem.[…] A repülőgépből való kiszálláskor megsérült a lábam, és csak egy hónap múlva jött rendbe. […] A Harvard nem a legjobb munkahely: az emberek állandóan veszekszenek egymással, csekélységek miatt összevesznek, és nem állnak szóba egymással. Olyanok, mint a gyerekek.”*

július 15: *„Sok előadásra kell készülnöm. Meg kell mutatnom, hogy még tudok valami mást is. […] Dolgozni kell, nincs nyugalmam. Több meghívást már nem fogadok el. […] Nobel-díjat kaptam – és ennek köszönhetően megbecsülést szereztem –, de ez anyagilag […] mindent csak nehezebbé tesz. […] Most az illetékesek azt mondják, hogy nincs lehetőségük egy Nobel-díjast anyagilag támogatni. […] Még mindig úgy élek a szobámban, mint egy kutya, vagy, mint egy menekült”*

Légvár

Békésy nem sejti, hogy a Nobel-díj a magyar hatóságok érdeklődése miatt tényleges veszélyeket jelent a számára. Simonovits István,[140] az egészségügyi miniszter első helyettese 1961. november 2-án feljegyzésben javasolja Óvári Miklósnak,[141] az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya vezetőjének, hogy Békésyt hívják haza. Előzőleg konzultált Halm Tibor[142] alezredessel – a Gyáli úti kórház Repülő Egészségügyi Osztály Magassági Állomásának vezető főorvosával –, aki a negyvenes évek elején repülőorvosként került kapcsolatba Békésyvel. *„Igen jó baráti (tegező) viszonyban voltam vele. Édesanyja szerint is kevés barátja közül engem kedvelt a legjobban”* – állítja Halm. Békésy mamájával kapcsolatban van, időnként meglátogatja és elolvassa a fiától érkező leveleket. Ezekből azt a következtetést vonta le, hogy a tudós szeretne valahol végleg letelepedni, legszívesebben Magyarországon. Halm feltevésére koncepció, légvár épül.

Az Óvárinak küldött jelentés hamarosan Galambos József* főcsoportfőnök, állambiztonsági miniszterhelyetteshez, tőle pedig a hírszerzés vezetőjéhez, Vértes Jánoshoz* kerül. (1953-ban ő volt a Teller Emmát beszervező egyik tiszt.)

Biszku Béla,* és Kállai Gyula[143] a Minisztertanács elnök-helyettesei is támogatják Békésy hazahozatalát. *„Egy Nóbel [sic!] díjas fizikust nyilván tudnánk foglalkoztatni* – írja 1962 május végi feljegyzésében Nemes Dezső,[144] a KB külügyi titkára, a Párt egyik ideológusa. – *Tudni kellene persze a munkaterületét is. Tekintettel arra, hogy Békési fizikus, nem értem, miért tartozna az Egészségügyi Minisztérium területére az ő foglalkoztatása. Vagy talán elírás történt? Fiziológus helyett írtak fizikust?”*

Halm

A pártközponttól kapott utasítás alapján a hírszerzés 1962 elejétől foglalkozik az üggyel. Halmtól – aki maga is meghívott – értesülnek

először arról, hogy szeptember 5–8. között a hollandiai Leidenben rendezik meg a VI. Nemzetközi Audiológiai Kongresszust, Békésy elnökletével. Februárban Antal Sándor őrnagy a „Balázs” fedőnevű ügynöktől – tudós, Békésy egykori tanítványa – megtudja, hogy az MTA esetleg őt küldené a leideni kongresszusra. A tiszt javasolja, hogy intézzék el az Akadémiánál a kiutaztatását.

A hírszerzés végül „Balázs” helyett Halmra tesz: az ő feladata, hogy Leidenben megpróbálja rávenni a tudóst a hazatérésre. Fedőnevet kap („Hadvári Zoltán”), február és szeptember eleje között Kardos Ernő őrnagy gyakran találkozik vele. Az egyik feladata, hogy férkőzzön jobban Békésy édesanyja bizalmába, és hozza el fia leveleit. Május végén kölcsönkér néhányat, amelyeket – Halm vonakodása ellenére – a tiszt elvisz lefotóztatni.

A politikai rendőrség is tesz szívességet Halmnak, aki szeretne részt venni a kölni fogászati kongresszuson. *„Kiutazási engedélyének megszerzését* – írja Kardos június 18-i feljegyzésében – *nekünk köszönheti, ezért hálás is.”* (Komornik Vilmos* csoportfőnök november 20-án majd azt kéri felettesétől, hogy Halmot léptessék elő ezredessé.)

Augusztusban Halm monori házában vendégül látja az idős asszonyt, szinte családtagként kezelik „Paula nénit”. Halm ezúttal újabb levelekhez jut hozzá, és azokat is átadja az őrnagynak, akivel ebben a hónapban hatszor találkozik. Halm megbízólevelet kap a belügytől a Békésyvel való tárgyalásra. A hírszerzés úgy ítéli meg, hogy a kongresszust a holland és az amerikai titkosszolgálat is szemmel tartja, ezért különös alapossággal dolgozzák ki a forgatókönyvet Halm teendőiről. Arra az esetre például, ha Békésy a kongresszus befejezése után néhány napot Svájcban kíván eltölteni, Halm elkísérheti, és ott találkozhat vele. *„Ott étkezésre történő meghívással nyugodt, zavartalan körülmények biztosításával megbízásának eleget tesz.”* E célból plusz pénzt, illetve vonatjegyet biztosítanak a számára.

A hírszerzés rendkívüli jelentőséget tulajdonít az ügynek: *„Hadvári részéről tett helytelen intézkedés – esetleg – nemzetközi botrányt, országunk és a szocialista tábort illetően káros politikai vihart kavarna fel.”* (Kardos Halmot önállótlan, félénk, pozícióját féltő embernek tartja.)

A nagy találkozás

Mire Halm Leidenbe érkezik, a magyar delegáció tagjai már három napja ott tartózkodnak. Köztük Révész György,[145] a Honvéd Kórház orvos alezredese is, Simonovits miniszterhelyettes barátja, megbízottja, aki szintén Békésyt akarja hazahívni. Korábban a hírszerzés is értesült erről a magánakcióról, amelyet azonban – hiába tájékoztatta róla a hírszerzés vezetője Óvárit – nem sikerült leállítani. Az ülést vezető Békésy kilép a kongresszusi teremből, üdvözli Halmot, aki közli vele, hogy a delegáció egyik tagja beszélni kíván vele. Bemutatja neki Révészt, aki minden bevezető nélkül a tárgyra tér: felhatalmazása van arra, hogy hazahívja, ahol vezető audiológiai állást biztosítanának neki, és másfél milliót egy laboratórium felállítására.

Békésy köszöni, hogy gondoltak rá, de Leidenbe is csak nagy presszióra jött el, mert audiológiával nem akar többet foglalkozni, őt a szem és a bőr izgatja fizikai szempontból. Egyébként hároméves szerződés köti a haditengerészethez, amely a kutatásait részben finanszírozza. Becstelenség lenne őket otthagyni.

Révész ekkor azt javasolja neki, hogy legalább látogasson haza. Most nem tud, válaszolja, esetleg a Szovjetunióbeli útja után. Könnyebb neki Moszkvába engedélyt kapni, mint Budapestre, mert *„az amerikaiak könnyebben elengedik egy velük egynívójú országba, mint a számukra nem fontos Magyarországra”*, amelyre szerinte haragszanak. *„Ígérem, ha az oroszok meghívnak, akkor 10 napra elmennék hozzájuk, és utána […] eljövök Magyarországra, de csak egy hétre.”*

Kardos őrnagy néhány héttel később úgy értékeli, hogy Révész erőszakosan lépett fel, kész tények elé állította Békésyt. Akárhogy is: a gondosan megtervezett akció dugába dőlt. A hírszerzés most kezdhet újabb légvárakat építeni.

Békésy és a titkosszolgálatok

Békésy az őt szállodai szobájában felkereső Halmnak elárulja, hogy nagyon fél az amerikaiaktól, ezért olyan tartózkodó, óvatos. Ha ő valahova megy, az elnök tanácsadói *„mindig azt latolgatják, hogy nem jelent-e veszélyt az USÁ-nak, ha valakivel szóba állok.”* Egy alkalommal például valamely északi államban az oroszokkal beszélgetett, amit az amerikaiak nem vettek jó néven.

A tudós félelmeit, szorongásait nyilván felfokozzák a CIA-től kapott figyelmeztetések és információk a rá leselkedő veszélyekről.

Közli Halmmal, hogy az anyja által küldött leveleket elolvasta és elégette, azokat nem tarthatja magánál, mert nevek szerepelnek benne. Kéri, hogy az anyja soha ne említsen neveket a leveleiben, és röviden írjon. Legfeljebb egy jó fényképet küldjön magáról, de csoportos fényképeket ne – ezeket is megsemmisítette. Arról is meg van győződve, hogy leveleit felbontják.

Azt üzeni a mamájának, hogy *„idegen magyarokat ne küldjön a nyakamra. Sokan keresnek engem és azzal igyekeznek jó pontot szerezni, hogy kijelentik, hogy ők nem kommunisták.”*

Talán ezért is tagadja meg anyja kérését, hogy találkozzon Hollandiában tartózkodó sógorával – Lola húga férjével – Passuth László íróval. *„Az nagy politikus, akit bizonyára szemmel kísérnek.”* Megérzései megint jók: Passuth a kémelhárítás ügynöke.[146]

A mamája egyébként hosszú listát küldött neki az általa kért ajándékokról. Békésy csodálkozik, hogy milyen drága esőköpenyt kellene vennie, míg ő háromdolláros ballonnal járja a világot.

Békésy, feltehetőleg udvariasságból tett ígérete komoly következménnyel jár. A magyar hírszerzés kideríti, hogy a

tudósnak nincs szovjetunióbeli meghívása.

1962. október 7.: *„Dr. Békési György ügyét a közelmúltban itt járt Kuznyecov tanácsadó et-al is megbeszéltük.”* Ezután Pap János* belügyminiszter a KGB segítségét kéri. Az I. Főcsoport vezetője, A. Szaharovszkij altábornagy 1963 márciusi levelében arról tájékoztatja Pap Jánost, hogy intézkedtek: a Szovjet Tudományos Akadémiával meghívatják Békésyt.

Moszkva

Leidenből Békésy megüzeni Halmmal, hogy hazája iránti hálája jeléül *„a Nobel díjat, amely színarany és az oklevelet a Nemzeti Múzeumnak akarja eljuttatni, de csak akkor, ha a Nemzeti úgy fogja őrizni, mint a régi magyar kódexeket.”* A magyar pártvezetők és hírszerzők lázba jönnek ettől a gesztustól, még inkább szeretnék Békésyt Magyarországon vendégül látni.

1963. április 19-én a Békésyvel való „operatív foglalkozásra” javaslat készül, amelyet a belügyminiszteren kívül Biszku Béla*, Kállai Gyula és Nemes Dezső hagy jóvá. Nemes ugyanakkor (április 23-i feljegyzése szerint) aggályosnak tartja, hogy ha Békésy, félve az amerikaiaktól, nem mer Magyarországra látogatni, *„akkor a Tudományos Akadémia meghívását aligha fogadja el. […] erőltetése nem lenne célszerű. Egyetértek azzal, hogy Békésit Moszkvában Szipka*[147] *elvtárs látogassa meg […] ha Békési kívánja, részére konzuli útlevelet adjon, amellyel ide és visszautazhat. Azt is járható útnak tartom, hogy hontalan útlevéllel jöjjön, de kieszközölnénk, hogy magyarországi látogatását ne jegyezzék be a papírjába.”*

Békésy júniusban tíz napot tölt el Moszkvában és más szovjet városokban. A nagykövet, Szipka József meghívja őt, hogy tárgyaljon vele, de Békésy nem megy. (Halm úgy véli, Békésy fél a magyar követségtől, egyáltalán, a magyarokkal való találkozást terhesnek tartja.)

Hazaérkezése után, július 14-én Békésy ezt írja az anyjának. *„Az*

út igen érdekes és tanúságos volt […] az utolsó pillanatig nem volt biztos, hogy mehetek-e. […] Az eredeti tervem az volt, hogy Moszkvából Magyarországra utazom, de […] ezzel túlfeszítettem volna a húrt. Ezeket az utakat csak egymást követően, és nem egyszerre lehet megtenni. […] Már 64 éves vagyok, nem vagyok olyan friss, mint Te. Már nem működik jól az agyam.”

Békésy – ékezetekkel

A hírszerzés feladja a játszmát. Azért is, mert Békésy már nem fontos. A magyar– amerikai titkos alkunak köszönhetően ugyanis az előző év végén levették az ENSZ közgyűlés napirendjéről a „magyar kérdést.” Megszűnt hazánk nemzetközi elszigeteltsége, az országimázs javításához már nincs szükség a világhírű magyar származású tudósok segítségére. Békésy 188 oldalas dossziéját 1965. április 9-én lezárják, irattárba helyezik, 2045. április 9-ig titkosítják.

A Nobel plakett és oklevél végül – hosszú levelezgetés, konspirálás után, elsősorban Békésy hezitálása miatt – nem kerül Magyarországra. A tudóst 1969. november 12-én a Semmelweis Orvostudományi Egyetem díszdoktori címmel tünteti ki, amit azonban már súlyos betegsége miatt nem tud Budapesten átvenni. Végrendeletében a kb. 300 darabból álló (részben az ősi és keleti civilizációk, primitív törzsek művészetét reprezentáló) felbecsülhetetlen értékű gyűjteményét[148] a Nobel Alapítványra és a stockholmi Kelet-ázsiai Múzeumra hagyja. Az éhenhalástól való félelmei ezek szerint alaptalanok voltak.

Egy 1952-es ÁVH-s feljegyzés szerint, Békésy ezt írta az édesanyjának: *„Felszólítottak, hogy a nevemről hagyjam el az ékezeteteket, mivel az angolban ilyen nincs. Az ékezetek megmaradtak. És meg is fognak maradni.”*

Művészek

és az Állambiztonság

Kodály Zoltán és a hatalom
Pályakép az állambiztonsági dokumentumok tükrében

Kodály Zoltán sohasem igazodott egyetlen politikai kurzushoz sem – ezért, és művészi, morális autonómiája miatt gyanús volt a hatalom szemében, az tartott tőle. Nincs közvetlen bizonyítékunk arra, hogy ügynököt állítottak volna rá, a feltételezést azonban mégsem lehet kizárni. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 160 (munka-, vizsgálati és objektív) dossziéban található egy-egy olyan jelentés, dokumentum, amelyben rövidebben-hosszabban foglalkoznak Kodály személyével. Többnyire nem őt figyelték meg, ő „csak" a zenei, szellemi élet különböző „gyanús" szereplői és különböző ügyek, események kapcsán került az állambiztonság látókörébe. Az utalásokból, dokumentum-töredékekből így is sok mindent megtudhatunk késői pályájáról, de egyúttal a kultúrpolitika és az állambiztonság kapcsolatáról, és a művészeti közállapotokról.

Viharfelhők

A legkorábbi dokumentum 1945. szeptember 19-i keltezésű, és azért is érdemel figyelmet, mert jól mutatja, hogy egyes pártok már az újjáépítés szinte első pillanatától irányítani akarták a kulturális, művészeti életet.

Dr. Szalai Sándor[149] – aki 1945 és 1948 között a Szociáldemokrata Párt külügyi osztályát vezette – a párt nyolc prominens vezetőjének küldte el feljegyzését: azt a hírt kommentálta, hogy Kodály Zoltán és Baranyai Lipót[150] elnökletével előkészítő bizottság alakult magyar-angol, illetve magyar-amerikai kulturális társaság megalakítására.

Szalai szerint az ilyen társaságok megalapításához meg szokták hívni az előkészítő bizottságba a pártokat, azok *„prominensen exponált tagjait”*, a közgyűlés már *„csak formalitás.”* Ezért is írt levelet Kodálynak és Baranyainak, kérve őket, hogy közöljék vele, hogy hol működik az előkészítő bizottság, kik a tagjai.

„A Pártot természetesen nagyon érdeklik az angol és amerikai relációk és részt kívánnak venni a társulatuk munkájában úgy, hogy megfelelő személyiségeink megfelelő helyet foglaljanak el, súlyt és tekintélyt adva a társaságoknak.” De azért is, hogy ezeket a társaságokat *„ne sajátítsák ki a tőzsdések és a jobboldaliak […], amire – sajnos – sem Kodály, sem Baranyai nem garancia.*

[…] Kodály Zoltán felhívott és furcsán titkolózott: nem mondta meg, kik vesznek részt az előkészítő bizottságban, mi folyik, nem adott ígéretet arra, hogy érintkezésbe lépnek a Párttal. ’Elvégre beléphet, aki akar. El is jöhet majd a közgyűlésre, amit meghirdetnek, stb’ Közöltem erre, hogy a legnagyobb mértékben csodáljuk azt a szokatlan titkolózást és éppen a kényes külpolitikai vonatkozások miatt csak olyasmiben veszünk részt a vezető és legsúlyosabb tagjainkkal, amiről tudjuk, ki csinálja, miért csinálja. Erre hímezett-hámozott – eredményre nem jutottunk.

Még furcsább volt, hogy […] cégjelzés és feladó nélküli papíron egy olvashatatlan nevű úr válaszolt levelünkre és itt közölte, hogy az előkészítő bizottság olyanokból alakult, akiknek régi, megbízható kapcsolataik vannak a Nyugattal, kultúráról van szó, a pártoknak ehhez semmi köze stb.

Az ügy a legnagyobb mértékben gyanús. […] Amíg a Kodály-, illetve Baranyai társulat ügyében nem látunk tisztán és nem kapunk betekintést valamint garanciákat, addig a legnagyobb tartózkodást fogja az osztály tanúsítani […] Tudomásunk szerint hasonló álláspontra helyezkedett a Kommunista Párt is. […]”

(Szalait 1950-ben a Szakasits-ügyben letartóztatták és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A fenti feljegyzés az ÁVH-s

vizsgálati anyagában található.151)

A kommunisták már az 1945–1948 közötti koalíciós időszakban ízelítőt adtak kultúrpolitikájukból, és gőzerővel folytatták a hatalmi-, és kultúrharcot.

Kodály nyilván pontosan látta, hogy merre tart az ország, s könnyen elképzelte, hogy mi várhat a művészekre, miután a szovjet pártlap, a Pravda 1948. február 11-i száma, majd hamarosan a külföldi sajtó is közölte a Szovjetunió Kommunista (Bolsevik) Pártja Központi Bizottsága február 10-i határozatát a zeneművészetről. Dmitrij Sosztakovicsot, Szergej Prokofjevet, Aram Hacsaturjánt és Dmitrij Kabalevszkijt formalizmusuk, naturalista, kozmopolita – a nyugat-európai és amerikai zene *„lelkiségét tükröző”* – muzsikájuk miatt élesen megbírálta, népellenességgel, antidemokratikus tendenciákkal, vádolta.

A lista első helyére Sztálin sugalmazására Sosztakovics neve került (1947-ben Moszkvában egyébként találkozott vele Kodály.) Elsősorban Sosztakovicsot tették felelőssé azért, hogy *„a szovjet zenekultúra művelői között elterjedtek a tőle idegen tendenciák, amelyek zsákutcába juttatják a zene fejlődését, likvidálják a zeneművészetet.*

(Sztálin már a *Kisvárosi Lady Macbeth* című operája miatt meg akarta büntetni Sosztakovicsot. Az 1934 januári leningrádi, majd moszkvai bemutatót a közönség eksztatikus lelkesedéssel fogadta, és az operát – akár a fiatal zeneszerző több szerzeményét is – nagy sikerrel játszották Angliában, Svédországban, Svájcban és Amerikában is. A magát minden művészeti kérdésben kompetensnek érző, a művészekkel macska-egér harcot játszó Vezér 1936. január 26-án tekintette meg a Bolsojban a *Lady Macbeth*et, ami felbőszítette, és a negyedik felvonásról el is jött. Január 28-án a Pravda *Zene helyett hangzavar* című, aláírás nélküli cikkében – amelyet minden valószínűség szerint maga Sztálin írt – durva, fenyegető hangú támadást intézett a zeneszerző ellen.

Sosztakovics csak azért élhette túl az életveszélyes kalandot, mert többen kiálltak mellette: Gorkij levelet írt Sztálinnak, a besúgói jelentések szerint pedig vezető értelmiségiek, művészek elítélően, gúnyosan fogadták a Pravda cikkét. Sosztakovicsnak Nyugaton is tekintélyes csodálói voltak, pl. a Pravdában a Szovjetunió nagy barátjaként aposztrofált Romain Rolland. Sztálinnak ezért 1936-ban még meg kellett hátrálnia.)[152]

Kodály Párizsban

Kodály 1948. május 8-tól az UNESCO meghívására Párizsban részt vett egy szakbizottság munkájában, amely a művészek közművelődésben betöltött szerepét vizsgálta. Eősze László a *Kodály Zoltán életének krónikája* című, 1977-ben megjelent könyvében[153] azt írja – nyilvánvalóan egykori források alapján –, hogy *„az értekezlet öt napig tart csupán, de az UNESCO szeretné, ha Kodály zenei tanácsadóként további hat hónapra Párizsban maradna. Ő azonban elhárítja a meghívást, kötelességei hazaszólítják.”*

Valójában azonban nem egészen így történhetett.

4. számú vizsgálati dosszié gr. Károlyi Mihály ügyében
Jelentés
Budapest, 1948. május 25.
Tárgy: Diplomáciai vonal (Paris)
Kodály Zoltán

„Egy párisi fogadás alkalmával az ott tartózkodó Kodály Zoltán felesége odament Károlyi Mihály[154] *magyar követhez és megkérdezte tőle a legnagyobb komolysággal, hogy mikor fog disszidálni. Károlyi természetesen élénken szabadkozott. Ez a történet azonban Kodály Zoltán szempontjából rendkívül érdekes. Kodály az UNESCO-nál megkísérelt állást szerezni, amit a szervezet*

elnöke, Huxley[155] *meg is ígért neki, és állítólag Ferenczy [sic!] Edmond,*[156] *a magyar UNESCO-megbízott csak az utolsó pillanatban akadályozta meg, hogy Kodály az állást valóban el is nyerje.*

Kodály a Huxley-el [sic!] folytatott tárgyalások alkalmával többször is kijelentette, hogy a jelenlegi viszonyok között képtelen Magyarországon élni és dolgozni. Különös felháborodással beszélt a szovjet bolsevik párt Sosztakovics és társai ellen hozott határozatáról. Jelenleg Kodály egy, a párisi magyarok által kieszközölt lakásban lakik, egy Paris környéki kolostorban. Állítólag új kompozíción dolgozik.”[157]

A jelentés szerzőjét nem ismerjük, de mivel tud a magyar UNESCO-képviselő titkos ellenakciójáról, lehet, hogy a diplomata-informátor maga Ferenczi Edmond. Ő az ÁVO Katonapolitikai Osztályának az ügynöke, aki később szerepet játszott a Rajk-perben, s őt is elítélték egy koncepciós per során.[158] Bár Magyarország csak 1948-ban lett az UNESCO tagja, már 1947. október 21-én – Vámbéry Rusztemmel együtt – ő képviselte hazánkat az UNESCO mexikói konferenciáján.[159] Illyés Gyula 1948. július 14-i naplóbejegyzésében arról számolt be, hogy Julien Huxley Parlamentben tartott előadásán a magyar szellemi élet negyven-ötven kiválósága vett részt, többek között Bibó István, Kodály Zoltán, Lukács György – és Ferenczi Edmond.[160]

Bár nincs rá adatunk, de könnyen elképzelhető, hogy ha Kodály UNESCO-megbízatását nem torpedózzák meg 1948-ban, és Párizsban marad, mandátumának lejárta után az események (a Rajk-per, a letartóztatások, a terror eszkalálódása) következtében rákényszerül az emigrációra.

Az 1948-as párizsi titkosszolgálati jelentés a hatalom számára mindenesetre Kodály „rendszerellenességnek” bizonyítékául szolgálhatott. Személyével, magatartásával – korábbi embermentő tevékenysége, deklarált vallásossága, kiterjedt külföldi kapcsolatai miatt – nyilván amúgy is felhívta magára az ÁVO (majd az ÁVH)

figyelmét.

„Nem kényszer a zubbony”

A hatalom – legalábbis az 1948-tól Nagy Imre 1953 júliusi miniszterelnöki kinevezéséig tartó legsötétebb időszakban – szinte kizárólag csak az értékrendjének, ideológiai elképzeléseinek megfelelő műveknek és alkotóknak biztosított teret.

Ha Kodály nem is került olyan helyzetbe, mint Sosztakovics – akinek legtöbb művét egy ideig nem játszhatták –, de Rákosiék szívesen kiiktatták volna őt a szellemi közéletből, ha nem tartottak volna a nemzetközi reakcióktól. Révai József,[161] a párt főideológusa, népművelési miniszter eleinte klerikális, polgári elemként, ellenségként kezelte őt, ezért Kodály a Rákosi-diktatúra első éveiben meglehetősen elszigetelődött. A Magyar Tudományos Akadémia éléről 1949. november 29-én eltávolították, mert nem értett egyet annak átszervezésével. Ekkorra már elvesztette összes korábbi tisztségét (az Országos Köznevelési Tanács Elnöki Tanácsának tagja, a Magyar Művészeti Tanács, a Magyar Zeneművészek Szabad Szervezete, a Zeneakadémia igazgatótanácsának elnöke, 1945 után pedig az alakuló Nemzetgyűlés pártonkívüli képviselője volt.)

1946 és 1949 eleje között még sok külföldi meghívásnak tett eleget. 1946 szeptemberétől 1947 májusáig több hónapos turnén vett részt az Egyesült Államokban, Angliában, Franciaországban, Svájcban, majd Moszkvába is ellátogatott. 1948-ban Svédországban, Dániában járt, s kétszer vendégeskedett Londonban. 1949-es londoni vizitjét követően azonban hosszú évekig nem utazott, nem utazhatott.

Megcsappant hat nyelven – magyarul, angolul, németül, franciául, olaszul, latinul – folytatott nemzetközi levelezése is.[162] Míg 1946-ban tizenhat levelet postázott külföldre, 1949-ben már csak négyet, 1952-ben hatot, 1954-ben négyet, 1955-ben hármat. A

szakemberek által körülbelül 1100 darabra becsült levélből egyébként közel nyolcszázat sikerült kötetbe gyűjteni.

Levelezését biztosan ellenőrizték. Nem kis fogás lehetett a cenzoroknak, amikor kezükbe került Kodály 1950. november 30-i, Dwight David Eisenhower tábornoknak címzett levele.[163] (A világháborús hős akkor még a New York-i Columbia Egyetem elnöke volt, de néhány nap múlva kinevezték a NATO európai csapatainak főparancsnokává, 1953 és 1961 között pedig az Amerikai Egyesült Államok elnöke volt. Nem tudni, hogy Kodály milyen ügyben, kinek az érdekében fordult hozzá, mert a levél elveszett.)

Kodály párizsi UNESCO-megbízatásának megfúrása mellett van még egy dokumentum, amely arra utal, hogy a Rákosi rendszerben, legalábbis egy ideig az ÁVH figyeltethette. 1951. április 17-i jelentésében a Vaszy Viktorról, a szegedi színház zeneigazgatójáról – egykori Kodály növendékről – rendszeresen jelentő „Plátó”[164] fedőnevű ügynök arról számol be, hogy a karmester gyakran jár Kodályékhoz és Palló Imre[165] operaénekeshez. A tartótiszt – Horváth Árpádné áv. hadnagy – azt az utasítást adja „Plátónak”, hogy tudja meg *„Vaszyék Pallóék és Kodály felé való kapcsolatát.”* Nyilván azért, hogy róluk – megrendelés szerint – különböző információkkal szolgáljon.

A kultúrpolitika ugyanakkor, legalábbis a zenetudomány területén – miután sikertelenül próbálkozott az osztályharcos politikával – 1951-ben irányt, taktikát váltott. A tudományág új funkciót, a többi művészeti- és tudományos területhez képest relatív autonómiát kapott. A Magyar Zeneművészek Szövetsége 1951 tavaszán megtartott pártaktíváját követően Révai József az addig ellenségként kezelt Kodály (és tanítványa, Szabolcsi Bence[166]) megnyerését tűzte ki célul – tekintettel hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerükre, megkérdőjelezhetetlen tekintélyükre, addigi életművükre. Kodály ugyan nem vállalta el a

Zeneművészek Szövetsége felkínált ügyvezető elnöki tisztét, csak díszelnökségét. Ugyanakkor a létrejövő új intézményekben – a Zeneakadémián, a Zenetudományi Tanszakon, az MTA-n a Zenetudományi Bizottságban, majd a Népzenekutató Csoportban – vezető szerephez, döntési, cselekvési lehetőséghez jutott.

Révai kereste Kodály kegyét, ezt mutatja egy 1952-ben Szabolcsihoz intézett levele: *„Hadd kérdezzem meg […] szigorúan bizalmasan – mi a véleménye, mivel kedveskedhetne a kormány Kodály Zoltán születésnapjára? Az ötvenezer forintos Kossuth-díj lényegében már bizonyos előleg volt a születésnapra, miután 53 márciusában már elkéstünk volna ezzel az ajándékkal. Fölajánlottunk neki ez év tavaszán egy leányfalui villát örökös használatra, autóval együtt, de ezt nem fogadta el és kérte ehelyett, hogy Galyatetőn*[167] *biztosítsunk neki állandó két szobát. Ez persze bagatell, amit biztosítani tudunk, de úgy érzem kevés. Mit tanácsol? Persze nem szeretném, ha az öregtől újra kosarat kapnánk. Szívélyes üdvözlettel: Révai József.”*[168]

Kodálynak a Rákosi-rendszerről alkotott véleményét jól tükrözi az, amit 1954. február 23-án mondott Ortutay Gyulának: *„Nálunk a zubbony nem kényszer, hanem becsület és dicsőség dolga.”*[169] (Ez a korszak ismert jelszavának –„Nálunk a munka becsület és dicsőség dolga” – a parafrázisa.)

1956 – és utána

Az 1956-os év, különösen a forradalom kapcsán több jelentésben is szerepel Kodály neve.

Két jelentés – „Dávid”[170] 1957. május 24-én, ill. B.M. II./8. 1957. május 25-én – tudósít arról, hogy 1956. június 6-án, Nagy Imre 60. születésnapján, a házában rendezett ünnepségen a körülbelül 140 vendég nevében Kodály Zoltán és Veres Péter üdvözölte a politikust. Beszédük lényege, hogy *„a magyar nép üdvére tevékenykedjen, és kerüljön megfelelő helyre”.*

Úgy tűnik, nemcsak a politikában, de a kulturális életben is valamifajta pezsgés indult meg. Június 8-án azt jelentette „Kató”,[171] hogy Yehudi Menuhin június 13 –14-én koncertet ad Budapesten. Tiszteletére az amerikai követ – amint erről „Katónak” beszámol – június 12-én este a rezidenciáján fogadást ad, a Külügyminisztérium kérésére. Ezért a vendégek listáját sem ő, hanem a minisztérium állítja össze. Az biztos, hogy Weiner Leót, a Fischer Annie – Tóth Aladár házaspárt és Kodály Zoltánt mindenképpen meg kell hívnia, mert Menuhin szeretne velük találkozni.

Kodály 1956. október közepétől 1957. január 8-ig Galyatetőn tartózkodott a feleségével. Ennek ellenére, távollétében több megbízatást kapott: a Petőfi Párt az ideiglenes államfői testület élére javasolta, és megválasztották a Magyar Tudományos Akadémia Nemzeti Bizottságának elnökévé. (Az 1956. november 3-án megtartott gyűlésen 44 akadémikus, 35 levelező-, és 11 tanácskozó tag vett részt.) Kodályt 1956-ban a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsának elnökévé is megválasztották. „Tóbiás”[172] jelentette 1958. június 21-én, hogy Kodály csak névleges elnök volt, mert *„be sem jött a hegyről”.*

1956. november 4-én – az MTI és a Népszabadság híre szerint – Kodály táviratban kérte a szovjet zeneművész-szövetség közbenjárását a szovjet katonák kivonása érdekében. A Magyar Tudományos Akadémia 1957. január 26-i ülésén azt javasolja: az MTA kérje a kormánytól a romániai Snagovban – Nagy Imrével és több társával együtt – fogva tartott Lukács György akadémikus hazaengedését. *„Nagy taps, egyhangúlag elfogadjuk.”* – jegyzi fel naplójába[173] Ortutay Gyula.

„Cyrano”[174] 1957. november 15-én hangulatjelentést ad írókról. Többek között megemlíti, hogy Örkény István szerint Tamási Áron beszélte le Kodályt és Tóth Aladárt,[175] hogy a börtönben levő, ítéletére váró Déry Tibor ügyében Kádárhoz[176] menjenek. Tamási

mentegetőzött: *„azt hitte […], már […] jó vágányon van az ügy”*.[177]

Egy 1958. január 8-án számunkra ismeretlen belügyi szerzők által összeállított *„Jelentés a II./5. f alosztályhoz tartozó kategóriák közötti ellenséges tevékenységről”* című, nyilván csak néhány példányban legépelt és beköttetett anyagban a Magyar Tudományos Akadémia tevékenységével foglalkozó fejezetben többek között a következők szerepelnek: *„Kodály Zoltán és Szabolcsi Bence akadémikusok a zenei élet területén rendelkeznek hegemón szereppel, s annak az elvnek a kizárólagos alkalmazásával, hogy a zene műveléséhez tehetség kell, kizárják a lehetőségét annak, hogy munkás és szegényparaszt fiatalok kerüljenek kellő súllyal a zeneművészet területére.”*[178]

(A Jelentések tárgya még: a *„magyar ifjúság között tapasztalható ellenséges tevékenység”*, a *„középiskolai ifjúság és oktatás általános politikai helyzetének”* és *„az egyetemisták és a főiskolások politikai helyzetének”* vizsgálata, feljegyzés a Központi Fizikai Kutató Intézetről.)

Kodály, Kádár és a kádárizmus

Kodályt a hatalom 1963-ig, a konszolidáció kezdetéig[179] – fenntartással kezelte, lojalitását megkérdőjelezte. Több pártvezető is gyanakvással, bizalmatlanul viszonyult hozzá.

„Diós” vagy „Diós Péter” a híres belga Bartók-kutató[180] – Kovács Zoltán százados 1957. július 27-i jelentése szerint – úgy hallotta, hogy Kodály egy zenei szervezet létrehozása ügyében felkereste az értelmiség-ellenességéről ismert Marosán Györgyöt[181] Kádár János helyettese, az MSZMP KB titkára, államminiszter –, aki a vita hevében állítólag vén huligánnak nevezte őt.

Kodálynak sem lehetett túl jó véleménye a politikusokról és a kultúrpolitikai intézkedésekről, és ha tehette, fellépett az igazságtalan, irracionális döntések ellen, megpróbált segíteni.

„Mária”,[182] majd újabb fedőnevén „Székely Klára” operaházi

revizor, 1950-től árulkodott az Operaház életéről, külföldi turnéiról, jelesebb művészeiről. 1958. augusztus 20-án arról referált, hogy az igazgatói posztjáról lemondó Palló Imre beszélgetett Aczél György miniszterhelyettessel, aki őt becsületes, korrekt, igaz embernek nevezte. Mikor ezt az exdirektor elmesélte Kodálynak, az közbevágott: *„Na persze, az ilyenekre nincs szükségük – ezt Aczél nem mondotta?”*

Kodály mindig is kiállt az adott rendszer üldözöttjeiért. 1919 őszén azért indult ellene fegyelmi eljárás, s aztán nem taníthatott évekig, mert a Tanácsköztársaság idején – Bartók Bélával és Dohnányi Ernővel együtt – tagja volt a zenei kuratóriumnak. Később támogatta a népi írókat s a Márciusi Front tevékenységét. 1938-ban tiltakozott az első zsidótörvény ellen. A Horthy-rendszerben a baloldaliakért és zsidókért,[183] a koalíciós időkben az alaptalanul fasisztának kikiáltott művészekért, értelmiségiekért,[184] a kommunista diktatúrában pedig elsősorban az üldözött papokért, zenészekért állt ki.[185]

1959. szeptember 1-jén egy meglepően kemény hangú levélben Kádárhoz fordult Gulyás György békéstarhosi zeneiskolájának szétverése, illetve Bors Irma[186] zenetanárnőnek (volt apácának) az ország első ének-zenei általános iskolájából, a Péterfyből történt eltávolítása miatt. Szót emelt Járdányi Pál[187] zeneszerzőnek a Zeneművészeti Főiskoláról történt eltávolítása miatt is: *„[…] a szellemi erő is nemzeti vagyon, ezzel így bánni éppoly bűn, mint az anyagi javak felelőtlen elherdálása. Micsoda országépítés, ha azokat, akik akarnak és tudnak építeni, támogatás helyett elgáncsolják. […] Ajánlom szíves figyelmébe a csekélynek látszó, de kihatásaiban mind a tanítás, mind a közvélemény szempontjából nagy horderejű ügyeket.”*[188]

Október 15-i válaszlevelében az első titkár tisztelettel szól Kodálynak *„a magyar nép zenekultúrája gazdagításáért végzett nagy munkájáról”*, s meglepetéssel és köszönettel veszi, hogy a

Kisalföldnek adott interjúja szerint *„volt egynéhány jó és elismerő szava küzdelmeinkről és kormányzatunk egyik-másik törekvéséről”*. Ezután felidézi, hogy Kodály először belügyminiszter korában fordult hozzá egy szerzetesnő ügyében, s akkor megismerte konzervatív és *„esetenként és egyes kérdésekben reakciós politikai nézeteit”.* Azóta sem tudta Kodályt egyértelműen tisztelni, mert, *„[…] akikért szót emel, kilenctized részben szemben állnak a népi demokratikus renddel és nem sokkal kisebb százalékban volt szerzetesek, apácák […]”* Néhány mondattal később pedig megállapítja Kodályról, hogy *„világnézete konzervatív […], szembetűnő, hogy Ön nyilvánvalóan nem rokonszenvezik a szocialista úttal”.* Kodály október 21-i levélben válaszol Kádárnak. Udvariasan, de a tényeket sorolva cáfolja Kádár egyes, Borssal és Járdányival kapcsolatos állításait. Helyteleníti *„a most pár hónapja erősödő üldözését vallásos hírű embereknek”*. Hangsúlyozza: az ő *„főkönyve”* kizárólag a lelkiismeretében van, és egyszer sem szólalt fel *„a rendszer ellensége érdekében”*.[189]

Bár Kodály helyzete idővel változott, közéleti szerepe megnőtt, a kultúrpolitika elismerte, díjakkal, megbízásokkal, társadalmi tisztségekkel halmozta el, de ennek ellenére hivatalos helyeken szemmel tartották, gyakran magas rangú minisztériumi, pártközponti vezetők referáltak megnyilvánulásairól.

Jó példa erre, hogy amikor 1963-ban, többévi huzavona után végre sor került moszkvai útjára, ottani kijelentéseiről, szerepléséről a Magyar Zeneművész Szövetség főtitkára, Sárai Tibor írásban részletesen beszámolt Aczél Györgynek,[190] aki néhány hét múlva moszkvai útján maga ellenőrizte a kulturális miniszternél és a szovjet hivatalosságoknál, mit mondott, hogyan viselkedett Kodály.[191] Ennek alapján írta meg 1964. március 2-án a jelentését, amit Kádár később elolvastatott Nemes Dezsővel[192] és Cseterki Lajossal,[193] a KB titkáraival, illetve Orbán Lászlóval,[194] a KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetőjével.

Aczél többek között azt írta, hogy *„[…] a Szövetség jelentése – bár mindazokat a pozitívumokat, amik világosak voltak Kodály megnyilatkozásaival kapcsolatban, megállapította – egy sor olyan megjegyzést is tett, melyeknek ellenőrzését szükségesnek tartottuk. Most a Szovjetunióban beszélgetve azokkal az elvtársakkal, akik Kodályt fogadták […] és elolvasva az írásos anyagot is, világos képet kaphatunk Kodály kinti megnyilatkozásairól.”*[195]

Ortutay és a Naplója

Ortutay Gyula[196] izgalmas, ellentmondásos, regényíró tollára méltó figura. Kodály tökéletes ellentéte, ő – a magyar értelmiségi elit egy részéhez hasonlóan – kiszolgálta a hatalmat. Személyiségében a tudósi ambíciók, a tenni akarás, a felelős gondolkodás mellett a kezdetektől jelen volt az érvényesülési-, bizonyítási-, szereplési vágy, hiúság, amely tulajdonságok aztán csak egyre jobban erősödtek, s döntő módon meghatározták választásait, pályája alakulását, értelmiségi kirakatemberré válását. A közéleti szereplésért, címekért, rangokért, kiváltságokért egyre-inkább (f)eladta egykori önmagát, tudósi ambícióit. Bár naplójában időnként megpendíti, hogy talán nem sáfárkodott jól a tehetségével, elaprózta magát, azért az is kiderül, hogy a kételyeknél erősebb a hedonizmusa és nárcizmusa, nagyon is élvezi a keveseknek kijutó, kiváltságos életét, az utazásokat, szerepléseket, a reflektorfényt, fontosságát és befolyásosságát, a kamarilla-politizálgatást.

Ezért is érdekes, amit az 1938 és 1977 között – kis kihagyással – vezetett közel 1500 oldalas naplójában Kodály személyéről, tevékenységéről írt. Bár nem szerette őt – és ezt több bejegyzésében is megfogalmazta – elismerte *„emberi, tudósi, és művészi nagyságát”* (1967. március 10.) és irigyelte is őt. Pontosan azért, amire ő nem volt képes. *„Nem engedett annak, amit tisztátalannak tartott, ami meggyőződésével ellenkezett.”* (1967.

március 19.) *„Kodály okosabb, bátrabb volt nálam. Utálom magam, utálom az életem.”* (1969. augusztus 2.)[197]

Ortutay 31 alkalommal foglalkozott *Napló*jában Kodállyal. A korszak krónikásaként értékes munkát végzett. Feljegyezte többek között azt is, amikor 1966. február 6-án Dobi Istvánnál, az Elnöki Tanács elnökénél járt, ahol szóba került az ő és Kodály közelmúltbeli – a Ford Alapítvány meghívására – Amerikában tett látogatása. Dobi kifejtette: *„milyen hiba volt, hogy az ’öreg zenemester’, Kodály elfogadott egy ilyen ösztöndíjat, általában, ha ő közéleti emberként ilyen ösztöndíjat kapna amerikaiaktól, akárkitől, mélyen megsértődnék.”*[198]

A kérdés nem sokkal később, március 6-án Kádár egy kb. ötórás pártaktíváján is téma volt. *„A belpolitikai részben többek közt elmondta, hogy a fellazítási taktikának sok eleme van, így a többi közt a Ford F. is meghív olyan neves közéleti személyiségeket, mint Kodályt, meg Ortutayt. […] A mi közéleti embereink ne a FF pénzén, hanem a mi kiküldetésünkben menjenek el ilyen útra, s még az is elképzelhető, hogy a saját pénzükön, ha nagyon kíváncsiak.”*[199]

Temetés

Kodály 1967. március 10-i temetése kapcsán Ortutay ezt jegyezte fel: *„Akarja, nem akarja a kormány, nagy, nemzeti temetés lesz ez. […] hiba, hogy a kormány és a párt maximálisan nem igyekezett kihasználni a temetés lehetőségét, s a mi halottunkká emelni Kodályt.”*[200]

A gyászmisét Kodály végakaratának megfelelően barátja és gyóntatója, dr. Nádasi Alfonz Tibor, bencés tanár végezte. Dr. Nádasi eredetileg[201] latin-görög tanári diplomát szerzett, s később a Zeneakadémián hegedű, zongora és egyházzenei szakon tanult. 1949-ben – mert diákjaiból Schola Benedictina néven kórust szervezett – többször is kihallgatta az ÁVH. „Rieger József” ügynök, később „Marosi Zoltán”[202] fedőnéven titkos megbízott – „civilben”

bencés szerzetes, tanár – többször is jelentett Nádasiról, akivel a kémelhárítás foglalkozott. 1958. június 30-án azt jelentette, hogy Nádasi vasárnaponként Győrből feljár Kodályhoz, hogy segítsen neki a görög fordításokban. A zeneszerző ezért *„útiköltség térítés címén […] jól megfizeti”*. Nádasi neki egyébként úgy nyilatkozott 1955 körül, hogy Kodály *„reakciós, örült, ha szovjetellenes munkát készített”*. „Rieger” 1958. július 7-i jelentésében a rendszer ellenségeként festi le Nádasit, aki állítólag elárulta neki, hogy Kodályt az „ellenforradalom” idején miniszterelnöknek akarták megtenni, s Kodály őt szánta titkárának. A Kodály-temetésről tudósító „Lesage”[203] jelentéséből az derül ki, hogy Nádasit még ekkor is figyeltette a III/III.

Az eseményről – súlyának és „veszélyességének” megfelelően – „Lesage”-on kívül még egy ügynök is tudósított. (Lehet, hogy több is.)

„Tömör János”[204] – feltehetőleg pap vagy szerzetes – arról számolt be jelentésében, hogy a papok (Láng Alán, Perjés Béla, Németh Antal), Pálos Antal szerzetes és a hívők is – többek között a budakeszi énekkar tagjai – zúgolódtak, nehezteltek a temetés megrendezésének módja miatt. A szertartás tíz órakor kezdődött a halottasházban, utána az állami ünnepségen a papok nem lehettek jelen, a sírnál kellett várakozniuk másfél órát. Ezután kezdődhetett az egyházi szertartás, erről és az itt elhangzott búcsúztatóból az MTV Híradójában egyetlen kockát sem lehetett látni.[205]

Kodály még holtában is veszélyes volt.

Pszichiáterek
és az Állambiztonság

A Kaméleon

A szocializmus évtizedeiben a pszichológia és pszichiátria – amelyek végső célja az egyén integritásának, autonómiájának biztosítása, visszaszerzése – a béketábor többi országához hasonlóan Magyarországon is gyanús, polgári tudománynak számított. A szakmát a hatalom rendkívüli mértékben ellenőrizte, átpolitizálta. A pszichiátriai intézményeket csak megbízható káderek vezethették, a SOTE Pszichiátriai klinikájának élén például mindig katonaorvos állt.[206]

Nálunk ugyan nem volt gyakorlat – mint a Szovjetunióban –, hogy a másként gondolkozókat elmegyógyintézetbe zárják és kényszer-gyógykezeljék, a kutatók „csak" egy tucat esetről számolnak be.[207] *Arról azonban eddig nem tudtunk, hogy a pszichológus és pszichiáter ügynökök jelentettek kollégáikról, és a hatalom szemében gyanús pácienseik egészségi állapotáról, problémáiról.*

Aranyketrecben

Történetünk főszereplője 1922-ben született Baján. Eredetileg idegsebész volt, a pályáját azonban viszonylag hamar abba kellett hagynia, mert Heine-Medine kórt (gyerekparalízis) kapott a lábaira. Ekkortól bottal járt, és egyik lábán jó ideig ortopéd cipőt viselt, de a legrosszabb lehetőség, szerencsére, nem következett be, és folytathatta a gyógyító tevékenységet, egy másik területen.

1956 augusztusában segédorvosként került le a Batthyány-Strattmann László herceg egykori kastélyában berendezett Intapusztai Betegfoglalkoztató Intézetbe (későbbi nevén: Intaházai Terápiás Intézet.) Az eredetileg 100 ágyas intézetet idővel még 15 alkoholbeteg gyógyításra szolgáló ággyal bővítette.

Az intézmény betegeinek nagy része korábban már több kezelésen átesett, de állapotukban csak azután következett be valamelyes javulás, változás, hogy 1952 szeptemberében dr. Benedek István[208] pszichiáter lett az igazgató-főorvos, aki a szocioterápia gondolatát próbálta a gyakorlatban megvalósítani.

Történetünk hőse 1957-től követte Benedek Istvánt az igazgató-főorvosi székben, s annak munkáját, szellemiségét vitte tovább. Itt töltött évei alatt sokat tett a korszerű pszichiátriai rehabilitációért, a terápiás közösség koncepciójának és struktúrájának továbbfejlesztéséért. Az 1960-as években fokozatosan megszületett hazai pszichiátriai kezdeményezésekből néhány év alatt műhelyek fejlődtek: ilyen volt Intapuszta is. (A hatvanas évek elején itt dolgozott segédápolóként Petri György, aki eredetileg pszichiáter szeretett volna lenni.)

„Hegyi”

Az igazgató-főorvost – aki mellesleg párttag is – „Hegyi” fedőnéven[209] 1965. június 7-én szervezi be informátorként a Vas megyei RFK III/II (Kémelhárító) alosztály századosa, Rákos Tibor. A 6-os karton szerint „Hegyi” szociális származása: *„iparos”*, *„értelmiségi”* kategóriához tartozik. A beszervezése alapja: *„hazafias”*, a foglalkoztatás vonala *„kémelhárítás”*; ami valamikor zárójelbe kerül, és tollal azt írják mellé, hogy *„tudományos, kulturális”*.

Beszervezési dossziéja nem található az ÁBTL-ben, a 6-os kartonon szereplőminősítésből (*„hazafias”* alapon) pedig nem következtethetünk arra, hogy mi lehetett beszervezésének, esetleges megzsarolásának az oka. Vallomása szerint 1944-től részt vett a kommunista ifjúsági mozgalomban, az ötvenhatos eseményekről pedig csak hallomásból tudott, mert ekkor Benedek Istvánt helyettesítette. Könnyen elképzelhető, hogy Rákos százados azzal az ígérettel vette rá őt az együttműködésre, hogy a szervezet

segít neki felkerülni és elhelyezkedni a fővárosban.

Nincs írásos nyoma, hogy „Hegyi” szabadulni akarna ügynöki megbízatásától, hogy az terhes lenne a számára. Csupán egyetlen alkalommal, az állambiztonsággal való együttműködése kezdetén fordul elő, hogy a munkájával kapcsolatban – nem lényegét, hanem módszereit illetően – fenntartásait hangoztatja. 1966. február 16-án arról beszél új tartótisztjének, Polgár István őrnagynak, hogy szeretné, ha sok elfoglaltságát figyelembe vennék, és ritkábban találkoznának. Ő azt tartaná praktikusabbnak, ha kijelölnék számára az állambiztonságot érdeklő személyeket, akiket ő aztán *„feldolgozna”,* és jelentkezne, amikor végzett a feladataival. Sérelmezi, hogy az állambiztonság által meghatározott feladatok *„nem kézzel foghatók, az ő képességeihez képest szinte tapogatódzás az egész. Szerinte az ilyen ügyeket ő nem szereti, csak komoly ügyek érdeklik. Nem tanúsít jelentőséget annak, hogy olyan dolgokról tájékoztasson bennünk [sic!] amelyről [sic!] ő sincs teljesen meggyőződve, esetleg másoktól hallotta.*

Polgár őrnagy megmagyarázza neki, hogy a rendszeres kapcsolatra szükség van. „Hegyi” beletörődik ebbe, bár gyakran különböző indokkal – sok a munkája, rossz az időjárás, rossz a gépkocsija – nem tud (vagy nem akar?) a találkozón megjelenni. Ilyenkor cédulákon üzen. *„Kedves Pista”. „Kedves Pistám!”* – szólítja meg az őrnagyot, 1969. március 23-án például ezt írja neki „Hegyi” (mintha csak ő lenne Polgár tartója): *„[…] nem tudtam Veled találkozni, mert a kocsink megint rossz és rengeteg dolgom volt. […] Így azt ajánlom, hogy vagy az ünnepek utáni első pénteken 11-re gyere be hozzám, vagy húsvét után bármelyik hétköznap bármikor gyere ki az intézetbe, úgyis régen voltál itt. […] Szívélyes üdvözlettel: Hegyi.”* Akad olyan üzenőcédula – 1971. február 7-én – amelyet *„Baráti üdvözlettel”* formulával zár, és olyan is, amelyet a keresztnevén ír alá, és olyan is, amelyen több sor anonimizálva

van.[210]

Mulasztásait „Hegyi” mindig pótolja, a találkozók alkalmankénti elmaradását azzal ellensúlyozza, hogy komolyan veszi feladatát, gyakran ír hosszú anyagokat, esetenként alapos elemzéseket. Elégedettek a munkájával. Erre bizonyíték az 1970 végi eset is.

Tartótisztjének panaszkodik, hogy anyagi nehézségekkel küzd, mert volt feleségének a válás alkalmával nagyobb összegeket kellett kifizetnie *„és egyéb nem várt kiadásai is – nősülés, karácsonyi ünnepek – vannak. Ígéretet tettem arra, hogy megpróbálunk enyhíteni anyagi gondjain, ezért újabb találkozót beszélünk meg.”*[211]

Néhány nappal később Polgár őrnagy a találkozón pénzjutalmat ad át „Hegyi”-nek. *„A jutalmazást nagyon pozitívan fogadta és ígéretet tett arra, hogy a jövőben is tőle telhetően támogatja az állambiztonsági szervezetet.”*[212]

Polgár

„Hegyit” öt éven át, 1966 elejétől 1971-ig „tartja” Polgár István. Az 1929-ben született (tehát megismerkedésükkor 37 éves) férfi nyolc általánost végzett, 1944 és 1949 között a szombathelyi cipőgyárban dolgozott. Belügyi pályafutását Vas megyében futotta be. 1949 végén került az ÁVH Szombathelyi Osztályára, ott, majd a szentgotthárdi kirendeltségen volt operatív beosztott. 1953 októberétől 1956 októberéig a BM Vas megyei Főosztály I. Osztály (kémelhárítás) alosztályvezetője. 1953-tól áv. főhadnagy. A Rákosi-rendszerben az MDP 2 hónapos pártiskoláját, és az ÁVH egyéves Dzerzsinszkij Tiszti Iskoláját végezte el.

Szolgálati adatlapján (1979-ben) azt írta, hogy 1956-ban *„Épületvédelmi és operaív feladatokat láttam el, amikor az általam tartott hálózatot tovább foglalkoztattam, és adatokat gyűjtöttem hangulatra és ellenforradalmárok tevékenységéről.”* Főnökei

azonban másképpen ítélték meg akkori magatartását: 1960-as Minősítése szerint *„Polgár elvtárs az ellenforradalom után bizonyos fokig ingadozott, ami megmutatkozott abban, hogy nem vett részt aktívan az ellenforradalmárok összeszedésében s későbben kezdte meg a munkát az ellenforradalom után, mint az állomány zöme.”*

1957 szeptemberéig a megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály Körmendi kirendeltség-vezetője, majd 1958 októberéig a megyei RFK Politikai Nyomozó Osztály II. Alosztály mb. alosztályvezetője. Ezután azonban – feltételezhetően 1956-os magatartása megítélése miatt – jó időre távol kerül az állambiztonsági munkától. 1957-től rendőrnyomozó főhadnagy, 1958-tól százados. 1958 októberétől 1962 augusztusáig a Körmendi Járási Rendőrkapitányság vezetője.

1960-as Minősítése szerint *„elöljáróival szemben sok esetben fellengős [*sic!*] esetenként tiszteletlen, akkor is megakarja [sic!] őket győzni saját igazáról, ha az szabályokkal ellenkezik.”*

1962 augusztusától egy éven át a megyei Rendőr-főkapitányság Közlekedést Ellenőrző Csoportjának csoportvezetője (parancsnoka.) 1963 szeptemberétől – már őrnagyként – 1966 októberéig azonban már a III/II. alosztály (elhárítás) főoperatív tisztje, *„a nyugat-német vonal vezetője.”*

1964-es Minősítése szerint *„Annak ellenére, hogy […] hosszabb kiesése volt az operatív munkából, viszonylag rövid idő alatt megismerte a munkaterületéhez tartozó ügynöki operatív helyzetet. […] alig fél év alatt megyei vonatkozásban felkutatta, feltérképezte a nyugat-német hírszerzés bázisait képző kontingenseket, személyeket. […] Polgár elvtárs fegyelmezett és tisztelettudó elvtárs.”*

„Beosztását szereti – áll 1969-es Minősítésében – *azt nem foglalkozásának, hanem hivatásának tekinti.”*[213]

1979 szeptemberében, 50 évesen – ekkor már alezredes – nyugdíjazzák, indokát a levéltárban anonimizálták.

Regiszter-„ária”

„Hegyi” kiterjedt kapcsolatrendszeréről képet alkothatunk magunknak 1965. június 12-i első, majd még két alkalommal folytatódott ügynöki kihallgatása alapján. Vallomását magnó rögzíti, a látványos állambiztonsági belépő leírt szövege 25 oldalt tesz ki. „Hegyi” a telefonregiszterében szereplő neveket sorra véve rövidebben-hosszabban jellemzi az ismerőseit, barátait, barátnőit, földijeit, harcostársait a mozgalomból, egyetemi évfolyamtársait, korábbi munkahelyi kollégáit, főnökeit, rokonait. Repertoárján összesen 133 ember szerepel. Vannak olyanok, akiknek csak a nevét, címét, telefonszámát, foglalkozását említi. Így nagybátyjáról, nagynénjéről, Párizsban élő unokaöccséről csak néhány szót ejt, hosszabban beszél viszont második feleségéről, Mérei egykori titkárnőjéről.

A 133 emberből 12 pszichológus és pszichiáter, bár az is lehet – ez nem derül ki egyértelműen –, hogy a 25 orvos között is vannak pszichiáterek. Az ismerősök között kilenc újságíró található, és néhány művész is: Bálint Endre[214] festőművész, Bohó Róbert[215] tv-rendező, Kertész Pál[216] filmrendező, Királyhegyi Pál[217] humorista, Mezei Éva[218] színházrendező, Nádasi László kabarészerző, Simon Zoltán[219] karmester. „Hegyi” ismerte Magos Gábort, Teller Ede 1956-ban disszidált sógorát is. Barátjaként említi – a nagyjából vele egyidős, és a szülővárosához, Bajához közeli Mohácson született – Timár „Matyi” pénzügyminisztert.

Sok a nőismerőse is. Jó a kapcsolata két egykori ÁVH-s tiszttel is. Reisz Lajos: *„ávós srác. El van kenődve, mert leszerelték.”* Győrffy Tibor: *„valamikor ÁVH-s hadnagy volt és együtt laktunk a Széchenyi hegyen, és haverok voltunk.”*[220]

Többeket jellemez „Hegyi” kritikusan, sommásan, egy-egy odavetett megjegyzéssel, epés jelzőkkel. Például: *„az egy kurva. […] egy nagyon csinos, fiatal lány, csak rettentő link.”;* egy orvostanhallgató nőről: *„Rettentő nő, zűrös, szakmailag*

használhatatlan.”; Egy kórházi orvosról: *„Alkoholista szélhámos. […] Pillanatnyilag valamelyik fiúnevelő intézetben van.”* Egy szociális gondozóról: *„az ÁVH-nak volt a besúgója.”* Egy bajai születésű, munkásőr parancsnokról: *„Rendkívül zavaros fejű tag.”* Egy ’56-os elítéltről, aki estin elvégezte a tanítóképzőt és cigánygyerekeket oktat egy iskolában: *„Bolond ember.”*[221]

A politikai rendőrséget „Hegyi” ismerősei közül leginkább az 1956-ban megperzselődöttek, és az előéletük, tevékenységük, kijelentéseik miatt a hatalommal szemben illojálisnak tartott személyek érdeklik. Így például a Nagy Imre-per mellékperében tizenöt évre ítélt Tánczos Gábor.[222]

Mérei

„Hegyi” talán legfontosabb feladata az, hogy jelentsen Mérei Ferencről[223] („Psychológus”), a modern magyar pszichológia történetének egyik meghatározó alakjáról, a magyar szellemi élet fontos szereplőjéről, akit az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés miatt 1958 októberében letartóztattak, és tíz évre ítéltek. 1963 márciusában amnesztiával szabadult, de élete végéig figyelték.[224] 1965. június 22-én a belügyminiszter hétoldalas jelentést készít az MSZMP Politikai Bizottsága számára a *„belső ellenséges erők”* helyzetéről. Az ehhez mellékelt, 50 nevet tartalmazó listán,[225] az *„ismert főbb revizionista és jobboldali személyek”* között szerepel Mérei is.

„Hegyi” és Mérei 1950 óta ismerik egymást, jóban vannak. „Hegyinek” állítólag úgy nyilatkozik (1970. március 24-én), hogy ő és Kun Miklós[226] a *„közvetlen támaszai a szakmában.”* Mérei gyakori találkozásaikkor őszintén beszél a problémáiról, kételyeiről „Hegyinek”, aki minderről részletesen jelent. Mesél, pletykál Mérei múltjáról, életéről, kapcsolatairól, és elemzi, értékeli kijelentéseit, magatartását. „Hegyi” Méreire vonatkozó titkos dokumentációjáról teljes egészében nem tudunk képet

alkotni, mivel a rengeteg jelentésben rövidebb vagy hosszabb részek anonimizálva vannak, vagyis: „Hegyi” Mérei egészségi állapotára, magánéletére, *„női kapcsolataira”* stb. vonatkozó érzékeny, szenzitív információkat közölhetett.

„Hegyi” gyakran negatívan nyilatkozik róla. Kiderül ez indirekten abból is, ahogy első jelentései egyikében például Bálint Endre festőről beszél (akivel az ötvenes évek elején kilenc hónapig feküdt együtt egy tüdőszanatóriumban): *„Ő is Mérei köréhez tartozott […], de ő teljesen periferiálisan, úgy, hogy még csak rá se fröccsent még víz sem, nemhogy sár.”* 1965 szeptemberében, miután Mérei két napra lelátogat Intapusztára „Hegyi” azt jelenti róla: *„[…] az a benyomásom alakult ki közvetett jelek alapján, hogy nem folytat semmiféle szervezkedést, legfeljebb destruál.”* Ez év végén azonban kritikusan fogalmaz: *„[…] jelenleg is ellenséges beállítottságú, a felettes vezetőkről lekicsinylően nyilatkozik.”* Még súlyosabb, veszélyesebb állítás, hogy *„egy konkrét vád merülhet fel vele kapcsolatban munkája tekintetében: az eszmei fellazítás vádja.*

Sohasem mulasztja el felhívni a figyelmet Mérei hibáira, negatív személyiségjegyeire. Például: hősködik. Megosztó személyiség, mert saját híveiből tábort szervez, és az általa mellőzötteket ezzel közös frontba tömöríti. Módszere *„erőszakos, sok emberben ellenérzést keltő.”* „Hegyi” jelentései között ugyanakkor találunk néhány olyat – és ez korábbi véleménye árnyalódását mutatja –, amelyben nagyra értékeli a pszichológus iskolateremtő szakmai tevékenységét *(„Mindent, amit csinál jól csinál”),* és arra hivatkozva védi őt a politikai szervezkedés gyanújától, hogy magas hőfokon, maximalista igényességgel végzett munkája miatt erre nem is jutna ideje, de helye, szerepe, szakmai elfogadottsága miatt nincs is rá igénye.

„Hegyi” úgy véli, hogy Mérei üldözi szerzőtársát Binét Ágnes[227] pszichológust – legismertebb közös művük a 2013-ban már 37. kiadásnál tartó képes gyermeklexikon, az *Ablak-Zsiráf* –, és ha

szakmai összejöveteleken összetalálkozik vele, és szól hozzá, akkor veszekszik vele. Binét már azzal a gondolattal foglalkozik, hogy *„otthagyja a psychológusi szakmát, és valami más elfoglaltságot keres magának”*. „Hegyi” egyébként utal rá, hogy Mérei és Binét között *„Ez valami szerelemnek indult valamikor.”*

Méreihez méltatlannak tartja, hogy újabban úgy akar szövetségest szerezni, hogy barátkozik a *„közepesen tehetséges, de nagyon törtető”* Füredi Jánossal,[228] az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet női osztályának segédorvosával. Rábeszélte disszertációja elkészítésére is, amelyben *„részletekig menően segíti.”* Családi, társasági kapcsolatot is ápol vele. *„Számos munkát Füredi helyett végez el. [...] mindez mögött átlátszóan az van, hogy szüksége van Füredire a miniszterhelyettes apósa miatt.”*[229]

Beosztottak, kollégák

„Hegyi” több kollégáját jellemzi rövidebben-hosszabban, különböző információkat közöl róluk. Ezekben az anyagokban is sok rész van anonimizálva. Az általa egyébként tehetségesnek tartott Szakács Ferenc[230] pszichológussal foglalkozó szövegrészben például kb. fél oldal.

„Hegyi” ecseteli elődje, Benedek István (a hatóság előtt jól ismert) 1956-os rovott múltja részleteit: „ellenforradalmi” beszédet tartott, Simaság-Intapusztán nemzetőrséget szervezett, és *„soproni fegyveres diákokat küldött fenyegetésként a helyi kommunistákhoz.”* Fontosnak tartja azt is közölni, hogy lakásán fiatalok járnak össze. *Aranyketrec* című könyve kéziratát pedig egy disszidens ismerőse segítségével kijuttatta Svájcba.

„Hegyi” közvetlen kollégáiról is jelent. Mérei mellett a másik legfontosabb megfigyeltje a III/III által „veszélyes személyként” nyilvántartott dr. Heim Miklós, (nemesi előneve: báró vitéz san martinói del carsói) az Intézet főkönyvelője. A férfi több okból is

gyanús a politikai rendőrség szemében: arisztokrata származású, a Horthy hadseregben főhadnagy volt, a háború végén rövid időre angol hadifogságba esett, mindennek tetejében pedig az apja, Heim Géza vezérőrnagyként szolgált a Horthy hadseregben, 1940–1941 között – így a Jugoszlávia elleni hadművelet idején is – a II. gyalogsági hadtest parancsnoka. „Hegyi" még dicsérőleg megjegyzi, hogy Szokoly Endrének az *… és Gömbös Gyula, a kapitány* című regényében (alcíme szerint *korrajz és krónika)* röviden szó esik Heim Gézáról, aki nem érti, hogy a Tanácsköztársaság bukása után Szegeden szerveződő ellenforradalmi hadseregbe miért nem lehet zsidókat felvenni. A Heim családnak van még egy híres tagja: Heim Pál gyermekgyógyász – Heim Miklós nagybátyja –, akiről Budapesten kórházat neveztek el.

„Bűnei" miatt az ötgyerekes Heim Miklós hosszú ideig nem kaphatott megfelelő állást. Egy ideig fényképész volt Bakonyszentlászlón, majd az Erdőkémia nevű vállalat isten háta mögötti telephelyén segédmunkásként, később annak vezetőjeként dolgozott. Egyfajta rehabilitációval ért fel, amikor 1963-ban pályázati úton Intapusztára kerülhetett főkönyvelőnek. (Meg is maradt állásában 1980-as nyugdíjazásáig.)

A hatvanas évek elején még változatlanul gyanús a hatalom szemében, a III/III mindent tudni akar róla, a mozgásáról, a kijelentéseiről, a látogatóiról. „Hegyit" utasítják: figyelje, hogy *„Heim mikor, milyen célból hagyja el az intézetet stb*." (Heim lakását is le kellene rajzolnia – nyilván egy titkos házkutatáshoz.)

„Hegyi" lelkiismeretesen végrehajtja a feladatokat, szorgalmasan szállítja információit, pletykáit. Például: Heim a rádióján állandóan Bécset hallgatja. *„[…] kétségtelen, szereti a zenét, de lehet, hogy a rádióhallgatásnak van más célja is."* Külföldön sok a rokona, kapcsolata. Ő és a felesége is mélyen vallásos. Heimné jóban van a pannonhalmi apátság paptanáraival, mert gyerekeik ide jártak. Az Intézet gondnoka Kozári *„szombat*

délutánonként saját és Heim fiát gépkocsival viszi Celldömölkre egy paphoz magán hittan órára.”

„Hegyi” enciklopédikus érdeklődése kiterjed Heim gyerekeire is, akiknek magatartása, tevékenysége gyakran hívja elő gyanakvását. Miklós akkor a miskolci Nehézipari Egyetem III. éves hallgatója volt. Pannonhalmán érettségizett, *„klerikális, vallásos.”* A frissen érettségizett, *„szintén klerikális”* László pedig – állítólag a bérmakeresztapja kapcsolatai révén – a budapesti Honvéd Híradó Központ telepén kapott állást: *„döntő jelentőségű telex-gépek karbantartó műszerésze.”* „Hegyi” aggódik és figyelmeztet: *„Meg kellene nézni, hogy nem több ilyen hátterű dolgozó került-e oda, esetleg ugyanennek a protektornak a révén.”* Egy másik Heim-fiúról „Hegyi” elárulja, hogy a celldömölki kesztyűgyárban dolgozott, ahonnan nemrég kirúgták.

„Hegyi” szemmel tartja Heim ismerőseit, egykori bajtársait is. Dr. Pozsgai Jenő, zalaszentgróti körzeti orvos – akit Heim még abból az időből ismer, amikor Bakonyszentlászlón éltek – több paciensét is beutalja Intára, „Hegyi” pedig szorgalmasan jelenti, hogy kit, milyen betegséggel.[231]

„Hegyi” egy másik intaházi kollégájára magánszorgalomból árulkodik. Amikor Süle Ferenc lekerült ide, azt kérte tőle, hogy minden hónapban ugyanazon a napon felutazhasson Budapestre állandó elfoglaltsága miatt. Éveken át fel is ment a fővárosba, ahonnan „Hegyi” szerint *„átlátszóan link értesüléseket hozott időnként.”* Süle egy alkalommal azt közli főnökével, hogy idézést kapott Budapestre, a Fő utcába, feltételezi, hogy azért, mert Pesten egy 10–14 fős biblia-körbe járt. Többek között olvasták és terjesztették egy német jezsuita atya antimarxista könyvét, amit a társaság egyik központi figurája, egy teológus fordított le. Néhány hét múlva Süle megkönnyebbülten újságolja „Hegyinek”, hogy a Fő utcai kihallgatáson nem történt semmi, a fiatal nyomozó elég tájékozatlannak bizonyult, és ezért ő ezt az ügyet *„el tudta […] úgy*

mismásolni, elbagatellizálni.”

„Hegyi” beszámol arról is, hogy Süle Ferenc meghívást kapott egy Oxfordban rendezendő kongresszusra a svájci székhelyű Keresztény Ifjak Világszövetsége révén. A szervezet azt a gyakorlatot követi, hogy a magyarországi résztvevőknek magánszemélyektől szerez meghívólevelet, hogy itthon útlevelet kaphassanak. „Hegyi”, a Sülétől származó információhoz hozzáteszi: *„A kongresszusi meghívás azért tűnik ürügynek, mert nincs kapcsolatban Süle doktor szakmájával.”* „Hegyinek” Süléből újabb információkat kell kiszednie és azokról újabb jelentésben beszámolnia: *„ettől tesszük függővé a szükséges intézkedések megtételét.”* A személyével kapcsolatos eddigi anyagokat megküldik a BM illetékes központi alosztályának. Süle doktor végül nem kap útlevelet.

Süle ugyan 1966 őszén távozik Intaházáról a fővárosba, de „Hegyinek” – amikor Budapesten jár – továbbra is nyomoznia kell utána, hogy jelenthessen tevékenységéről és külföldi kapcsolatairól. Polgár őrnagy feljegyzése szerint *„Korábbi jelzés szerint Dr. Süle a hozzá hasonló kétes, polgári beállítottságú személyekkel együtt rendszeresen össze szoknak [sic!] jönni. Az informátor feladata megállapítani az összejövetel helyét, célját, és azt, hogy azon kik vesznek részt.”*[232]

„Komoly ügyek”

„Hegyit” korábbi állításával ellentétben a csip-csup ügyek is nagyon izgatják. Jelentéseiből kitűnik, hogy jártában-keltében figyel minden apróságra, elejtett megjegyzésre. Ért ahhoz, hogy információival gyanúba keverjen másokat, hogy felhívja rájuk a hatóság figyelmét.

Egy rokonától hallja, hogy annak egy ismerőse, a Székesfehérváron lakó Lovagi István, a Magyar Néphadsereg polgári alkalmazottja (műszerész) 1966 májusában a

székesfehérvári IBUSZ kirendeltség buszos társasutazásáról nem akar hazatérni. „Hegyi” jelenti az információt. A jelentésre kézírással azt írta valamilyen hivatali főnök, hogy értesítették a Katonai Kiegészítő Parancsokság elhárító tisztjét, aki a szükséges intézkedést megteszi.

Molnár István, a celldömölki járási PB munkatársa felajánlja „Hegyinek”, hogy egy nyugat-német ismerősétől tud neki márkát szerezni. Forintkiajánláson alapuló gépkocsi-ügyletet leplez le „Hegyi”, amikor beárulja Halász Zoltánnét is, aki az apjától kapott forintot férjével illegálisan dollárra váltotta. Ebből vásárolták aztán a kocsijukat az NSZK-ban müncheni ismerőseik segítségével, akik még ajándékozásról szóló okiratot is adtak nekik. A tartótiszt a jelentést továbbítja a Budapesti Rendőr-főkapitányság helyettes vezetőjének. (1969. február 12.)

Árulkodik egy régi ismerőséről, a megyei tanács egészségügyi osztályára került dr. F. L.-ről is, akit 1953-ban összeesküvés vádjával tartóztattak le. *„Abban az időben rendszeresen névtelen leveleket írogatott, amelyben különböző személyeket igyekezett befeketíteni.”* Emiatt az is börtönbe került, akinek a gépét F. használta. A szövegben egy sor anonimizálva van, a végén „Hegyi” nyomatékosítja közlendőjét: *„szükségesnek tartottam figyelmüket felhívni a személyére.”*

Lehet, hogy annak a (fel)jelentésének is lesz következménye, hogy dr. B. F., egy környékbeli elmegyógyintézet igazgató főorvosa a hétvégeken hazajár győri otthonába, és ilyenkor vagy tizenöten egy magánlakásban pénzben kártyáznak, hazardíroznak több ezer forintos tételekben. Alkalmanként 10–15 ezer forint is gazdát cserél.

„Hegyi” mindenhol ügynökök után szimatol. Budapesten megismerkedett egy Gizi nevű *„nőszeméllyel”*, egy csepeli papírgyár tisztviselőnőjével, akinek a munkahelyén nemrég angol szakemberek a szigetországból vett gépeket szereltek be. Az egyik

angol néhány napja Csehszlovákiából írt Gizinek – most ott dolgozik –, és kihívta magához. „Hegyi” szerint *„előfordulhat, hogy be akarják vonni ellenséges tevékenységbe.”* M. R.-ről azt állítja, hogy *„olyan adatok jutottak korábban a tudomására, hogy a C.I.C.*[233] *ügynöke.”* Vagyis, az amerikai katonai elhárításnak dolgozik.[234]

Külföldön

„Hegyi” már nem sokkal beszervezése után, 1965 októberében külföldre, Belgrádba utazik egy háromnapos alkoholellenes kongresszusra. Rákos százados – akibe a jelek szerint nem sok empátia szorulhatott – azt javasolja neki, hogy ha *„be akarják vonni ellenséges tevékenységbe”*, azzal hárítsa el, hogy ő rokkant.

„Hegyi” gyakran megy Nyugatra tanulmányutakra, kongresszusokra, turistautakra. Fontos feladata, hogy nyugati kollégákkal ismerkedjen. Jelentéseiben részletesen beszámol tapasztalatairól, jellemzi új és régi ismerőseit. Az S. nevű német professzorral kapcsolatban például kijelenti, hogy *„különböző gyanús körülményeket észlelt.”*

Jó megfigyelő, és előzetes feladatkijelölés alapján, de magánszorgalomból is rengeteg (később részben hasznosítható) információt közöl. Egy hivatalos útja után például hosszú tanulmányban elemzi az NSZK társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyait, a németek mentalitását, a magyar emigránsok beilleszkedésének problémáját.

A rendszer iránti (tényleges vagy színlelt) lojalitását, vagy csak túlbuzgóságát bizonyítja, amikor azon háborodik fel, hogy az 1968 szeptemberében Bécsben rendezendő kongresszus programfüzetében egy szerinte *„politikai szempontból kifogásolható”* fakultatív kirándulás is szerepel. Az ismertető szerint a Fertő-tavi csónakkirándulás után *„továbbutazás az osztrák-magyar határhoz. […] Ebből is mindenki tudja, hogy miről*

van szó, a többi szervezés kérdése. Igen könnyű minden kommentár nélkül megmutatni a magyar őrtornyokat és drótsövényt, vagy csak egyáltalán szó nélkül kiszállítani a kirándulás résztvevőit néhány percre, aztán továbbutazni.” „Hegyi” úgy véli, hogy a provokáció miatt a magyar kormánynak esetleg tiltakoznia kellene az osztrák kormánynál.

Ideológiai éberségére újabb példa, hogy miután 1968 áprilisában hazaérkezik Bécsből egy alkoholellenes kongresszusról, rendkívüli találkozót kér a tartótisztjétől. A Nemzetközi Alkoholellenes Iroda magyar származású képviselőnője, dr. Tóásó Éva ugyanis arra kérte őt, hogy hozzon el egy néhány gyógyszert tartalmazó kis csomagot Budapestre az édesanyjának. A tiszt a kis csomagban nem talál semmi gyanúsat, csak tablettákat és egy sárgás reuma-kenőcsöt.

„Hegyi” saját rokonairól is jelent, mikor 1967. augusztus 16. és 30. között a feleségével az NSZK-ban élő apósánál és mostoha-anyósánál vendégeskedik. Dr. Szabó Pál orvos 1956-ban disszidált. Nem érzi jól magát az NSZK-ban, ez az *„ötödik tartózkodási helye.”* Nem megy túl jól a praxisa, a lakásában szerény körülmények között végez állatkísérleteket. *„Cikkei után többek között (a levelezését mutatta) a német atomkutató intézet is érdeklődött és meghívták oda munkatársnak”.* Ezt azonban nem fogadta el, mert az átvilágításához különböző adatokat kellett volna szolgáltatnia otthon élő rokonairól. Egyébként *„Gyűlöli az oroszokat és politikai illúziókat kerget”.* Szabó 1951-ben vagy 1952-ben vette el második feleségét, Apponyi Évát, gróf Apponyi György és herceg Odescalchi Margit lányát. „Hegyi” mostoha-anyósa édesanyját is jellemzi: *„Össze-vissza szidta Kádárt, a mai magyar politikai viszonyokat […] amit elmondott talán kicsit zavaros volt elmegyógyászati szempontból is.”*[235]

Megfigyelt betegek – és hozzátartozók

„Hegyi” többször is jelent egy-egy páciense egészségi (fizikai, mentális, lelki) állapotáról problémáiról, és/vagy hozzátartozójuk bizalmas úton tudomására jutott titkairól, gondjairól.

Egyik betege bátyja N. J. 1970-ben Angliából tér haza. Első alkalommal, amikor Intaházára látogat új Mercedes Combijával, a betegeknek képeslapokat, folyóiratokat osztogat, „Hegyinek” pedig *„valami ruhaanyagot”* ad ajándékba. Azzal dicsekszik, hogy annyi mindent hozott haza, hogy azzal élete végéig elélhet. Elmondása szerint a folyamatban levő válása miatt jött vissza, és azért is, mert öccsét *„pártfogolni akarja, el akarja vinni, el akarja tartani.”* Már évekkel korábban is írt „Hegyinek”, megköszönve, hogy foglalkozik az öccsével. „Hegyi” minderről beszámol a tartótisztjének, aki utasítja őt, hogy *„amennyiben N. J. […] felkeresi testvérét, lehetőségeihez mérten folytasson vele beszélgetést. Főként az irányban, hogy mik voltak az indítékai, hogy hazatért, hogy van megelégedve itthoni körülményeivel, általában mit mond angliai tartózkodásáról.*

„Hegyi” lelkiismeretesen eleget tesz feladatának, hogy N. J. intaházai látogatásaikor *„gyűjtsön rávonatkozó adatokat.”* Az anonim részekkel tarkított jelentésekből kiderül, hogy N. J.-nek exportvállalata volt Angliában. Hazatérése egyik, ha nem legfőbb oka az, hogy akadályozza, lassítsa a válása kimondását. Középiskolai tanárnő felesége ugyanis beadta ellene a válópert, és ő eltűnt a család szeme elől, hogy a bírósági végzést ne lehessen neki kikézbesíteni. Egyébként csalódottnak érzi magát, mert a londoni követségen, majd a hazajövetele után is mindenfélét ígértek neki, amiből semmi nem lett. Itthon a sok ellenségének, irigyének „köszönhetően” *„feljelentgették”*, és *„ezért a rendőrség állandóan érdeklődött utána, és nem hagyta nyugton, nem kapott állást.”* Már bánja, hogy hazajött.

Az N. J.-ről szóló jelentéseket egy belügyi főnök számára kivonatolják. „Hegyinek” írásmintát kell szereznie N. J.-től. Az

ügyben további intézkedések várhatók.[236]

Akad „Hegyinek" olyan betege is, akinek anyagából több kézzel írott levelet „kölcsönöz ki ". A Farkas nevű tokorcsi lakos *„anyagában több kézzel írott levelet talált – ezek feltehetően feleségétől származnak – amelyet [sic!] részünkre átadott."* A tartótiszti megjegyzés szerint *az „írásmintát a helyi IIII/III alosztálynak adom át, a kézírás azonosításának elvégzése céljából. (A következő találkozó során az anyagot vissza kell adni az informátornak [...]")*[237]

„Hegyi" a legtöbbet egy Budapesten dolgozó jugoszláv betegéről jelent, akit pszichés problémákkal és alkoholizmusával kezel. B. T. korábban egy budapesti székhelyű regionális nemzetközi szervezet *„valami góréja"* volt, történetünk idején a jugoszláv követség kereskedelmi kirendeltségén dolgozik. Nem mellékesen bátyja a nagykövet.

Korábban, amikor – szintén Budapesten – *„komoly, nagy volumenű külker megbízást kapott, akkor az valahogyan képességeit meghaladta."* Hegyi" úgy véli, hogy B. T. krakélerkedik, karaktere *„elfajult"*. Pszichés problémái és italozása is szerepet játszhatott lecsúszásában. Most állítólag azon gondolkozik, hogy esetleg végleg hazatér, és állást, munkát változtat. Felesége otthagyta. Összeveszett a bátyjával is, aki azt mondta róla „Hegyinek" hogy *„[...] nem egy olyan nagyon kitűnő képességű fiú és szegény most megjárta és bajba került."*

„Hegyi" jelenti, mikor kapcsolatba került B. T.-vel, hosszan jellemzi őt; a betegségére vonatkozó kb. 3/4 oldalas rész anonimizálva van. Folyamatosan tájékoztatja tartótisztjét B. T.-ről, állapotáról, problémáiról, mindarról, amit megtud tőle és – másoktól – róla. B. T.-t kétszer is kezelik Intaházán.

Néhány héttel azután, hogy a jelentések elkerülnek a kémelhárításra (11-B alosztály), 1970 októberében Budapestről Szombathelyre érkezik a jelentésben csak V. alezredesként

megnevezett elhárító tiszt, hogy találkozzon Polgár István őrnaggyal. Az időzítés nem véletlen: B. T. ekkoriban hosszabb időt tölt Intaházán gyógykezelés céljából. V. elvtárs kéri a tartótisztet, hogy *„igazítsa el”* „Hegyit”: figyelje B. T. *„tevékenységét, magatartását, nem-e keresik fel kívülálló személyek stb.”* „Hegyi” később még azt is jelenti, hogy B. T. kétszer vagy háromszor telefonált szülővárosába.

„Hegyi” a titkosszolgálatnak tippet, mintegy szakvéleményt ad róla: *„[…] lehet esetleg használható ember, vagy pedig […] lehet valamire felhasználni, saját célra, tehát nem adatszerzési célra, hanem megbízási célra.”*[238]

Játszmák

K. A. korábban évekig portás volt Intaházán, most pedig a földműves szövetkezet alkalmazottjaként egy kis élelmiszerboltot, büfét üzemeltet itt. 1949-ban diplomataként a bécsi jugoszláv követségen szolgált, és a szovjet-jugoszláv konfliktus kiéleződésekor menedékjogot kért Magyarországon. Már Intaházra kerülésének körülményei is sokat sejtetőek. A részben aninomizált szövegből annyi rekonstruálható, hogy a belügy kocsival hozta le ide. „Hegyi” akkor azt az instrukciót kapta, hogy ha valami probléma van vele, akkor a szombathelyi kapitányságon Simon elvtárshoz forduljon.

K. A. el is mondja „Hegyinek”„ *hogy a belügyminisztériummal átjövetele után szoros kapcsolatba került, és maradt is, rendszeresen információkat adott, főleg a jugoszláv követség munkatársairól és Magyarországon megforduló jugoszlávokról.”* Ő – állítja magáról – *„olyan bűnt követett el, ami miatt neki lehetetlen a hazatérése.”* (Feltehetőleg fontos iratokat hozott el Jugoszláviából.)

Az 1970 októberében Budapestről érkező elhárító tiszt utasítása szerint „Hegyinek” azonnal jelentenie kell, ha tudomására jut,

hogy K. A. *„személye körül olyan eseményeket tapasztalna, amely az ÁB. szerveket érdekli.”*, főleg, ha B. T. rá akarná őt beszélni a jugoszláviai hazatérésre.[239]

Ugyanebben a hónapban „Hegyit” a budapesti központból egy másik titkosszolga, Nagy István hadnagy, a III/III-4-B alosztály munkatársa is meglátogatja Mérei Ferenchez fűződő kapcsolata és a róla adott jelentései okán. A szombathelyi találkozó után „Hegyi” panaszkodik a tartótisztjének, hogy *„neki nem tetszik az a módszer, ahogyan foglalkoztak vele. Ugyanis kifogásolta, hogy általános kérdésekről beszélgettek, és ő ebből feltételezte, hogy nem bíznak meg benne teljesen.”* Holott, a pesti vendég értékelése nagyon is kedvező. Lehet, hogy „Hegyi” Pestre helyezésében szerepet játszik, hogy a politikai rendőrség megbízik benne, és azt akarja, hogy a fővárosban éljen, hogy minél gyakrabban találkozhasson Méreivel és jelenthessen róla.[240]

Pesthidegkút

„Hegyi” 1971 áprilisától Budapestre kerül, Pesthidegkútra, a Pest megyei Semmelweis Kórház (Rókus) Egyesített Intézményei kihelyezett Pszichoterápiás Osztály élére. Ekkor munka- és lakóhely változása miatt kizárják a hálózatból (anyagát 1972. május végén irattározzák.)

Klebelsberg Kunó egykori kastélyában – amely volt csendőrlaktanya, SZOT-üdülő, majd végül tbc-szanatórium is – eredetileg egy 65 ágyas női pszichiátriai utókezelő működött, ahol azonban 1976-tól férfiakat is gyógyítottak itt, és létesült egy 15 ágyas nappali szanatórium is.[241]

Dr. Goldschmidt Dénes – akár Intaházán – Pesthidegkúton is az új gyógyítási módszerek iránti nyitottsággal lát munkához. Így jön létre – munkatársai kezdeményezőkészségére építve – a biblioterápia, színházterápia, árny-játék, és több műhely – mint pl. a táncterápiás vagy a családterápiás olvasó és gyakorló-műhely. A

Pesthidegkúton folyó gyógyító munkát a kívülállók is nagyra értékelik. Konrád György az osztályról 1974-ben azt írta:[242] – *„akkoriban a legmegértőbb és a legemberbarátibb intézmény hírében állt.”* Solt Ottíla úgy vélte,[243] hogy a pesthidegkúti osztály *„rendhagyó függetlenségét”* vezetőjének köszönhette, *„aki személyiségének hitele és kapcsolatai révén védőernyőt tartott föléje.”*

Géczi János író, költő[244] Móricz Zsigmond ösztöndíjjal néhány hónapot töltött Pesthidegkúton: a betegekkel kb. harminc életinterjút vett fel, amelyek közül négyet publikált 1982-ben *Vadnarancsok* I. című könyvében. Egy interjúban[245] így emlékezett Pesthidegkútra: *„[...] azon az aziliumi helyen sokan fordultak meg tudósok, művészek, vezető értelmiségiek, s nyilván politikusok és politika-közeliek is, olyasféle szabadelvű, az önmegvalósítást támogató menedék, mint manapság egy-két értelmiségi szalon [...] annak ellenére, hogy a betegek többsége szabályos beutalással érkezett. Humánus, s mélyen megértő intézmény, bölcs és nyitott vezetővel [...]”*

Szolgálat mindhalálig

Bár „Hegyit” Budapestre kerülése után kizárják a hálózatból, titkos, kettős élete csak rövid időre szűnik meg: 1972 júniusától társadalmi kapcsolatként számítanak rá. 1976 februárjában pedig újra aktiválják, és előrelép a hálózati személyek univerzumában: ekkortól (nyilván új fedőnéven) titkos megbízottként jelent a haláláig, 1988 októberéig a III/III-4 Osztály (kulturális elhárítás) A, majd B alosztályának. Ebből az időszakból nincs meg a munkadossziéja, a levéltárban csak ügynöki munkássága I. kötete található meg.

Goldschmidt és a politikai rendőrség jó kapcsolatát bizonyítja az ekkortájt beadott útlevélkérelmeinek előzékeny kezelése is. Amikor 1985-ben Svájcba kér útlevelet, Dr. Horváth József*

ezredes, a III/III csoportfőnöke arra utasítja az Útlevél osztály vezetőjét, hogy Goldschmidtnak és vele utazó családtagjainak – *„operatív célból [...] Látogatás célból”* – az útleveleket soron kívül és illetékmentesen állítsák ki. 1987-ben az NSZK-ba utazásakor turista útlevelét szintén ingyen és soron kívül kapja meg, ezúttal is *„operatív érdekből.”*

A kórház igazgató-főorvosa a következőket írja Goldschmidt útlevélkérő lapjára, 1985-ben: *„Gyógyító tevékenysége, emberi, etikai, politikai magatartása kiemelkedő.”* 1987-ben: *„Gyógyító tevékenysége kiemelkedő. Emberi, etikai, politikai magatartása kifogástalan.”*[246]

Goldschmidtot 1987-ben nyugdíjazzák, 1988 októberében hal meg. Dossziéját ekkor irattárba helyezik.

Goldschmidt Dénesről 1992-ben díjat neveztek el, amellyel a Magyar Pszichiátriai Társaság[247] kétévente jutalmazza a hazai szaklapokban megjelent legjobb esettanulmány szerzőjét.[248]

Egy különleges ember

Dr. Süle Ferenc diplomája megszerzése után 1962-ben ideg-elme segédorvosként került (pszichológus feleségével együtt) Intára, ahol négy évet töltött el. Szerinte Goldschmidt szakmailag nyitott volt, bár a munkájában sok kifogásolnivaló akadt. Nem volt rossz főnök, őt és a többi beosztottját is hagyta dolgozni. Kommunistának vallotta magát, de ideológiája és értékrendje nem tűnt szilárdnak. Hangzatos frázisaival sok fiatalt meg tudott téveszteni. Rendkívüli karriervágy hajtotta. Úgy helyezkedett, nyilatkozott, viselkedett, hogy azzal megfeleljen a mindenkori széljárásnak. Kaméleon természete volt, több személyiséggel rendelkezett.[249]

Goldschmidt személyiségéről, módszeréről, tevékenységéről néhány egykori pesthidegkúti munkatársa egyértelmű elismeréssel nyilatkozott.[250]

Dr. Barát Katalin: *„Rendkívül szerencsésnek tartom magam, hogy életem első munkahelye a Pesthidegkúti pszichiátriai osztály*[251] *volt. Goldschmidt Dénes személyisége meghatározó volt egyéni és szakmai fejlődésemre is. […] kíváncsi volt a nővérek, betegek véleményére is, és egyenlő partnernek tartott mindenkit az osztályon. Nagyon eltért ez a viszonyulás az egészségügyben megszokottól.”*

Hanisch Erzsébet – aki 15 évig volt nővér Pesthidegkúton – szintén kivételes szerencsének tartja, hogy Goldschmidt mellett dolgozhatott. *„Mit tanultam tőle? Alaptétel volt, hogy mindenre és mindenkinek a problémájára oda kell figyelni. […] Anekdotázó ember volt, tanítása nem elméleti jellegű. […] Később, amikor egyetemre jártam, mégis megéltem abból, amit tőle tanultam. Az ő értékrendje elfogadható volt számomra, sokkal inkább, mint akár az akkori felnőtt társadalomé, akár a szüleimé. Hidegkúton tapasztaltam meg, hogy mi a demokrácia […]”*

Forián Szabó István az 1970-es évek második felében, utolsó éves orvostanhallgatóként *„csodálatos véletlenséggel”* keveredett Hidegkútra: *„Amit majd' negyven év során tanultam és megvalósítani igyekeztem, csak kiegészítése, praktikus feldolgozása lett azoknak az 'alapoknak', melyeket Tőle, és később az osztályán eltöltött évek során munkatársai között elsajátíthattam.”*

Sükösd Enikő szerint mindenkivel emberi hangnemben beszélt, és közvetlen viszonyt teremtett. *„A bizalom segítségével tudott egy olyan virágzó és tápláló létformát segíteni, amelyben hatékonyan és kreatívan működtünk, gyógyító erőink megsokszorozódtak.*

Milyen ember volt dr. Goldschmidt Dénes teszi fel a kérdést Blága Gabriella. *„Különleges volt megjelenésében és gondolkodásában, mindenben, amit és ahogy csinált. […] Kimeríthetetlenül kíváncsi volt a világ történéseire, beleértve embert, jelenségeket, kommunikációt, patológiát. Kíváncsisága folyamatosan élcelődő, játékos humorba, önironiába ágyazódott.*

Gondolatai ki-bejártak, ingáztak a látható, megélt, konkrét és az absztrakt, abszurd, szimbolikus világ között. […] Az ő ’iskolája’ tette lehetővé számomra, hogy megértsem, a dolgok, emberek, igazságok sokfélék és ezek értése/értelmezése állandó mozgásban, változásban van.”

Élni és élni hagyni

„Szentendreit", a Pomázi Munkaterápiás Intézet[252] *párttag főorvosát 1967 áprilisában, 35 éves korában szervezi be „hazafias alapon" informátornak Földeák Tamás alhadnagy. A beszervezési dossziéja nincs meg. A 6-os karton*[253] *szerint „a beszervezés vonala: „revizionista". „Szentendrei"*[254] *ügynöki tevékenysége nagyobb részét az tölti ki, hogy a hatalom szemében veszélyesnek tartott Mérei Ferencről*[255] *és főleg Krassó Györgyről – illetve a kapcsolataikról jelent.*

Mérei

Bár „Szentendrei" csak jóval ügynöki működése megkezdése után ismerkedik össze Méreivel, először személyes tapasztalatok híján pletykák, kósza hírek alapján értékeli Mérei tevékenységét. *„Tudomásom szerint munkáiban nem hivatkozik ma sem haladó irányzatokra."* (1967. január 14.) *„Az orvosok körében Mérei-ellenes hangulat van, de ez főleg szakmai okokra vezethető vissza."* (1967. december 15.) *„Módszere etikailag nem mindig magas értékű. Kb. vulgárisan 'Ti toljatok, és én majd húzlak Benneteket' – módszerben fejezhető ki. Ennek ellenére nem népszerű a saját munkatársai körében sem […] Politikai veszélyessége a betegsége valamint a kora miatt lényegesen csökkent."* (1968. július)

1969. május végén arról tájékoztatja tartótisztjét, Földeák Tamás főhadnagyot, hogy az Országos Ideg-, és Elmegyógyintézetben megürült egy állás, dr. Tóth László egyetemi magántanár öngyilkossága miatt. *„A hírek szerint depressziójának egyik oka, hogy az intézeten belül a Mérei-Kun 'klikk' a múlt év végén hajszát folytatott ellen."*[25]

„Szentendrei" jóval eredményesebb a Mérei tanítványok (vagy,

ahogy ő fogalmaz: a „Mérei-hívők”) feltérképezésében, szakmai jellemzésükben. Nemcsak tartótiszti utasításra, de önszorgalomból is jelent pszichológus, pszichiáter kollégáiról. Mindenekelőtt politikai megbízhatóságukról, a rendszer iránti lojalitásukról, kapcsolataikról.

Egy-egy odavetett megjegyzése gyakran veszélyes következményekkel járhat az érintettre nézve. A börtönviselt Lichenstein Sándorról például – akit a III/III-3-B alosztálya (írásos elkövetők felderítése) tart szemmel – közli, hogy kapcsolatot tart rabtársaival: *„Ezek közül egyesek politikai veszélyessége nem elhanyagolható (Pl: Babics László)”*

Vagy: a csehszlovákiai inváziót követően ezt jelenti: *„az egyik munkatársam (Schenker) mint politikai pletykát említette, hogy Csehszlovákia után Románia, Jugoszlávia és Albánia is következik, mert annak idején Hruscsov és Kennedy megvonták az érdekszférák határait.”*[257] A tartótiszt ezek után intézkedik, hogy a jelentést *„a korábbi jelzésekkel együtt szignalizációs célból”* megküldjék a III/III-4-A alosztályának (radikális ellenzékiekkel szembeni elhárítás.) Vagyis „sikerült” felhívni a figyelmet Schenkerre.

Nemcsak közvetlen kollégái lojalitása foglalkoztatja, de aggodalmát fejezi ki Nyugatra távozott „egyének” itthoni szakmai utóéletével kapcsolatban is. Dr. Adorján Csaba, az MTA Pszichológiai Kutató Intézetének munkatársa nemrég disszidált, a könyvét mégis megjelenteti a Medicina kiadó, a szintén disszidens dr. Varga Ervin – a Pszichiátriai Klinika korábbi párttitkára – tanulmányát pedig közölte a *Gyógyszereink* című folyóirat.

Krassó

„Szentendrei” ügynöki munkásságának középpontjában Krassó György áll, róla, tevékenységéről, kapcsolatairól adja a legtöbb jelentést.

Krassó[258] („Lidi”), a kalandos sorsú ellenzéki, a hatalom egyik

elsőszámú ellensége. 1956-ban részt vett a Rádió ostromában, majd a fegyveres és az illegális ellenállásban. 1956 végén az elsők között tartóztatták le. 1958 szeptemberében tíz év börtönbüntetésre ítélték, de 1963 márciusában amnesztiával szabadult. Ezután rendőri felügyelet alá helyezték. 1963 végén izgatás vádjával újra letartóztatták, de 1964-ben bűncselekmény hiányában felmentették.

Az állambiztonság a rendszerváltásig szinte folyamatosan foglalkozott a személyével. Ügynökök – köztük több börtöntársa és szeretője, alkalmi partnere –, illetve operatív technika segítségével ellenőrizték őt. Megfigyelése dokumentumait az ÁBTL-ben 13 vaskos dosszié őrzi.[259]

Anarchisztikus politikai nézetei, meg nem alkuvó magatartása, előélete miatt a hatalom veszélyesnek tartotta, szabados szerelmi élete, a megfigyelését és ellenőrzését végzők iránti nyílt ellenszenve pedig csak még jobban irritálta a politikai rendőrséget, amely mindent megtett annak érdekében, hogy bizonyítékokat szerezzen ellene, és újra börtönbe juttassák. Minden Krassóra vonatkozó bizalmas, kényes természetű információ közelebb vihetett egzisztenciális ellehetetlenítéséhez.

„Szentendreit" a politikai rendőrségnél – egy 1966 áprilisi tartótiszti értékelés szerint – Krassó György barátjának tartják.[260] „Szentendrei" beszervezője és tartótisztje a III/III-4-B alosztály (szektásokkal, trockistákkal, ál-baloldaliakkal szembeni elhárítás) tisztje. Mindezek alapján elképzelhető, hogy „Szentendrei" beszervezésének az volt a fő oka, magyarázata, hogy a vele baráti, vagy jó kapcsolatban levő Krassót „tanulmányozza", figyelje, jelentsen róla.

És „Szentendrei" figyel Krassóra és gyakran jelent róla. 1967 októberében például „gyanús" elfoglaltságáról informál: *„[…] tolmács tevékenységének befejezése óta aktívan részt vesz a vállalati fotószakkör munkájában, gyakran éjszaka is a fotólaboratóriumban*

tevékenykedik, ez szabad idejének jelentős részét leköti.”

1968. szeptember 26-i jelentésében így jellemzi őt: *„Erkölcsi és etikai színvonala minden vonatkozásban alacsonynak mondható. Fő érdeklődése ösztön szinten nyilvánul meg. […] Nagyon sok nőismerőse van. Ezek is általában vele egy erkölcsi szinten állnak. Politikai veszélyessége a kiszámíthatatlan, labilis egyéniségében, kiterjedt baráti körében, ezek milyenségében, valamint külföldi kapcsolataiban rejlik. […] Nehezen elviselhető, rossz modorú, […] rámenős, még a baráti körben sem szimpatikus egyéniség.”*[261]

Krassó György – jó kapcsolatuk okán – orvosi, pszichiáteri segítségre szoruló barátnőit, nőismerőseit „Szentendreihez” viszi (küldi), aki ezzel a helyzettel és lehetőséggel visszaélve folyamatosan tájékoztatja tartótisztjét a páciensek problémáiról, kezelésük tényéről, időpontjáról, részleteiről. Sőt: esetenként utasítást kap és fogad el egy-egy páciense kezelésére vonatkozóan is.

Krassó kapcsán kerül a képbe „Szentendrei” egyik kolléganője. Egy 1967 április végi jelentés szerint dr. K. I. – akivel a III/III-1 osztály már saját jogán is foglalkozott – Krassó ismerőse. A tartótiszt utasítja „Szentendreit”, hogy kolléganőjével *„lehetőség szerint tisztázza a Krassóval alkotott ismeretsége jellegét, jellemeztesse vele Krassót.”*

A találkozón felmerül a Krassó és E. Anna közötti viszony kérdése is. Július 14-én „Szentendrei” azt az utasítás kapja, hogy beszéljen meg találkozót Krassóval, és kérdezze ki *„E. […] Annához való viszonyáról […], új kapcsolatairól, munkahely változtatási körülményeiről.”* Szeptember végén „Szentendrei” a Puskin mozi előcsarnokában találkozik E. Annával, aki kéri, hogy vizsgálja meg egyik barátnőjét. A tartótiszt arra utasítja őt, hogy a barátnőt konspiráltan kérdezze ki Krassóról.[262]

A besúgott betegek között van Krassó egy barátja, munkahelyi kollégája is. A. Sz. apja a Horthy hadseregben vezérkari tiszt volt,

állítólag szerepet játszott a „kiugrási kísérletben”, és 1944-ben Faragho Gábor altábornaggyal, az előzetes fegyverszüneti bizottság tagjaként részt vett a moszkvai tárgyalásokon. Egyes hírek szerint 1945-ben Romániában kivégezték, de K. I. úgy tudja, hogy a család hírt kapott róla a Szovjetunióból. A. Sz. édesanyja – Földeák Tamás alhadnagy jelentése szerint – gróf Bethlen lány.

1967. május 9-én „Szentendrei” jelenti, hogy A. Sz. május 2-án felhívta, és személyes találkozót kért. *„Ma megjelent a hivatali helyiségemben és a B. osztályra kérte felvételét. Bizonytalan ígéretet tettem neki.”* A tartótiszt elégedett: *„ Utasításomhoz tartotta magát, azonnal közölte A[...] Sz[...] kezeltetési szándékát és tanácsot kért erre vonatkozólag.”* Kap is: *„Közölje A[...] Sz[...]-al, hogy felveszi az Intézetbe, és érintse neki Krassó személyét.”*[263]

A Krassó-páciensek

1967. július 18-án Krassó a lakásán hívja fel „Szentendreit”, azonnal el akar hozzá menni egy nőismerősével. „Szentendrei” másnapra ad időpontot, de egyikük sem jelentkezik. Néhány nap múlva újra telefonál Krassó: *„Ígéretet tett arra, hogy 1967. július 26-án szerdán ügyeleti szobámban akár egyedül, akár a nőismerőse társaságában feltétlenül meglátogat, mert több közölnivalója is van.”* Krassó azonban „eltűnik”, októberben viszont egy telefonhívás után még aznap felmegy „Szentendrei” lakására egy barátnőjével. A vizsgálattal kapcsolatos szövegrész, 4-5 sor anonimizálva van.[264]

Jó fél évig – legalábbis „Szentendrei” jelentéseiben – nincs hír Krassóról és nőismerőseiről. 1968. május 4-én Krassó egy Éva nevű ismerősével keresi fel a pszichiátert. A jelentés következő fél oldala anonimizálva van. A tartótiszt utasítása: *„Krassó nőismerősének rendszeres kezelése alapján adatait vegye fel, a pszichiátriai kezelés ürügyén tisztázza személyi körülményeit, Krassóhoz fűződő viszonyát.”*

Június 12-én Krassó B. M. nevű ismerősét hozza el. „Szentendrei", közli vele, *hogy „a hozzám injekcióért elhozott nőismerősének kezelése lehetséges."* Ezután több sor anonimizálva van. *„Megállapodtunk, hogy a következő héten előzetes vizsgálat céljából intézetemben meglátogatnak."*

A tartótiszt értékel és utasít: *„Az informátor Krassó új kapcsolatát derítette fel és megteremtette a sűrűbb érintkezés lehetőségét."* És: *„A vizsgálat keretein nem túlmenően ismerje meg […] kapcsolatuk eredetét. Igyekezzen baráti szituációt teremteni. Krassó baráti körét, tevékenységét és politikai nézeteit illetően tegyen fel kérdéseket."*[265]

Június 24-én Krassó többszöri hívás után éri el „Szentendreit", és arra kéri, hogy *„a már említett nőismerősének [nem derül ki, hogy kiről van szó – G. A.] a szokott havi injekciókat adjam be. Este 7 óra körül megjelentek. Ezzel kapcsolatosan az észrevételeim a következők."*

Ezután a lap kb. egyharmada anonimizálva van.[266]

Az értékelés szerint *„A jelentés Krassó magatartásában változást nem mutat. […] politikai vitát társaságban nem kezdeményez. Egyénisége kiegyensúlyozatlan, magánélete rendezetlen, anyagi problémákkal küzd."*

A július 30-i jelentés elején több sor anonimizálva van. A szöveg folytatásából az derül ki, hogy Krassó interurbán kereste „Szentendreit" *„a már említett nő kezelése"* ügyében. Néhány sor anonimizálás után így folytatódik a jelentés: *„A Krassóval való kapcsolatom a fenti ok miatt a jövőben is folyamatosan biztosított."*

(A jelentés végén az utasítás már egy újabb ügyre és személyre vonatkozik: *„A 'Szakadárok' fn. ügyre vonatkozólag azonnal jelezze telefonon, ha orvosi vizsgálatra jelentkezik nála F[…]P. […]. A vizsgálatot olyan időpontban beszélje meg, hogy előtte rendkívüli találkozón a kérdést megbeszélhessük.")*[267]

Krassó 1968. szeptember 14-én a lakásán felhívja Szentendreit",

majd az egyik nőismerősével felmegy hozzá. *„A nőismerős a már általam jelzett angol állampolgár.”* Korábban ösztöndíjjal tartózkodott Magyarországon, egy könyvkiadónak dolgozott, és – ahogy elmondja „Szentendreinek” –, ha ezt továbbra is megtehetné, akkor visszatérne.

Értékelés: *„A jelentésben említett angol állampolgár […] (Fényképét a következő találkozón felismertetés céljából a hálózati személynek felmutatjuk.) […]-ről korábbi itt tartózkodása idejéről erkölcsileg kompromittáló felvételek jutottak birtokunkba.”* (Könnyen elképzelhető, hogy a felvételeket maga a Cég készíttette.)

Október 18-án Krassó ismét felkeresi „Szentendreit” az angol lány ügyében.[268]

A francia beteg

„Szentendrei” 1968. január 26-án arról számol be, hogy az előző nap – *„jóváhagyott javaslat alapján”* – lakásán fogadott egy Magyarországon tartózkodó francia nőt, X. C.-t, aki *„a dolgozószobában mintegy másfél órás vizsgálatnak vetette alá magát.”*

Ezután az oldal fele és a következő oldal egészében anonimizálva van. A jelentés harmadik oldala így folytatódik: *„Kémtevékenységre vonatkozó közlésen kívül minden kérdésben bizalommal nyilatkozott. Elmondotta azt is, hogy nagyon szimpatikusnak találja orvosát, és a továbbiakban még több bizalommal lesz hozzá.”*

Sürgős ügyről lehet szó, mert a tartótiszti megjegyzés szerint *„Az informátornak az éjszaka folyamán nem állt módjában jelentést írni.”*

Feltehető, hogy „Szentendrei” a páciense által elmondottakat, és a saját – a vizsgálat alapján levont – következtetéseit osztja meg a tartótisztjével. Ráadásul – mint az értékelésből kiderül – *„Az informátor a vizsgálatot az eligazításban meghatározottak szerint*

végezte.”

A dokumentumra valamilyen főnök többek között az alábbiakat írta: *„A jelentés egyes részeit a 3/a anyagai megerősítik. (Párizs-kémtevékenység.”)*

A tartótiszt meglehetősen cinikusan értelmezi az orvosi titoktartás fogalmát, mert arra utasítja „Szentendreit”, hogy ha felkeresi őt a francia nő magyar barátja, akkor *„betegségére vonatkozóan tájékoztassa, de legyen tekintettel az orvosi titoktartásra.”*

Az 1968. február 2-i jelentés tárgya ismét a francia hölgy januári, első vizsgálata. *„F. hó 25-én 17 órakor megjelent lakásomon a jelzett személy vizsgálatra.”* A következő fél oldal anonimizálva van, majd úgy folytatódik, hogy nőbetege visszatérne Magyarországra kb. két évre.

„Itthon magánóvodát szeretne szervezni, vagy nyelvtanítással foglalkozni. […] tervét kizárólag a gyermeke apja miatt tervezi. Nem kizárólag a házasságban lát perspektívát. Nevezett ’rossz káder’ és kiutazását megakadályozták az itteni hatóságok. Ezekkel több összeütközése is volt. Ki akart hozzá jutni külföldre, Bulgárián keresztül disszidálási terve volt, de felfedezte, hogy négy személy rendszeresen követi. Nem magyarok voltak, de nyilván ’innen adták le a drótot’ […] Megegyeztünk, hogy hazajövetele után az analisist folytatjuk. […] Minden vonatkozásban az analisis alkalmával a teljes őszinteséget mutatta, de ezen a téren zárkózott maradt. […] Végezetül a honorárium kérdésénél felajánlotta, hogy meghívólevelet küld, melyet köszönettel fogadtam, és megígértem, hogy nagy valószínűséggel igénybe veszem.”

A tartótiszt, Földeák Tamás alhadnagy utasítása: *„[…] pontosan írja le X/…/ kémkedésre való rábírásra vonatkozó elhangzottakat!” [*sic!*]*

Február 24-én „Szentendrei” kétoldalas jelentésben leírja, hogyan jellemezte neki X. C. a barátját, gyermeke mérnök apját. A

szövegből kb. 5-6 sor anonimizálva van.[269]

„Munkáját lelkiismeretesen végezte”

„Szentendrei” nemcsak tesz, de kér is szívességet. Például felesége munkahelyi konfliktusának elrendezéséhez. Megjegyzi, hogy az asszony főnöke, a rendelőintézet igazgatója *„illegálisan tölti be ezt a tisztséget.”* A tartótiszt intézkedik, hogy a problémával a területileg illetékes III/III-4-A alosztály foglalkozzon. 1968. december 16-án „Szentendrei” a *„személyes problémája megoldásában”* fordul tartótisztjéhez.[270]

(Korábban „Szentendrei” azzal kedveskedett tartótisztjének – amint ez az 1967. május 9-i jelentésből kiderül –, hogy odaadott neki *„idegbetegek által készített néhány – részben pornográf – festményt.”)*[271]

„Szentendreit” munkahely- és lakás változása miatt 1970. július 8-án kizárják a hálózatból, 107 oldalas anyagát irattárba helyezik (H-48651 számon). Nagy István hadnagy ekkor így értékeli munkáját:

„Elsődlegesen a revizionista platformról támadó ’F’ dossziés személyek és azok kapcsolati ellenőrzési területén foglalkoztattuk. Munkáját lelkiismeretesen, mindig a kapott utasításnak megfelelően végezte. Több operatív jelentést adott ’Pszichológus’ és ’Lidi’ fedőnevű ’F’ dossziés személyekről, azok kapcsolatairól. Eredményesen használtuk fel a ’Mérnök’ fedőnevű ügy kombinációjában. Feladatát nagy körültekintéssel és jó érzékkel hajtotta végre. […] Társadalmi kapcsolatként tovább foglalkoztatjuk”[272]

„Szentendrei” 1970. július 30-tól lesz társadalmi kapcsolat. 1971-től – „Hegyi” utódjaként – igazgató-főorvos az Intaházai Terápiás Intézetben (újabb nevén: Vas megyei Pszichiátriai Rehabilitációs Osztály), amely nyitott szellemiségével, művészetterápiás csoportjaival vívott ki szakmai tekintélyt.

A Magyar Pszichiátriai Társaság dr. Kiss-Vámosi Józsefet 1992-ben Oláh Gusztáv[273] emlékéremmel (életműdíjjal) tüntette ki, amely annak adható *„aki a Társaság feladatainak megfelelő magas színvonalú munkát végzett.”*[274]

Az *Új Kemenesalja* című lap 2012. szeptember 28-i számában beszélgetést közölt dr. Kiss-Vámosi Józseffel és a feleségével a pszichiáter életéről, hivatásáról. Az interjú végén az újságíró így elmélkedik: *„[…] még sokáig foglalkoztat a gondolat: hogyan fér meg egymás mellett egy emberben ennyi tisztelet a másik iránt, ennyi önállóság és kreativitás? Azt hiszem, ők már ismerik a titkot, mit jelent: élni és élni hagyni…”*

Fiatalok és az Állambiztonság

Tűzáldozat a Múzeum Kertben

A (proletár)diktatúra ellenségei

1963-ban lezárult a forradalom utáni megtorlás időszaka, kiengedték a börtönből az elítélteket (igaz, nem kis részük hosszú időre megbélyegzett marad). A konszolidáció és az 1968 elején bevezetendő új gazdasági mechanizmus előkészületei társadalmi, gazdasági, kulturális, szellemi erjedést hoztak. Az emberek felejteni, élni és építeni akartak. A hazai fejlemények, a nemzetközi enyhülés kedvező körülményeket, feltételeket teremtett a fejlődéshez, a lassú változáshoz.

1968 augusztusában azonban a „baráti" országok tankjai eltiporták a prágai tavaszt, s ezzel végképpen szertefoszlott az emberarcú szocializmus megvalósításának lehetősége, illúziója. Nincs tovább miben hinni. A konzervatív erők Keleten és Nyugaton egyaránt megerősödtek.

A Kádár-rendszer aranykorának számító, 1963-mal kezdődő és a hetvenes évtized elejéig tartó időszakban az állambiztonsági szervek változatlan intenzitással kutattak a közellenség után. (A PB 1963. szeptember 10-i ülésére készült jegyzőkönyv szerint 246 659 állampolgár adatait kezelték. Közülük 5824 fő veszélyes elemnek számított, s több mint 106 ezren szerepeltek a kutató nyilvántartásban.)

Egy 1969-es belügyminiszteri jelentésből kiderült, hogy növekedett az ifjúsági bűnözés, köztük a politikai típusú. Míg 1964-ben csak 11 fiatalt vontak felelősségre összeesküvésben való részvételért, 1968-ban 46-ot, 1969-ben pedig 64-et. 1969-ben ellenséges politikai tevékenység miatt csaknem félezer ember ellen indítottak eljárást: kétharmaduk ellen „burzsoá és jobboldali

revizionista platform alapján", egyharmaduk ellen „baloldali revizionista" beállítottságú cselekedeteik miatt.[275]

Találkozás aHáryban

1969. március 15-én a Múzeum kerti hivatalos állami ünnepség befejezése után 60–80 fiatal elindul a Parlament előtti Kossuth-szoborhoz, leteszik a virágaikat, majd átmennek a budai Bem-szoborhoz. Közülük harminc-negyvenen délután öt körül az Erzsébet-híd pesti hídfőjénél, az autóparkolóban gyülekeznek, sokuk virágot szorongat a kezében. Először a Március 15. téri Petőfi-szobornál eléneklik a Himnuszt, majd a Múzeum kertbe vezet az útjuk. Hét órára jár, tizenöt-húszan maradnak, amikor egyikük azt javasolja, hogy üljenek be a közeli Háry-borozóba. A véletlen sodorja őket össze, nem ismerték egymást. Pontosabban: történetünk két főszereplője, még délután a Petőfi–szobornál összebarátkozott.[276]

Szirmay Tamás 21 éves, műszaki főiskolára jár. Édesapja középiskolai tanár, édesanyja nyugdíjas. KISZ-titkára jellemzése szerint csendes, szolid, segítőkész, *„politikailag tájékozott és reális ítéletű"* osztálytárs, jó vitapartner, szereti az irodalmat és a zenét.

A másik főszereplő Babay László. Ő az, aki délután a Nemzeti Múzeum kertjében felmászott a zászlórúdra, és kisimította az összegyűrődött nemzeti lobogót. 21 éves, figuráns egy tervezőintézetben, bár érettségi után kitanulta a villamos-műszerész szakmát. Munkahelyi igazgatója a következőt írta róla: *„a szakszervezeti és politikai munkában nem nagyon tudott részt venni. Munkaviszonyát a munkahelyéről való távolmaradások miatt szüntettük meg."* Helikopter-pilóta szeretne lenni, 1967-ben részt vett az MHSZ repülőklubjának munkájában, háromszor jelentkezett tartalékos tiszti iskolára.

Kettejükkel érkezik Kovács Ferenc is: 19 éves, művészeti gimnáziumban érettségizett, rajzoló, munkáscsalád sarja. Főnöke

jellemzése szerint a vállalat politikai jellegű rendezvényein nem szokott részt venni.

A Háry-borozó zsúfolt, Babay az egyik teremben megkérdezi egy kisebb társaságtól, hogy leülhetnének-e melléjük. A padokon 17–21 éves fiatalok ülnek. Ismerik egymást, hónapok óta találkozgatnak a Háryban. A hat fiú munkáscsaládból származó, alacsony képzettségű, fizikai munkás, a három lány pedig adminisztrátor. A hangadó Joó István 19 éves, nyolc általánost végzett, cserépkályhás szakmunkás vizsgát tett, de segédként dolgozik. A kilenctagú társaság egyik tagja ellen betöréses lopás gyanúja miatt eljárás folyik, egy másikuk pedig büntetett előéletű (vagyon elleni bűncselekmény miatt 9 hónapra, tiltott határátlépés előkészülete miatt három hónapra csukták le, lopás kísérlete miatt 6 hó felfüggesztett börtönbüntetésre, jogtalan használat miatt pedig 6 havi javítónevelő munkára ítélték.)

A két társaság többek között arról beszélget, hogy 1848-at nem lehet méltó keretek között megünnepelni, míg március 21, a Tanácsköztársaság évfordulója, április 4, a felszabadulás ünnepe, és november 7, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója piros betűs ünnep.

Az este végén Szirmay javasolja, hogy ne hagyják abba a szabadságharc emlékének ápolását, és néhány nap múlva ünnepeljék meg Kossuth halálának 75. évfordulóját. A társaság tagjai egyetértenek vele, felírják a telefonszámát és abban is megegyeznek, hogy minden hónap utolsó szombatján ugyanitt találkoznak.

Ezután gyakran jönnek össze valamelyikük lakásán, vagy a Háryban. A létszám alkalmanként változik, de hamar 10–15 főre apad. A hangadó egyre inkább Szirmay lesz: a társaság tagjai közül talán neki vannak egyedül valamennyire kiforrott nézetei a rendszerről. A többiek felnéznek rá, általában elfogadják a véleményét.

„Szirmay volt a higgadt ideológus, a megfontolt”, Babay pedig *„a forrófejű, anarchiára hajlamos”* – így jellemezte később kettejüket egy társuk, Kovács Ferenc. Rajtuk kívül a társaság többi tagja csak epizodista, vagy statiszta, nem játszik kezdeményező szerepet. A résztvevőket a rendszerrel szembeni ködös elégedetlenség, valamifajta értelmes, vagy annak vélt cselekvés lehetősége, de leginkább az együttlét élménye köti össze. Kovács szerint:*„Csupa fiatalok voltunk […] jó volt együtt.”* Szirmay gyerekkori barátnője, Herczeg Erzsébet pedig örült, hogy Szirmay *„végre talált egy neki megfelelő baráti társaságot, […] mindig szeretett volna barátokat és nem volt társasága.”*

Robbantás

A társaság nyolc tagja már március 20-án gyertyát tesz a Kossuth–szobor talapzatára, március 22-én pedig ugyanitt 18–20-an gyűlnek össze. Egyikük elszavalja Ady Endre: *Kossuth halálának évfordulóján* című versét, Szirmay rövid méltatást tart, ezután a közös pénzből vásárolt koszorút leteszik a szobor talapzatára.

Március 29.: a társaság első hó végi találkozója a Háryban. Babay meglepő javaslattal áll elő: robbantsák fel a Gellért-hegyi Szabadság–szobrot, vagy a szocialista rendszer valamelyik más jelképét: a Dózsa György úti Lenin–szobrot, vagy a Tanácsköztársaság emlékművet. Úgy véli, hogy ezzel forradalmi hullámot lehetne elindítani. Szirmay szerint viszont a törvény súlyosan büntet minden erőszakos cselekményt, az elkövetők bajba sodorhatják magukat, a csoport tagjait, és a hozzátartozóikat is.

Április 4-én Babay a lakásán a társaság három tagjával találkozik. Kijelenti, hogy rendelkezik robbanóanyaggal, amit azonban kérésre sem mutat meg, mondván, hogy az anyag a fürdőkád alá van befalazva.

Április 12-én a Háry borozóban nyolcan-tízen lehetnek jelen.

Szirmay kifejti, hogy harcolniuk kell az alapvető emberi jogok érvényesüléséért, mert Magyarországon nincs szólásszabadság, megbüntetik, aki bírálni meri a rendszert. Felveti, hogy hasonlóan gondolkodó fiatalok részvételével hozzanak létre ötfős csoportokat, amelyek sejtszerűen épülnének fel: a tagok nem ismerik egymást, csak őket a vezetőjük. A lappangó, a rendszerrel politikailag szembenálló csoportok akkor lépnek majd akcióba, ha forradalmi helyzet alakul ki (ha kivonják az országból a megszálló szovjet csapatokat.)

Április 16-án Szirmay és három társa (Joó István, Kovács Ferenc, és a 20 éves, segéd-gépkocsivezető Tóth Zoltán, aki asztalosnak tanult, de nem szerzett szakmunkás bizonyítványt) a lakásán keresi fel Babayt, és végleg lebeszélik a robbantásról. Szirmay Jan Palachról és Bauer Sándorról beszél.

Palach és Bauer

Jan Palach egyetemista 1969. január 16-án a prágai Vencel téren a szovjet megszállás ellen tiltakozva felgyújtotta magát, és három nap múlva meghalt. Temetésén óriási tömeg vett részt. Példáját – és nemcsak hazájában – többen is követték, csak januárban és februárban, Csehszlovákiában nyolcan gyújtották fel magukat.[277]

Január 20-án, néhány perccel egy óra után, Budapesten, a Nemzeti Múzeum kertjében, Bauer Sándor 17 éves autószerelő-tanuló benzines palackkal lelocsolta, majd felgyújtotta magát. Miközben teste égett, kezében két kis nemzeti színű zászlót szorongatott. Az időközben összegyűlt két-háromszáz embernek azt kiáltotta, hogy Jan Palach példáját követve a szovjet megszállás ellen akar tiltakozni. Súlyos égési sérülésekkel szállították a Honvéd Kórházba. Kórtermében – amelyet rendőrök őriztek – többször kihallgatták, majd január 22-én este hét órakor Dr. Tihanyi Sándor* – a budapesti rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettese – utasítására előzetes letartóztatásba helyezték.

„[…] nevezett barátai és ismerősei körében a Magyarországon állomásozó szovjet csapatokra, továbbá a Magyar Szocialista Munkás Pártra és a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányra gyalázó kijelentéseket tett. Ezt a felfogását széles körben terjesztette. […] szabadon hagyása esetén tartani lehetne attól, hogy az általa megkísérelt bűntettet végrehajtaná, vagy egészségi állapotában kárt tehetne, illetve szabadlábon hagyása a köznyugalmat zavarná.”

Január 23-án Bauer belehalt égési sérüléseibe. Búcsúlevelét a rendőrség elkobozta. *”Szeretnék élni* – írta szüleinek – *de most szénné égett holt testemre van szüksége a nemzetnek.”*, osztálytársainak szóló üzenete: *„[…] eszme nélkül nem él, csak létezik az ember.”* Január 28-án a Rákoskeresztúri új köztemetőben temették el, szűk családi körben, állambiztonsági felügyelet mellett. A szülőknek titoktartási nyilatkozatot kellett aláírniuk, senkit nem értesíthettek.

Az elkövetkező hónapokban kihallgatták Bauer szüleit, tanárait, barátait, iskolatársait, az autószerelő tanműhely vezetőit és szerelőit, mindenkit, aki kapcsolatba került vele. A hatóság verzióját, amely szerint Bauer nem volt teljesen beszámítható (*Népszabadság,* január 22.), több tanúvallomás is cáfolta. Szécsányi Oszkár történelemtanár szerint: *„Az órákon rendszeresen aktív volt […] sokat olvasott. Nem emlékszem arra, hogy az iskolán belüli megnyilvánulásaiban bármilyen zavaros, vagy helyesbítésre szoruló megnyilvánulása lett volna”.* Kóris Erika ápolónő: *„[…] kiegyensúlyozott, vidám fiúnak ismertem, édesanyjával nagyon szépen éltek együtt”.*[278]

Bauer barátai, Berger István és Sabján Miklós ellen bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt indult eljárás, amelyet 1969. március 19-én zártak le figyelmeztetéssel. A sírt több éven át figyelték.

Végjáték

1969. április 26-án kerül sor a második hó végi szombati összejövetelre a Háryban. Szirmay közli, hogy a szoborrobbantásról végleg letettek, ehelyett önégetést terveznek. Az nehezen deríthető ki, hogy kinek a javaslatára, mert a fiatalok későbbi, rendőrségi vallomásai annyira ellentmondásosak. Kovács Ferenc arra hivatkozva, hogy Bauert a hatóságok idegbetegnek állították be, úgy vélekedik, hogy legalább 18-20 fiatal kövessen el önégetést. Megállapodnak abban, hogy még toboroznak fiatalokat. Az elképzelések szerint minden résztvevő hozna magával egy magyar zászlót és kannában 20-25 liter benzint, és miközben leöntik, majd meggyújtják magukat a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, bekapcsolják a magnetofont, amelyről a Himnusz szól. A többség megdöbbenéssel fogadja a tervet, de egy lány és három fiú támogatja azt.

A társaság később átsétál a Múzeum kertbe, ahol Szirmay felveti: jól látható helyre írják fel Bauer Sándor nevét. A feladatra a közülük legmagasabb, Babay vállalkozik: egy tégladarabbal a lépcsőfeljáró oldalpárkányának homlokzati részére nagy keresztet karcol, fölé írja az 1969-es évszámot, alá pedig Bauer Sándor nevét.

Az összejövetel késő este Kovács Ferenc lakásán folytatódik: megállapodnak abban, hogy május 1-jén találkoznak a Múzeum kertben.

Ugyanaz – másképpen

A titkosszolgálat az első pillanattól résen van, a borozó egyik vezetőjének – aki társadalmi kapcsolat – azonnal gyanús a társaság, és a március 15-i estéről néhány nap múlva beszámol a körzeti megbízottnak. Felidézi két fiú beszélgetését. *„És mi van akkor, ha én a rendőrség embere vagyok?”* – kérdezte az egyik fiatal, mire a másik kijelentette: *„Akkor lebuktunk.”*

Április 1-jén megérkezik az első feljelentés a

Belügymisztériumba. A levél úgy született, hogy a társaság egyik lánytagja elmesélte a tapasztalatait munkahelyi kollégájának: *„Azért mondta mindezt el nekem, mert nem volt egy bizalmas barátja. […] Tudta, hogy én bejelentést teszek, és lediktálta nekem azt, amit leírtam.”* A bejelentésben szó esik arról is, hogy a társaság március 22-én a mátyásföldi Ikarus Művelődési otthonban szórakozott. Amikor a szovjet laktanya mellett haladtak el, Babay arról beszélt, hogy valahogy be kellene jutni, és lőszert, robbanóanyagot szerezni. *„A Szabadság, vagy a Lenin szobrot muskátlis cserépbe tett robbanóanyaggal akarják felrobbantani”.* A lányt hamarosan megkeresik a Cég emberei, és ezután társadalmi megbízottként referál a csoport összejöveteleiről, az ott elhangzottakról.

Április 16-án egy újabb társadalmi kapcsolat azt jelenti, hogy kilencen is ajánlkoztak az önégetésre. (Valójában csak négyen.) Az informátor arról is beszámol, hogy Babay a budapesti Pártházat akarja levegőbe röpíteni, amihez állítása szerint fél kiló dinamittal és gránátokkal is rendelkezik. Ezen kívül van egy forgópisztolya és egy géppuskája is.

Április 19-én a Háry–borozóbeli társadalmi kapcsolat Szebeni Sándor* őrnagynak referál a csoportosulásról. Szerinte a 18–25 évesekből álló társaság rendkívül vegyes összetételű, öltözködésükön, magatartásukon is látszik, hogy társadalmilag különböznek egymástól. Különösebben nem hangoskodnak, összedugott fejjel beszélgetnek, vitatkoznak. Keveset fogyasztanak, legutóbb is harmincan mindössze nyolc liter bort ittak. (A pincér ügybuzgalmából ítélhetően azonos lehet az üzletvezető-helyettes/ társadalmi kapcsolattal, aki korábban azzal dicsekedett összekötőjének, hogy az üzletben gumicipőben jár, és így sikerül észrevétlenül megközelítenie és kihallgatnia a társaság tagjainak a beszélgetését.)

Ugyanezen a napon a BM más forrásból is információhoz jut a

„szervezkedésről”. Egy hároméves börtönbüntetését néhány hónappal korábban letöltött köztörvényes bűnözőt – akit ekkor több betöréses lopással is gyanúsítanak –, a rendőri felügyelet szabályainak megsértése miatt 15 nap elzárással sújtják. A rendőrségi fogdában köp, mert úgy érzi, hogy ügyét majd kedvezőbben bírálják el. A Szirmay-féle társaságról az összejöveteleken résztvevő kollégájától hallott, ennek alapján azt állítja, hogy: *„Az egész balhé arra irányul, hogy egy második ’forradalom’ törjön ki.” „A fenti szervezkedést azért ’köpte be’, illetve jelentette fel, mert ő tudja, hogy a betöréses lopásokért esetleg előzetes letartóztatásba kerülhet, majd börtönbe és társai nélküle is elkövetik a robbantásokat […] és azok lebukása esetén őt is beköpnék. […] kijelentette, amennyiben a hatóság a segítségét igényli, kész mindent megtenni, hogy az elkövetéseket megakadályozza, a bűncselekmény elkövetésre szövetkezett társaságot leleplezze.”* „Huszti” fedőnéven beszervezik.[279]

Egy újabb társadalmi kapcsolat április 22-én azt árulja be, hogy Joó István a nyáron szeretne Jugoszláviába utazni a rokonaihoz, de nem akar hazatérni. Kitért a jelentés arra is, hogy mi hangzott el legutóbbi összejövetelükön a Háry–borozóban. *„A Kossuth dalok kapcsán valaki felvetette, hogy a borozó pincére nagyon gyanús, sokat járkált közöttük, és amikor a magyar szabadságról énekeltek, mindig kinyitotta a szellőzőt.*

Április 26-án a Háry borozóban konspirál Szebeni őrnagy. A belső teremben 20-22 fő gyűlik össze, élénken vitatkoznak, de Szebeni nem hallja, hogy miről. Később egy zenész bemegy a társasághoz és különböző dalokat játszik: a Kossuth nótát, a *Fel-fel vitézek a csatára* című dalt, a *Marseillaise*-t, és *„több olyan dalt is […], amit nem ismerek, de ezek is ilyen magyarkodó, hazafias jellegű dalok voltak. […] ezeknek a daloknak az éneklése összeválogatott, tendenciózus. […] a mondanivalója, a refrének – ’Éljen a magyar szabadság, éljen a haza’ – kihangsúlyozása, többszöri megismétlése*

feltétlen gondolatokat ébreszt a résztvevők és a hallgatóság között.” Szebeni ugyanakkor örömmel nyugtázta, hogy „Huszti” ügynök bevezetése eredménnyel járt: *„ott tartózkodásomkor már bizalmas körülmények között a társaságban ült.”*

Csend és kiáltás

Április 30-én hajnalban a BM lecsap az ellenségre, az akciót – amelyben 18 rendőrtiszt, köztük egy alezredes és két őrnagy is részt vesz – dr. Tihanyi Sándor, főkapitány-helyettes irányítja. Házkutatást tartanak és börtönbe kerül Szirmay, Babay, és a társaság legaktívabb négy tagja: Joó István, Kovács Ferenc, Székely Kornél és Tóth Zoltán.[280] A félárva Kovács Ferenc – akinek az édesanyja nem tartózkodott otthon, mert dolgozott – azt kéri, hogy értesítsék őt telefonon. A gyanúsítottak ezután kb. fél évig nem írhatnak és nem kaphatnak levelet.

A fogdában öt ügynököt („Weisz”,[281] „Tatár”,[282] „Eretneky”,[283] „Tarr Géza”,[284] „Gyáros”[285]) és két fogdaügynököt („Kovács” és „Sólyom Ferenc”[286]) állítanak rájuk. Szirmayra két ügynök is jut. „Tatár” csak néhány napot tölt vele a zárkában, és csak annyit tud kiszedni belőle, hogy nem akar disszidálni, mert itt van rá szükség. „Weisz” többször is jelent, megállapítja, hogy zárkatársát *„szinte átlagon felüli fiatalos lelkesedés fűti az általa vélt igaznak a véghezvitelében.”* Június elején azonban megakad a „figyelésben”, mert: *„Az első kezdeti beszélgetések után, különösen a cselekményre vonatkozóan hallgatás állott be.”*

Babay viszont annál beszédesebb, arról mesél „Kovács” fogdaügynöknek, hogy milyen középületeket és szobrokat akart felrobbantani, és ehhez miféle muníció állt rendelkezésére. Aztán néhány nappal később beismeri, valótlanságokat állított, azért, hogy zárkatársa hősnek, mártírnak tartsa. A Babayt kihallgató tiszt jelentésében arra a következtetésre jut, hogy a fiatalember *„bár korához képest elég sokat tanult […] ideológiailag teljesen*

képzetlennek mondható, még az alapfogalmakkal sincs tisztában, történelmi ismeretei is nagyon hiányosak.”

A kihallgatásokon, de az iratismertetésen sem vehet részt ügyvéd, őket a hatóság jelöli ki. A tárgyalás 1969. szeptember 15-én kezdődik a Fővárosi Bíróságon. A bíró Dr. Bimbó István[287] már több koncepciós pert vezényelt le, és kiküldött bíróként ő hirdette ki – felakasztásuk előtt – Nagy Imre, Gimes Miklós és Maléter Pál halálos ítéletet.

Az izgatásként indult, majd összeesküvés előkészületére módosult ügyet a vádirat nagy ívű világpolitikai összefüggésekbe helyezi, s hosszasan ecseteli az imperialisták aknamunkáját, majd megállapítja, hogy Szirmay és társai *„[…] további szervezkedésre hívták fel a társaikat. A terheltek politikailag ellenséges, ellenforradalmi célzatú cselekmények elkövetésére vállalkoztak, és a közös elkövetésben megállapodtak*.” Szirmay számlájára írják az önégetés tervét, és hogy társainak azt állította: *„[…] a népi demokratikus rendszer ellenségeinek csoportba gyűjtése, a belső reakció tömörítése nem bűncselekmény*.” (Ebben a vádiratban már az is provokatív cselekedetnek számít, hogy a fiatalok virágot tettek a szobrokhoz, mert ezzel *„felkorbácsolták*” a nacionalista szenvedélyeket.)

Tizenegy tárgyalási nap után október 3-án ítéletet hirdetnek.[288] Az elsőrendű vádlottat, Szirmay Tamást 3 év 6 hónapi, Babay Lászlót 1 év, 2 hónapi, Joó Istvánt 1 év 8 hónapi, Tóth Zoltánt 1 év 6 hónapi, Kovács Ferencet pedig 10 hónapi szigorított börtönbüntetésre ítélik.

A Legfelsőbb Bíróság Dr. Vágó Tibor[289] vezette tanácsa (előadó bíró: Király Gyula) az 1969. december 2-i ítéletével helybenhagyja az első fokú bíróság döntését, egy kivétellel: Babay büntetését két évre súlyosbítja.

Aztán

Hat fiatal rendőrhatósági figyelmeztetést kap, később pedig (1970 májusában) kutató nyilvántartásba kerül. Egyikük azonban nem ússza meg ennyivel: a 21 éves Volenszki Erzsébet adminisztrátort 1969 októberében beszervezi Pollacsek Kálmán őrnagy. „Mosolygó” fedőnéven 1974 végéig jelent, többek között szabaduló társairól, az ünnep előtti gyanús szervezkedésekről, és ráállítják Nagy Gáspár költőre is.290

Szirmay és Babay büntetését az 1970. évi 7. tvr. 1§. (2) bekezdés alapján a felére csökkentik, Szirmayét 1 év 9 hónapra, Babayét pedig egy évre. 1970. május 2-án Szirmayt és társait az állambiztonsági szolgálatok alapnyilvántartásba veszik.

Babay 1970 júniusában szabadul. 1981 júniusában Svédországba disszidál.291

Szirmay szintén 1970 júniusában, hat hónappal korábban kerül feltételesen szabadlábra, s egyúttal rendőri felügyelet alá helyezik. 1972. március 15-én újra feltűnik a korábbi évekénél népesebb „illegális” ünneplők között. A pesti tüntetések mellett a Szentháromság téren tömegoszlatásra is sor kerül. Szirmayt itt igazoltatják. Az V. kerületi Rendőrkapitányság izgatás bűntett gyanúja miatt eljárást indít ellene, amelyet ugyan bizonyítékok hiányában megszüntetnek, de ennek ellenére 1500 forint pénzbírsággal sújtják.292

(A tüntetők közül 15-en kapnak börtönbüntetést, 17-en pénzbüntetést, két tüntetőt rendőri felügyelet alá helyeznek, 29 résztvevőt rendőrhatósági figyelmeztetésben részesítenek, 18 személlyel pedig „nevelő jellegű beszélgetést” folytatnak.293)

Szirmaynak mostantól nyolc éven keresztül minden március 15-ét – reggel hattól este tízig – a rendőrségen kell töltenie.

A főiskolán nem tanulhat tovább. A szabadulása utáni bő két esztendőben nyolc munkahelyen dolgozik (betanított villanyszerelőként, segédmunkásként, betanított műszerészként), majd három évig a Postánál adminisztrátor. Kollégái közül többen

jelentenek róla, a Könyvértékesítő Vállalattól, a Műcsarnokból és a Postától a BM nyomására elküldik. Végül az ELTE TTK-ra kerül technikusnak, gépésznek; főnöke kiáll érte és ezért maradhat, végül 35 évi munkaviszony után innen megy nyugdíjba.[294] Ítéletét a Fővárosi Bíróság 1994. február 2-án megsemmisíti.[295]

Hol (proletár) diktatúra van…

1973. március 15-én – az ünnep alkalmából – került sor az 1956 utáni első, komolyabb rendszerellenes megmozdulásra, tüntetésre.

Az MSZMP március 17–22. között megtartott XI. kongresszusa a fejlett szocialista társadalom felépítését tűzte ki célul, amely a kommunizmusra való átmenetet készíti elő. Az ideológiai harcot is fokozták a (kis)polgári és *„tudománytalan”* világnézetek, s az *„ellenséges”* eszmék ellen. A gazdasági bajokért Fock Jenő[296] miniszterelnököt tették bűnbakká, és lemondatták. Május 8-án megszületett az MSZMP KB *„Néhány társadalomkutató antimarxista nézeteiről”* című határozata, amely *„antimarxista jobboldali, revizionista”* nézetei miatt elítélte Bence Györgyöt, Hegedűs Andrást, Heller Ágnest, Kis Jánost, Márkus Györgyöt, Márkus Máriát, Vajda Mihályt, akiket kizártak a pártból, illetve elbocsátottak az állásukból. Május 9-én *Darabbér* című könyve terjesztéséért letartóztatták Haraszti Miklóst, majd 14 napos éhségsztrájkja után szabadon engedték (a kézirat birtoklásáért Konrád Györgyöt is őrizetbe vették.)

Október 11-én Kádár János[297] részt vett a Budapesti Műszaki Egyetem nagyaktíva gyűlésén. Felszólalt és kérdésekre is válaszolt. Kitért a március 15-i – ahogy ő fogalmaz – *„ramazurira”* és az ellenzékiek tevékenységére. Többek között kijelentette: *„Nálunk proletárdiktatúra van […] népünk sorsa drágább, mint egyes emberek személye, divathóbortja, felelőtlensége vagy gazembersége.”*

Szabad Európa

A hatvanas évtized nagy része – a Csehszlovákia 1968-as lerohanásával kezdődő kelet-európai visszarendeződésig – a Kádár-korszak aranykoraként él a kortársak emlékezetében. Az optimista közhangulatot, a derűs képet azonban árnyalja, hogy a hatalom változatlanul gyanakvással figyelte az állampolgárokat. Az amnesztiával szabadultak közül sokakat évtizedeken át megfigyeltek, akadályozták társadalmi beilleszkedésüket, érvényesülésüket, másokat pedig kényszerrel, megfélemlítéssel ügynöknek szerveztek be.

„Keszthelyi” életre kel

„Keszthelyi” 1966. február 11-én születik meg, amikor főhősünket[298] beszervezi Molnár Ferenc százados (a Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Osztálya III/C alosztályáról).

„Keszthelyiről” keveset tudunk, mivel beszervezési dossziéja nincs meg a levéltárban. Életrajzi adatait a 6-os kartonból ismerjük, a jelentéseiben elejtett megjegyzéseiből pedig töredezett képet kaphatunk előéletéről. 1925-ben született, munkásszármazású, iskolai végzettsége gimnáziumi érettségi. 1945 után tagja a Magyar Kommunista Pártnak, beszervezése idején pártonkívüli. 1956-os tevékenysége miatt elítélték, 1960. április 2-án szabadult Vácról. (Azt nem tudjuk, hogy kitöltötte-e a büntetését, vagy abból elengedtek valamennyit.)

Először öltözőőrként dolgozik, majd 1964 októberétől a VI. kerületi, Szív utcai Házkezelőségi Igazgatóságon helyezkedik el, 1965 nyarán az Elektromos Mérőműszer Ktsz-hez (Bp. VI. Szondi utca 77.) kerül norma technikusnak. Két gyereke van, fizetése 2600 forint.

„Precíz munka”

Beszervezésének nyilván az lehet az oka, hogy a politikai rendőrséghez „Hallgatók” fedőnéven „jelzés” érkezett, miszerint munkahelyén többen hallgatják a *Szabad Európa Rádió*t. Kik és milyen körülmények között? – „Keszthelyi” első ügynöki feladata ezt kideríteni.

Már egy hét múlva eredményt produkál. Jelentése szerint 1965 decembere óta a laboratóriumi szerelde helyiségeiben a Selmeczi Attila által behozott „Velence” típusú rádióhoz csatlakoztatott fej-, vagy fülhallgatón Baráth Ferenc, Becker Mihály, Németh László, Selmeczi Attila, Tornyi László és Vida Pál kollektívan és rendszeresen hallgatja az adásokat (főleg a híreket, kommentárokat és a *Mai nap* című adást.) A rádióhallgatásról „Keszthelyi” szerint tud a teremben dolgozó többi 21 ember is, tud a részlegvezető és az elnök is. Az említett hat fő egyébként szerinte politikailag a legveszélyesebb, mert például az áremelésekkel kapcsolatban kijelentették, hogy ennek vagy 1919, vagy 1956 lesz a vége.

Március elejére „Keszthelyi” már jóval több részletet derít fel a rádióhallgatókról. A rádiót behozó Selmeczi Attila 1956-ban Jugoszlávián keresztül disszidált, majd Svédországba került, ahonnan 1960-ban, vagy 1961-ben tért haza. Az egyes műsorokat nemcsak egymás között vitatják meg sokszor, hanem olyanokkal is, akik nem hallották az adást. Február 18-án például a lezuhant TU–114-essel[299] kapcsolatos hírekről vitatkoznak.

„Keszthelyi” megadja a hat „törzshallgató” címét, és azok nevét is – Kopasz Kálmán, Zsivánovits Benedek és a görög származású Petrovszki Lazó –, akik szívesen értesülnek a legújabb hírekről. „Keszthelyi” csatolja a helyiség helyszínrajzát is, *„úgy, ahogy ülnek a dolgozók egymás mellett és egymással szemközt. A piros vonal jelzi, hogy kik hallgatják közvetlenül, valamint a rádió helyét.”* Valamelyik főnök elégedetten rá is firkálja a jelentésre: *„Igen precíz*

munka egy új hálózattól.”

„Keszthelyi” – bár munkaideje nagyobb részét egy másik részlegben tölti – márciusi, áprilisi, majd májusi jelentéseiben újabb és újabb információkkal szolgál: Baráth, Tornyi, Németh és Vida gyakran felhívják egymás figyelmét az érdekesnek tartott műsorokra. Tornyi nemrég kijelentette, hogy egészen libabőrős lett, amikor az adást hallgatta. A híreken a társaság sokszor viccelődik. „Keszthelyi” azt is kideríti, hogy a mechanikai részlegben, Körmendi Aladár táskarádióján is rendszeresen hallgatják a *Szabad Európa* adásait, majd azokat megbeszélik, értékelik.

Fülesek

Akárhol is jár a ktsz-ben „Keszthelyi”, nagyon fülel, hogy a kollégái mit beszélnek. Egy párttag ktsz-ből való kilépésekor például valaki kijelenti, hogy – az 1956-os követelésnek megfelelően – üzemben nincs helye a pártnak. *„Ennél a megállapításnál jelen volt Tornyi, Németh László, Körmendi, Nagy László, Zsivánovits, Kopasz és még többen is.”*

Május 16-án a délelőtti órákban Tornyi László cukrász apjára hivatkozva azt állítja, hogy a cukrászsütemények, tésztafélék 40 fillér és 2 forint közti összeggel drágulnak. *„Bezzeg, erről nem ír a sajtó és nem beszélnek az agitátorok sem.”*

Május 18-án Vida, Baráth, Tornyi, Németh azt latolgatják, hogy ha Románia kilép a KGST-ből, akkor a magyaroknak még rosszabb lesz. Akkor mi leszünk a bástya a Nyugattal szemben, ha csak *„nem akad egypár rendes magyar vezető, aki meg tudja állítani a szekerünket, mielőtt a lejtőn lezuhanna […] szerintük ez a rendszer már eljátszotta becsületét a dolgozók előtt, már nem lehet hinni neki, mert sokszor becsapták a népet.”* (A tartótiszt: *„A célszemélyek rémhíreket mesélnek, és izgató kijelentéseket tesznek a hírek értékelésekor.”)*

Május 26-án délelőtt 8 órától fél 12-ig *„állandóan be volt kapcsolva a SZER. Baráth csak ritkán, Vida, Németh állandóan hallgatta.”*

Május 30-tól „Keszthelyi” gyártás-előkészítői (anyagbeszerzői) beosztást kap, ezért az üzemben csak perceket tud tölteni. Ennek ellenére, *„ha időm volt, csak pár percre is felmentem a laborba, főleg 13. h körül. Olyankor mindig be volt kapcsolva a rádió és hallgatták.”*

„Likvidálás”

Molnár Ferenc százados már február 18-án, Keszthelyi első jelentése után intézkedik, hogy *„feldolgozást kell folytatni és előkészíteni realizálásra a jelzést.”* (Egyúttal a II. alosztályon ellenőrizteti a rádiót behozó Selmeczi Attilát, „bűntársai” adatait beszerzi, és prioráltatja őket.) „Keszthelyi” jelentéseiből nyomon követhetjük, hogy a „realizálás”, vagyis a rendőrségi akció időben egyre közelebb kerül. Molnár március 2-án arra utasítja „Keszthelyit”, hogy nevezze meg a bírósági tárgyalásra tanúként megidézhető kollégáit. Április 16-i jelentésében „Keszthelyi” hangsúlyozza: *„A likvidálás előtt egy részletes megbeszélés feltétlen szükséges.”* A tartótiszt megjegyzi, hogy ki kell dolgozni a realizálási tervet. Május 13.: *„A jelzés realizálására javaslatot készítünk.”* Május 26.: konkrét intézkedés születik, miszerint a jelzést *„az engedélyezés után realizáljuk a VI. ker. bűnügyi alosztályon keresztül.”*

Június 8-án, szerdán végül lecsap a rendőrség. Katona Béla elnökhelyettes, a műszaki vezető, „Keszthelyi” és még néhányan éppen az irodában tárgyalnak, mikor az egyik dolgozó berohan hozzájuk, és közli Katonával, hogy a mechanikai laborban a rendőrség razziázik: viszik el Baráthot, Beckert, Némethet, Selmeczit, Tornyit és Vidát.

Időközben megérkezik a ktsz-be az elnök, Schmidt Andor, akit –

a helyettesével és a főkönyvelővel együtt – tájékoztat a nyomozó a történtekről. Az is kiderül, hogy Vida még magnóra is fölvett adásokat. Később a vezetőség szűk körben tárgyal. Az elnök kéri a helyettesét, hogy értesítse a jogászt: indítson fegyelmit a vétkesek ellen. Megjegyzi: ő már a télen kijelentette, hogy nem lehet a *Szabad Európá*t hallgatni. „Keszthelyi" úgy véli: az elnököt kivéve *„Mindenki más csak sajnálja őket, és azt ítélik el, aki feljelentette őket."*

„Semmi közöm az egészhez"

„Keszthelyi" úgy érzi, hogy azért tartózkodóak vele a ktsz-nél, mert a lazaságokkal szembeszállt. *„[...] az elődeim párttagok voltak. Különben is – szerintük – ilyen beosztásban csak olyan személyek lehetnek, akik [...] kiszolgálják, képviselik a rendszert."* Tartótisztje szerint munkájából adódóan több személlyel volt nézeteltérése.

Nyilván azonban nemcsak a munkája miatt utálják. A razzia reggelén, amikor megjelenik a laborban, a kollégái hangosan azt tárgyalják előtte, hogy vissza kell adniuk az összegyűjtött pénzt, mert „Keszthelyi" ezek szerint nem halt meg. Ő erre „jópofán" azt javasolja, hogy inkább igyák el közösen a pénzt.

A ktsz-ben mindenki azt találgatja, hogy ki lehet közöttük a spicli. Többek neve felmerül: kié azért, mert párttag, vagy azért, mert a férje rendőrtiszt, illetve ügyész, vagy pedig azért, mert Selmeczi miatt lépett ki. A legtöbben persze „Keszthelyire" gyanakszanak, *„előtte nem értékelik olyan nyíltan a dolgot."*

A tartótiszt intézkedik: *„Az ügynököt is megprovokálták a gyanúsítással. ... Kombinációt dolgozunk ki arra, hogy az ügynökről másra tereljük a gyanút."*

Jakabné „Keszthelyire" támad: *„Mondd meg nekem őszintén, te jelentetted fel a srácokat? Tudod, én őszintén megmondom, azt, amit mások csak suttognak."* Az ügynök védekezik: *„Miért jelentettem volna fel őket? Nem voltak nekem utamban."*

Másnap Jakabné megint faggatja: *„Párttag vagy?” „Nem.”* – válaszolja a férfi. *„Akkor miért vitetted el a srácokat?”* „Keszthelyi”: állítja, ő nem haragudott egyikükre sem. *„Nekem semmi közöm az egészhez.”*

Nem sokkal később *„a ’Hallgatók’ fedőnevű jelzés eredményes realizálásáért”* 600 Ft jutalmat kap, miután tartótisztje és annak főnöke értékelte a munkáját.

Újabb fejlemények

Másnap, június 9-én, csütörtökön a ktsz megbolydult méhkashoz hasonlít. A dolgozók az előző nap előállított és aztán szabadon engedett kollégáiktól arról érdeklődnek, hogy bent miket kérdeztek, mit csináltak velük, bántották-e őket. A bérelszámoló, SZTK-s ügyintéző Somlainé azt meséli, hogy Németh látta odabent Selmeczit megbilincselve. Az asszony nagyon együtt érez vele és a többiekkel is. „Keszthelyi” is sajnálkozik.

A ktsz-ben terjed a híre, hogy többeknél házkutatást tartottak. Tornyinál állítólag rövid pisztolyok és egy rotációs nyomda, Baráthnál pedig műszerek kerültek elő. Vidát – aki egyes adásokat felvett magnóra – azért vitték haza, mert a magnószalagot nem tudták a benti gépen lehallgatni. Otthon külföldi leveleket, filmfelvevőt találtak, és lefoglalták azokat a holmikat is, amiket a menyasszonya éppen összepakolt.

A hatóság a ktsz-ben felejti „Keszthelyi” labor-rajzát, amit az egyik dolgozó, Káposztásné talál meg. Úgy véli, hogy a kézírás alapján be tudják majd azonosítani a feljelentőt.

Június 10-én, péntek reggel háromnegyed hétkor Sziklai műszaki vezető röpgyűlést tart, amelyen elítéli az ellenséges magatartást tanúsítókat, akik uszító adásokat hallgatnak. Köszönetét fejezi ki annak, vagy azoknak, akik ezt a tényt felfedték. Kéri a jelenlevőket, hogy szóljanak hozzá. Senki nem jelentkezik.

Fél tizenkettőkor beállít két nyomozó és elviszi Körmendi

Aladárt. Többen felháborodnak, hogy még át sem öltözhetett szegény. Schmidt elnök nem csodálkozik, mert, ahogy *„ő szokott a rendszer ellen beszélni, az már több a soknál”,* mindamellett a táskarádióján ő is mindig a *Szabad Európá*t hallgatta.

A tartótiszti értékelés szerint utólag ők tettek javaslatot Körmendi behozatalára is, *„mivel az ügynök jelentette, hogy várható, hogy nála is több lopott holmi van.”* Molnár Ferenc századosnak (és „Keszthelyinek”) azonban csalódnia kell, mert *„A vizsgáló et tájékoztatása szerint Körmendinél kb. 500 Ft. értékű szerszámot találtak, ami a KTSZ tulajdona, de ez a nevére van írva és így nem képez bűncselekményt. A szerszámokat visszavitette, eljárást TT.*[300] *lopásért nem indítanak ellene.”* (Új beosztást kap, meós lesz.)

Néhány nappal később Kaloczkay Tibort és „Keszthelyit” behívatják a VI. kerületi rendőrkapitányságra, hogy állapítsák meg a ktsz-től eltulajdonított eszközök értékét. *„Kaloczkay mindenképpen azt akarta, hogy az összes műszerekre azt kell mondani, hogy selejt, de a […] műszereket nem tudta elrontani, így azokra csak azt akarta kisütni, hogy alkatrészenként vitték ki és otthon szerelték össze.”*

Június 29-én a ktsz-be látogat Selmeczi testvére, és elmondja, hogy Selmeczi és a felesége is teljesen összeroppant. Anyagi gondjaik is vannak. Az ügyvéd – aki egyelőre 500 forint előleget kért – közölte, hogy Selmeczi nyolc hónaptól három évig terjedhető börtönbüntetésre számíthat. A tartótiszt értékelése szerint: *„Selmeczi öccse […] olyan beszélgetést folytatott, hogy megsajnálták Selmeczit.”*

A ktsz végnapjai

Június 11-én reggel nyolcra az elnök összehívja a vezetőséget, hogy megtárgyalják a sürgős tennivalókat. „Keszthelyi”: *„Vida csak 8.20-ra érkezett, mert elaludt.”*

A vezetőségi tagok azt vitatják meg, hogy életképes-e a szövetkezet, vagy pedig fuzionálniuk kell a Radelkissel. Az elnök szerint a ktsz-t előbb-utóbb úgyis meg kellett volna tisztítani a nem idevaló elemektől, így ez az intézkedés ezt a folyamatot csak felgyorsítja.

„Keszthelyi" szerint a dolgozók kétharmada ellenzi az egyesülést, neveket is sorol, hogy kik. Van, aki azt állítja, hogy nemmel kell szavazni az egyesülésre, mert akkor azt nem lehet végrehajtani. A június 28-i közgyűlésen azonban mindenki jóváhagyja az egyesülést. Azt pletykálják, hogy nagy leépítésre kerül sor. Június 30-án a Radelkisnél is közgyűlést tartanak. Bodonyi elnök szerint majd meglátják, hogy kire van szükség, és kire nem.

Július 1-jén délután a ktsz-nél értékelik az ügyet és a tanulságait. A megbeszélésre a rendőrségtől négyen – egy alezredes, egy alhadnagy, *„Dobi elvtárs"* és egy civil –, a Kisipari Szövetkezetek Szövetségétől (KISZÖV) pedig ketten jönnek ki. A szövetkezetet az elnök, a műszaki vezető és két részlegvezető képviseli.

Egyesek szerint, ha Kaloczkay Tibor részlegvezető erélyesen fellép, és nem engedi meg, hogy öten a *Szabad Európá*t hallgassák, akkor nem lett volna rendőrségi ügy, és még a fúziót is el lehetett volna kerülni. A tartótiszt elégedett: *„A szövetkezetet egyesítették egy rendesebb, erősebb ktsz-szel."*

Az ilyen megjegyzésekből és főleg abból a tényből, hogy éppen most kerül sor az összevonásra, arra következtethetünk, hogy esetleg így akarták megbüntetni a ktsz dolgozóit, akik nagy része a tartótiszt szerint *„ellenséges beállítottságú személy."*

„Ki volt az az aljas?"

„Keszthelyi" július végén új beosztást kap, és ezért – ahogy állítja – nem, vagy csak perceket tud beszélgetni a kollégáival. Augusztus

elején ismét arról panaszkodik, hogy az átszervezés miatt nagyon megszaporodott a munkája. De azért jut ideje arra, hogy kollégáit bemártsa, mint pl. Sziklait, aki szerint *„az a hibája ennek a rendszernek, hogy a párt és a rendőrség mindenhova beépít spicliket és ezért riad vissza a dolgozók nagy tömege a rendszertől.”* Sziklai szerint aljas volt a feljelentő, akit hamarosan megtalálnak, és megszabadulnak tőle. *„Senki sem dolgozik ilyen személy társaságában szívesen, még a komonisták [sic!] sem.”*

Nagyjából hasonló szellemben nyilatkozik Schmidt Andor is, amikor bent jár a ktsz-ben. Érdeklődik, hogyan kezeli a Radelkis az átvett dolgozókat, mi van a két előzetesben levővel, és kiderült-e már, hogy *„ki volt az az aljas, akinek útjában volt az a hét szerencsétlen családos ember, aki az egész vezetőséget le akarta buktatni?”*

Szeptember 1-jétől „Keszthelyi”-t áthelyezik. A mechanikai műhelyből kb. 15 fő átkerül a központba, és különböző műhelyekbe. A volt elnökhelyettes Katona Béla részlegvezető, az elnök pedig telepvezető lesz.

Tárgyalás – és ítélet

„Keszthelyi” kollégáitól úgy értesül, hogy Schmidt is kapott idézést. Hallotta, amikor Schmidt, Vida, Németh azt tárgyalta, hogy vigyázni kell, hogy mit hogyan mondanak, mert egy rossz elszólással sokat árthatnak a vádlottaknak. *„Nekik a rosszat csökkenteni, a jót pedig kiemelni”* kell.

Schmidt szerint, nagy meglepetést fog okozni, ha bedobják a nagyágyút. Vajon mi, ki lehet az? Somlainé azt tervezi, hogy elmegy a tárgyalásra, és Selmecziné kérésére – ha lesz rá lehetősége – *„a Selmeczi mellett fog beszélni és megmondja, hogy milyen sokszor mondta, hogy Nyugaton milyen nagy a kizsákmányolás és hogy milyen rossz ott kint.”*

A tartótiszt intézkedik. *„A jelentés szerint továbbra is folyik a*

mentőakció az őrizetbevett személyek érdekében. [...] a bíróság elnökét tájékoztattuk, aki felhívja a figyelmét a bírónak a hamis tanúkkal kapcsolatosan.”

A Pesti Központi Kerületi Bíróság szeptember 5-i tárgyalására az érintettek családtagjain, barátain kívül a ktsz-ből jó néhányan eljönnek, így – Schmidt és Somlainé hívására – „Keszthelyi” is. A tárgyalás előtt a folyosón egy volt kolléganő, Vörös Ilona arról beszél a többieknek, hogy a Főkapitányságon van két nyomozó ismerőse, akiktől – *„kerül, amibe kerül”* – valahogy megtudja, hogy ki volt a feljelentő. *„A többit csak bízzák rá, mert ez az ember nem érdemel kíméletet.”*

A második tárgyalási napon, szeptember 10-én a dr. Deák László vezette tanács (ülnökök: Benkő György és Gergely Károly) ítéletet hirdet,[301] amelyben részletesen ismerteti a „cselekményt”. Selmeczi Attila 1965 végén vitte be a rádióját a munkahelyi laboratóriumba, ahol 25-en dolgoznak. *„A hangos rádiózás miatt a nagyobb szobaszerű munkateremben meg volt a reális lehetősége, hogy a rádiót nagyobb számú személy is hallhassa. A rádió bekapcsolását az adás időpontjában rendszerint Selmeczi Attila I. rendű vádlott eszközölte.”*

A hangos rádiózás ellen a labor dolgozói és részlegvezetője is szót emelt, ezért, miután 1966 februárjától Selmeczi műszaki ellenőr lett, *„több dolgozó fülhallgatót vezetett a saját munkaasztalához.”* A II. rendű vádlott Baráth Ferenc a munkaasztalára szerelt kapcsolóval kapcsolta át „a *rendes magyar rádióadást”* a SZER *„műsorszámaira.”* Baráthon kívül Németh László, Tornyi László, Vida Pál és esetenként Selmeczi Attila hallgathatta így a *Szabad Európá*t.

A bíróság leszögezi: *„Népköztársaságunk területén ma már nem tilos semmiféle külföldi rádióadónak a meghallgatása”*, azonban *„tilos és a szocialista társadalomra káros az afféle magatartás [...] mint, ahogy azt I. rendű Selmeczi vádlott tette, amikor hangszórón*

át válogatás nélkül és rendszeresen bekapcsolta a SZER adásokat, és ezzel lehetővé tette az ellenséges és gyűlöletkeltő kijelentések hallgatását olyanok részére is, akik azt nem hallották volna.” Baráth vonatkozásában ugyanakkor *„nincs megnyugtatóan igazolva, hogy közreműködésével (bekapcsolásával) nagyobb nyilvánosság előtt tette volna lehetővé a SZER adások hallgatását.”*

A Selmeczi, illetve a III. rendű vádlott Tornyi László otthonában lefoglalt alkatrészek, műszerek összértékét 800, illetve 2205 forintra értékelték – ezt mindkét vádlott soknak tartotta –, a Baráthnál talált műszer anyagárát 145 forintban állapították meg.

A bíróság mindezek alapján Selmeczi Attila (1934), precíziós mérlegkészítőt – aki 1964-től dolgozott a ktsz-nél, legutoljára meósként –, illetve Baráth Ferenc (1930) elektromos műszerészt, csoportvezetőt – aki 1954-től dolgozott a ktsz-nél – bűnösnek találta *„nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett izgatás kísérletében*[302] *és társadalmi tulajdont károsító kisebb súlyú lopásban”.* Ezért halmazati büntetésül Selmeczit hét hónapi, Baráthot hathónapi szabadságvesztésre ítéli, és meg kell fizetniük 120 forint bűnügyi költséget. A III. rendű vádlott Tornyi Lászlót (1940) a *„társadalmi tulajdont károsító lopásban”* marasztalják el, és három hónapi szabadságvesztésre ítélik. Mindhármuk börtönbüntetését hároméví próbaidőre felfüggesztik, és ha annak a végrehajtására mégis sor kerülne, akkor Selmeczi és Baráth esetében beszámítják az 1966. június 8. és szeptember 10. között előzetesben leült több mint három hónapot.

„A bíróság az ez ügyben bűnjelként lefoglalt […] 1 db ’Velence’ típusú telepes világvevő rádiót, 1 db használt anód telepet, 1 db használt fűtőtelepet, vezetékeket és fülhallgatókat elkobozni rendeli.”

Az 1967. január 4-i másodfokú tárgyaláson, a Budapesti Fővárosi Bíróság dr. Neményi Béla vezette tanácsa – tagjai: dr. Herpai Ernő előadó bíró és dr. Wiener Imre szavazó bíró –

ítéletében[303] megállapítja, hogy *„A kiszabott büntetés nem eltúlzott, annak enyhítésére […] indokot nem talált.”* (A vádlottak tulajdonképpen szerencsésnek mondhatják magukat, mert egy hasonló „bűncselekményért” néhány évvel korábban sokkal súlyosabb büntetést kaphattak volna.)[304]

Ugyanaz – ugyanúgy

Szeptember közepén a szövetkezet irodájában „Keszthelyi” összetalálkozik Selmeczinével, aki beteg férje fizetéséért jött. Schmidt bemutatja őket egymásnak. Selmecziné megjegyzi: *„Már hallottam magáról.”* Mire Schmidt hozzáteszi: *„Igen, ő az.”*

Selmeczi felmond és 1967. január 31- én kilép a ktsz-ből.

„Keszthelyi” – feltehetőleg – 1967 elejétől a VBKM.2. sz. Anód Áramirányító gyárba kerül. A munkahelyi hangulatról, kollégái magatartásáról, megjegyzéseiről ezután is jelent – ekkor már Kapus János századosnak.

Körmendi Aladár – akinek a lakásán annak idején az ő tanácsára tartottak házkutatást – például azt fejtegeti az 1967-es közel-keleti háborút követően, hogy az algériai elnök azért utazott a Szovjetunióba, mert egy összarab támadáshoz akar segítséget kérni. Magyarországnak nagyon rossz lesz, ha gazdaságilag kell segíteni az arabokat, mert *„akkor pedig meg fogják húzni a nadrágszíjunkat.”* „Keszthelyi” szerint Körmendi *„szélsőjobboldali személy, nem híve a rendszernek.”*

1969 február elején – amikortól megint új tartótisztet kap Dudás Lukács* hadnagy személyében – egyetlen jelentésben többeket is beárul. Németh Ernő: *„Nem hisz a rendszernek.”* Martin Andrásnak *„semmi sem jó”*, kevesli a fizetését, és az árdrágulásra panaszkodik. Barán Tibor megjegyezte, hogy *„a tisztulási folyamat megindult a Szovjetunióban is, mert nem az űrhajósokra, hanem Koszigin és Brezsnyev et.-ra lőttek.”*[305] A műhelyekben *„Farkas Miklós forgácsoló diszpécser, valamint Tóth Ferencz lakatos diszpécser a*

legelégedetlenebbek, a legnagyobb hangadók. Tóth Ferencz mindenkin túltesz. Neki csak akkor volt jó, amikor maszek volt. Jelenleg is még ingatlanok közvetítésével és különböző tárgyak […] eladásával foglalkozik.”

A tartótiszt elégedett: *„A jelentést értékesnek tartom, mert feltárja a fizikai dolgozók közül azokat, akik elégedetlenek a rendszerrel.”* Intézkedés: *„A jelentésben szereplő személyeket, ellenőrzés céljából minden vonalon lepriorálom.”*

„Keszthelyi” még a gyár termelésirányítását is kritizálja, és ecseteli, hogy milyen nagy a káosz, a pazarlás, és hogy a felhasznált arany és ezüst mennyiségét sem pontosan számolják el. Hivatkozik a belső ellenőrre, Aczélnéra, aki attól fél, hogy ha feltárja a sok hiányosságot, akkor vagy kinyírják, vagy összeroppan. Az asszony kéri őt, hogy minderről *„még álmomban sem beszéljek senkinek sem. Én persze megígértem.”*

Ismerősök a múltból

„Keszthelyi” munkahelyi „tudósításai” mellett a másik fő feladata, hogy kapcsolatot létesítsen néhány ’56-os elítélttel – főleg azokkal, akikkel együtt ült a váci börtönben –, jelentsen magatartásukról, politikai nézeteikről, más „gyanús” elemekkel való kapcsolataikról. „Keszthelyi” éveken át, folyamatosan, kiapadhatatlan energiával igyekszik is a számára kijelölt célszemélyek közelébe kerülni, információkat kiszedni belőlük. Ha kell, napokon át telefonálgat, ha kell, a munkahelyük vagy a lakásuk előtt, környékén ácsorog egy „véletlen” találkozás érdekében.

„Keszthelyi” talán legfontosabb „ügyfele” dr. Zajgóvári Károly[306] (Jogász” fedőnevű célszemély), aki a forradalom napjaiban megalakított Keresztény Magyar Párt ideiglenes elnöke, pártigazgatója volt. 1958-ban, másodfokon életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

Zajgóvári tisztában van azzal, hogy az állambiztonság figyelteti

minden lépését. Elmondása szerint szabadulása után éjjeliőri állást kínáltak neki, de nem fogadta el, mert attól tart, hogy meggyilkolják. A mérgezéstől is fél, ezért enni-innivalót csak ismerősök vagy rokonok lakásán fogad el. Fordításból és a felesége szőlőjéből, az ott termelt bor eladásából él. „Keszthelyi” borvétel ürügyén keresi fel. Zajgóvári nagyon elővigyázatos: mielőtt például beszélgetni kezdenének, leveszi a telefonkészüléket, és egy pléddel letakarja. Máskor meg *„mondta, hogy nyissam csak ki a kabátomat, hogy nincs-e nálam magnetofon. Én kinyitottam, megnézte. Egy kicsit megsértődtem.”*

A tartótiszt látva, hogy Zajgóvári bizalmatlan „Keszthelyivel”, intézkedik, hogy helyette (vagy mellette még) a „Tarcsai”[307] fedőnevű ügynököt állítsák rá. „Keszthelyi” azért tud hasznos információval szolgálni Zajgóváriról. Jelenti: nagyon tart attól, hogy esetleg refes[308] lesz. Több se kell a tartótisztnek, intézkedik: Zajgóvárit ref-re helyezteti, és még a telefonját is leszerelteti.

„Keszthelyi” nem tud a szénszállítóként dolgozó, megfigyelés alatt álló Katona József bizalmába férkőzni, és nem jár több szerencsével Töttösi Zsolttal[309] sem, akit *„fel kellene szednie.”* Egy megrendezett véletlen során egy presszóban összeismerkedik vele, beszélgetést kezdeményez, de a férfi mereven elzárkózik minden kapcsolatfelvétel elől.

„Keszthelyinek” be kellene cserkésznie egykori cellatársát, a Széna téri felkelő Pokorny Gyula, ex-hajóskapitányt is. „Keszthelyi” többször lesben áll a férfi munkahelye, a Glóbus nyomda előtt, de amikor felbukkan Pokorny, az nem akarja őt észrevenni. „Keszthelyi” ezt azzal magyarázza, hogy azért, mert egy évvel korábban száz forintot adott neki kölcsön, amit végül csak fenyegetéssel sikerült visszaszereznie. Annyit mindenesetre megjegyez róla a jelentésében, hogy *„szívvel-lélekkel a fennálló rendszer ellen van.”*

Hörcsög kölcsön

Földvári Attila[310] – szintén ’56-os elítélt – viszont nyílt és barátságos a lakására gyakran telefonáló, őt néha felkereső „Keszthelyivel.” Sokat dolgozik, és mellette újra tanul: a gimnáziumi után most technikumi érettségit akar szerezni, a harmadik osztályba jár. Nagyon fáradt, egyszer „Keszthelyi” azért nem találja otthon, mert – mint utóbb kiderül – *„a 68-as villamoson elaludt, kiment a végállomásra, onnan visszafelé megint elaludt és a Keletinél ébredt fel, akkor megint átszállt a zuglói villamosra és nyolckor ért haza.”*

1967 februárjában, amikor „Keszthelyi” ellátogat Földvárihoz – akiről ekkortól a „Román”[311] fedőnevű ügynök is jelent – az neki ajándékozza az egyik núbiai aranyhörcsögét. A tartótiszt örül a fejleménynek. *„Földvári Attilával továbbra is tartsa a kapcsolatot, számoljon be a tőle kapott hörcsögről.”* Egy-két héttel később „Keszthelyi” újra felmegy Földváriékhoz, de csak a feleségét találja otthon. Megkérdezi, hogy *„a hörcsöghöz egy fiút kérhetne-e pár napra, mert nagyon helyes.”*

Földvári budaörsi telkét is megmutatja „Keszthelyinek.” A tartótiszt utasítja őt, hogy a kapcsolat erősítése céljából menjen ki a telekre , *„segítsen a kert gondozásában.”* Az ügynök 1967 augusztusában háromszor is kilátogat Budaörsre. Földvári többek között arról beszél neki, hogy milyen nagy a felelőssége a Gyár- és Gépszerelő Vállalat főraktárosaként. (Havi fizetése 1180 forint plusz prémium.) „Keszthelyi” megjegyzi neki, hogy ilyen munkakörhöz erkölcsi bizonyítvány is kell, Földvári kijelenti, hogy azt meg is kapta. *„Nem akartam forszírozni, hogy hogyan, mert hátha feltűnő lett volna.”* A tartótiszt figyelmét mindenesetre sikerül felhívnia: *„Földvári, annak ellenére, hogy ellenforradalmi bűncselekmény miatt el volt ítélve, tiszta erkölcsi bizonyítványt kapott. Feltehető, hogy kapcsolatán keresztül szerezte meg.”*

Pályamérleg

1970 augusztusában megbízói összefoglaló jelentésben értékelik „Keszthelyi” addigi munkáját (a 158 oldalas dosszié anyagát). Eszerint az együttműködés során ellenőrizték és megbízhatónak bizonyult. Segítségével 1966-ban eredményesen „*realizálták*” a „Hallgatók” fedőnevű ügyet. 1970. szeptember 1-jén a BRFK Politikai Osztály III/A „Keszthelyit” továbbfoglalkoztatásra, „*társ szervnek*” átadja a TTO-nak.[312]

További tevékenységének írásos nyomát nem ismerjük.

A „Varázsló”

1972. szeptember végén Sz. Sz. Lajos (a továbbiakban: Sz.),[313] *63 éves pécsi nyugdíjas – a Bányászati Aknamélyítő Vállalat komlói üzemegységének egykori szállítógépésze – gépírásos levelet ír az USÁ-ba az Amerika Hangja szerkesztőségének. Feladása után néhány nappal – a postai ellenőrzés során – a levelet kiemelik, a III/I-7-C alosztály*[314] *utasítására visszatartják, és a III/III megfelelő osztályára továbbítják.*

A levél

„Nem vagyok orvos, sőt még gyógyszerész sem, és mégis van egy gyomorfekély elleni gyógyszerem, amit kettő, de legkésőbb három héten belül meggyógyítok, sőt egy másik gyógyszerem is van, amivel a lábgombásodást, valamint az ekcémát is meggyógyítom.

Megjártam az egészségügyi minisztériumot […], illetve van két összefüggő levelem különböző gyógyszerkutató intézettől, szabadalmi hivataltól stb. Kérem, higgyenek nekem, egy rettenetes őszinte magyar vagyok. Sajnos pénzem nincsen, hogy kijuthassak Amerikába, sőt még ismerősöm sincsen […], pedig annyira szeretném a beteg emberiség közkincsévé tenni a 14–16 év óta vajúdó gyógyszeremet.

Kérem, ne engedjék, hogy magammal vigyem ezt a két nagy értékű gyógyszert a sírba. […] Mondhatom, hogy ragyogó egészségnek örvendek, de sajnos nincs senki homlokára írva a végzet. […] csak most, hogy az angol nyelvleckéhez az Amerika Hangjától lehet könyvet kérni, ekkor született meg bennem az elhatározás, hogy levelet írok önöknek […]

[…] ha én a rosszindulatú fekélyt még fekély korában meggyógyítom, ki az, aki azt meri állítani, hogy nem találtuk meg a

rákbetegség, de legalábbis a gyomorráknak egyik gyógyszerét. Ezeket a gyógyszereket legalább 40–45 fekélyesen alkalmaztam és mondhatom sikerrel. Először magamon és én 13-14 év után másfél hét alatt gyógyultam meg.

Az egészségügyi minisztériumban könyörögtek, hogy adjam oda a receptet, de csak úgy […] Azért húzódik a probléma most már majd csak nem két évtized óta. […] előállítása bagatell összegbe kerül, a hordereje azonban annál jobb.

Nyugdíjas vagyok, 1434 forint a nyugdíjam […] A lehető legsürgősebben vitessenek ki, annál jobb. […] Kérem, ha a levelem megkapják, kérem az Amerika Hangján bemondani, de többször is kérem, mert hátha nem hallom meg véletlenül. […] Kérem, ha szükségesnek tartja, úgy Nixon elnök úrnak is megmutatni szíveskedjenek. Isten engem úgy segítsen. […]"

Az ügy első dokumentuma egy október 8-i keltezésű cédula, amelyre egy olvashatatlan nevű főnök ezt írja: *„Én azt hiszem, hogy ez az ember nem normális."* Ennek ellenére javaslatot tesz a levélíró priorálására és „gyógyító" tevékenysége megvizsgálására.

A hatóság úgy ítéli meg, hogy mivel Sz. *„[…] az Amerika Hangja bemondói közül többet név szerint felsorol – kétségtelen, hogy rendszeres hallgatója a fenti adónak. Nyugdíjasról lévén szó, feltételezhető, hogy nemcsak az Amerika Hangja, hanem a Szabad Európa Rádió által sugárzott műsorokat is hallgatja, vagy ismerősei körében az innen szerzett információkat terjeszti, esetleg közösen kiértékelik."*

Sz.-ről „Varázsló" fedőnéven dossziét nyitnak.[315] 1972. november elején intézkedési terv készül Nyírfalvi Károly alezredes, osztályvezető és Szabó László* alhadnagy aláírásával. A gyanúsított előéletének, magatartásának felderítésére rendőri és operatív intézkedéseket hoznak, és még egy ügynököt is bevetnek. Ellenőrzik, hogy jelenlegi és – 15 éven belül – korábbi lakóhelyein milyen politikai, erkölcsi magatartást tanúsított, és azt is, hogy

folytatott vagy folytat-e ezeken a helyeken gyógyító tevékenységet, illetve beszélt-e arról, hogy tud bizonyos betegségeket gyógyítani. A Nyugdíj Intézettől bekérik az anyagát, és információkat arról, hogy mikor milyen orvosi kezelés alatt állt. Az Útlevél Osztályon ellenőrzik, hogy kért-e valaha útlevelet, járt-e külföldön.

Priusz

Az eredetileg különböző helyeken cselédeskedő Sz. katonaideje letöltése után 1931-től a komlói kőbányában volt bányász. 1949-ben kuláknak nyilvánították, egyúttal a kőbányából is elbocsátották, mert munka után a felesége kocsmájában kiszolgált. A komlói Mélyfúró Vállalathoz került, ahonnan azonban kulák-mivolta miatt kirúgták. Később megszüntették a kulák-minősítését, ekkor visszakerülhetett a kőbányába.

1955 elején többször is felkereste dr. Horváth Gábor komlói orvost – aki korábban börtönbüntetését töltötte a kőbányában – és kérte, hogy szerezzen neki röplapokat, amelyekkel le akar buktatni *„egy piszkos kommunistát.”* Az orvos jelentette az esetet az ÁVH-nak, mint ahogy azt is, amikor Sz. egy hét múlva átadott neki egy cédulát, azzal a felszólítással, hogy a szöveget gépelje le neki többször.

„Magyar testvérek! Formoza[316] *szigete ég, le a kommunistákkal, segítsünk jóakaróinknak, szabadítsuk meg országunkat rabszolgaságától, igazi szabadságot akarunk, vissza a földet, a szabad kereskedelmet és keressétek a titkos szövetséget, adott esetbe* [sic!] *tudjátok, mit kell tennünk.”*

Az ügy[317] előzményéhez tartozik, hogy Sz. hónapokkal korábban egy fűrészgépbe való motorhoz jutott, amit azonban végül nem tudott kifizetni. Kieser István fafűrészelő megvásárolta azt, és felajánlotta Sz.-nek, hogy dolgozhat a géppel, esetleg vissza is vásárolhatja a keresményéből. Sz. ehelyett azt tervezte, hogy a röplapokat Kieser lakásán és a szomszédos házak postaládájában

elrejti, majd névtelen feljelentést tesz. Azt gondolta, hogy ha lecsukják Kiesert, a gép az övé lesz. Horváthnak terve sikere esetére négyezer forintot ígért.

A bíróság bűnösnek mondta ki Sz.-t a *„népi demokratikus államrend elleni gyűlöletre izgatás bűntettében”*, és ezért 1955. május 9-én, első fokon öt év börtönbüntetésre ítélte. *„Komló városában az osztályellenség éveken keresztül mozdulatlanul maradt, észrevétlenül dolgozott. Az utóbbi háromnegyedévben* [sic!] *az osztályellenség nyíltan kilépett a porondra: egyik izgatási cselekmény a másikat éri. […] Személyének társadalmi veszélyességének foka élesen megmutatkozik egyrészt osztályellenség mivoltában. […]”*[318]

„Kuláki minőségéről – az ítélet indoklása szerint – *maga nyilatkozott.”* A védő indítványát – Sz. elmeorvosi vizsgálatát – a bíróság elutasította.

Az 1955. augusztus 9-én megtartott másodfokú tárgyaláson a Megyei Bíróság 3 év 6 hónap szabadságvesztésre mérsékelte a büntetését, de két büntetési tételt – eltiltás 5 évre a politikai jogok gyakorlásától, és 500 forint vagyonelkobzás – változatlanul hagyott.[319]

Sz. 1956. szeptember 2-án feltételesen szabadult, később az Elnöki Tanács kegyelemből elengedte börtönbüntetése hátralévő részét.

Aktákba írják

Sz. dossziéjában szaporodnak a dokumentumok, jelentések. 1964. április 30-án harminc százalékos szilikózissal ment rokkantsági nyugdíjba, havi 1370 forinttal. 1971-ben beadványban kérte a Nyugdíj Intézettől nyugdíja emelését.

1965-ös felülvizsgálatán magas vérnyomást, 1968-ban érelmeszesedést, szívizom elfajulást, túlzott elhízást, elégtelen vérkeringést, 1970-ben mindezek mellett gyakori fulladást

állapítottak meg. Ideggyógyászati kezelésen nem esett át, 1964-ig visszamenőleg gyomorbántalmakkal nem kezelték. 1972 telén – tehát néhány hónappal azelőtt, hogy levelében azt írta volna az *Amerika Hangjá*nak, hogy ragyogó egészségnek örvend – gyomorbántalmakkal a pécsi Honvéd Kórházban feküdt. Külföldön nem járt.

Dobszai Jánosné, a Lakcím Hivatal vezetőjének tájékoztatása szerint Sz. első felesége az 1940-es években halt meg, feltehetőleg szívbetegségben. Második házasságát Komlón kötötte, amit azonban ismeretlen ok miatt felbontott. *„Miután szeretett nagyvonalúan élni, válása után általában nőismerőseinél lakott, de hosszabb ideig egyik helyen sem tudott megmaradni.”*

Egyik régi komlói lakóhelyén 1959 szeptemberétől 1963 októberéig tartózkodott. Egy házbeli informátor szerint *„Rendes, szorgalmas ember volt.”* Jól keresett, rendezett anyagi körülmények között élt. A szívével és a lábával voltak problémái. A következő komlói lakhelye szállásadója így emlékszik rá: *„Szeretett inni, de nem részegedett le. Szerette a társaságot, ha barátaival volt gavallérosan viselkedett, nem engedett senkinek fizetni. Nyugdíjas létére jó anyagi körülmények között élt.”* Több esetben előfordult, hogy *„az éjszakát előtte ismeretlen helyen töltötte.”* A nyilatkozók nem tudtak arról, hogy Sz. gyógyítással foglalkozott volna.

A jelentésre egy főnök kézírással november 24-én azt írja Szabó alhadnagynak, hogy ebben az ügyben nem kell tovább dolgozni. *„Nincs is értelme, hiszen a ’K’ anyag*[320] *is olyan zűrös, mint maga ez a személy.”*

De azért a vizsgálat tovább folytatódik. Néhány nap múlva megérkeznek a pécsi rendőrkapitányságról – Borka Vince őrnagy, őrsparancsnok, és Kern Ferenc törzsőrmester aláírásával – az Sz.-ről kért információk.

1972 augusztusától szeptemberéig havi 500 forintért bérelt szobát egy nyugdíjas rendőr őrnagy feleségénél, Timár

Elemérnénél, aki *„Rendszerellenesnek ismerte meg […] amit ugyan nevezett személy szóban nem nyilvánított ki, azonban több esetben hallotta, hogy rádión a Szabad Európa Rádió hangját hallgatta, mely lakásából kihallatszott. Ezen magatartása miatt több esetben figyelmeztette is, ezen cselekménye miatt mondott is fel neki.”*

Torma Péter elmondja, hogy Sz. nála lakik albérlőként, de hivatalosan nem engedi bejelentkezni magához, mivel *„nézeteik politikai vonatkozásban merően ellentétesek. […] rendszerünk ellenségének ismerte meg. […] Több esetben figyelmeztette, mert a Szabad Európa Rádiót hallgatta a rádióba, mely hozzá is áthallatszott. […] naponta hallgatja a Szabad Európa Rádiót és az Amerika Hangját. Egy alkalommal Sz […] kijelentette, hogy 'Neki ez a rendszer nem tetszik. […] Bánja, hogy 1956-ban nem ment ki.”*

Torma nem tud Sz. gyógyító tevékenységéről, *„azonban […] van egy szekrény a lakásában, amit állandóan zárva tart. Véleménye szerint abban tartja a […] gyógyításhoz szükséges felszereléseket.”* Torma szerint Sz. megkérte volt feleségét, Tormánét, hogy *„a saját nevében írjon külföldre találmányának szabadalmaztatása végett.”*

Tormát január elején – konspiráltan – a munkahelyén, a Kenderfonó Üzemben kihallgatják a titkosrendőrök. Sz. kijelentette neki, hogy *„tud olyan rendelkezésről, ami lehetővé teszi a Szabad Európa hallgatását úgy, hogyha más nem hallja.”* Torma egyébként az Sz. által hallgatott adásokat a gyenge hangerő miatt nem értette meg. Az ott elhangzott hírekről Sz. előtte soha nem beszélt, és arról sincs tudomása, hogy másokkal beszélt volna ezekről.

Torma szerint Sz. rendszerellenességét bizonyítja az is, hogy kijelentette: *„az általa kikísérletezett gyomorfekély és rák elleni gyógyszert ennek a rendszernek nem hajlandó kiadni.”*

Megelőző csapás

Január 22-én megszületik az Sz. megleckéztetésére vonatkozó javaslat, amelyet Nyírfalvi Károly alezredes, osztályvezető és Szabó

László alhadnagy ír alá, Orbán István ezredes, a megyei rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettese hagy jóvá. Az illetékesek az összes begyűjtött információ, tanúvallomás alapján arra a következtetésre jutnak, hogy Sz. *„[…] olyan magatartást tanúsít, mely bűncselekmény elkövetéséhez vezethet”*, ezért rendőrhatósági figyelmeztetésben részesítik.

Február 5-én kihallgatják a megyei rendőr-főkapitányságon. Sz. elmondja, hogy a körülbelül hét-nyolc éve vett Strand típusú táskarádióján eleinte a *Szabad Európá*t hallgatta, de a gyakran rossz vételi viszonyok miatt átszokott az *Amerika Hangjá*ra. *„[…] a rádióba* [sic!] *hallott hírekről másoknak soha nem beszéltem, egyébként is olyan rossz a memóriám, hogy pár nap alatt elfelejtem a hallottakat. Társaságba nem járok, így lehetőségem sincs politizálni. Jelenlegi szállásadóm a ház alagsorában, én pedig a felső szinten lakom, így nincs semmi mód és lehetőség arra, hogy meghallhatnák, ha rádiót hallgatok.”*

Kihallgatása után felolvassák neki a határozatot:

„A rendőrhatóság tudomására jutott, hogy ön az elmúlt időben rendszeresen oly módon hallgatja az Amerika Hangja és a Szabad Európa híreit, hogy azt mások is hallhatják. Közlöm, hogy magatartásának folytatása a Btk. 127§-ban meghatározott izgatás bűntettének elkövetéséhez vezethet, ezért Önt rendőrhatósági FIGYELMEZTETÉSBEN részesítem, és felhívom a figyelmét, hogy a jövőben tartózkodjon a hasonló vagy bármely más törvénysértő cselekedetek elkövetésétől, mert ellenkező esetben büntetőeljárás megindítását kezdeményezzük. Közlöm, hogy a figyelmeztetés ellen panasszal lehet fordulni a Belügyminisztérium Baranya megyei Rendőr-főkapitánysága Vezetőjéhez, azonban a panasznak halasztó hatálya nincs.”

A Nagy Testvér nem ereszt

Sz. büntetésének kiszabásánál figyelembe vették *„idős korát,*

egészségi állapotát, valamint magatartásának kisfokú társadalmi veszélyességét.” Ennek ellenére a politikai rendőrség továbbra is rajta tartja a szemét.

1977. május elején környezettanulmány és jelentés készül róla. Ellenőrzése során megállapítják, hogy lakótársai – főleg az idősebbek – szeretik. Szimpatikus embernek tartják, mindenkihez van egy pár kedves szava. *„Szabadidejét általában egyedül és otthon tölti, de lakó szomszédai szerint van egy nőismerőse – kb. 60 éves, jó megjelenésű, művelt és intelligensnek látszó –, akivel heti egy-két alkalommal eljárnak szórakozni, moziba, színházba, és a Susogó étterembe.*

Otthon tartózkodása idején állandóan szól nála a rádió. Szomszédai, és az utcán járó emberek […] úgy nyilatkoztak, hogy a bemondó hangjából és a zenéből a Petőfi, vagy a Kossuth Rádió adására lehet következtetni. […] Lakótársai szerint kicsit szenilis, ami bizonyos kérdésekre adott válaszában nyilvánul meg, de ez összefüggésbe hozható azzal is, hogy erősen nagyot hall […] Gyakran panaszkodik szívfájdalmakra és fulladásra. […] Jelenlegi lakhelyén 1975. július óta lakik. Magába zárkózott embernek ismerik, barátai […] nem látogatják. Betegségére, valamint idős korára való tekintettel nem indokolt Sz[…] további ellenőrzése.”

De azért továbbra is figyelik. 1980. szeptember 1-jén határozatot hoznak arról, hogy törlik a kutató, operatív nyilvántartásból: *„Súlyos szívbeteg, önmaga ellátásra képtelen. Egy hasonló korú idős nővel él, részleges életközösségben. Többször állt kórházi kezelés alatt. Mozgásában korlátozott, nem jár ki, betegségein kívül más téma nem foglalkoztatja. Érdeklődési köre teljesen beszűkült, politikával, napi eseményekkel nem foglalkozik.”*

Most már veszélytelen.

Egy falu „bekerítése”

Vaj a fejen

1980-ban a Magyar Televíziónak (MTV) 2 756 000 előfizetője és két tévécsatornája volt. A heti műsoridő 83, az éves 4300 óra.[321] *A legtöbb ember számára a legfőbb szórakozást ekkoriban a televíziózás jelentette. Az MTV nagyhatalom volt: sokan ettől az intézménytől kértek, reméltek segítséget ügyeik elintézésére, sérelmeik orvoslására, találmányaik hasznosításra. És az MTV – bizonyos szűk keretek között – „intézkedett" is. A Műsorszerkesztőségnek is sokan írtak: dicsértek, javasoltak vagy kritizáltak.*

Két levél

1.

Horváth Jenő (Eger, Széchenyi utca 10. szám alatti lakos) 1979. február 28-án – az általa silánynak tartott filmek és műsorok miatti felháborodásában – ötoldalas, sűrűn telegépelt levelet ír a Magyar Televízió Műsorszerkesztőségének. Elege van a sok semmitmondó, hazug és egyoldalú szovjet háborús filmből, fakad ki. Ő, aki végigélt mindent, egész könyvet írhatna a *„felszabadító hősök"* barbárságáról. Emlékszik például arra, hogy a falujukban, a szomszédban, az egyik házban két katona erőszakoskodott egy szemrevaló, fiatal teremtéssel. Idős szüleit bezárták egy szobába, a foggal-körömmel védekező lányt pedig végül – mivel nem bírtak vele – agyonlőtték. Egy másik, magányos fiatalasszonyt pedig a katonák elhurcolták, és csak hetek múlva félholtan engedték szabadon, addig néhány hetes csecsemőjéről a szomszédok gondoskodtak.

A szovjet „felszabadítók" mindent elvittek, *„amit csak megfoghattak."* A *„zabráló csoportok"* lehúzták az édesanyja és az

édesapja lábáról a csizmát, összeszedték a padláson száradó ruhákat, és *„vitték a bárisnyáknak.”* Volt úgy, hogy az udvarukon egyszerre harminc orosz katona, három teherautóval szedte össze az értékeiket. Vitték két lovukat kocsival együtt, az egyéves csikókra ráültek, két ökrüket az eke elől fogták ki, még összegyűjtött szénájukra is igényt tartottak.

A levélíróban az emlékek felidézése valóságos gátat szakít át, ő és családja a későbbi években is sok igazságtalanságot szenvedett el, megpróbáltatást élt át. A szüleitől – akik korábban két saját és 32 bérelt holdon gazdálkodtak – az összes gabonájukat elrekvirálták, még a vetőmagnak valót is. A kuláküldözés idején a levélíró nagybátyját – aki harminc hold homokos földön gazdálkodott – két évre bebörtönözték, és ez idő alatt annyira és annyiszor összeverték, hogy szabadulása után fél évvel meghalt. A feleségét és két gyerekét időközben kirakták a házukból.

A pártba a *„nép munkakerülő salakja”* lépett be, *„az új urak mindenkire ráerőszakolták a saját hatalmukat”*, aki ellenvéleményt nyilvánított, megnézhette magát. Azokban az időkben *„egy kiszólásért, egy politikai viccért, egy külföldi rádióadó-hallgatásért börtön járt.”* Később *„terrorral, erőszakkal, barbár módszerekkel nyomorították be az embereket”* az újonnan szervezett téeszekbe. A nagy „agitációban” sok embert félholtra-, vagy agyonvertek. Az ő 68 éves apját is megkínozták *: „fal felé fordulva, fél lábon kellett órákon át állnia, és, ha a másik lábára akart támaszkodni, cipősarokkal a lábaira tapostak.”*

„A Jászszentandrásiak tudnának cifra dolgokat mesélni: többeket cementpadlós helyiségben mezítláb állítottak, és lúgkövet öntöttek a lábuk alá.”

Bizonyos szempontból ma sem jobb a helyzet, mint az ötvenes, hatvanas években. Sokszor ma is megfosztják az állásától azt, aki templomba jár, az iskolai hittanon részt vevőket pedig megalázzák a többi gyerek előtt.

A múltbeli emlékek és sérelmek hosszas sorolása és a kitérők után (amelyekben még a magyar beatzenészek ízléstelen öltözködéséről, „vonaglásáról” is szó esik), a levélíró visszakanyarodik az alaptémához, a Magyar Televízió műsorpolitikájához. Nagyon elégedetlen a műsorokkal: a tv-filmekben, filmekben, színházi közvetítésekben hemzsegnek a trágár kifejezések. A fiataloknak szánt műsorok meghamisítják a történelmet. A magyar filmek legtöbbje *„üres, semmitmondó, tele erotikával, ízléstelenséggel”*, a külföldi filmek szennyesek, a sorozatok semmitmondóak. Komoly, tartalmas, szép filmeket – a *„felemelően szép”* Bergman alkotások kivételével – nem adnak. A szerkesztőknek súlyos a felelősségük.

Végül, mintegy összegzésképpen kijelenti: *„Mi mindennel tisztában vagyunk, nem lehet minket hazug propagandával félrevezetni. […] örülnénk, ha a Televízió, amelynek óriási ízlésformáló, alakító szerepe van, nemcsak politikai propaganda célokat szolgálna, hanem végre szórakoztatna is. […] Tévedés azt hinni, hogy a vidékieket csak a mezőgazdaságról készült riportok érdeklik, nekik is vannak kulturális igényeik.”*

A levélíró azt kéri, hogy közvetítsenek klasszikus operetteket, dolgozzák fel a műfaj történetét, adjanak több régi magyar filmet és más népek életét, szokásait, tájait bemutató színvonalas külföldi ismeretterjesztő filmeket.

„Lehet, hogy talán el sem olvassák ezt a hosszú levelet […] Abban a reményben búcsúzom, hogy talán mégsem hiába írtam meg mindezeket […]”

2.
Magyar Televízió
Elnöki Főosztály Vezetője

Belügyminisztérium

Mellékelten megküldöm a Magyar Televízió Műsorszerkesztőségének címzett, Horváth Jenő által írt, „Tisztelt Szerkesztőség” kezdetű, és „néhány elfogult ember elképzeléseit és összeállításait” végű levelet.

Budapest, 1979. március 30. Dr. Tihanyi Viktor

A gépezet beindul

1979. április 5-én a BM III/III/ 3 osztály vezetője Szigetvári Árpád* ezredes, illetve Zima Péter* alezredes, alosztályvezető intézkedés céljából megküldi az inkriminált levelet az illetékes Heves megyei Rendőr-főkapitányság III/III. osztály vezetőjének, Jancsó István alezredesnek. Hamar kiderül, hogy Horváth Jenő nevű egri levélíró nem létezik. Május végén Szepesi Miklós őrnagy, főoperatív beosztott, és Pető Kristóf százados, vonalvezető intézkedési tervet készít a levélíró kézre kerítésére, akire szerintük *„szovjet, szocialista társadalmi rendszer és kommunista ellenesség a fő jellemző.*

Néhány nap múlva megérkezik a nyelvészszakértő, Varga Jánosné, rendőrhadnagy elemzése. A levélírót szóhasználata és régies helyesírása, stílusa alapján kb. 60–70 éves nyugdíjas férfinak gondolja, aki valószínűleg valamilyen tisztviselői munkakörben dolgozott, iskolai végzettsége középszintű. *„A fogalmazó nagyon beszűkült gondolkodású, erősen vallásos személy lehet.”*

Dr. Móré Imre rendőr őrnagy írásszakértő kijelenti, hogy *„az írógép típusára vonatkozóan határozottan nyilatkozni nem lehetséges.”* Különböző jellegzetességek alapján régi típusú, 20–30 éves Royal, Underwood vagy Continental, esetleg Erika gépek jöhetnek számításba.

Az elkövetkező hetekben a Heves megyei III/III társadalmi- és hivatalos kapcsolatok segítségével *„kutató-felderítő munkát”* folytat több községben (Átány, Erdőtelek, Heves, Kisköre, Kál, Tiszanána.)

Úgy találják, hogy ezeken a helyeken – nem tudni egyébként, hogy miért pont itt vizsgálódtak – a háború idején és az ötvenes években nem fordultak elő a levélíró által említett esetek, illetve a levélbeli utalások, adatok nem illenek senkire. Heves községben azonban többeknek van írógépük: egy többszörösen büntetett előéletű kőfaragó kisiparosnak, egy amerikai rokoni kapcsolatokkal rendelkező „hortysta” rendőr százados, büntető bírónak, egy idős református papnak, egy állatorvosnak és egy nyugdíjazott földhivatali dolgozónak. Őket, pontosabban írógépüket ellenőrizni kell.

Erre azonban már nem kerül sor: Zima Péter szóbeli utasítására a Heves megyei III/III *„területi illetékességből”* augusztus 13-án átteszi az ügyet a Szolnok megyei Rendőr–főkapitányság III/III osztályára.

Dosszié nyílik

1979. szeptember 19-én *„Az ellenséges tartalmú levél írójának és cselekményének nagyfokú társadalomra való veszélyessége”* miatt Szolnokon rendkívüli esemény dossziét nyitnak,[322] és elrendelik a bizalmas nyomozást. A határozat megállapítja, hogy *„a minden valószínűség szerint a Jászság területén lakó, Jászszentandráson kapcsolatokkal rendelkező”* személy *„minősíthetetlen hangnemet használ a felszabadító szovjet csapatok tevékenységéről, az általuk elkövetett állítólagos atrocitásokról.”*

Jászszentandrás a „Horváth Jenő” levelében szereplő mondat miatt – *„A Jászszentandrásiak tudnának cifra dolgokat mesélni”* – válhat az ügy földrajzi értelemben vett főszereplőjévé, a nyomozás elsődleges helyszínévé. Ráadásul az adatgyűjtés során kiderül, hogy a községben (hozzátehetnénk, hogy mint számos magyar településen is) a múltban több, a levélbelihez hasonló tragédia, atrocitás történt.

1944-ben szovjet katonák agyonlőtték Tőzsér D. Annát. Az erre

vonatkozó információk meglehetősen ellentmondásosak. Az egyik informátor szerint sírkövén az alábbi felirat áll: *„Átkozott kéz által kioltott élet.”* Egy másik jelentés szerzője viszont úgy hallotta, hogy a fegyver véletlenül sült el. Az operatív tiszt azt jegyzi fel az első jelentésre, hogy a sírkőfelirat nem is Tőzsér D. Anna sírkövén, hanem egy férfién található. Kóczián Mária (Sikur Mihályné, 38 éves) lakásában kapott tüdőlövéstől halt meg. Márkus Ferenc nagygazdát a tsz-szervezés ellen kifejtett ellenpropagandája miatt agyonverték, a pincéjében találtak rá holtan. Az egyik ügynök viszont úgy emlékszik (vagy úgy hallotta), hogy Márkus halálának oka az orvosi szakvélemény szerint szén-monoxid-mérgezés volt. Ugyancsak a tsz-szervezés időszakában Szlávik Sándort Jászapátiba vitték, ahol lavórba lúgot öntöttek, és mezítláb beleállították. Miután – a helyi szóhasználattal – „megtalpalták”, valahol kitették a gépkocsiból, és csak négykézláb tudott hazamenni.

A dossziényitással egy napon, szeptember 19-én Czapkó Antal ezredes, a megyei rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettese jóváhagyásával intézkedési terv készül, amelyet majd féléves időközökben (a nyomozási határidők lejártakor és meghosszabbításakor) két újabb intézkedési terv követ, a feladatok részletes megjelölésével.

Jelentők és jelentések

A nyomozás két fő irányban folyik. Egyrészt igyekeznek felkutatni azokat a személyeket, akiknek Jászszentandrás és a környező községek területén a felszabadulás előtt jelentősebb földterületük volt, illetőleg akiket a tsz-szervezések idején megvertek, vagy *„ellenséges tevékenység miatt”* elítéltek, vagy részt vettek az 1956-os eseményekben.

Másrészt: össze kell állítani azok névsorát, akik rendelkeznek a szakértő által megjelölt írógéptípusokkal, a gépekről írásmintát

kell szerezni. Az inkriminált írógép – és „Horváth Jenő” – nyomára úgy is igyekeznek rábukkanni, hogy a Szolnok megyei Néplaptól, és a szolnoki rádiótól elkérik a hozzájuk érkezett ellenséges tartalmú leveleket, illetve Jászszentandrás községi tanács irattárában átnézik a helyi lakosok írógéppel írt beadványait.

A kb. 3500 fős Jászszentandráson lakó gyanúsítottak magatartásáról, kétségesnek tartott politikai lojalitásáról, kijelentéseiről több titkosszolga és hat ügynök jelent. Rajtuk kívül még nyolc, Jászszentandráson és a környező falvakban élő és/ vagy dolgozó hivatalos, illetve társadalmi kapcsolat ad információkat, tippeket.

A lehetséges elkövetők listájára könnyű felkerülni. Elég egy kis „pötty” a káderlapon, elég, ha valaki kilóg a sorból. De a gyanúhoz elég az informátor tájékozatlansága, rosszindulata is.

Harsányi Gyula kisbirtokos családból származik. „Hortysta” katonatiszt, majd Visontán segédmunkás. *„Indulatos, értelmes ember, rokonai élnek az USA-ban.”* Papp Ferenc, nyugdíjas tsz-pénztáros. Családja 1945 előtt *„az átlagnál jobb körülmények között élt.”*[323] *„[...] Elégedetlen, zárkózott, vallásos, értelmes ember [...] Amerikai katonai kapcsolatokkal rendelkezik [...] Feltehetőleg van írógépe.”* Faragó István nagygazdát internálták. Ő és a fia *„jelenleg is ellenséges érzelműek.”*[324] Gonda Imre étteremvezető az egri piaristáknál érettségizett, az átlagosnál műveltebb. Családjának a háború előtt mozija, kocsmája, szőlője volt. *„Elvett tulajdonaik miatt neheztel a társadalomra. [...] mindenki szerint ellenzéki beállítottságú ember [...] valószínűleg írógépük és televíziójuk is van.”* Testvére, Elemér részt vett az „ellenforradalmi” eseményekben, de *„megúszta a felelősségre vonást.”* A meggyilkolt Márkus Ferenc unokaöccse ifj. Márkus István Tibor, a hevesi állami gazdaság párttitkára volt, de leváltották, ezért *„sértődött ember.”* Szabó József nyugdíjas: pedagógusi állásából az ’56-os események miatt elbocsátották, ezután az Állami Biztosítónál

dolgozott.

A múltjuk, esetleg családjuk miatt legkevesebb 35 ember érdemli ki rövidebb-hosszabb időre a politikai rendőrség megkülönböztetett figyelmét. Közülük hét főt priorálnak, 11 levelezését pedig ellenőrizni kezdik. A nyomozás során persze 35-nél nyilván többen kerülnek időlegesen a III/III látókörébe, erre a jelentésekben található utalásokból, az ügy kezeléséből, a felhasznált, mozgatott hivatali és civil apparátus létszámából is következtethetünk.

Van olyan gyanúsított, aki az adatgyűjtés fázisában kiesik az állambiztonsági szűrőn, mert őt az informátor – az eredeti levél megismerése után – már nem tartja lehetséges elkövetőnek. A legtöbben azonban alaposan „kiélvezhetik" a politikai rendőrség figyelmét, bánásmódját és intézkedései következményeit.

A plébános jelenti

A „Vereczkei Árpád"[325] fedőnevű titkos megbízott – „civilben" a falu plébánosa – 1979 októbere és 1980 októbere között 9 jelentésben foglalkozik az üggyel: tippeket ad, hogy ki lehet a lehetséges elkövető, korábbi információit pontosítja, illetőleg a tartótiszt kérésére a szerzőséggel gyanúsíthatóakat jellemzi.

Tartótisztje először úgy tájékoztatja, hogy *„idősebb értelmiségi, vallásos személyt keresünk, aki régi típusú írógéppel rendelkezik."*

„Vereczkei" szerint a Jurán testvérek *„[...] egyházhoz közel álló emberek, kissé bigottak."* A nyugdíjas pedagógus Jánosnak *„kedvenc témája a régi idők ifjúsági erkölcse"*, de Mária is *„elégedetlen a mai fiatalok [...] erkölcsével."* A Pesten élő, gyakran hazalátogató Ferencnek pedig *„kinyilatkoztatásai vannak a valláserkölcs hegemón szerepéről."* A szintén Pesten élő, legfiatalabb testvér, Antal nemrég ment nyugdíjba. *„Csendőr volt."*

„Vereczkei" több régebbi típusú írógép feltételezett tulajdonosára felhívja a figyelmet. B. A.-né nyugdíjas az írógépén

falubelieknek *„névtelen leveleket szokott írni […] asszonyok, illetve férjeik erkölcstelenségéről, általában szexuális kérdésekről, erkölcsi témákról.”* Márkus Józsefnek *„van valami ócska írógépe, amit a fiával felváltva gyilkolnak.”* Róla (is) többször jelent. *„Nagyhantájú, elég intelligens ember” „Öntelt, nagyokos. Tudtommal elég okos ember.” „Túl okos embernek tartják.”* M. S. nyugdíjas gazdálkodót a községben ellenzékieskedő magatartásúnak, *„mindenbe beleavatkozó, ’nagy okos’, nyakas parasztnak ismerik […] Bármi legyen a téma, neki ellenvetése van”.*

„Vereczkei” egyik jelentésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a *„községben nagyon sok másutt lakó személynek van nyaralója, illetve itt tölti a szabadságát.”* Megemlít névvel egy Budapestről gyakran a faluba – a rokonához – látogató férfit is, akit *„buzgó, vallásos”,* önző, rossz embernek, skrupulózus személynek tart. *„Okosabb mindenkinél.”*

Dr. Serfőző Béla ügyvéd Jászapátin lakik és ott irodát tart fenn, a tsz-nél jogtanácsosi feladatokat is ellát. Jászszentandráson is rendelkezik házzal (vagy nyaralóval) *„a község múltját, az emberek körülményeit”* ismeri. Gyanús. *„Sok helyre bejáratos, elég ortodox felfogású vallásos kérdésekben. Az a típus, aki pápább a pápánál.”*

„Vereczkei” valamiért utálja az ügyvédet. *„Egyszer megmondtam neki, hogy menjen oda tanácsokat adni, ahol lakik.”* Azt állítja – nyilvánvalóan minden alap, személyes tapasztalat nélkül –, hogy Serfőző *„ügyvédi munkája is kifogásolható. Szédíti az embereket, húzza az ügyek intézését […]”* „Vereczkei”-nek az első jelzésétől kezdve folyamatosan árulkodnia kell róla, figyelnie mozgását, magatartását, tevékenységét.

Az ügyvéd

Egészen biztos, hogy dr. Serfőző „Vereczkei” „ajánlása” nélkül is hamarosan a BM látókörébe került volna, mivel *„ellenséges tevékenysége”* miatt hosszú ideje Figyelődossziés személyként

ellenőrzik, és az alapnyilvántartásban is szerepel. 1958-tól vannak róla anyagok. 1979-ig – néhány éves kihagyásokkal – öt hálózati személy legalább tízszer jelent róla. „Gondos”[326] 1959. márciusi jelentésében idézi szavait: *„A tsz-szervezés során Jászszentandráson […] hatan meghaltak […] Az elkeseredés rendkívül nagy, s olyan bosszú van ellenük, ami, ha egyszer felszabadul, borzalmas dolgokhoz fog vezetni. Zagyvarékason is erőszakkal szervezték az embereket, de az egész Jászságban azt hallani, hogy ezért egyszer fizetni kell, mert így embereket kiforgatni vagyonukból nem lehet.”*

„Stromfeld”,[327] „Tuba”[328] folyamatosan semmitmondó információkkal elégítik ki a BM enciklopédikus érdeklődését. Többek között arról, hogy Serfőző kijelentette: a Szovjetunió gazdasági és mezőgazdasági bajokkal küzd, az állami és egyházi vezetőknek nálunk csak látszólag jó a viszonyuk, a tervezett tsz-egyesítéseket a tagsággal a közgyűléseken nyomással megszavaztatják.

Serfőző 1979-ben is tesz rossz fát a tűzre: baráti körben terjesztette Mindszenty József[329] hercegprímás Nyugaton kiadott, magyar nyelvű emlékiratait, és ezért – *„izgatásra alkalmas külföldi kiadványok terjesztésének gyanúja miatt”* – rendőrhatósági figyelmeztetésben részesítették, és ellenőrzés alá vonták.

A róla – titkosszolgálati szempontból – tudni érdemes információkat 1980-ban három értékelő jelentés foglalja össze. Hivatalnok családból származik, apja jómódú ember volt, nagy szerepet játszott a község életében. Az ügyvéd *„Bigottan vallásos, ellenséges beállítottságú egyén. A felszabadulást követően a reakciós Független Kisgazda Párt tagja, majd tisztségviselője lett, annak jobbszárnyán aktív politikai tevékenységet fejtett ki. […] a volt FKP funkcionáriusokkal továbbra is kapcsolatot tart, rendszerváltozásra számít, szocialista vívmányainkról elítélőleg nyilatkozik. […] a TV adásokat figyelemmel kíséri. […] a TV műsorairól alkotott véleménye*

az ellenséges anyag tartalmával nagy hasonlóságot mutat.”

Veszélyes, mert simulékony természetű. *„A helyi vezetés irányába szolgálatkészen viselkedik, kijelentéseit megválogatja, […] a politikai állásfoglalástól tartózkodik.”* Lakására – ahol régi típusú, nagybetűs írógépe van – *„senkit, még munkahelyi vezetőjét sem engedi be, mindenkivel szemben bizalmatlan, tartózkodó, zárkózott.”* A hálózati személyek és a társadalmi kapcsolatok ezért nem tudtak még írásmintát beszerezni a gépéről, amit egyébként nem használ hivatalos ügyei intézésére.

Az 1980 augusztusi értékelő jelentés szerint *„Jászszentandrás […] felszabadításával kapcsolatos körülményekről tudomással bír. […] A részünkre adatot szolgáltató személyek Serfőzőt – szinte kivétel nélkül – mint feltételezett elkövetőt nevezték meg. Az ellenséges anyag megírására mentalitásánál, iskolai végzettségénél, általános műveltségénél fogva alkalmasnak tartották.”*

Szeptember 8-án Nádas József hadnagy a vonaltartó operatív tiszttel, Sűrű László századossal azzal az ürüggyel keresi fel munkahelyén Dr. Serfőzőt, hogy tudomásuk szerint a Mindszenty emlékirat egyes részleteit gépírásos formában terjeszti. Az ügyvéd *„idegesen, zavartan viselkedett, azonban folyamatosan megnyugodott és áthívott bennünket lakására versei áttanulmányozása céljából. A lakásán írógép szemmel látható helyen nem volt. A vele folytatott beszélgetés során elmondta, hogy verseit szabadidejében munkahelyén gépeli. A lakás aprólékos átvizsgálására módunk nem volt, azonban a látogatás váratlansága miatt Serfőző az írógépet nem tudta volna elrejteni.”*

Serfőzőt, mint elkövetőt a tisztek ezért kizárhatónak tartják, de operatív ellenőrzését azért tovább folytatják.

A bíró

Az ötvenes évek végéig Jászszentandráson élt Dr. K. T. bíróra Balajti Jánosné, a községi tanács vb-titkára hívja fel az őt felkereső

Nádas József hadnagy figyelmét. Úgy véli, hogy a kérdéses ellenséges anyag stílusa, hangvétele nagyfokú hasonlóságot mutat a bíró beadványaival, szóbeli megnyilvánulásaival.

A hadnagy 1980 január eleji jelentéséből kiderül, hogy dr. K. T. a faluban lakó idős édesanyja érdekeinek védelmében a községi tanács ellen pert indított. A nem éppen elfogulatlan Balajtiné vádaskodik: K. T. *„Jászszentandráson kirívóan és elítélendően viselkedik. A közösség érdekeinek figyelembe vétele nélkül […] édesanyja vélt igazát […] a végsőkig védelmezi”* Pervesztesége miatt pedig *„a helybeli tanácsi és párt vezetéséről rendszeresen elítélőleg nyilatkozik.”*

K. T.-ről az elkövetkező hetekben két ügynöktől is kérnek jellemzést. Egyikük – jelentéséből kikövetkeztethetően K. T. egykori bíró kollégája – elismerően nyilatkozik: *„Mindenki alapos és megfontolt bírónak tartja, aki fáradhatatlanul igyekszik egyezséget elérni a vitáknál.”*

„Gondos” feltehetőleg nyugdíjas ügyvéd, aki közeli viszonyban lehet K. T.-vel, mert részt vett annak népnapi buliján, amely *„a […] változatlan baráti körben […] este 7 órától éjfélig tartott […] a társaság korához és társadalmi állásához illő módon és mértékben.”* A társalgás *„objektivitást mutató pozitív jellegű volt.”*

„Gondos” árulkodik is: dr. K. T. elmaradása és a sok munka miatt aktákat visz haza, *„Otthon a saját írógépén írja le, hogy idejében kimenjen a végzés.”*

Nádas hadnagy a községi tanácsnál áttanulmányozza K. T. polgári peres anyagát, a bíróságon pedig több ítéletét, és elrendelik az ő és édesanyja levelezésének az ellenőrzését.

A tsz-tag

A titkosszolgák információ szerint M. S.-t és két testvérét nagybátyjuk, a háromgyerekes M. I. nevelte fel. A család a felszabadulás előtt jó anyagi körülmények között élt.[330] Házuk,

lovuk, tíz hold földjük volt, és még ezen kívül is béreltek földet. Őket is érintették a rekvirálások. M. S.-né anyai nagynénje és férje a háború előtt kb. harminc hold földön gazdálkodott Jászszentandrás területén. A kollektivizálások alkalmával fiukat a helyi tanácsházán – mivel *„ellenszegült”* a tsz szervezésnek – *„más módosabb gazdákhoz hasonlóan tettleg is bántalmazták, és hamarosan meghalt tüdőgyulladásban.”*

A Kádár-rendszer szemében – múltja miatt – nemcsak M. S., de a két testvére is „pöttyös”: rövid ideig a „horthysta” rendőrségben szolgáltak, az egyikük pedig 1956-ban részt vett a forradalmi eseményekben. (Valójában csak annyit tett, hogy a kocsmában részegen azt énekelte, hogy *„Maléter a vezérünk, senkitől sem félünk.”* Ezért később, ellenforradalmi tevékenység vádjával kétévi börtönbüntetésre ítélték.[331])

M. S. eredetileg férfiszabó volt, de iparengedélyét az elviselhetetlen adóterhek miatt az ötvenes évek elején visszaadta. Egy ideig a szőlőjében gazdálkodott, majd 1959-től a tsz-ben dolgozott. A megyei III/III jelentése szerint *„A felszabadulást követően szocialista társadalmi rendszerünkbe nem tudott beilleszkedni, bár leérettségizett, és megfelelő egzisztenciát teremtett, a bekövetkezett realitásokat nem tudta elfogadni.”* 1961 októberében izgatás bűntette miatt a Szolnok megyei bíróság 1152/61/15. számú ítéletével tíz hónapi felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte. Három hónapot ült előzetes letartóztatásban. *„Ellenséges, kommunista-, és szovjetellenes beállítottságán ezt követően sem változtatott, ezért közösség megsértése miatt 1977 novemberében rendőrhatósági figyelmeztetésben részesítették.”*

A tisztek úgy ítélik meg, hogy M. S. múltja, világlátása, *„családi körülményei”* miatt (felesége módos parasztcsaládból származik[332]) hasonlóságot mutat a levélíró személyével. Szinte mindegyik adatszolgáltató lehetséges elkövetőként jelöli meg. Sipos István, a

jászszentandrási művelődési ház igazgatója M. S.-t – akivel együtt járt gimnáziumba – elégedetlen valakinek tartja. Medveczki László, a Haladás tsz-elnöke: M. S. *„ellenséges, szovjetellenes beállítottságú […] ember.”* Nádas József hadnagy 1980. szeptember 5.-i jelentése szerint M. S.: *„jól tájékozott, a politikával az átlagosnál többet foglalkozó személy. Szinte mindenről önálló véleményt alkot, bár ezeken érződik ellenséges életszemlélete.”*

M. S. levelezésére 1979 végétől ellenőrzést rendelnek el. Az adatgyűjtés során bebizonyosodik, hogy van írógépe. *„Látogatóit csak a konyhába engedi be.”* Se a munkahelyén, se a helyi tanácsnál nem találnak e gépen írt dokumentumot, beadványt. Ezért a III/III akcióba lép.

1980. szeptember 8-án Sárkány László* százados és Balanyi Sándor pénzügyőr hadnagy vámőrségi fedéssel – azzal az ürüggyel, hogy pálinkafőzőt keresnek – leplezett házkutatást tartanak. A padláson találnak egy táskát, benne írógép, amelynek a léptető villás része vagy fél éve szét van szedve. Sárkány százados így a „megfelelő legendával” nem tud gépírásmintát felvenni. Kiderül viszont, hogy M. S. lánya korábban ezen a gépen írta főiskolai szakdolgozatát. A titkosszolgák egyébként őt is feltételezett elkövetőnek tartják, befelé forduló magatartása miatt. A pedagógus *„Apjával ellentétben véleményét másokról nem mondja meg, azokat magába folytja. [sic!] A tv-t rendszeresen nézi.”*

M. S. *„A házkutatás során több olyan kijelentést tett, melyekből társadalomellenes beállítottságára lehet következtetni* – állapítja meg jelentésében Sárkány – *Például a tsz-ben szakképzett agrármérnökök vannak, de vagy nem értenek a munkájukhoz, vagy lusták.”*

A százados más, fontos felfedezéseket is tesz: *„Megfigyeltem továbbá, hogy az alsó épületben 2 db. 10 és 1 db. 5 literes fehér színű műanyagkannában folyékony mosószer – Ultra Daisy vagy hasonló – volt található. Ilyen mennyiség magánházaknál feltűnően sok.*

Láttam továbbá 2 használatban levő és 2 használaton kívüli elektromos vízszivattyút is. Ezen anyagok, tárgyak származhatnak bűncselekményből is.”

Októberben úgy döntenek a Cégnél, hogy a hibás gépről is felvesznek írásmintát. Időközben azonban sikerül beszerezni a tanárképző főiskoláról M. S. lányának szakdolgozatát. Ennek alapján kizárható, hogy a levelet M. S. (vagy a lánya) írta volna

A tanító és az igazgató

Kunráth Sándor, a jászszentandrási iskola pedagógusának nevét az iskola igazgatója veti fel lehetséges elkövetőként Török Sándor* századosnak. A magyar-ének szakos tanárt örökké elégedetlen, magát mellőzöttnek érző emberként jellemzi, és azt is elárulja róla, hogy 1956-ban egy gyűlésen elénekelte a *Nemzeti dal*t.[333] Szegény munkáscsaládból származik, de pedagógus felesége szüleinek a felszabadulás előtt öt hold földje és korcsmája is volt.

Az igazgató megszerez egy Kunráth által gépelt szöveget, és azt átadja Nádas hadnagynak. Mivel azonban nem lehet tudni, hogy ezt otthon írta-e, az iskolai gépről, vagy gépekről is mintát kell venni. Áttanulmányozzák Kunráth és felesége útlevél anyagát is.

Kunráthról kiderül, hogy sógora Nagy M. Andor, a helyi ÁFÉSZ főkönyvelője – a Heves megyei Rendőr-főkapitányság III/III osztály adatai szerint – valamikor udvarolt a szovjet katonák által állítólag agyonlőtt Tőzsér D. Annának. Nosza, írásmintát szereznek be a gépéről. „Vereczkei” ügynöktől jelentést, jellemzést kérnek róla: Nagy M. és neje *„Nem rebellis, nem vallásos emberek, de nem is politizálnak.”*

Időközben az iskolaigazgató maga is gyanúsított lesz. „Balogh Imre”[334] titkos megbízott január 22-i jelentésében ugyanis őt – az eredeti levél szövege, fogalmazása, *„több apróbb részlete alapján”* – lehetséges elkövetőként nevezi meg, és reakciósnak minősíti. Ráadásul a szomszédságukban található Szlávikék tanyája, ahol a

tagosítások idején atrocitások történtek. (Az igazgató egyébként távoli rokona a szintén jászszentandrási, és szintén gyanúsított G. A.-nak. Róla a titkosszolgák azt feltételezik, hogy hasonlóan gondolkozik, mint apja, aki malommal és nagy földtulajdonnal rendelkezett, és a helyi Nyilaskeresztes Párt elnöke volt. A II. világháború idején állítólag elvbarátaival szökött katonákra vadászott.)

A megyei III/III-nál ezek után ellenőrzik az igazgató kitöltött valutaigénylő-, és útlevélkérő lapját, az ő és felesége levelezésére ellenőrzést rendelnek el. De ezzel nem érik be, meg akarják tudni a leánya új munkahelyi címét, hogy az ottani írógépekről is mintát szerezzenek. Január végén Török Sándor, százados, osztályvezető, és Kabai Mihály* őrnagy ezért látogatnak el az iskolába, ahol – jelentésük szerint – az igazgató és a neje is zavartan viselkedett, *„a szokásosnál idegesebbnek látszottak”*. Az igazgató *„Szokatlan örömmel fogadott, és rövidesen bizalmas beszélgetést kezdeményezett. ’Fontos közlendőm van részetekre’ – mondta. Kunráth Sándor 1981. január első napjaiban több kollégája jelenlétében a szilveszteri televíziós műsort erősen kritizálta, becsmérelte. Kunráth kijelentette, hogy ’megírta véleményét a televízióhoz’.”*

Az iratra néhány nap múlva a megyei III/III egyik vezetője kézírással ezt írja: *„Az MTV Objektum tartója felé intézkedtem, megkéreti a kérdéses levél soron kívüli beszerzését.”*

A tisztek március 12-i iskolai látogatáskor aztán az igazgató közli, hogy tévedett: Kunráth a rádiót kritizálta.

Írógépek és egy írógépszerelő

Nádas hadnagy Sipos művelődési ház igazgatótól tudja meg, hogy a községben Sós Sándor alkalmanként írógépek javításával foglalkozik. Október végén lopott írógépek felkutatásának meséjével fel is keresi otthonában a műszerészt, aki elmondja,

hogy már öt éve nem javít írógépeket, az ügyfeleire sem emlékszik. Megjegyzi, az elmúlt időben két helyi kisiparos akart tőle írógépet venni, az egyiküket Tőzsér D. Sándornak hívják (feltehetőleg rokona Tőzsér D. Annának.)

Néhány hét múlva a tiszt újra meglátogatja. Sós arról mesél, hogy élete során sok problémát okozott neki a származása, ezért nem vették fel például felsőfokú iskolába. Édesapja a felszabadulás előtt Jászszentandráson csendőr tiszthelyettes volt, anyai nagyapja testvére pedig a Horthy–hadseregben vezérőrnagyként szolgált. Az egykori katonatisztet 1956-ban ugyan beválasztották a forradalmi tanácsba,[335] de ott is annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a megmozdulások az európai erőviszonyok miatt értelmetlenek. Ezért 1956 utáni zaklatása nem volt jogos. Sós szerint a szülei, nagyszülei a felszabadulás óta bekövetkezett pozitív irányú változásokat elismerik. Mindezt azért mondta el magáról – állítja –, hogy a tiszt ne mástól tudja meg. Nádas hadnagynak azonban más a véleménye. Úgy véli Sós a különböző tényeket *„gyanakvásunk esetleges elaltatása céljából, vagy rokonai megvédése érdekében közölte.*

Sós még azt is közli, hogy 1978-ban vált el az első feleségétől, és a hosszú ideig tartó pereskedés során sok beadványt kellett elkészítenie, ezért jól megtanult írni a szüleitől örökölt régi típusú írógépén. Így még gyanúsabb. Írásmintája megszerzéséhez, az inkriminált levéllel való összehasonlítás céljából a titkosszolgák a jászberényi bíróságon átnézik válóperes ügye aktáit, emellett figyelni kezdik levelezését.

A hálózati személyek, és a társadalmi kapcsolatok „jóvoltából" gyűlnek a nevek, adatok a feltételezett írógép-tulajdonosokról. „Balogh Imre"[336] például kilenc, főleg jászapáti és jászszentandrási illetőt jelent fel, egy kivételével férfiakat. Mindannyian hatvannál idősebbek, és a régi rendszer „kiszolgálói", hívei. Akad közöttük egykori intéző, földbirtokos, három jegyző. Két személyt politikai

okok miatt ítéltek el, öt neve mellett szerepel a reakciós jelző. Két embert azt tesz gyanúsabbá, hogy rokonaik élnek Nyugaton.

Megvizsgálják a jászszentandrási iskola, a járás-tanyasi iskola, a községi tanács, kiskörei, békési intézmények gépeit, a Jászapáti és vidéke ÁFÉSZ 28 gépét. Az Állami Biztosító hevesi kirendeltségének gépeihez azzal az ürüggyel fér hozzá az operatív tiszt – a vezető-helyettest titoktartásra figyelmeztetve –, hogy az országban postai úton terjedő Szent Antal-lánc ügyében nyomoz. („*Másold le tíz példányban, és küldd tovább tíz embernek! Szerencse fog érni.”)* A budapesti Bajcsy- Zsilinszky kórházban fellelhető összes írógépet kipróbálják, mert az egyik gyanúba keveredett férfi Jászszentandrásról származott el, s ott 1956-ban *„ellenforradalmi tevékenységet”* fejtett ki: a helyi forradalmi tanácsban tevékenykedett.

A gépekről *„leplezett kutatások, operatív kombinációk útján”* vett írásmintákat Fehér István őrnagy és Szilák Jolán alezredes írásszakértők vetik egybe az eredeti levéllel.

Itt a vége, fuss el vele!

A két évig tartó nyomozás során a tisztek a látókörükbe került, *„minden lehetséges elkövetőként számításba vett egyént, megnyugtató ellenőrzésük elvégzése után”* kizárták. Végül nem maradt senki.

1981. március 26-án – a megyei rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettese jóváhagyásával – Török Sándor százados, osztályvezető és Nádas hadnagy aláírásával határozat születik a nyomozás végleges megszüntetéséről, a keletkezett dokumentumok irattárba helyezéséről. *„Értékelésünk szerint a bizalmas nyomozás további folytatása nem eredményezné az ellenséges levélíró felderítését elősegítő lényegi információk beszerzését, kilétének megállapítását. […] A bizalmas nyomozás […] tárgyát képező ellenséges névtelen levél írója újból nem jelentkezett,*

így a cselekménye társadalomra való veszélyessége csökkent. Arra vonatkozó információkat sem tudtunk beszerezni, hogy az elkövető valóban megyénk területén él-e.”

A belügyi nyelvészszakértő a nyomozás elején, 1979 áprilisában elkészített szakvéleményében kijelentette, hogy *„a fogalmazó onnan származhat, ahova írásában utal (Jászszentandrás vagy közvetlen környéke.)”* Ugyanakkor leszögezte: *„Nem állapítható meg egyértelműen az, hogy most vidéken él-e.”*

A levélíró nem véletlenül nem írta alá a nevét, és nem véletlenül adta fel a levelet Füzesabonyban. Az is lehet, hogy sohasem élt, sohasem járt Jászszentandráson, és az ott történetekről csak rokonaitól, barátaitól vagy ismerőseitől hallott.

Vagyis a nyomozás irányítói téves előfeltevésből indultak ki. Meg is lett az eredménye.

Egy pap „emlékiratai”

A Kádár-rendszer ideológiai ellenfelének, ellenségének tekintette az egyházakat, így azok ellenőrzése, megtörése, az ellenszegülő egyháziak üldözése a hatalom egyik elsőszámú prioritása volt. Az MSZMP Politikai Bizottsága 58 alkalommal tárgyalt egyházi kérdésekről. 1958 közepén két határozatban is rögzítette a vallás-, illetve egyházpolitika (de nevezhetnénk vallás-, és egyházüldözés) nagyrészt a rendszerváltásig változatlan elvi alapjait. Az Állami Egyházügyi Hivatal élén SZT-tiszt állt. A különböző területek között – arányaiban – az egyházi vonalon tevékenykedett a legtöbb hálózati személy, 1977-ben például 421 fő.

A III/III a papság soraiból – kompromittáló információk birtokában, fenyegetéssel, vagy egzisztenciális előnyök ígéretével – sokakat zsarolt be ügynöknek. Az egyházak – mindenekelőtt is a katolikus – vezetői közül is sokakat beszerveztek. A püspökök 64 százaléka, míg 1969 után az érsekek minimum 80 százaléka a hálózati személyek közül került ki.[337]

A Vatikán – keleti politikája jegyében – 1964. szeptember 15-i konkordátumában hazánkkal elvtelen kompromisszumot kötött: elfogadta a magyar állam előzetes jelölési – „kegyúri” – jogát. A „részleges megállapodás” értelmében a Pápai Magyar (Egyházi) Intézet vezetését a Magyar Püspöki Kar vette át, és az hamarosan a magyar hírszerzés előretolt bástyájává vált: az Intézet legalább hat rektora ügynök volt, akárcsak sok, felsőfokú teológiai tanulmányait végző hallgatója.[338]

A vallás visszaszorításán a Párt KB különböző osztályai, bizottságai, állami és társadalmi szervek fáradoztak, az ateista, antiklerikális propagandát az iskola, az újságok, könyvek, rádió-és televízióadások terjesztették. A diktatúra a kultúra, a magánélet, az

életmód területein (is) új normákat, értékeket és magatartásmintákat kívánt elterjeszteni. Ideológiai monopóliumra, az agyak átmosására, manipulálásra törekedett.

Pályakezdések

Vezér Béla katolikus papról hiányosak az információink. Élete, pályája néhány fontosabb eseményét, tényét a jelentéseiben mellékesen elejtett megjegyzéseiből, tartótisztjei jellemzéséből, és néhány jászszentandrási lakos véleményéből próbáljuk összerakni. Jelentései is nagyon sok mindent elárulnak a személyiségéről, jelleméről.

1923-ban született, 1943-ban érettségizett az egri ciszterci gimnáziumban. 1948-ban szentelték pappá. Plébánosi vizsgáját 1957-ben tette le, ekkor került Tiszagyendára.

1960. április 22-én szervezi be Varga László főhadnagy „Vereczkei Árpád" fedőnéven. (Ennek ellenére az ügynök és tartótisztje is y-nal írja a fedőnevet.) A 6-os karton szerint a beszervezés *„kompromittáló"* alapon történt.[339] Ez lehetett erkölcsi, gazdasági vagy politikai természetű. Elképzelhető, hogy Vezér Bélát az alkoholizmusa miatt zsarolták meg.

Az 1957-es plébánosi vizsgája „előzményeiről" sok évvel később mesél akkori tartótisztjének, Fodor Miklós* őrnagynak, akit leveleiben többször is *„Kedves Miklós Barátom!"*-nak szólít. A tartótiszt a következőket jegyzi le róla: *„A nappali időben fizikai munkát végzett, éjjel pedig tanult. Amikorra ki volt tűzve a vizsga ideje, elindult Egerbe. Útközben elfogyasztott egy deci pálinkát, majd beérve Egerbe öt korsó sört. Az italtól annyira beteg lett, hogy kórházba szállították. Az esetről az egyházmegye vezetője is tudomást szerzett, amelyért rosszallását fejezte ki. […] Később még egy esetben ittasodott le, melyről mi szereztünk tudomást. Erről azonban a püspöknek nincs tudomása."*

Néha a tartótiszt maga is tanúja „Vereczkei" italozásának, aki

egyszer azzal az ürüggyel távozik a konspirált lakásból, hogy a plébániára kell sietnie. A tartótiszt követi, *„[…] megállapítottam, hogy nem a jelzett helyre ment, hanem az italboltba.”*

„Vereczkei” Tiszagyendán – ahol egy évtizedet tölt el – nem érzi jól magát. 1967 nyarán a falubeli református papnak panaszkodik: *„[…] én már nagyon sok helyen voltam, de ilyen néppel még nem találkoztam.”*

Fodor őrnagy 1967. november végi jelentése szerint az ügynök kéri az egyházmegye vezetőjétől, hogy helyezzék át Jászberénybe a megüresedett helyre. *„Mivel már áthelyezése más plébániára rég meg van ígérve, feltehető, hogy kérésének eleget fognak tenni.”*

Mégsem így történik, noha az áthelyezés ügyében a tartótiszt és a III/III is segít. *„Intézkedést tettünk és amennyiben Jászberénybe való áthelyezését nem tudjuk elintézni, annak a helyére megy, aki a Jászberény II-es plébániát megkapja. Valószínű, hogy jászszentandrási rk. plébániára kerül. […] Az ügynök Jászszentandrásra való áthelyezését nem valami szívesen fogadta, mivel elmondása szerint korábban* [1949-ben néhány hónapig – G. A.] *mint káplán volt ott és olyan dolgokkal gyanúsították, amely nem felelt meg a valóságnak. […] az áthelyezés december utolján meglesz.”*

1968. január elején foglalja el az új helyét.[340] *Néhány héttel később, „[…] az áthelyezés kapcsán már megnyugodott. Úgy érzi, hogy anyagilag meg fogja találni a számítását.”*

Fél évvel később sok elfoglaltságára panaszkodik *„Legutolsó találkozás óta, sajnos nagyon le voltam foglalva, mivel harangozóm is meghalt és sok volt a halott is. Nagyon szűkre van szabva mozgási lehetőségem, mert nagyon sok a munka. Itt mindig két pap volt, kivéve az utolsó két esztendőt. Ez ugyan sok erőfeszítést kíván és nagyon sok piszok maradt rám, amit helyre kell hozni. […] nagyon sok a beteg és a halott. […] a sokévi átlag halottakból kb. 40 szokott lenni, ami a lélekszámnak is megfelel, és ma már a 41. volt soron.*

Persze a beteglátogatások száma is nagyon magas, kb. 80 […] ehhez járul még bizonyos adminisztrációs munka és egyébb [sic!] *még örökségből fakadó munka, ami néha testi, néha szellemi.”*

„Vereczkei” 1960-től 1967 elejéig tartó ügynöki munkásságának nincsenek meg a dokumentumai, vagy legalábbis ezeket nem adták át a levéltárnak. 1967 januárjában nyitják a II. kötetet, amelyben 170 jelentés található, 14 kivételével mind jászszentandrási működése alatt születtek.

A mesterség nehézségei és szépségei

„Vereczkei”-t 1968 októberéig Fodor őrnagy tartja, őt váltja fel Sollich Endre* főhadnagy. Jászapátiban találkoznak, egy ideig a „Tölgyesi” fedőnevű konspirált lakásban, amely a jelekből ítélve a helyi tanács valamilyen helyisége. Tartótiszt és ügynöke gyakran nem tudja használni a lakást, hol azért, mert ott *„nagytakarítás, a választási berendezések lebontása, valamint a megtörtént választással kapcsolatos értékelés volt”*, máskor a tanács tart itt kibővített ülést. Akad olyan alkalom is, amikor tataroznak, esetleg takarítanak, vagy pedig *„illetéktelen személyek tartózkodnak”* a lakásban. 1972 áprilisától az új helyszín a „Napsugár” fedőnevű lakás.

Egy 1972. februári tartótiszti értékelés szerint „Vereczkei” jelentéseiből, szóbeli közléseiből *„látható az igyekezete, törekvése a kapott feladatok megoldására, annak ellenére nem sikerül jelentősebb adatokhoz jutni.”* A tartótiszt még mentegeti őt: *„A célszemélyekkel való alkalmi találkozások nem teszik lehetővé elmélyültebb beszélgetés lefolytatását, bizalmas légkör kialakítását.”*

Érdekes módon – feltehetőleg azért, mert hoz operatív szempontból fontos információkat, jelzéseket is – a hálózati személyek ranglétráján előrelép: 1973 júniusától ügynökből titkos megbízott lesz. Az „előléptetés” ellenére munkáját a későbbiekben is sok kritika éri. 1974–1975-ben hasonló megjegyzéseket fűz

jelentéseihez a tartótisztje. Áprilisban: *„[…] az utóbbi alkalmakkor sokszor fáradtságot, kedvetlenséget észleltem nála.”* Júliusban: *„A hálózat kissé fásultan, fáradtan végzi az op. munkát, sikertelenség esetén nem próbálkozik a személyek újbóli felkeresésével, adatszerzéssel.”* Szeptemberben: *„Problémái miatt nem tud folyamatos kapcsolatot tartani paptársaival, így a célszemélyekkel sem, csak akkor keresi meg őket, ha valami fontos elintéznivalója, feladatával kapcsolatos tennivalója van.”*

1975 januárjában: *„A hálózat törekszik a feladatok megoldására, általában a kapcsolatok kiépítésére. Ennek ellenére paptársai közül kevesen és csak felszínesen tartanak vele kapcsolatot. Ennek okát a hálózat közepes, vagy esetenként alacsonyabb teológiai felkészültségében kell keresni.”*

Néhány hónappal később a helyzet változatlan: *„A hálózat a konkrét eligazítás ellenére sem tudja végrehajtani a kapott feladatot, részben az objektív körülmények, másrészt bátortalansága, ötlettelensége miatt. Segítőkészségéről tesz bizonyosságot, ugyanakkor törekszik papi körökben információszerzésre, felfigyel olyan dolgokra, amik korábban feladatként szerepeltek.”*

„Vereczkei” nyilván belefárad abba, hogy tartótisztje folyamatosan bombázza feladatokkal: három-négyhetente legalább két-három személyről is kell(ene) adatokat, információkat gyűjtenie. Ehhez – a fő feladat, a paptársak leinformálása, becserkészése érdekében – sokat kell utaznia, találkozókat szervezni, vendégségbe járni, vendégeket hívni, különböző egyházi eseményeken részt venni. Ő pedig, amikor jellemeznie kell jászsági papokat, hárommondatos önjellemzésében azt tartja fontosnak elmondani magáról, hogy *„Otthonülő […]”* (Az önjellemzés egyik mondata anonimizálva van.)

„Vereczkei” számára a besúgói munka a főállásánál gyakran több elfoglaltsággal jár. A feladatok elvégzése, az előkészületek, a szervezés, a szerencsés esetben sikeres végrehajtás sok időt,

energiát, figyelmet felemészt. Állandóan konspirálni, figyelni, fülelni, kérdezősködni kell, résen lenni, meg kell felelni a tartótisztjének, a politikai rendőrség elvárásainak, követelményeinek. Mindez folyamatos stresszt válthat ki belőle. *(„Bocsánatot kérek, hogy a sorok kissé elmozdultak, de már kétszer zavartak meg, és ki kellett vennem a papírt a gépből”* – 1979. május)

„Vereczkei” nemcsak figyel, de őt is figyelik, ellenőrzik. A tartótisztje lekádereztei más pap-ügynökökkel, mint, ahogy neki is kell jelentenie beszervezett egyházi személyekről is. Tartótisztje megjegyzéseiből arra is rá kell jönnie, hogy ugyanarról a személyről, eseményről gyakran más is jelent, tehát nem állíthat, írhat akármit. Azt is tapasztalhatja, hogy paptársai is tudnak a soraikban jelenlevő besúgókról. Egy beszélgetés során Bogyó György volt jezsuita szerzetes, egercsehi plébános például megjegyzi neki, hogy *„közöttünk vannak rendőrségi emberek, és mindent átadnak a nyomozóknak”*, mire Vizi István volt egri hittantanár azt mondja: *„régen voltak a békepapok, most pedig vannak BM papok.”*

„Vereczkei” jelentéseinek szembetűnő sajátossága, hogy állításai, információi gyakran másodlagos forrásokon, adott esetben nem elfogulatlan és főleg nem is jól értesült személyek vélelmein, feltevésein, pletykán, szóbeszéden alapulnak. (Ez „Vereczkei” hivatkozásaiból – *állítólag, azt beszélik, azt hallottam, többek véleménye szerint, úgy tudom* stb. – is kiderül.)

Erre a problémára (1977 augusztusában) tartótisztje fel is hívja „Vereczkei” figyelmét: *„A hálózattal közöltem, hogy a feladatban megjelölt célszemélytől információt közvetlen beszélgetés során szerezzen, közbeiktatott személy útján szerzett adatnak kisebb a jelentősége.”*

„Vereczkei” általában elég előítéletesen közelít a célszemélyekhez, sarkosan fogalmaz. Értékel, ítélkezik. Jellemzéseit gyakran irigység, indulat fűti, színezi. Időnkénti

rosszindulatára jó példa egy jászszentandrási pünkösdista fiatalasszonyról adott, részben anonimizált jelentése: *„Vallási téren szélsőséges […] teljesen komolytalan, gerinctelen valaki. […] Munkáját olyan könnyelműen végzi, mint az egész egyénisége. […] Egy senki szélhámos, akit szégyell az apja is.”*

Még kollégáival sem elnéző. Nem sokkal Tiszagyendáról távozva például epésen jellemzi az általa állítólag tisztelt református kollégáját. A pap szerinte korához képest öregnek néz ki, mostani, második felesége pedig *„sokkal intelligensebb, mint ő, bár kevesebb az iskolája.”* A lakásban nagy a rendetlenség, szanaszét akták, kávéscsészék, sörösüvegek hevernek. A kolléga édes italt iszogat – őt is kínálgatja –, és pénzt kér tőle kölcsön. A jelentésben két helyen is több sor anonimizálva van. „Vereczkei” tiszagyendai plébános utódjáról sincs jó véleménnyel. *„Nagyon pénzéhes. […] Nem törődik semmivel, csak összecsapja a dolgokat. […] Már botrány, amit csinál.”*

A fejezetben idézett, számtalan értékelés között összesen csak három személyről – két falubeliről, illetve egy papról – nyilatkozik pozitívan.

„Vereczkei” sok ügynöktársával ellentétben szinte sohasem próbálja mentegetni, magyarázni besúgottjai (a hatalom szemében veszélyesnek tűnő) tetteit, kijelentéseit. Mások be- (és el)árulásától nem tartják vissza erkölcsi aggályok, kételyek, gátlások. Bevallása szerint is szeret beszélni, most pedig egy más közegben, terepen is „hallathatja a hangját”. Élvezi a pletykálkodást, árulkodást, a jelentésírást és nem utolsósorban a jelentésírással járó titkos hatalmat.

Magánbűnök, közerkölcsök

Jászszentandrás és lakói megfigyelésére, ellenőrzésére a politikai rendőrségnek ugyan megvannak a saját emberei – öt ügynök, illetve a hivatalos és társadalmi kapcsolatok –, de azért

„Vereczkei”-t is igénybe veszik e célból.

Már nem sokkal Jászszentandrásra kerülése után azt az utasítást kapja a tartótisztjétől, hogy *„számoljon be, hogy kik azok a személyek, akik operatív szempontból érdekesek.”*

És ő be is számol.

Jól tudja, hogy a hatalom szemében különösen a Horthy-rendszer „kiszolgálói” és az ’56-osok gyanúsak. *„B[…] régi jászszentandrási lakos. A háború előtt csendőr volt és csak a háború után lett bányász, ahonnan aztán később nyugdíjba is ment. Nagyon iszákos ember, aki kisebb munkákat vállal a faluban, mert az asszony elszedi tőle utolsó fillérig a pénzt (nyugdíjat).”* A jelentésrészletet a tartótiszt továbbítja a megyei Rendőr-főkapitányság III. Osztályára.

Az *„ellenforradalmi időkben”* „Vereczkei” szerint a vezető Pintér Aladár egykori „horthysta” tábornok volt. *„Nála rögtön jelentkeztek a volt csendőrök ’szolgálattételre’, így többek között Virág Ferenc is, aki olyan szárnysegéd-féle szerepet szeretett volna betölteni.”* A leghangosabbnak a társaságban Z. L. számított, az egyik falubelit akasztással fenyegette. „Vereczkei” alaposan leszedi róla a keresztvizet. *„Dolgozni nem szeret. Most sincs állandó munkahelye. Legtöbbször csavarog. Télen Pesten, nyáron itthon. Állítólag Pesten valami bérházban fűtő vagy szénlapátoló, hiszen vizsgája a fűtésre nincs. Most is itthon lézeng. 1-2 napot dolgozik, és aztán lóg is egyet. […] Nagy kártyás. Állítólag hamisan játszik. […] A családjával sehogy se van, mert arra hivatkozva, hogy az asszony bolond, nem hagy otthon egy fillért sem. […] így az asszony a szomszédoktól kér kölcsön […] Mindenki csavargónak tartja. Állítólag most már iszik is. […] Nagyhangú, mindenkivel bizalmaskodni szerető ember, aki mindenkit kihasznál.”*

„Vereczkei” még egy eminens ex-„ellenforradalmárt” talál. L. J.-nek ’56-ban *„nagy melle”* (mellénye) volt. *„sőt valami névsort is összeállított a barátaival, hogy kiket kell kivégezni. […] Nem vagyok*

ellensége a családnak, és nem akarok senkinek sem ártani, csak azt írtam le, amit beszélnek.” A nem-ártás jegyében még azt is közli, hogy L. J. gyereke néhány éve súlyos, vagy halálos végű balesetet okozott. Az ügy következmények nélkül lezárult, L. J. pedig azt hangoztatta, hogy *„sok pénzébe került, de sikerült a dolgot elsimítani, néhány személyt ’zsebrevágni.’”* „Vereczkei” ennyivel nem éri be, még azt is elárulja L. J.-ről, hogy a házában titkos *„vágóhídat”* (húsvágót) üzemeltet. *„Mesteri építési munka”,* amit csak hárman-négyen ismernek – köztük ő is.

Udvarhelyi Lajos figyelő-dossziés volt csendőrről hősünknek kivételesen nincs egy rossz szava sem. *„Az ellenforradalom alatt épp le volt valamiért zárva.*[341] *[...] Nagyon csendes és rendes ember. Nem igen jár sehova. Szorgalmas, munkájában nem igen barátkozik senkivel.”*

1968 májusában arra utasítja a tartótisztje, hogy készítsen részletes jelentést *„a községben élő pedagógusok magatartásáról, tevékenységükről és visszaéléseikről.”* „Vereczkei” az év folyamán négyszer is visszatér a témára. Első jelentésében bevallja, hogy a tantestülettel nem nagyon akar kapcsolatot kiépíteni, mert amikor Jászszentandrásra került, az egyik nyugdíjas pedagógusnő óvta ettől, mondván, *„ha a tantestület a kezébe vesz, végem. Ezek csak lezüllesztik az embereket.”* „Vereczkei” úgy véli, hogy a faluban általában *„a tanítók nagyon szeretnek mulatni és főleg inni.”* (A jelentésben ezután 3-4 anonimizált sor következik.)

„Vereczkei” szerint neki több szülő is arra panaszkodott, hogy a tanítók egy része nagyon kihasználja őket. *„Többek között voltak ilyen hírek, hogy mindent el lehet intézni egy-két pár csirkével. Akár gimnáziumi felvétel, akár jó bizonyítvány legyen az. Ezt nem akartam hinni, de sajnos igazolódik lassan, mert azok a szülők, akiknek gyermekei jó bizonyítvánnyal mennek akár Apátira, akár másfelé iskolára, sokat panaszkodnak, hogy nem megy a gyereknek az iskola.”* Jellemző az iskolai szellemre, hogy *„[...] az idei*

osztályfőnök kijelentette, hogy neki perzsaszőnyeg kell.” Egyébként a járási iskola igazgatója *„szintén szereti a potyát.”*

„Vereczkei”-t állítólag arra is figyelmeztették a jóakarói, hogy vigyázzon az iskolaigazgatóval is. Két – részben anonimizált – jelentésben is beszámol anyagiasságáról, *„aminek nem lenne szabad előfordulnia egy Marxista egyetemet végzett igazgatónál.”* Azt beszélik róla – állítja –, hogy a feleségével nagylábon élnek, és *„azt nem lehet csak a fizetésből fedezni.”* Apósa révén egyébként *„kulák befolyás alatt áll”*. A jelentések eredményeképpen a tartótiszt az igazgató *„ügyében felmerült problémákat”* hivatalos és társadalmi kapcsolatokon keresztül ellenőrizteti.

Még egyet üt a tantestületen, amikor *a „pedagógusvonal kérésére”* László Sándor pedagógus-szakfelügyelőt kell lekádereznie. Az illető *„komoly férfi […] tanítási módja tetszik a gyerekeknek is és a felnőtteknek is. […] Általában zárkózottnak tartják”*, nem jár társaságba. *„Akkor sem menne az itteni társaságba, ha ráérne.”*

Kötelező feladat lehet – és tartalmában inkább az elvárásoknak, mintsem a valóságnak felel meg – néhány hangulatjelentése. Brezsnyev halála – jelenti 1982 novemberében – *„[…] nagyobb visszhangot kellett a falusiak körében. Általános volt a hangulat, hogy kár érte, mert ki tudja mi lesz utána. Utódja fogja-e vinni az ő vonalát, vagy beugrik valami politikai bonyodalomba. Itt emlegették azt is, hogy nekünk is addig jó, míg Kádár van az élen, mert utána biztos nem lesz ilyen a helyzetünk.”* Az 1984-es áremelések szinte örömmel töltik el: *„[…] szinte azt mondhatnám, hogy az emberek kedvezően lepődtek meg, mert sokkal nagyobb arányú áremelésre számítottak, sőt szélesebb körűre.”*

A megbízások mellett „Vereczkei” öntevékenyen is sok jelentésben foglalkozik kisebb-nagyobb terjedelemben Jászszentandrás életével és lakóival.

A pedagógusokhoz hasonlóan a helyi rendőröket is

iszákosságuk miatt marasztalja el. (Saját alkoholizmusáról elfeledkezik.) 1983 elején amiatt fakad ki, hogy amikor a rendőrök a faluba kerülnek *„nagyon rendes és komoly emberek, azután egy-két év után mind inni kezd. […] itt bizony mindenkit úgy fognak meg, hogy itatják, és ha elfogadja, akkor el is veszett.”*

„Vereczkei”-t különösen érdeklik a vélt vagy tényleges botrányok, gazdasági visszaélések. 1970. augusztusában arról ír, hogy *„A tsz-ben folyik a tisztogatás és számonkérés. Az új elnök nagyon sok szabálytalanságra jött rá. Pl. felfedezte, hogy a párttitkárnak úgy építettek egy melléképületet, ami egy kisebb családnak is megfelelne, hogy sem az anyagot, sem a munkadíjat nem fizette ki. Úgy látszik, ez volt a hallgatás díja. Egyébként most volt a […] főkönyvelő fegyelmije és amint még hallottam 62 ember kerül a fegyelmi bizottság elé.”*

1973 júliusában „Helyi hírek” alcím alatt többek között arról számol be, hogy a helyi ÁFÉSZ-nél *„az ügyvezető, részlegvezető és az ABC áruház vezető, sőt a többi üzemág vezetői is összejátszanak. Az egyik közülük éppen most építi a második házát azon a címen, hogy eladott egy viskót.” A „lényege a dolognak*” azonban az, hogy a vezetők közül valaki öngyilkos lett *„és állítólag hagyott búcsúlevelet, melyben a hírek szerint fel volt sorolva minden hamis nyugta*.” „Vereczkei” amiatt is fel van háborodva, hogy míg a jászapáti és a helyi rendőr a legkisebb hibáért is büntet, addig a két nagy helyi lopásnak még mindig nincsenek meg a tettesei.

„Vereczkei”-t a mindent átható korrupció is foglalkoztatja. *„[…] a megyei népi ellenőrzési bizottság nézzen már egyszer körül erre is, mert mindenfelé visszaélést hallok. Szenet borravalóért, fűrészport szintén, ruhát szintén, élelmet is csak a rangosok. […] Tehát, ha valamit akarsz, fizesd meg – ez a rend.”*

„[…] a postás néha három napot is késik. Van levél, amit bontva kapok.” Jászszentandráson *„minden drágább, mint Hevesen: még akkor is megéri Hevesről hozatni, ha fuvart fizetnek.”*

„Vereczkei” jelentéseinek ilyen és hasonló, Jászszentandrásra vonatkozó részeit a tartótiszt gyakran egész egyszerűen áthúzza: ezek számára érdektelenek, ezekkel nem kell foglalkoznia, nem igényelnek intézkedést. („Vereczkei”-nek egyébként már tiszagyendai működése idején „meg lett mondva”, hogy ne ártsa magát helyi ügyekbe. *„A helyi rendőri megbízottra sokan panaszkodnak, hogy kötekedő, durva ember. Többek között egy alkalommal állítólag a kocsmában be is rúgott és kötekedni kezdett.”* – írta 1967 novemberében. Mire a tartótisztje: *„figyelmét felhívtam, hogy jövőben ilyenről nem kell jelentést tenni.”)*

A magánszorgalomból adott, nem politikai tartalmú jelentések következmények nélkül maradnak. Egy kivétellel. „Vereczkei” egy orvosról két jelentést is ír, az egyikben kb. fél oldal, a másikban 4-5 sor van anonimizálva. Azt állítja, hogy az orvos ügyes, de rettenetesen anyagias. Azzal is vádolja, hogy pénzért ír ki betegállományba.

A harangozónő szerint *„tiltott műtéteket is végez, a hírek szerint 500 ft-ért.”* Egy alkalommal látott egy barna kabátos asszonyt az orvos és asszisztensnője társaságában: *„a lábán ment be beszélgetve, nevetgélve”* a rendelőbe. Egy idő múlva ugyanezt az asszonyt látta, amint az orvos és asszisztensnője kifelé támogatják a kocsijukba. A harangozónő úgy gondolja, hogy *„biztos abortus volt.”* A tartótiszt azt a következtetést vonja le, hogy „Vereczkei” a harangozónővel mondatja ki, amit maga tudott meg. *„Konkrétan is tud valamit a körülményekről. […] Az adatot gyónás során közölhették vele.”* A jelentést a tartótiszt az *„ideológiai vonalnak”* továbbítja.

Zárójelben: a gyónási titokról

„Vereckeyről” csak feltételezhetjük tartótisztje értékelése alapján, hogy elárulta a gyónási titkot. Van olyan pap, akiről azonban egészen biztosan tudjuk ezt. Csak két példát említenék.

A „Nagy György”[342] fedőnevű káplán 1961. április 19-i jelentésében arról számol be, hogy rendszeresen gyóntatja Horvát Józsefnét, aki *„elmondotta, hogy […] egyházi szempontból foglalkozik leányokkal és fiatal asszonyokkal.”* Tartótisztje azt az utasítást adja neki, hogy *„Továbbra is gyóntassa Horváthnét és igyekezzen megállapítani, hogy milyen jellegű leánycsoportokkal foglalkozik és milyen céllal. Rendszeresen gyóntassa ortodox magatartás szerint és ezen keresztül fokozatosan szedje ki Horváthné minden titkát. […] A látszatra helyezkedő, de jobboldali érzelmű pap szerepét alakítsa. Intse óvatosságra Horváthnét.”*[343] „Nagy Györgynek”-nek azért kell pestlőrinci és Wekerle-telepi papokról jelentenie, mert a tartótiszt szerint a *„hívek ellátása”* mindkét helyen *„reakciós irányban történik […] az egyházi tevékenység ellenséges irányú”*. Lőrincen *„egy politikai társaság”*, Wekerle telepen pedig *„két szalézi szerzetes működött és működik még ma is”*

1962. augusztus elején a „Szirmai Béla”[344] fedőnevű pap jelentésének tartótiszti kiegészítésében ez áll: *„Az ügynök szóban elmondta a következőket.* [Ezután 5-6 anonimizált sor következik.] *gyónás során megtudott kompromittáló adatai az operatív munka szempontjából is érdekesek.”*[345] „Szirmai” egyébként fontos szerepet játszott az „államellenes szervezkedés” vádjával 12 évre ítélt Tabódy István,[346] és társai leleplezésében is.

Papokról

„Vereczkei” *„foglalkoztatási vonala”* – 6-os kartonja szerint – az *„egri egyházmegye”*. Az a feladata, hogy az egri főegyházmegyében szolgálatot teljesítő plébánosok, káplánok, egyházi feljebbvalók magatartásáról, volt szerzetesek megjegyzéseiről, a rendszer iránti lojalitásukról, vagy ellenséges beállítottságukról, egyházi ügyekről, kerületi esperesi gyűlésekről információt adjon. Arról, hogy ki kinek mit mondott, milyen az egyházi hierarchián belül a helye,

szerepe, hogy elfogadja-e a kormány egyházpolitikáját, vagy lázad ellene. Hogy gondolatban, magatartásában, vagy esetleg cselekedetben nem lépte-e át a hatalom által számára kijelölt szűk mozgásteret.

A megrendelők és megbízottaik rendkívül kisszerű, undorító munkát végeznek, akár egy bulvárlap újságírói. Van azonban egy igen lényeges különbség: esetükben bizonyos információk egyesek számára súlyos egzisztenciális vagy jogi következményekkel járhatnak.

„Vereczkei" néhány kivételt leszámítva mindegyik jelentésében foglalkozik egyházi személyekkel – összesen mintegy nyolcvannal –, legtöbbjükkel sokszor. A rengeteg adat, információ között sok igazi gyúanyag lehet, ezt jelzi, hogy „Vereczkei" jelentéseiben nagyon sok a néhány sorostól az egész oldalig terjedő anonimizált rész.

Jelentései között az ártalmatlanabbak közé tartoznak az úgynevezett hangulatjelentései, amelyekben paptársai véleményét szondázza egy-egy fontos politikai, vagy egyházügyi kérdéssel kapcsolatban. 1975 áprilisában az MSZMP kongresszusa után például azt tudakolja Földes Menyhért helyettes esperestől – aki plébános elődje volt Jászszentandráson –, hogy olvasta, vagy hallotta-e Kádár kongresszusi beszédét, és mi a véleménye a kongresszus irányelveiről. Kiss Lajos plébánostól is ugyanezt kérdezi. *„Erre azt válaszolta, hogy sajnos, itt már ez nem okoz gondot, mert nincs gyerek a templomban és hittanra sem járnak."* A tartótiszti értékelés szerint Kisst *„szélsőséges nézetei miatt"* ellenőrizték. „Vereczkei" feladata, hogy folyamatosan tartson vele kapcsolatot. *„Hívja meg egyházi szereplésre, ismerje meg Kiss más területen élő kapcsolatait, adjon körülményeiről jelentést."*

Az egyházi személyek közül egyesek különösen érdeklik a politikai rendőrséget, róluk „Vereczkei"-nek alaposan és gyakran, éveken át kell jelentenie. Ezeket a személyeket igyekszik

„bekeríteni”, rendszeresen felkeresi őket, barátkozik velük, igyekszik a bizalmukba férkőzni. A célszemélyek között akad néhány, figyelődossziés, *„ellenséges személy”* is. Ilyen például az egy ideig rendőri felügyelet alatt is álló Kovács Sándor Kamill, jászberényi volt szerzetes. Ő „Vereczkei” jelentéseinek egyik főszereplője. Még olyan apróságokat is meg kell tőle tudnia, hogy a tőle kapott üdvözlőlapot miért úgy írta alá, hogy *„remete”*.

1973 decemberében „Vereczkei” meghívja magához vendégségbe, hogy hosszan és alaposan kifaggathassa. *„A találkozást úgy sikerült létre hozni, hogy egy pár csirkét ígértem neki. Ezt azért is tettem, hogy ismerem jó étvágyát és azt is, hogy az ő nyugdíja nem olyan nagy. […] amit egy reggelire és egész délelőtt majd […] ebédkor megevett, az legalább két személynek kétnapi ennivalója.”* „Vereczkei” kimerítően jellemzi Kovácsot, akit életművésznek tart, *„villámhárító a házigazda fején, mert kellemessé teszi az ebéd és utána következő emésztés idejét.”* Megérte, hogy „Vereczkei” annyi pénzt és időt fordított a kihallgatással felérő találkozóra, mert tartótisztje elégedett az eredménnyel. A *„hosszú, és nyugodt légkörű beszélgetést”* a *„hálózat irányította, érintették mindazokat a kérdéseket, amelyeken keresztül megismerhető a célszemély emberi és politikai arculata, cselekedeteinek indítéka. […] A hálózat jelentése értékes, mutatja Kovács Kamill beállítottságát, mozgását. Rámutat arra is, hogy Kovács nagyarányú tömegkapcsolatokkal rendelkezik, főként az egyszerű emberek között, a kapcsolatok kialakításához felhasználja simulékonyságát, nem egyszer arcátlanságig menő követelőzését. Mindezek ismeretében indokolt Kovács további ellenőrzése, mozgási területének, kapcsolatainak ismerete.”*

A szintén figyelő-dossziés Domán Ferenc[347] jászapáti káplánról 1976 februárjában „Vereczkei” nem is személyes találkozás alapján jelent. Tartótisztje értékelése szerint *„közvetett úton szerzett adatokat. […] Főként Domán jelleméről, szervezési, fiatalokkal*

foglalkozási elvéről keletkezett információ, ami hozzásegít bennünket Domán alaposabb megismeréséhez, ellenőrzéséhez. […] Figyelmet érdemel Domán hitvallásának az a része, amikor a hivatalos irányvonallal szembeni fellépésről beszél. Feltehetően másoknak – fiatal pap társai, tanulók – is hasonlóan nyilatkozik a témáról, ez a magatartás veszélyes a társadalom belső rendje szempontjából.”

Van olyan ember – például V. L. káplán – akire „Vereczkei” hívja fel a titkosszolgák figyelmét. Eredményesen, mert ezután gyakran kell róla jelentenie. Az információkat pedig – a tartótiszt szerint – operatív úton fel akarják használni a káplán *„személye iránti bizalom megingatására.”* „Vereczkei”-t utasítják, hogy információszerzés céljából használja fel Bánki Vilmos esperes V. L. iránti *„ellenszenvét, indulatát.”* 1969 októberében „Vereczkei” azt írja, egy nyilván V. L. szexuális orientációját tudakoló kérdésre, hogy *„A gyerekekhez kedves, de nem vettem észre nála szexuális vonzódást.”* A III/III azonban nem adja fel, és 1972 májusában egy tragikus eset kapcsán – egy hittanra járó fiú öngyilkosságot követ el – újra próbálkozik. Utasítják „Vereczkei”-t, hogy derítse ki, volt-e V. L.-nek a fiúval *„közelebbi kapcsolata.”*

Ebből a példából is nyilvánvaló, hogy a III/III gyűjteti a hálózati személyekkel a mások megzsarolására, beszervezésére alkalmas vagy legalábbis azt elősegítő információkat. Sollich Endre – ekkor már százados – 1971 májusában amiatt sajnálkozik, hogy Árki Kornél jászapáti kántor *„intimebb dolgait […] ügynöknek nem sikerült megtudni, többszöri próbálkozás ellenére sem.”*

Juhász Mihály plébánost „Vereczkei” azzal árulja be, hogy 1966-ban csak azért ment ki Csehszlovákiába, hogy ott találkozzon az öccsével, aki Bécs mellett egy kis faluban pap. Kint tartózkodása idején Juhász több helyen is tartott előadást. *(„Operatív szempontból értékes jelzés. […] intézkedést teszünk Juhásznak ügynöki úton és társadalmi kapcsolaton keresztül történő*

ellenőrzésére.”) S. F. kanonok a Jugoszláviában kiadott *Képes Biblia* példányaival üzletel. T. L. plébános állítólag a temetőből olyan sírköveket is eladott, *„amelyeknek az ideje még nem járt le, és ezért a nép rettenetesen ellene fordult.”* *„Vereczkei” „tartalmas jelentésben”* ad számot arról, hogy B. J. plébános együtt él egy volt szerzetesnővel, akinek a testvére pap. (A politikai rendőrség az utóbbi két személlyel, *„mint elhárítási kategóriákkal”* foglalkozik.)

A politikai rendőrséget hatványozottan érdeklik a pályakezdő papok, nyilván azért, mert róluk még kevés információjuk van.

Fontos, szinte központi téma a hittan oktatás, általában a papok fiatalokkal való kapcsolata. 1975 júliusában „Vereczkei” a kerületi esperesi gyűlésről azt jelenti, hogy *„a fő téma a hitoktatás volt. […] Tóth József jászkiséri apát […] azt fejtegette, hogy egyre kevesebb gyerek jár hittanra. Mit lehetne tenni? Először úgy gondolta, hogy majd levelekben elhívja őket, vagy pedig egy-egy óra anyagát elküldi. Sebestyén Berci (Jánoshida) felhívta figyelmét, hogy nem ajánlja, mert, ha öt példánynál többet ír, akkor már sajtótörvénybe ütközik.”*

„Vereczkei” hasonló témájú, néhány hónappal későbbi tudósítását így értékeli a tartótiszt: *„Hitoktatással kapcsolatos általános kifogása az a papoknak, hogy tanácsi dolgozó ellenőrizteti a templomi hitoktatást. Ezt az információt tájékoztatásra felhasználjuk a BM. III/III-1 Oszt. felé.”*

Az egyházak az ifjúsággal – egy minisztertanácsi határozat előírásainak megfelelően – *„kizárólag az iskolai hitoktatás keretében […] valamint elsőáldozás, bérmálás és konfirmáció keretben foglalkozhatnak. Az ifjúsággal való minden más (sport, vetítés, énekkar, iskolán kívüli hittan, stb.) foglalkozás megengedhetetlen.”*[348]

Nagy fogás lehet ezért a politikai rendőrségnek, amikor „Vereczkei”-től és nyilván más hálózati személyektől, társadalmi és hivatalos kapcsolatoktól azt a tájékoztatást kapják, hogy Faragó Sándor jászberényi káplán 1983. augusztus 12–14 között –

„Jézusnak szüksége van rád” mottóval – gazdag programot kínáló, Szentévi Ifjúsági Zarándoklatot rendez a jászberényi főtemplomban. Kéri a fiatalokat, hogy hozzanak magukkal hálózsákot, gumimatracot, élelmet, sátrat. A jelzésről „Vereczkei” tartótisztje tájékoztatja a BM III/III-1-a alosztályt, az Állami Egyházügyi Hivatal megyei titkárát és a jászberényi párt-és állami vezetőket. A program megvalósítását operatív úton megakadályozzák.

Kádár László,[349] egri érsek (1978–1986) – miután tájékoztatják őt az Ifjúsági Zarándoklat tervéről – „azt az utasítást adta, hogy Faragó vonja vissza azonnal a levelének tartalmát, vagyis a fiatalság gyülekezését mondja le.”

Kádár 1961-től jelent a III/III-nak „Németh László” és „Noggel” fedőnéven. (Eleinte semleges jelentéseket ad, 1964-től azonban már tartói megelégedésére dolgozik. 1965-ös nyugati útjáról például 85 oldalas jelentésben számol be. 1966-tól Egerben érseki jegyző és másodtitkár. 1968 és 1970 között Párizsban tanul az Institut Catholique-on, miközben beépül Roger Echegaray – Párizs segédpüspöke – mellé. 1972 márciusától veszprémi segédpüspök, 1974 februárjától veszprémi apostoli kormányzó, 1975-től veszprémi megyés püspök.)[350]

A 25. év

1983 végén „Vereczkei”-t arra utasítják, hogy elemezze, értékelje *„papi szemmel”* Cserháti József püspöknek a *Kritika* című folyóiratban megjelent interjúját. Néhány oldalas házi feladata – amelyben reális helyzetképet rajzol egyháza helyzetéről, problémáiról – indirekten csalódottságát, keserűségét is tükrözi papi hivatásával, az adott politikai viszonyok között megtehető erőfeszítései hasznával, hatásával kapcsolatban. „Vereczkei” úgy véli, hogy *„jóformán a nyugdíjasok vallása lettünk.”* A fiatal és középkorú generáció *„kiesett a kezünkből.”* Az embereket *„elkapta*

a nagyzási mánia és az ehhez kapcsolódó szerzési vágy. […] A jövedelem utáni hajszában nincs idejük egymással sem törődni.” A gyerekek nem látnak példaképet a szüleikben, akik kiirtják belőlük a szívükben lakó jót. Ezért nincs felelősségtudatuk, életcéljuk. Fontos lenne, ha megerősödne a családok kapcsolata, a környezet összetartozása és a fiatalok is éreznék, hogy ide tartoznak. Mindezek a problémák – summázza gondolatait „Vereczkei” – a *„mi problémáink. Keressük is a kapcsolatteremtés módját.”*

1984-ben „Vereczkei” már negyedszázada működik együtt a politikai rendőrséggel. 60. születésnapja alkalmából címzetes esperesi rangot kap. Lehet, hogy feletteseinek köszönhetően, de az is lehet, hogy a III/III jutalmazza ezzel a hálózati munkáját – az egyházak tevékenységét felügyelő, irányító, szinte belügyi leányvállalatnak tekinthető Állami Egyházügyi Hivatal segítségével. Sollich százados szerint „Vereczkei” nem örül a titulusnak, *„mert szerinte fűnek-fának osztogatják, sőt ilyet pénzért is lehet venni. Szívesen visszaadná, ha lehetne, mert ő plébánosként akart nyugdíjba menni.”*

1983 júliusában a tartótiszt beszámol „Vereczkei” gyakori panaszairól, miszerint egészségügyi problémái miatt egyre nehezebben tudja elvégezni a kapott ügynöki feladatokat. *„Nehezen tud kimozdulni otthonról, ezért információszerző lehetősége korlátozott.”* Októberben újra terítékre kerül a téma: *„Mivel a tmb többször jelentette ’szervünktől való nyugdíjaztatását’, megbeszéltük, hogy kölcsönösen keressük az utódot az információ folyamatos biztosítása érdekében.”*

Több mint egy év is eltelik, mire végre történik valami. 1984 októberében „Vereczkei”-nek valamilyen (a szövegben anonimizált) betegséggel be kell feküdnie a kórházba. Sollich százados azonban találékonyan, a helyzethez alkalmazkodva ad feladatot neki. *„[…] a kórházban levő paptársakról szerezzen információt a papokat foglalkoztató problémáikról”* a kormány

„vallás-, illetve egyházpolitikájával kapcsolatban.”

A következő találkozó időpontját nyitva hagyja a tartótiszt. *„Mivel […] nem tudta pontosan meghatározni hazatérésnek időpontját, abban maradtunk, hogy […] levélben értesít a következő találkozó időpontjáról.”*

Erre azonban már nem kerül sor. „Vereczkei”-t kérésének megfelelően kizárják a hálózatból.

Így az 1984. októberi jelentése III/III-as pályafutása hattyúdala. Ebben az esperesi gyűlésről közöl információt, amely a tartótiszt szerint *„operatív értékű, mivel burkolt formában az M.N.K.*[351] *egyházpolitikáját bírálták.”*

„Vereczkei” egy „közérdekű” bejelentést is tesz a jászberényi temetkezési vállalat munkájával kapcsolatban. *„Állítólag, ha valaki azt akarja, hogy boncolás után minél hamarabb hazahozzák az elhunytat, akkor már kétezer ft-nál is többet kell nyújtania, mert különben csak egy hét múlva hozzák.”*

„Vereczkei” dossziéját (a 170 jelentést tartalmazó II. kötetet) 1985 január elején lezárják, és irattárba helyezik. Papként még tovább szolgál a nyolcvanas évek végéig. 1992-ben halt meg. Nevüket nem vállaló jászszentandrásiak úgy emlékeznek rá, mint, aki nagyon ivott. Többször már délután részeg volt. Állítólag a mája vitte el.

Sekrestyése 1968 elejétől vagy 22 évig dolgozott mellette. Szerinte Jászszentandráson egy rossz szót sem lehetett Vezér Bélára mondani. Szívesen barátkozott. A faluban népszerű volt. Szerették.

Graffiti és röplap

Lenin hüje volt

1981 utolsó hónapjaiban itthon és külföldön is sok fontos esemény történik. Szeptemberben Válság és megújulás címmel tudományos ülésszak kezdődik Budapesten. Októberben megjelenik a Beszélő első száma, novemberben hazánk kéri felvételét az IMF-be és a Világbankba. December 16–21 között Kádár János részt vesz Moszkvában a Leonyid Brezsnyev születésnapjára rendezett ünnepségeken, és átadja neki a Magyar Népköztársaság Gyémántokkal Ékesített Zászlórendjét. December 13-án Lengyelországban kihirdetik a hadiállapotot.

Három a magyar igazság

1981. augusztus 26., délelőtt 11. A mátészalkai (városi és járási) rendőrkapitányság ügyeletén csöng a telefon: a Lenin téren álló pártbizottság épületéből Bancsi Árpád bejelenti, hogy a park közepén, a Lenin–szobor fehér márványtáblájára – *(LENIN 1870–1924)*352 – a pártvezér neve mellé valaki nyomtatott betűkkel azt írta: *„HÜJE VOLT”*

Urr István főhadnagy kiszáll a helyszínre és megállapítja, hogy az íráshoz *„a szobor talapzata melletti virágtartóban levő petúnia lila színű festékanyagot tartalmazó szirmát használták fel, mert ilyen kissé megszáradt szirom darabok voltak a márványtáblára felszáradva, ugyanígy sziromdarabok voltak láthatók a szobor talapzatára lehullva is.”*

A főhadnagy a parkot is ellenőrzi, ahol azonban *„olyan személyek nem tartózkodtak, akik számításba vehetők lettek volna a cselekmény elkövetésével.”* A nyári szünet miatt a közeli gimnáziumban és iskolában csak néhány embert talál, akik nem tudnak érdemleges információval szolgálni. A megyei rendőr-

főkapitányság állambiztonsági osztályvezetőjének felterjesztett jelentésében azt javasolja, hogy szervezzenek a parkban nyomozó portyákat és rejtett figyelő szolgálatokat, az adatgyűjtésbe pedig vonják be az önkéntes rendőröket és az Ifjú Gárda[353] tagjait is. Vizsgálják azt is, hogy *„kik azok a cigány, illetve csavargó személyek, akik gyakran megjelennek a parkban, akik már összeütközésbe kerültek a törvénnyel, hajlamosak hasonló jellegű cselekmény elkövetésére.”* Urr úgy véli, hogy a lehetséges elkövetők fiatalok lehettek, akik esetleg viccnek szánták az egészet. *„Semmi adat nem utal arra, hogy ellenséges politikai megnyilvánulással állnánk szemben.”*

Szeptember 9-én éjszaka újabb firkálás történik. Nagy László a helyi gimnázium igazgatója fedezi fel reggel a márványtáblán a „HÜJE VOLT” feliratot, ezután a közeli Pártszékházból 8.05-kor telefonál a rendőrségre. Az elkövetés eszközéül ismét a petúnia szirma szolgált. *„A szirmot a szobor közelében levő virágtartóban levő virágok közül tépték le, ennek a helye frissen látható volt.”*

Urr István a parkban két fiatalt igazoltat, a kezükön azonban nem látni festékanyag maradványt. A főhadnagy jelentésében azt javasolja, hogy az ismeretlen firkálót a Pártbizottság épületéből tartsák szemmel, mert onnan *„jó kilátás nyílik a Lenin szoborra.”*

Szeptember 16-án 9.45 órakor Tinai Gyula telefonon riasztja a rendőrséget: a Pártbizottság falára ismeretlen személy az éjszaka azt írta: *„LENIN HÜJE”*

Urr István a helyszínre siet. A fal-irat az épület főbejárati oldalán, az 50 cm magasságban lévő, világosszürke színű műkő lábazaton, a munkásőr parancsnok irodájának ablaka alatt látható. A leleményes elkövető ezúttal a helyszín közelében levő díszcserje zöld színű levelével dolgozott.

És a ráadás

Szeptember 26-án reggel 6.35-kor Fülöp Tibor munkásőr értesíti a

rendőrséget: a Lenin–szobor márványtáblájára az ismeretlen grafit ironnal *„A PARK MADÁRIJESZTŐJE”* feliratot firkálta.

Urr István a szobor környékén, a parki sétányon, a keményre taposott talajon *„tornacipőhöz hasonló, a felszínből kiemelkedő, kockázott mintázatú, nagy valószínűséggel gumi talpú lábbelitől származó”* lábnyomot fedez fel, amely szerinte *„nagy valószínűséggel az ismeretlen elkövetőtől származhatott”.* A nyomot fényképfelvételen, majd 3 db gipszkiöntéssel rögzítik.

Urr István a parkban igazoltatja Kópis Ferenc helyi lakost, lábbelije azonban nem hasonlít a *„helyszínen látott lábnyomcsapást okozó lábbeli talapmintázatára.”*

Urr István mind a négy alkalommal meghallgatja a Pártbizottság épületében éjszaka szolgálatot teljesített munkásőröket. Állítják, hogy többször is kinéztek az épület elé, és a parkot is figyelték – mivel korábban *„már volt probléma a szobor körül”* –, de nem tapasztaltak semmi gyanúsat.

A graffitikről a bűnügyi technikus mind a négyszer több irányú, méretarányos fényképfelvételt készít, majd a márványtáblát sósavval megtisztítják. A szeptember 10-i és 26-i fotózás valamiért nem sikerül jól. Így az egyik *„HÜJE VOLT”* feliratnak nem marad dokumentált nyoma, a *„PARK MADÁRIJESZTŐJE”* graffiti azonban meg van örökítve egy fényképen.

Ujlaki Lajos igazságügyi kéz-és gépírásszakértő szerint a feliratok minden kétséget kizáróan egy kéztől származnak. Az illető valószínűleg férfi, és 30 év körüli. *„Nehézkezű, keveset író személy, valószínű fizikai dolgozó lehet.”*

A határozat és a hadművelet

1981. okt. 6-án a Szabolcs-Szatmár megyei Rendőr-főkapitányság III/III osztálya – Somosi Sándor* rendőr százados, dr. Koncz András* őrnagy, osztályvezető aláírásával, Horányi László ezredes, a főkapitány állambiztonság helyettese jóváhagyásával –

határozatot hoz a „Grafikus” fedőnevű bizalmas nyomozás elrendeléséről és (35-R-1188 számon) rendkívüli esemény dosszié nyitásáról.[354]

Az indoklás szerint *„A cselekmény körülményeinek értékelése alapján feltételezhető, hogy az ismeretlen elkövető(k) magatartását, tevékenységét tudatos ellenforradalmi szándék motiválja. Cselekményének politikai kihatását súlyosbítja a közelgő 1956-os ellenforradalom negyedszázados, és a szocialista forradalom győzelmének évfordulója. A cselekmény nagyfokú társadalmi veszélyességét figyelembe véve az elkövető(k) kilétének felderítése, a cselekmény ismételt előfordulásának megakadályozása operatív úton szükségszerű.”*

A megyei rendőr-főkapitányság megküldi a BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB Operatív Nyilvántartó Osztályának a határozatot, amelyet október 15-én maga a III/III csoportfőnök első helyettese, Harangozó Szilveszter* ír alá.

A megyei III/III október 10-én operatív tervet készít, majd megkezdi annak végrehajtását. Az operatív tisztek tanúk és potenciális elkövetők után kutatnak: adatokat gyűjtenek. (B. I. szerint például a szomszédjánál több férfi jön össze kártyázni, és közben *„politizálnak, a társadalommal nem szimpatizáló beszélgetést folytatnak.”* I. P. szövetkezeti igazgató „tippje”: szomszédja, egy idősebb, *„szertelen gondolkodású magángazdálkodó, akiről feltételezhető ilyen cselekmény elkövetése.”*)

Hivatalos kapcsolatok segítségével ellenőrzik és kiszűrik azokat a fiatalokat, akik *„a középfokú intézményekből, a rendkívüli esemény napján, az esti órákban indokolatlanul eltávoztak, és huzamosabb ideig távol voltak.”* Kovács János, a mezőgazdasági szakközépiskola kollégiumi igazgatója megnevez két 16 éves diákot, akik a kollégium rendtartását sorozatosan megsértették, több esetben kimaradtak, vagy önkényesen eltávoztak a

kollégiumból. *„Részükről* feltételezhető *társadalomellenes magatartás elkövetése.”* (Az igazgató megígéri, hogy összegyűjti az iskolájukba járó, albérletben lakó fiatalok adatait is.)

Több ügynököt és társadalmi kapcsolatot – az ifjúságvédelmi vonalon dolgozókat is – utasítják a gyanúsítható személyek felkutatására, de nincs nyoma, hogy használható, értékelhető információkat szállítottak volna. A titkosszolgák újabb társadalmi és operatív kapcsolatokat is létesítenek, többek között néhány Lenin téri lakóval.

A téren és környékén, amely *„kedvelt gyülekező és tartózkodási helye a garázdaságra, meggondolatlan cselekedetekre hajlamos korosztályhoz tartozó személyeknek”* a közbiztonsági állomány *„szűrő munkát végez.”* Dr. Koncz András őrnagy október 19-i jelentésében helyteleníti, hogy *„az igazoltatást végző rendőrök megkérdezik az igazoltatott személytől, hogy tud-e a firkálásról, illetve nem ő írta-e. Az intézkedésnek visszatartó hatása van, a tettenérést meghiúsítja.”*

A téren *„a korlátozott látási viszonyok”* idejére rendszeres figyelőszolgálatot állítanak fel, amely kapcsolatban áll az URH-s járőrszolgálattal. Az akcióban résztvevőknek különösen az október 23-át, november 7-ét megelőző napokban kell ébernek lenniük, mert a feltételezések szerint akkor várható az ismeretlen tettes megjelenése.

A Lenin téri igazoltatásokon heten „vizsgáznak” rosszul: Pásztor László géplakatos, illetve Kovács Gyöngyi és Varga Ildikó laboránsok – mindannyian 18 évesek. (Az egyiküket még gyanúsabbá teszi, hogy barátja az egyik helyi presszó zenésze.) T. E. és a Faszi gúnynevű V. Z. azzal hívják fel magukra a figyelmet, hogy október 11-én éjjel fél egykor részegen megveregetik a pártház ajtaját. Igazoltatásuk közben a hatósági közegek távolabb egy ismeretlen személyre figyelnek fel, aki azonban sietve távozik a térről. Már este 10-kor is látták errefelé. Hamarosan kiderül,

hogy ő Hiripi Zoltán 23 éves rakodómunkás. Még gyanúsabb Kádár István, aki egy este 11-től a szobor előtt álldogál, és amikor járókelők tűnnek fel – hat alkalommal is – elsiet.

A különböző módszerrel és forrásból beszerzett információk, adatok alapján az üzemi dolgozók, iskolai tanulók, és a Lenin téren *„visszatérően tartózkodó személyek közül”* 27-en kerülnek az állambiztonság látókörébe. *„Részben munkakerülő, csavargó életmódot folytattak, a törvénnyel többször kerültek összeütközésbe, laza politikai erkölcsűek, illetve az oktatási intézmény kollégiumából esténként engedély nélkül távoztak el.”* A verdikt: *„politikai szemléletük”* alapján feltételezhető róluk a rendszerellenes irkálás.

Az operatív nyilvántartás segítségével még újabb négy főt szűrnek ki a *„korábban hasonló magatartásért gyanúba került és eljárás alá vont, illetve politikailag kompromittálódott személyek”* közül. A 31 gyanúsított között van egy 14 éves fiú és egy 78 éves férfi (ex-munkásőr) is.

Hüje madárilyesztő

A dossziéban csak 24 próbaírás található, közülük 16-ot az érintettekkel írattak. Egy 14, illetve egy 15 éves gyerekkel ezt íratják le nagybetűvel: *„A kollégium házirendjét mindig betartom.”* Egy harmadik 15 éves fiúnak ez a penzuma: *„Tudomásom van arról, hogy az iskola rendtartását súlyosan megsértettem. Bűnösségem súlyától függően felelősségre fognak vonni.”* Hat – többnyire 16 éves – fiúnak a következő szöveget diktálják le: *„Tudom, hogy az alkohol ártalmas!”*

Hét embert a megyei rendőr-főkapitányságra rendelnek, ahol diktálnak nekik. Kovács Gyöngyinek ez a szöveg jut: *„Mátészalkát, mint új várost megszerettem. […] Leninvárosba nem jártam még, de feltételezem, hogy szebb város, mint Mátészalka. Ott több park, illetve parkosított terület van. Hiányolom, hogy a parkokba nem tudom miért, kevés a madár. Igaz, hogy oda madárijesztőt nem*

szoktak elhelyezni.”

Varga Ildikónál nem Leninváros, hanem Leningrád a pozitív példa. *„[…] el tudom képzelni, hogy ott több a park és a parkosított terület. És például azt is, hogy itt Mátészalkán kevesebb madár él, mint Fehérgyarmaton, annak ellenére, hogy madárijesztő ott se volt, és itt se láttam.”* Kiss Viola: *„Tavaly Leningrádban voltam túrista csoporttal. Megnéztük a nemzeti parkot is. A park madárijesztője tetszett a legjobban. Több filmet is megnéztünk Leninről.”*

A többi szövegváltozat is a titkosszolgák fantáziáját dicséri. A mátészalkai Lenin téren *„[…] a nyugodt környezet még a madarakat is odacsalja. Az a baj, hogy esetenkint hülye gyerekek ijesztgetik őket.”* (Kádár István); *„[…] az a baj, hogy egyes fiatalok viselkedésükkel a park madárilyesztőévé válnak.*” (N. N.); *„8 általános iskolát végeztem el, ahol Leninről sokat tanultam. Egy hónapja ismerkedtem meg Oláh Erzsébettel. Soha nem mondtam neki, hogy hülye foltál. […] A parkba madárilyesztőt tettünk a fára a barátommal. A barátomnak folt madárilyesztője. […]”* (Jáni József)

Telepó János szakoktatót – mint *„ellenséges magatartásáról ismert”* személyt – alaposan megdolgoztatják: két oldalt iratnak vele tele, kis- és nagybetűs, nehéz szöveggel, amelyben egy MSZMP KB határozatról, különböző minisztériumi rendeletekről és a kormány szociális politikájáról esik szó.

Még gyanúsabb elemek

A gyanúsítottak közül nyolctól tudtuk nélkül szereztek valamilyen kézírásos dokumentumot. Egy névtelen feljelentés szerzője (talán azonosították őt) azt követeli valamilyen vezetőtől, hogy távolítsák el a nyircsaholyi tanács éléről P. L.-nét, mert *„közeli kapcsolatot tart a nyugaton élő sógoraival és alaposan gyanúsítható”* hírszerzéssel, valamint a községben *„rendkívüli állapotot”* teremtett. Egy pártonkívüli, nyugdíjas gépkocsivezető (neve olvashatatlan) 69 éves korában, 1972-ben kérte felvételét a

Munkásőrségbe; nyilatkozata és önéletrajza fénymásolatban olvasható.

Hat önéletrajzot – egy kivételével – a hatvanas évek második felében fogalmaztak. A kitépett füzetlapokra, helyesírási hibákkal írt szövegek szerzői mélyről jött, egyszerű emberek. Most mind gyanús elemek.

Balogh Miklós (1927–?) – 1955-ös önéletrajza szerint – egy ktsz-ben rakodómunkás. Hatan voltak testvérek. Az apja 12 holdon gazdálkodott. Varga Károlyné (1918–?) szülei földműves napszámosok voltak. Ő 1961 óta dolgozik egy szövetkezetnél, ahol boltvezető. Férje korábban földműves volt, most felvásárló. Korábban fűszer vegyeskereskedéssel foglalkoztak. A 67 éves szabó szakképzettségű, fűrésztelepen áruosztályozóként dolgozó Hermann Ferenc édesanyja háztartásbeli volt, apja *„paraszti származású cseléd ember volt, és napszámos munkával kereste meg a 6 tagból álló calágyának a kenyerét.”*

Stern Béla (1910–?) hat elemit végzett. Szülei – akik szatócsüzletükből éltek – és kilenc testvére Auschwitzban pusztultak el. Ő 1940-ben, majd 1941-től munkaszolgálatos, 1943 elejétől 1948 nyaráig szovjet hadifogoly. Az ötvenes évek elején hosszú ideig betegeskedett. Az önéletrajz írásakor, 1965-ben már tíz éve ugyanannál a szövetkezetnél dolgozik. Jó munkájáért és *„a Terv Teljesítéséért”* többször kitüntették.

Váradi Jenőné (1928–?) eladónő. Hat elemit és a dolgozók iskolájában két osztályt végzett. Falusi kiskereskedő apjával és varrónő anyjával, négy testvérével együtt 1944-ben deportálták Auschwitzba. Csak ő és az egyik testvére maradt életben. Néhány évig egy textilüzemben dolgozott, majd három gyereke megszületése után – mivel azok elhelyezésére a falujukban nem nyílt lehetőség – másfél évtizedig otthon maradt. Az 1923-ban született férj a hat elemi elvégzése után 17 éves koráig talmud iskolában tanult. Pékinasként kezdte a pályáját, az önéletrajz

írásakor, 1969-ben egy sütőipari vállalatnál dolgozott. Időközben elvégezte az általános iskola 7. és 8. osztályát, a gimnázium 1. osztályát és az üzemvezetői iskolát. Szülei 12 holdon gazdálkodtak. Tízen voltak testvérek. Őt 1944 áprilisában behívták munkaszolgálatra, júniusban átszökött a fronton, 1947-ben engedték haza a szovjet hadifogságból. *„Szüleimet, nagyszüleimet, testvéremet deportálták, mint az úri Magyarország megbízhatatlan, megkülönböztetett állampolgárait.”*.

Sikertörténet

1982. május elején a nyíregyházi titkosszolgák összefoglaló jelentésben értékelik a végzett munkát. A gyanúsítottaktól beszerzett írásminták és *„a fotókópián rögzített ellenséges tartalmú anyagok”* között az írásszakértő nem talál egyezést. Somosi Sándor százados és Szép Imre alezredes, osztályvezető preventív szempontból eredményesnek ítéli a rendőri intézkedéseket, mert ezeknek köszönhetően az elmúlt hónapokban az állami és nemzeti ünnepeken nem került sor újabb, hasonló jellegű cselekmény elkövetésére. Július 1-jén határozat születik a bizalmas nyomozás megszüntetéséről, *„mivel eredményesség a jövőben sem várható.”* Az „R” dossziét lezárják és irattárba helyezik.

A jelentésből kiderül, hogy a titkosszolgák 1981. október 21-én délután 6-kor egy trükkösnek szánt akciót hajtottak végre: *„az ismeretlen tettes cselekvési készségének kiváltása érdekében” a* Pártház műkőlábazatára, fehér krétával *„pozitív tartalmú”* üzenetként ezt írták: *„ÉLJEN LENIN”*

A proletárhatalom ellentámadásba lendült.

A helyzet fokozódik

Állambiztonsági bohózat több részben

A nyolcvanas évek, különösen annak második fele úgy él a legtöbb kortárs emlékezetében, a kollektív legendáriumban, mint amikor már egyre puhábbá, egyre élhetőbbé vált a diktatúra. Az alábbiakban azonban egy olyan ügyet mutatok be – a Kádár–rendszer történetének legnagyobb szabású röplapterjesztéséről –, amely rácáfol erre a vélekedésre. Az egyre gigantikusabb méretűvé váló nyomozás során megismerhetjük az állambiztonsági szervek működését, és a lakosság egy része ellen folytatott titkos „háborúja" módszereit, eszközeit. Történetünk 1985-ben kezdődik. Egy évvel 1984 után.

I. A gépezet beindul

„Bomba" robban

Az időzítés tökéletes. 1985. október 15-én – a helsinki folyamat részeként – Budapesten megnyílik (és november 25-ig tart) az Európai Kulturális Fórum, az európai országok kulturális politikájáról folytatott tanácskozássorozat, 872 küldött részvételével. Az esemény megrendezése – mivel annak első ízben ad helyet egy szocialista ország – komoly diplomáciai, politika sikert jelent a Kádár-rendszer számára. Az örömbe azonban némi üröm is vegyül, mert a hazai ellenzék és a Nemzetközi Emberi Jogi Szövetség ellenfórumot szervez október 15–17. között. A hazai titkosszolgálatok ezért már hónapokkal korábban megkezdik a felkészülést, információszerzést, a beutazó küldöttek szándékainak

kipuhatolását, de főleg a hazai ellenzék fokozott ellenőrzését, az ellenfórum elszigetelését, hatásának minimalizálását.[355]

Nem sokkal a Fórum megkezdése után – amikor nemzetközi figyelem irányul Magyarországra – a hatalom számára váratlan és ijesztő dolog történik.

Október 26-én kora este a Jászai Mari téren (az MSZMP székház közelében), a 2-es villamos végállomásánál, a homokosláda tetején röplapokat találnak. Reggelre kiderül, hogy éjszaka ismeretlen terjesztők a II., V., VI., és a XII. kerület több forgalmas pontján – így a Nagykörúton, az Egyetem téren, a Kecskeméti utcában, a Mechwart lépcsőn, az Izabella utcában, a Frankel Leó utcában, a Kékgolyó utcában – a járdán szétszórtak, de főleg telefonfülkékben a készülék tetejére helyeztek vagy telefonkönyvekbe rejtettek röplapokat. A lelkiismeretes és lelkes állampolgárok és a szolgálatot teljesítő rendőrök jóvoltából a hatóságnak 350 db bűnjelet sikerül begyűjtenie. A 10.5×15 centiméteres írógéplapokra guminyomdával, bélyegzőpárna felhasználásával a következő, nagybetűs szöveget nyomták: *„ÚJ REND KELL ÚJ HATALOM KELL HA MEG AKARJUK ÁLLÍTANI TÁRSADALMUNK HANYATLÁSÁT! ELLENZÉK”*

A röpcédulaírás, terjesztés a Kádár-rendszerben a főbenjáró bűnök közé tartozik: míg egy falfirkát azonnal el lehet távolítani, egy névtelen levélnek pedig a címzettjén kívül nincsen más olvasója, azt nem tudja ellenőrizni a hatalom, hogy a röplapok kikhez jutottak el. A totális ellenőrzés rendszerében repedés keletkezett, az ismeretlen számú és erejű elkövető üzenete alkalmas az ideológiai nyugalom megzavarására, ráadásul nem lehet tudni, hogy mikor és hol folytatja (folytatja-e) akcióit, vagy más felforgató tevékenységgel ad majd hírt magáról. A rend ellen lázadókat tehát mindenáron el kell fogni, és ártalmatlanná kell tenni.

RED és „Lila”

A terjesztések helyszíneihez közeli házakban, szórakozóhelyeken, üzletekben és azok környékén már október 30-án elkezdenek adatokat gyűjteni, tanúkat felkutatni. Rendőrök arról faggatnak házfelügyelőket, hogy laknak-e náluk egyetemisták, főiskolások és elmebetegek, illetve kutyatulajdonosok (előbbiek elkövetőként, utóbbi kategóriába tartozók pedig szemtanúként jöhetnek számításba.) A házfelügyelők kedvükre árulkodhatnak a szerintük a szocialista együttélés szabályait sértő és gyanúsan viselkedő lakókról.

A röplapterjesztők tetten érésére, *„az ellenforradalom leverése 29. évfordulója”,* a Nagy Októberi Szocialista Forradalom közelgő 68. évfordulója alkalmából, és mert az *„Európai Kulturális Fórum tárgyalásai is folyamatban vannak”,* november 3. és 7. között, a késő esti, éjszakai órákban nyolc főoperatív tiszt és tíz, saját gépkocsiját használó önkéntes rendőr részvételével figyelőszolgálatot szerveznek a korábbi röplapszórás helyszínei közelében és a főváros fontos pontjain.

November 6-án Zima Péter* alezredes, a III/III-3-A alosztály (Figyelő-dossziés személyekkel és politikai elítéltekkel szembeni elhárítás) vezetője, Gaál Dezső* alezredes, alosztályvezető, Papp Gábor és Fekete László százados aláírásával Intézkedési terv készül: Rendkívüli Esemény Dossziét (RED) nyitnak, és elrendelik a – nyilván a röplap betűinek színére utalva – „Lila” fedőnevű nyomozást.

Úgy ítélik meg, hogy *„az elkövető nem a ’belső-ellenzék’ aktív csoportjához tartozik, de minden bizonnyal velük és programjukkal szimpatizáló, azt többnyire ismerő, hozzájuk periférikusan kapcsolódó személy lehet. […] A röpcédula tömör, kifejező szövegét figyelembe véve az elkövető radikális, anarchista beállítottságú, nagy valószínűséggel egyetemista vagy főiskolás, vagy felső évfolyamú középiskolás lehet.”*

A titkosszolgák a röplapokat a számításba vehető elkövetők felkutatása, tippadás céljából eljuttatják a III/III többi osztályára. A 350 röplap közül kilencet csak az elkövető fogott meg, ezeket daktiloszkópiai vizsgálatra küldik. Ellenőrzik az 1984 tavaszán a Baross utcában és környékén guminyomdával röplapot készített kilenc személyt. Az 1985 szeptemberében a Majakovszkij utcában, novemberben pedig a József körúton talált gépírásos, illetve kézírásos röpcédulákat pedig daktiloszkópiai szempontból összehasonlítják a „Lila" ügy röplapjaival.

A történtekről tájékoztatják és fokozott éberségre hívják fel a BRFK központi és kerületi szerveit, személyi állományát, önkéntes segítőit, hivatalos és társadalmi kapcsolatait, a hálózati személyeket. A frekventált helyeket, forgalmasabb útvonalakat gyakrabban ellenőrzik.

Guminyomda – és környéke

A legelső feladatok között szerepel a nyomda és a festékanyag típusának, gyártmányának, a papíranyag minőségének, a beszerzés forrásának kiderítése. A titkosszolgák már 1985. november elején tudják, hogy a röplapok a Politoys Ipari Szövetkezet – kétfajta betűtípussal gyártott – gyerek-guminyomdáján készültek. A terméket 1978-ban kezdték gyártani, 93 forintba kerül, az országban bárhol kapható. Eddig körülbelül 80 ezer darabot adtak el belőle. Vagyis a lehetséges elkövetők köre igen tág. Ennek ellenére az állambiztonsági szerv ellenőrzi a Politoys dolgozóit.

A szövetkezet elég sok embert foglalkoztat, mert budapesti mintaboltján és telephelyén kívül Galgahévízen, Pusztavacson és Ecseren is van telephelye. A szövetkezet műszaki osztályvezetője úgy véli, hogy náluk *„ellenséges politikai beállítottságú személy nincs."* Meglepődne, ha ismerné a belügy központi adatbázisát. Eszerint a szövetkezet 14 dolgozóját tartják nyilván az

„Antidemokratikus elemek” között. Egy személy a Horthy hadseregben szolgált tiszthelyettesként, egy másik illegális ifjúsági szervezkedésben vett részt, lakásán többször tartottak összejöveteleket. Három személyt tiltott határátlépési kísérletért elítéltek, egy valaki pedig 1985 elején az NSZK-ba disszidált. Heten 1987 végéig nem kaphatnak nyugati magánutazásra útlevelet, egy személy pedig teljesen ki van zárva a külföldi utazásból.

A hálózati nyilvántartásban 11 fő szerepel. Közülük hármat hírszerző lehetőségei megszűnése miatt korábban kizártak a hálózatból. (Egyiküket *„hazafias alapon, preventív védelem, játszmás ügyek kezdeményezése céljából”* szervezték be, mert hadiipari területen dolgozott.) Három személyt katonai szolgálatuk alatt hazafias felderítő, ill. preventív céllal szerveztek be, de leszerelésük után megtagadták az együttműködést az ÁB szerveivel. Akár az a férfi, akit *„ügyfeldolgozás közben történt látókörbe kerülése miatt, kompromittáló adatok alapján”* szerveztek be.

Két személy beszervezése – az ellenállásuk miatt – meghiúsult. Egyiküknek *„Aktív kapcsolatai vannak a belső ellenzék soraiban. Anyagából és az általunk feldolgozott anyagokból kitűnik, hogy zavaros, kialakulatlan világnézettel rendelkezik, társadalompolitikája túlzott.”* Beszervezési dossziéját további tanulmányozás céljából kikérik az irattárból, feltételezhetően azért, hogy megzsarolják és beszervezzék.

A röplappapír beszerzési forrásának felkutatására is rengeteg időt és energiát fordít az állambiztonság. 1986 júliusában azonosítják a röplapokhoz használt papírt (90 gr-os, granulált, állítólag Ausztriából származik), azt három külkereskedelmi vállalat hozhatja be. Hamarosan kiderül, hogy ez nem felel meg a tényeknek. A tisztek megvizsgálják a budapesti nyomdákat, nyomdaipari vállalatokat és telephelyeiket, és a nagy vidéki nyomdákat is, de egyikük sem raktározza vagy használja az

inkriminált anyagot. Egy operatív tiszt – nyomdai szakértők véleményét összegző jelentésében – pedig megállapítja, hogy a papír típusát nem lehet megállapítani, csak annyi biztos, hogy az külföldi eredetű. (1987 nyarára aztán kiderül, hogy a keresett papírt – kétféle mintázattal és minőségben – a Szolnoki Papírgyárban készítik, és az országban bárhol lehet kapni.)

Az „újságárus”

1985. november 6-án a zalaegerszegi kapitányságon dolgozó Döme Zsolt főtörzsőrmester jelenti a főnökeinek, hogy néhány nappal korábban szolgálat közben *„egy magát meg nem nevező személy”* fontos információt közölt vele. Amikor egy vagy másfél hete Budapesten járt, a Rákóczi úton vagy utcában egy kb. 20-22 éves újságárustól vett egy *Esti Hírlap*ot, amelyet csak jóval később nyitott ki, és akkor vette észre, hogy egy röplap van benne. A főtörzs mellékeli is a bűnjelet.

A jelentés valahol kallódhatott a belügyi apparátusban, mert intézkedésre – kikövetkeztethetően – csak valamikor 1986 márciusában kerül sor. Ekkor adhat utasítást valamelyik – az üggyel foglalkozó – illetékes *„a személyleírásnak megfelelő korú”* újságos felkutatására. A Postaigazgatóság összeírja azoknak a személyeknek az adatait, akik Budapest valamelyik Rákóczi utcájában és útján az adott időben *Esti Hírlap*ot árultak. Két személy neve merül fel, mindketten büntetlen előéletűek, pártonkívüliek. Április elején megérkezik a jellemzésük a 70-es Postahivatal Hírlaposztályának vezetőjétől. Holló Aladár hadnagy július eleji jelentésében úgy értékeli, hogy az egyik személy kizárható a lehetséges elkövetők közül, Csathó Gáborra azonban ráillik a zalaegerszegi bejelentő személyleírása.

Megkezdik ellenőrzését. A BM. Állambiztonsági és Bűnügyi nyilvántartásában nem szerepel. A Fővárosi Tanács XIII. Róbert Károly körúti Nevelőotthonában dolgozik gyerekfelügyelőként.

Vidéki lévén az intézetben lakik. Nyári szabadsága után augusztus 25-én áll újra munkába. Ezért szobáját addig át akarják kutatni. Az intézet igazgatója, H. elvtárs – *„aki korábban is sokat segített a rendőri szerveknek”* – tájékoztatása szerint Csathónak a főépület földszintjén, egy kb. hat négyzetméteres szobája van, amelynek egyetlen bútorzata egy ágy és egy szekrény. Ebben az épületrészben, két külön szobában még két nevelő lakik, az egyikük még szabadságon lesz, a másikuk *„kivonásáról az igazgató elvtárs tud gondoskodni.”* Ő azt is tisztázni fogja *„az akció időpontjáig […], hogy Csathó az épület másik részében levő ún. közös nevelő szobában […] rendelkezik-e szekrénnyel, illetve íróasztallal.”* Ha igen, ennek az átkutatásához is segítséget nyújt.

Somlai Ferenc* százados, mb. alosztályvezető, és Agócs István* ezredes, osztályvezető augusztus 14-i jelentésükben nemcsak a biztosítást kérik a szobakutatáshoz a társosztálytól (BRFK II/I-5), de Csathó *„szoros hálózati ellenőrzését […] a magánélete, politikai gondolkodása, kapcsolatai felderítése céljából”*, és a nevelőotthonban foglalkoztatott hálózati személyek bekapcsolását és az információszerzésbe.

A „bekapcsolás” meg is történik. Augusztus 15-én Balogh Anikó százados találkozik a nevelőintézet „Aton”[356] fedőnevű rezidensével (ügynökével), aki kiderítette, hogy Csathónak nincs szekrénye, íróasztala a nevelői szobában. A lakószobájába azonban nem tudott bejutni, és így az ajtó – illetve a szobában esetleg található szekrény – zárjának típusát nem tudja megmondani.

Augusztus 28-án Szabó Mihály őrnagy, Füredi József alhadnagy és egy zártechnikus végrehajtja a *„behatolást”*. A *„tűzoltósági ellenőrzés fedéssel”* végrehajtott akció célja röpcédulák, papíranyag, guminyomda, noteszek írásos feljegyzések felkutatása, szagnyom rögzítése. A jelentés szerint *„[…] az akció során bizonyító dokumentumokat beszerezni nem volt lehetséges”*, ezért a javaslat

szerint a kutatást később meg kell ismételni.[357]

Balogh Anikó százados egy rendkívüli találkozón arra utasítja a másik rezidenst, „Robi”-t,[358] hogy informálódjon a KISZ-titkárnál Csathó jelleméről, aktivitásáról, világlátásáról, magánéletéről. Következő találkozójukon „Robi” közli, hogy Csathó megnősült, és a felesége vele együtt lakhat a kis szolgálati szobában. Néhány nappal később „Aton” arról tájékoztatja tartótisztjét, hogy a házaspár – egy kolléganő jóvoltából – egy nagyobbra cserélte a szobáját.

Közben Füredi alhadnagy és Holló hadnagy sem tétlenkedik. Beszerzik a Dunaújvárosban élő Csathóék, a szülők és a három gyerek adatait, és az egyik emeleti szomszédtól informálódnak róluk. Az egyik szomszédnőnek az az egyetlen kifogása, hogy amikor Csathó Gábor hazajön, akkor *„hangosmagnózik”* [sic!].

A tisztek pontos leírást adnak a ház környékéről, megközelíthetőségéről, bejárati ajtóiról, és arról, hogy Csathóék lakása melyik lépcsőházban, melyik emeleten található, hova néznek a lakás ablakai, és azt is közlik, hogy a bejárati ajtón Elzett hengerzár van. *„A szemközti házakból nincs rálátás a lakásra.”* A tisztek mellékelnek egy rajzot is a lakás pontos alaprajzával. *„A lakóhelyi ellenőrzéssel egy esetleges titkos kutatás lehetőségét mértük fel.”* Megjelölik azt is, hogy az akció bázisaként a szomszédos Gábor Áron utcában melyik lakás szolgálhat.

A tisztek a Csathóékkal egy emeleten lakó hét fő adatait is ellenőrzik a központi adatbázisban: ebben csak egyikük szerepel – *„hazatérés megtagadása miatt.”*

Eltelik egy év, amire az illetékesek rájönnek, hogy Csathó meggyanúsításakor elemi logikai hibát követtek el. Somlai Ferenc százados és Holló Aladár hadnagy az 1987. február 23-i Intézkedési tervben többek között ezt írják: *„Elképzelhető, hogy […] Csathó a röpcédulákról mit sem tudva árulta az újságokat, hiszen a röpcédulákat az újságelosztóban tudomása nélkül is elhelyezhette*

az elkövető. Korábbi negatív tapasztalatunk ezen VIII. Kisfaludy utcai újságelosztó vonatkozásában, hogy ide többé-kevésbé rendszeresen és alkalmanként kétes egzisztenciájú és kifogásolható politikai nézetű személyek jelentkeznek alkalmi újságárusnak. […] az ügyet újból értékelve szükségesnek tartjuk az összes korábbi munkavállaló személyének megállapítását, elsődleges ellenőrzését, ujjlenyomataik beszerzését. (Előzetes becslés szerint mintegy 30–50 alkalmi munkavállalóra fog kiterjedni.)" A feladat elvégzése érdekében igénybe veszik a postán dolgozó hivatalos és társadalmi kapcsolataikat.

Néhány hónappal később a VIII. Kisstáció utcai hírlapelosztónál is ellenőrzik az alkalmi munkavállalókat és a postai dolgozókat, és konspiráltan beszerzik ujjlenyomataikat. 11 főt priorálnak, közülük egy személy – „Székely Éva" fedőnevű[359] – titkos megbízott, akit azonban most nem tudnak foglalkoztatni, mert terhes. Tervbe veszik, hogy megszerzik azoknak a fiatal férfiaknak az adatait is, akik 1985. október 27–28-án Budapesten akárhol – engedéllyel vagy anélkül – *Esti Hírlap*ot árultak.

Csathót ugyan végül *„az ujjlenyomata, továbbá a pozitív tartalmú családi miliője alapján"* kizárják az elkövetők köréből, a Cég azonban szükségesnek véli személyének és *„valós politikai gondolkodásának"* mélyebb megismerését. Ezért elrendelik levelei ellenőrzését, a hálózati személyek segítségével munkahelyi megfigyelését és felesége ujjlenyomatának megszerzését.

Az elkövetkező bő egy hónapban „Robi" háromszor is jelent a Csathó házaspárról. Beszámol az asszony külsejéről, hajviseletéről, ruházatáról, arról, hogy melyiküket hova, melyik főiskolára vették fel, és megadja Csathó havi fizetésének, felesége ösztöndíjának összegét. *„Rendszeresen az Országos Műszaki Könyvtárba járnak, szórakozni nem járnak."* „Robi" panaszkodik, hogy Csathóék még nem hívták meg. Szerinte azért, mert nem volt rá idejük.

Két mellékszál

1985. november 24-én késő este a Keleti pályaudvarról Békéscsabára induló vonathoz, 6. szerelvényként hozzácsatolnak egy sérült, javításra váró első osztályú kocsit, lezárt ajtókkal, elsötétítve. November 26-án, 0.20-kor Békéscsabán a meghibásodott kocsit átállítják az átrakó vágányra, Kocsis Endre a kocsivizsgálók csoportvezetője az utastérben az egyik ülés felett graffitit fedez fel: *„SZOVJET REZSIM ALATT ÚJ REND ÚJ HATALOM KELL, HA MEG AKARJUK ÁLLÍTANI ORSZÁGUNK HANYATLÁSÁT: HUNGARISTA MOZGALOM. KITARTÁS.”*

Egy óra múlva titkosszolgák és két vasúti tiszt már helyszíni szemlét is tartanak, a bűnügyi technikus rögzíti az ujjlenyomatokat, a feliratot lefényképezik, majd később eltávolítják.

1986. január 10-én, a *„belső ellenséges ellenzék számításba vehető periférikus kapcsolatai”* közül kilenc személy kézírását – egy részüket az állambiztonság *„bűnügyi nyomozás alatt tartja”* – összehasonlítják a vasúti firkálóéval. A szakvélemény alapján kizárják őket a lehetséges elkövetők köréből.

A nyomozás vezetői megállapítják, hogy a firkáló csak a Keleti pályaudvari MÁV dolgozók közül kerülhetett ki, csak az juthatott be a lezárt vagonba. Utasítják az objektumtartó tisztet, hogy szerezze meg az adott időpontban a Keletiben dolgozott munkatársak adatait, kézírását. 266 főről van szó. Az írásszakértő szűrőjén csak két vasutas akad fenn – mindketten büntetett előéletűek –, de róluk is kiderül, hogy ebben az ügyben nem gyanúsíthatók. Végül nem sikerül bizonyítani, hogy a vasúti firkálás és a röplapozás között összefüggés lenne.

December 30-án újabb „incidens” történik: a Szikra mozi hátsó kijáratánál 45 darab, guminyomdával készített, kék tintával nyomott 10x7 cm-es cédulát találnak: *„B[…] Tündének Budára Megkereslek Olga.”*

A Cég felkutatja, azonosítja a huszonéves címzettet, az ő és családja, valamint a lakásba bejelentett többi személy adatait ellenőrzik a belügyi nyilvántartásban, de abban egyikük sem szerepel. B. Tündét lekádereztetik a szomszédokkal. Nincs munkahelye, ugyanakkor *„kiterjedt vendéglátóipari kapcsolatokkal rendelkezik. […] Többnyire különböző belvárosi szórakozóhelyeket, vendéglátóipari egységeket látogat.”* Az írásszakértő megállapítja, hogy a röpcédulák nem kapcsolódnak az ügyhöz.

II. Szövegváltozatok és a szerző(k)

(Fel)forgatókönyv – 1986

A röplapterjesztés 1986. március 15-én folytatódik, és az év során még nyolcszor megismétlődik. Mindig a hétvégi napokon, a késő esti, éjszakai, hajnali órákban, általában 10–15 helyszínen. A 20–40 darabos adagokat főleg telefonfülkékben a készülék tetejére, vagy a telefonkönyvbe helyezik. Gyakran a járdán szórják szét, néha pedig egy-egy darabot különleges helyekre (pl.: kerítésre, gépkocsi ablaktörlője alá, vagy például a Lukács uszoda ivócsarnokban egy asztali üveglap alá) teszik. A „bűnjelekből” a járókelők és a rendőrök 1550 db röplapot szolgáltatnak, illetve gyűjtenek be.

A röplapokon – nyilván, mert hiányoznak a gyereknyomda betűkészletből – nincs se vessző, se pont, így a mindig nagybetűs szövegek középpontozás nélküliek. Az íráskép rendezetlen, gyakran akadnak olyan sorok, ahol csak egy-két szó van, esetleg a sor közepén, vagy végén. (A szöveget az eredeti helyesírással közlöm.)

A terjesztések során minden alkalommal megjelenik a régebbiek mellett egy új röplap-változat is. Rajtuk – a 3. számú röplaptól kezdve – számozás is látható.

Március 15-én (és néhány helyszínen még március 16-án)

bukkan fel a 2. számú röplap:

„AZ ÁLLAM NEM HAL EL SOHA IGY KOMMUNIZMUS SE LESSZ SOHA A SZOCIALIZMUS AZ ÁLLAMKAPITALIZMUS LEGDIKTATÓRIKUSABB FORMÁJA AHOL A PROFITOT A PÁRT ÉS A TÚLMÉRETEZETT BÜROKRÁCIA FÖLÖZI LE TÖBBPÁRTRENDSZERŰ MUNKÁSDEMOKRÁCIA KELL NEKÜNK ELLENZÉK.”

A hátoldalon ez olvasható: *„A PÁRT A BÜROKRÁCIA ERKÖLCSILEG NULLÁNAK TEKINTHETŐ ÍGY A PÁRTON KÍVÜLI MUNKÁSSÁGNAK KÖTELESSÉGE HOGY ÁTVEGYE A DOLGOK IRÁNYÍTÁSÁT*”

Április 26-án (és egy-egy helyszínen 27-én és 28-án) olvasható először a 3. számú röplap:

„FELHÍVÁS MINDEN BECSÜLETES GONDOLKODÁSÚ MUNKÁSHOZ AKI TENNI AKAR VALAMIT A JÖVŐÉRT EGYETLEN LEHETŐSÉG VAN ELLENZÉKI FRONT ALAKÍTÁSA A DIKTATÚRA ELLEN ILLEGÁLISAN CSOPORTOKBA SZERVEZŐDNI TERJESZTENI AZ ELLENZÉKI ESZMÉKET CÉLOKAT LELEPLEZNI A KOLLABORÁNS RÉTEGEK ALJASSÁGAIT MEGMUTATNI ERŐNKET ELLENZÉK 3”

Július 18-án csak a régebbi szövegváltozatú röplapokat terjesztik.

Szeptember 14-én (és egy helyszínen 15-én) viszont két új röplap is megjelenik: a 4. és 5. számú:

„EURÓPA HANYATLIK A MARXIZMUS IS EURÓPAI A MODERN EMBERTÍPUSOK IS AZOK ÉS SENKIK ÍGY IS EL KELL FORDULNUNK EURÓPÁTÓL ÉS A MARXIZMUSTÓL ÚJ ESZME KELL A MARXIZMUS BÜROKRÁCIA ESZMÉJE NEM A MUNKÁSOKÉ A MARXISTÁK ÉS A FEMINISTÁK ZÜLLESZTETTÉK LE A TÁRSADALMAKAT ÉS CSALÁDOKAT BŰNHŐDNI FOGNAK MINDENÉRT ELLENZÉK 4”

„DEMOKRÁCIÁT NE KOMMUNIZMUST NACIONALISTÁK IS

VAGYUNK MERT NEM TŰRHETJÜK HOGY ELNYOMJANAK KIZSÁKMÁNYOLJANAK IDEGEN HATAMAK POITIKAI ELVÜNK A RADIKÁL DEMOKRATIZMUS VILÁGNÉZETÜNK A METADIALEKTIZMUS FORRADALMÁR LEGYÉL MUNKÁS NE ALKOHOLISTA VAGY MINDENKI BALEK ELLENZÉK 5"

A 6. és 7. számút november 1-jén „forgalmazzák" először, és a szerző(k), terjesztők a 7.-en tüntetik fel először a nyilván nem létező „szervezetük" (rdp = Radikális Demokratikus Párt) nevét.

„A HATALOM A PÁRT A BÜROKRÁCIA VÉGÜLIS HAZAÁRULÓK EMELLETT TÖNKRETTÉK AZ OSZÁGOT DE FELNŐTT AZ ELLENZÉK ÚJ NEMZEDÉKE AKIK UJRAKEZDIK A HARCOT ELÁRULTAK MAGALÁZTAK MÉGIS TUDJUK A KÖTELESSÉGESÜNKET ÉS HA VESZTÜNK MAJD SIKERÜL MÁSNAK A PÁRT ÉS A BÜRO ELLENÜNK VAN SZERVEZKEDNÜNK KELL RDE 6"

„MEGALAKULT AZ ILLEGÁLIS RADIKÁLIS DEMOKRATA PÁRT A MUNKÁSMOZGALOM MÁSODIK ESZMEI IRÁNYZATÁNAK TEKINTJÜK MAGUNKAT A MARXIZMUS MELLETT PROGRAMUNK HARC A MUNKÁSDEMOKRÁCIÁÉRT HARC A FÜGGETLENSÉGÉRT HARC AZ URALMON LEVŐ BETEGES ERKÖLCS *ÉS KULTÚRA ELLEN rdp 7"*

Értelmezések

A Cég három ügynökétől – közülük kettő pszichológus – azt kéri, hogy a röplapok szövege alapján próbálják meghatározni az elkövető nemét, hozzávetőleges korát, és jellemző tulajdonságait.

1986. november 26-án a közel 25 éven át jelentő „Vitéz"[360] elemzi a röplapot és lehetséges szerzőjét. A röpcédulák szövege szerinte kimeríti *„A társadalompolitikai rendszer elleni nyílt támadás, a szocialista államrend megdöntésére irányuló lázítás és szervezkedésben való részvételt"*, amely egy *„súlyosan terhelt elmeállapotban élő személy bűnös cselekményének tekinthető."*

A lehetséges elkövető érett férfikorban van. Tulajdonságai: kiváló szellemi teljesítmény, éleseszűség, szellemi éberség, éles figyelem, *„túl szorgalmas, lelkiismeretes a munkába* (sic!)”. Jellemzői még: hideg arisztokratizmus, valóság-idegenség, egoizmus, uralkodni vágyás, merev emberi kapcsolatok, túlingerelhetőség, túl gyors reakciók, az érzelmek elrejtése, kiszámíthatatlan magatartás, fojtott hanghordozás, fürge viselkedés, fiatalos külső.

A röplapíró indítékait a pszichológus így összegzi: *„A szellem szabadsága és az erkölcs a hatalom mámorában sugallt indítékokat a cselekvésre, de a tudat fölényes biztonsága lassan elveszik és a tudatalatti támadása mind szélsőségesebb irányba ragadják, ragadtatják el őt.”*

„Vitéz” személyleírást is mellékel szakvéleményéhez. Az illető *„Nem pocakos, alacsony, […] széles vállú, atlétikus típus. […] Mellkas keskeny, hosszú és elég lapos. A testsúly ennek megfelelően kicsiny. Az arc szemből rövid, tojásforma, oldalról nézve szögletes profilt mutat. Az orr kissé hosszú, fejlett (de nem vastag és széles). Az áll rövid, fejletlen, a bajusz két oldalon nem dús, kb. szájszélességű. A homlok: lapos, kis hátracsapott. Szemek színe rendszerint sötétbarna, szúrós nézéssel, vékony arcbőrrel. […] Lábfejméret közepes (40-42), a fej tetején ritkás haj, ami az oldal és hátsó rész felé sűrűsödik, pajesz a fül közepe alatt egy kicsivel végződik.”*

„Vitéz” egyébként úgy írja alá öt oldalas, géppel írt jelentését, hogy a fedőneve mellé odabiggyeszti az *„s.k.”* (saját kezűleg) rövidítést. Lehet, hogy ennyire azonosul a másik, a titkos énjével, az új personájával, de az is lehet, hogy a gesztus ösztönös védekezés a személyiség megkettőződése ellen, groteszk kísérlet az elveszett identitás, a személyiség egységének, épségének visszaszerzésére. (Bár nagyon is elképzelhető, hogy – az ügynökök többségével szemben – „Vitéz”-nek nincsenek ilyen jellegű problémái, lelki bajai.)

„Vitéz” személyleírása alapján egyébként 1987 februárjában fantomképet készítenek több variációban a feltételezett röplapíróról.

1987. április közepén „Kovács Jenő”[361] értékeli, elemzi a röplapokat. (Ő az 1–7. számú röplapokat ismerheti.) Kitér a papír elszabdalására is, amely *„igen durva megoldásra utal, ugyanis vagy ollóval, vagy fotóvágóval igyekezett nagyobb mennyiséget elvágni. […] Valószínű nem lehetett mérnök vagy esztergályos, de talán nyomdász sem, mert ilyen munka nem kerülhet ki a kezük közül. Persze trehányok itt is előfordulhatnak.”*

„Kovács Jenő” megállapítja, hogy *„az ilyen jellegű szövegek […] írásában és szerkesztésében igen járatlan személy készítette a szöveget. Nem valószínű, hogy valamilyen komoly ellenzék az, amely így szerkeszti mondatait, röplapjait. […] Valószínű, hogy a szerző vagy szerzők valamilyen meg nem alkuvó demokráciát kíván, vagyis egy szélsőséges balos felfogású népuralmat, ami minden esetben a Robespierre-i anarchiához, vagy esetleg a kulturális forradalom kínai változatához vezethet. […] Végső soron a szövegek egyszerű, értelmetlen zagyvaságok. Mozgósító erejük gondolkodó emberek között nem lehet.”*

A szöveg készítője fiatalember, aki – a mondatok szerkezete, a szöveg helyesírási hibái alapján – legfeljebb középiskolát végezhetett. *„Ultrabalos szövegek alapján elképzelhető, hogy a fogalmazásban részt vett Magyarországon tanuló ázsiai vagy esetleg arab diák, akinek a szemét nem bánthatták a hibák.”*

„Kovács Jenő” hangsúlyozza: *„Egészen biztos, hogy a szerzők valami okból nagyon megbántottak. Lehetséges, hogy már börtönben is ültek, nem feltétlenül politikai okból.”*

„Vitéz” és „Kovács Jenő” elemzésén kívül – ezt Somlai százados egyik jelentéséből tudjuk – egy „Fogarasi”[362] fedőnevű ügynök is írt elemzést. Ez lehet az a *„bizalmas úton szerzett”* információ, amelyet 1986. november 26-án Agócs ezredes megküld a

főkapitány állambiztonsági helyettesének *„Tájékoztatásul, további felhasználásra.”*

„Milyen ember a röpiratok szerzője? Feltéve, hogy mindegyiket (a 4. röpiratot is) ő szerezte, olyan, aki sok mindent összeolvasott, marxista képzést is kapott (szocializmus, mint az államkapitalizmus legdiktatórikusabb formája kitétel, pl. a következő dimitrovi meghatározás parafrázisa: a fasizmus a finánctőke a legsovinisztább stb.) Ugyanakkor tájékozódási pontjait tekintve a magyar 56, a lengyel Szolidaritás állnak hozzá eszmeileg közel (több pártrendszerű munkásdemokrácia, az alkoholista munkás elítélendő.) Nem kívánja a nyugati minta másolását (Európa hanyatlik). A röpirat szerzője nem zsidó származású ember (nacionalisták is vagyunk), viszont Bibó[363] *hatása is tükröződik ebben a megfogalmazásban, és nem Illyés Gyuláé […] De tovább megyek: ebből, hogy ’nacionalisták vagyunk’ némi vitát érzek kiolvasni a munkás és radikális ellenzékkel. Nem lepődnék meg, ha a szerző Szilágyi Saci,*[364] *vagy hozzá hasonló ember lenne.”* (Az utolsó mondat ceruzával alá van húzva és mellé egy kérdőjelet biggyesztett valamilyen főnök.)

„A röpiratok szerzőjének nyilvánvaló célja: kirántania az ellenzéket impotenciájából, a munkásokhoz fordulni. Ha itt sikerül valamit elérni, a röpiratszerző nagy ember lehet. Külön érdekesség a feministák elleni küzdelem. Ezt burkolt antiszemitizmusként érzem, a ’családvédelem’ mögött pedig népies (Fekete Gyula)[365] *nemzetféltést érzek. Végül a szerző nem egy igazi filozófus […] Az illető nem adja tanújelét annak, hogy vallásos lenne, ateista éppúgy lehet, mint hívő. A megfogalmazás fiatalos, de, lehet, hogy az illető már 40 éves is van.”*

Egy kriminálpszichológus 1987. júliusi jelentése szerint a röpcédula írója 40–50 közötti, középfokú végzettségű és közepes műveltségű férfi. *„Magányos, zárkózott típus, feltehető, hogy büntetett előéletű.”*

Augusztus 11-én Vágó Jánosné főhadnagy, igazságügyi nyelvész szakértő azt állapítja meg, hogy *„az újonnan keletkezett röpcédulák tartalma […] éppen olyan zavaros, kusza gondolkodásról tanúskodik, mint a korábbiak. A röpcédulákban fellelhető idegen szavak használata, a szöveg tartalma, a ’filozofálgató’ eszmefuttatás, a ’naiv’ érvelés nevetséges ’bizonyíték’ sorozata sajátos öntudatot, magabiztosságot sugároz. Összességében tehát egy kimondottan félművelt (esetleg szellemi képességének teljesen birtokában nem lévő?) ember képe rajzolódik ki előttünk, ki az innen- onnan összeszedett nézeteit, ismereteit meglehetősen zavaros fogalomalkotásba ötvözi.”*

Megjegyzések

Érdekes, hogy a röplapszerző személyiségével, életkorával, műveltségével, elmeállapotával kapcsolatban egymásnak mennyire ellentmondó vélemények, állítások fogalmazódnak meg. Ennél még érdekesebb az a módszertani, koncepcionális probléma, hogy az operatív tiszteknek, a főnökeiknek, és – „Fogarasit” kivéve – a szakértőknek az a prekoncepciója, hogy a röplapokat egyetlen ember fogalmazta. Erre pedig semmilyen bizonyíték nincs. A szövegek eklektikus tartalma, az egy adott röplap (vagy egyes röplapok) gondolatai közti gyakori kohézió hiánya is utalhat több szerzőre.

Meglepő, hogy az üggyel valamilyen formában foglalkozók mindig minden gondolatot, kijelentést komolyan vesznek, azokból messzemenő következtetéseket vonnak le. Fel sem merül bennük annak a lehetősége, hogy az elkövetők egy-egy zavarba ejtő, vagy zavarosnak tűnő gondolatot, és a helyesírási hibákat is szándékosan, a belügyi szervek megtévesztése miatt írták le, azért, hogy ne lehessen pontos pszichológiai profiljukat megrajzolni.

Érdemes megvizsgálni – amit a nyomozás során senki nem tett meg –, hogy van-e valamilyen szimbolikus üzenete a

röplapterjesztések időpontjának. Elképzelhető, hogy a röplapozók nagyon is tudatosan választották meg a terjesztések időpontjait. Tehát, hogy azok vagy valamilyen korábbi fontos, magyar, esetleg külföldi történelmi esemény évfordulójára estek, vagy az időpont előtti néhány napban itthon valamilyen fontos belpolitikai esemény történt.

Március 15. jelentése egyértelmű. 1986-ban e napon egyébként egy mintegy háromezer fős tömeg illegális megemlékezést tartott a Március 15-e téri Petőfi-szobornál.

A következő időpont: április 26. (majd 27, 28.) Április 26-án felrobbant a csernobili atomerőmű egyik reaktora, amelyről a Szabad Európa adott hírt, a magyar hírközlő szervek csak nagyon nagy késéssel.

A július 18-i újabb röplapterjesztés előtti időszak fontos bel- és kultúrpolitikai eseménye, hogy július 3-án Nagy Gáspár egy verse miatt fél évre betiltották a talán legjelentősebb vidéki folyóirat, a *Tiszatáj* megjelenését.

Szeptember 14.: 1957-ben ezen a napon ítélte el a Biztonsági Tanács a Szovjetunió 1956-os magyarországi beavatkozását.

November 1.: 1956-ban Nagy Imre magyar miniszterelnök kormánya ezen a napon nyilvánította ki Magyarország semlegességét, és kilépési szándékát a Varsói Szerződésből.

III. Teljes gőzzel

Éjjeli őrjárat

1986. május 6-án a *„folyamatos röplapozás, csoportos terjesztés”* miatt a nyomozás vezetői *„a megnövekedett feladatokra”* tekintettel az operatív feldolgozó munka irányítására feldolgozó csoportot hoznak létre.

Augusztus elején elkezdődnek az este 20–21 órától éjjel kettőig,

vagy néha két váltásban, hosszabb ideig tartó őrjáratok. 2–5 operatív tiszt és a 10–15 önkéntes rendőr (CB rádióval felszerelt saját gépkocsiján) a röplapterjesztés korábbi helyszínei közelében vagy konspirált irodákban (például a körúti Bánki Donát Főiskola MSZMP irodája) rejtőzik, illetve az egyes pontok között ingázik. Ezután havonta általában minimum 4–10 alkalommal kerül sor a *„figyelő portyaszolgálatokra.”* (Az önkéntesek benzin-hozzájárulásként 200 forintot, kávéra, üdítőre pedig 25 forintot kapnak.)

Fokozottan figyelik a *„telefonfülkék forgalmát figyelemmel kísérő személyeket”* és a fülkéket *„csomagokkal felkereső, onnan gyorsan, idegesen távozó személyeket”*. Ellenőrzik a terjesztés időpontjához közeli órákban induló vagy érkező HÉV-szerelvényeket, távolsági autóbuszokat, és a terjesztés két végpontjához közeli Nyugati, illetve Déli pályaudvarról induló, oda érkező vonatokat. Összegyűjtik a terjesztések időpontjához *„kapcsolható illetve összefüggésbe hozható”* kulturális eseményeket is.

A tisztek szerint a terjesztés helyszínei főleg a 12-es autóbusz útvonalába esnek. Az ettől távolabbi három (X., XI., és XVI. kerületi) helyszínen a korábbi években röplapterjesztéses ügyekben felmerült személyek adatait most újra megállapítják, ellenőrzik, és tőlük konspiratív módon ujjlenyomatot szereznek be.

Felveszik a kapcsolatot a Fővárosi Tanács Egészségügyi Osztályával, és rajta keresztül a huszonkét kerületben található Idegbeteg-gondozó Intézet vezetőivel, hogy küldjék meg az intézményeikben nyilvántartott *„íráskényszer alatt levő és telefonhoz kötődő, vagy vonzódó elme-, és idegbeteg személyek”* adatait.

Szűrő-elemző munkát végeznek a nevelőintézeti fiatalok körében, hogy közülük kik voltak a röplapozás idején kimaradáson vagy szökésben. A tettes felderítése, a *„felmerülő frekventált helyszínek ellenőrzése”* céljából elrendelik a rejtett fotó, optika,

televíziós berendezés beszerelését egyes gyakori terjesztési helyszínek megfigyelésére.

1986 augusztusától 1987 áprilisáig 75 éjszaka 212 operatív tiszt és 488 önkéntes rendőr járőrözik. 1987. márciusban és áprilisban már 15-15 éjszaka inspekcióznak. Május 15-től növelik az operatív erők és önkéntes rendőri állomány létszámát.

A „legfertőzöttebb” területen, a Lenin körúton bevezetik az operatív figyelést. A péntek, szombat, vasárnap este sötétedéstől éjjel 12-ig tartó akciókban 19-en vesznek részt. A 12 operatív tiszt közül négy tiszt videón rögzíti két helyszínen, a Lenin krt. 106 és a József Körút 45 előtti telefonfülke környékén zajló történéseket, a járókelők mozgását. Öt önkéntes rendőr CB-rádióval felszerelt gépkocsijával négy különböző „felállási helyen” vár készenlétben, feladatuk: a rejtett külső védő, illetve jelző szolgálat, illetve az operatív tisztek segítése. Három tiszt otthoni készenléti szolgálatot teljesít. A csapatot egy bűnügyi technikus és nyomozókutya egészíti ki.

Görkorcsolyások

1987. március 28-án kilenc helyszínen folytatódik a röplapterjesztés. Ezen az éjszakán jelenik meg a 8. számú röplap:

„FEJLŐDÉSÜNK LEGFŐBB GÁTJA A KOLLABORÁNS BÜRO DE A SZAKSZERVEZETI VEZETÉS IS ELÁRULTA A MUNKÁSSÁGOT EZÉRT ÚJJÁ KELL SZERVEZNI MOZGALMUNKAT ALKOTÓ ERŐNK CSAK A MUNKÁSDEMOKRÁCIÁBAN BONTAKOZHAT KI A REZSIM REFORMJAI SEMMIK EZ A KORRUPT RENDSZER A JÖVŐNKET IS ELADTA rdp 8”

Éjjel 00.05 perckor M. I., 21 éves, kutyakiképző, önkéntes rendőr bejelentést tesz a Rendőrség központi ügyeletén, hogy amikor este 10 körül a barátjával a Corvin moziból a Blaha Lujza tér felé sétált, a József körút 14. előtti telefonfülke mellett elsuhant két 18 év körüli görkorcsolyás fiatalember. Később a lányt személyesen is

kikérdezik, és akkor elmondja, hogy a telefonfülkénél feltűnt három elhanyagolt külsejű fiatalember is, az egyikük egy pillanatra bement a telefonfülkébe, miközben a másik kettő leintett egy arra haladó taxit. Végül mindhárman beszálltak a kocsiba, és elindultak a Blaha Lujza tér felé. *„Röviddel ezután látta, hogy egy URH gépkocsi a taxit leszorította az úttestről, a három fiatalembert elvitték.”*

Mivel M. I. *„megérzése szerint”* a két görkorcsolyás fiú számításba vehető *„az elkövetésben, ezért az általa adott részletes személyleírás alapján nevezett segítségével mindkét fiatal férfiról mozaikképet”* készítenek. Néhány tiszt és a bejelentő – *„személyes felismerés céljából”* – ezután eljár a Roller Skate Görkori Klub Petőfi Csarnokban tartott rendezvényeire. *„Figyelést végeznek”* a Deák téren is.

Majdnem

Június 19-én a főváros tizenegy pontján (egy-egy helyszínen még 20-án, 22-én és 23-án is) terjesztenek röplapot, köztük először a 9. számút: *„A KORRUPCIÓT ÉS A BÜROKRÁCIÁT CSAK EGY TÖBB PÁRTALAPÚ DEMOKRÁCIA SZORÍTHATJA VISSZA AZ EURÓSZOCIALIZMUS KÜLÖNÖSSEN ERKÖRCS ÉS EMBERELLENES E MELLETT A SZOCIALIZMUSBAN NEM JÖHET LÉTRE SE TUDOMÁNYOS SE TECHNIKAI FORRADALOM EZÉRT FORRADALOM LESZ rdp 9”*

Június 19-én 22.20-kor a Zrínyi mozi irodájának ablakából (Lenin körút 26.) Láng Lóránd Tamás őrmester azt veszi észre, hogy a mozi előtti iker-telefonfülkét egy 8-10 fős, 18-20 éves fiatalokból álló csoport körbe állja, hangoskodik, még a szeméttárolót is eltolják az egyik fülke elől. Az őrmester kimegy az utcára, de addigra a fiatalok eltűnnek, ő pedig a telefonfülkében, majd a Lenin körút 81. számú ház előtti fülkében egy-egy csomag röplapot talál.

Két őrnagy később így számol be az eseményekről: *„A fiatalok 2-3 fős csoportokban eltávoztak a környékről, két fiú és egy lány a helyszínen maradt a fülke mellett. Az egyik fiú bement a fülkébe és telefonálás színlelése közben elhelyezett egy kisméretű csomagot a készülék tetején. A másik fiú és a lány kb 3-4 m-re ment és figyelték a környezetet. Kb. 5-6 perc múlva sietős léptekkel eltávoztak a Nyugati pu. irányába. […] Mindez a pillanat műve volt, a figyelő a jelzést megadta, zárta a mozit, utánuk eredt, de már nem látta meg őket.”*

Az önkéntes rendőrök és a bűnügyi figyelő tisztek megkezdik az üldözést, a körúti forgalomban azonban nyomát vesztik a terjesztőknek. Láng őrmester csak annyit tud elmondani, hogy a röplapozók között egy fehér dzsekis fiút is látott. Ezért azok, akiket a „bűncselekmény” észlelése után a feltételezett terjesztés útvonalára irányítottak – a BRFK Akció Alosztály és a központi ügyelet készenléti csoportjának a tagjai, a kerületi kapitányságok járőrei – a fehér dzsekiseket igazoltatják. A Nagymező utcai Broadway sörözőben és a Körúton egy-egy férfit, a József körút és az Üllői út sarkán a villamosmegállóban pedig egy lányt, illetve a társaságukban levő tizenegy főt.[366] Rajtuk kívül az éjszaka még tizenkét személyt igazoltatnak. (Ezután – ellenőrzés címén – igazi tortúra vár rájuk.)

Egy főnöki értékelés szerint a figyelő *„erők csekély volta”* és *„a késő esti jelentős gyalogos forgalom”* miatt nem járt eredménnyel *„az elkövetők nyomon üldözése.”*

22.28-kor a Szent István körút 18. számú ház földszinti Gelka irodájából figyelő Hakláj Attila hadnagy egy kb. 20-22 éves, 175-180 cm magas, barna, rövid hajú, vékony testalkatú fiatalember *„telefonfülkében való röplapelhelyező tevékenységét észlelte”* a 17. számú ház előtt. Mire kiér az utcára, már bottal ütheti az elkövető nyomát, az sietve távozott a Nyugati pályaudvar irányába. A BRFK illetékes operatív szervének képviselői kb. 25 perc múlva jelennek meg a helyszínen.

A Szent István körút 20-ba éjszaka bemegy három fiatal – személyleírásuk hasonlít a terjesztőkéhez – és onnan nem jön ki. Operatív szűrőmunka során megállapítják a személyazonosságukat, egyúttal a ház összes lakójának adatait is, és a nyilvántartásokban ellenőrzik őket – így derül ki, hogy az egyik lakó *„kapcsolódik”* a belső ellenzékhez, és őt a III/III egyik osztálya jelenleg is *„felderítés alatt tartja.”*

A helyzet fokozódik

1987. július 4-én és 5-én a terjesztők tizenhárom helyszínen szórnak röplapokat. Megjelenik a 10. számú röplap is: *„HAZUGSÁG A MARXIZMUS SŐT A RELATIVITÁS ÉS A KVANTUMELMÉLET IS NAGY ESZMEI VÁLTOZÁSOK ELŐTT ÁLLUNK MI SEM HISSZÜK MÁR EL A KOMCSIK A BÁBREZSIM HAZUGSÁGAIT DE MÉGIS ÉRTHETETLEN HOGY KÉPESEK NÉMELYEK ÍGY KIÁRUSÍTANI NÉPÜNKET rdp 10”*

(Július 4.: az amerikai függetlenség ünnepe, 1848. július 5-én elkezdődött Pesten az első magyar népképviseleti országgyűlés.)

Július 4. után néhány nappal Agócs István ezredes úgy rendelkezik, hogy mostantól Fekete László százados, vonalvezető mellett öt fő csak az ügy felderítésével foglalkozik. A hétvégi, éjszakai figyelőszolgálat létszámát, az eddigi 18 főről 42-re növelik. A jelzéssel hét operatív tiszt, az elfogással öt operatív tiszt, tíz önkéntes rendőr és a Rendőrtiszti Főiskola öt hallgatója foglalkozik. A területet négy önkéntes rendőr és négy főiskolai hallgató biztosítja. Mindeközben a központban egy ötfős, nyomüldözésre bevethető biztosító csoport várakozik, rajtuk kívül szükség esetén még újabb jelzőket és elfogókat lehet bevetni. Az akcióban részt vesz egy technikus is nyomozókutyával. Az eddigi titkos, ún. bázishelyek kibővülnek a Művész mozi irodájával és egy szövetkezet Bajcsy Zsilinszky útjai irodájával.

Július 18-án este már hét jelzőhelyen 30 fő kezdi meg az éjjeli

őrjáratot (a központban pedig egy öttagú biztosító csoport várakozik.) Az akciócsoport tagjai az első röpcédula-csomagot 21.30-kor találják meg, ezután a helyszín közelében levő négy étteremben megkezdik az igazoltatásokat. A Központi Ügyeletet, a Közlekedésrendészetet és a kerületi kapitányságokat is arra kérik, hogy fokozattan figyeljenek a táskás, szatyros fiatalokra, igazoltassák őket. Ugyancsak igazoltatják a Nyugati pályaudvarról 23.25-kor Békéscsabára, 0.20-kor pedig Szeged felé induló vonatokon a fiatal férfiakat.

Ezen az estén még egy figyelemre méltó esemény történik. A Múzeum körút 37. előtti iker-telefonfülkénél (a 6-os számú figyelőhelyen) *„szolgálatot teljesítő elvtársak jelentése szerint 22.25 órakor a röpcédula még nem volt […] az általuk ellenőrzött, de látókörükben nem lévő ikerfülkében, majd öt percre rá – az ellenőrző út során felfedeztük.”*

A terjesztők közül senkit sem sikerül elkapni. A hivatalos magyarázat szerint azért, mert az ismertté vált helyszínek *„egy jelzőhely kivételével a jelzők látókörben nem voltak.”*

A július 17-i és 18-i újdonság a 11-es sorszámú röplap: *„TÉNY HOGY EZ A RENDSZER NEM VIRÁGOZTATJA FEL ORSZÁGUNKAT ÉS NEM IS FOGJA EGY CSOMÓ NAPLOPÓNAK KÖNNYŰ ÉLETE VAN A NÉPET MEG AGYONHAJSZOLJA IPARUNKAT VISSZAFEJLESZTETTÉK HÁTTÉRIPARRÁ REZSIMEK BEVÁLT MÓDSZERE A HATALMUK MEGTARTÁSÁÉRT LEZÜLLESZTIK A NÉPET ERRE LEGJOBB ESZKÖZ A MŰVÉSZET rdp 11”*

Az eset után megállapítják, hogy *„szükséges és indokolt az erők növelése, a figyelt helyszínek további kiterjesztése […]”*

A nyomozás eszkalálódik

1987. október 15-én – két évvel a nyomozás megkezdése után – Somlai László százados, megbízott alosztályvezető és Fekete László százados, vonalvezető minden korábbinál gigantikusabb szűrő-

kutató munkát rendel el, és új felderítési irányokat jelöl ki. Arra hivatkoznak, hogy *„Tekintettel a várhatóan élesedő belpolitikai helyzetre […] a ’Lila’ elkövetői az ideológiai diverzió és röplap terjesztés veszélyesebb módszereit is elkövethetik (pl. az iskolák, gyárak közelében).”*

Abból a tényből kiindulva, hogy a tömeges terjesztés útvonalából kieső 18 helyen (tizenegy kerületben) is szórtak röplapokat, arra a következtetésre jutnak, hogy ezek a *„feltalálási pontok” „az egyes elkövetők lakhelye, munkahelye, iskolája, kollégiuma címét, illetve közvetlen környékét képezik.”* Azt is állítják, hogy *„Az elkövetők egyike a röplap szellemi atyja.”*

Hajtóvadászat indul a *„terjesztési pontok”* közelében lakó, tanuló, szórakozó 16-25 év közötti fiatalok felkutatására, adataik, címük megszerzésére. A különböző nyilvántartások segítségével végül 419 fiatalt sikerül „begyűjteni” (közülük 9-et az 1986. március 15-i „rendzavarás” miatt igazoltattak). A fiatalok jellemzéséhez az állambiztonság az ezekben a körzetekben élő idős kommunisták, pártmunkások, lakóbizottsági felelősök, megbízható társadalmi aktivisták segítségét kéri.

A tisztek megszerzik az adott körzetekben található tíz oktatási intézmény (gimnáziumok, zeneiskolák, műszaki főiskola), hallgatóinak, illetve hat kollégium lakóinak a névsorát az 1985–1987-es évekre vonatkozólag. Tisztázzák azt is, hogy ezeken a helyeken működött, működik-e olyan szakkör, amelynek programjában szerepeltek/szerepelnek a röplapokon leírtakhoz hasonló témák, kérdések.

A kollégiumi nyilvántartásokból kigyűjtetik azok nevét, adatait, akik a terjesztések időpontjában késő este vagy éjszaka érkeztek haza. A *„terjesztési pontok”* közelében található, fiatalok által látogatott huszonkét szórakozóhelyet (köztük a Petőfi Csarnokot, a Hotel Ifjúság bárját) feltérképezik. Ugyancsak beszerzik a területeken lévő kilenc ifjúsági klub látogatóinak névsorát.

A „találási pontok” közelében a 69 kizárt hálózati személy mellett hat aktív ügynök él, utóbbiaknak jelenteniük kell majd az adott szórakozóhelyekről és közönségükről.

IV. „Látókörbe kerülés”

Egy névtelen levél

Esetünkben valaki azzal hívta fel magára a legkönnyebben és leggyorsabban a politikai rendőrség figyelmét, ha feltételezik róla akármilyen guminyomdával készült röplap, iromány szerzőségét.

1987. április 17-én Budapesten, a Főpostán egy guminyomdával címzett, feladó nélküli levelet emelnek ki a forgalomból. (A Postaigazgatóságon egyébként több SZT-tiszt is tevékenykedik.) A Szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola főigazgatójának címzett levélben arról ír a névtelen feladó, hogy szegedi lakásukon előkészítő tanfolyamokat tart egy főiskolán tanító házaspár. Ők javítják a felvételi dolgozatokat, benne vannak a felvételi bizottságban, és a 25–30 ezer forintos tandíj fejében garantálják tanítványaiknak a főiskolára való bejutást. *„Nekem nincs pénzem, és így esélyem se, már kétszer elutasítottak.”* – árulja el magáról az *„EGY FIATALEMBER AKI NEM TUDJA MEGVÁSÁROLNI A FELVÉTELIT”*.

Az írásszakértő szerint a névtelen levél és a röplapok készülhettek ugyanazon a nyomdán. (Kb. 80 ezer játék guminyomda van forgalomban, így kicsi annak a valószínűsége, hogy a főiskolai levélíró egyúttal röplapokat is készítene és terjesztene.)

A Cég megszerzi az 1983 és 1986 között a főiskola nappali, esti és levelező tagozatára két alkalommal is sikertelenül felvételizettek listáját. A 33 főt ellenőrzik a belügyi nyilvántartásokban, újabb adatokat szereznek róluk, majd

dolgozatukat (kézírásukat) összehasonlítják a vasúti kocsiban talált firkálóéval.

Végül három gyanúsított marad. Egyikükről a munkahelyéről beszerzett írásminta alapján úgy véli a szakértő, hogy azonos lehet a vasúti firkálóval.

Másikuk eredeti szakmája nyomdász, dolgozott a Politoys szövetkezetnél is. Neve néhány évvel korábban röplapterjesztés kapcsán már felmerült, de akkor az írásszakértő kizárta a lehetséges elkövetők közül. Kapcsolatban áll *„nacionalista körökkel”*, aktív erdélyi kapcsolatai vannak. Sikertelenül próbálták beszervezni. Információkat szereznek korábbi és jelenlegi lakhelyéről és munkahelyéről is. Levelezését ellenőrzik. Egy hónapon át tartó telefonlehallgatása alapján megállapítják, hogy *„további megerősítő adatok keletkeztek ellenséges, ellenzéki beállítottságára, hasonló gondolkodású személyekkel való kapcsolattartására.”* Augusztus 11-én a munkahelyén átvizsgálják az öltözőszekrényét, szagmintáját konzerválják, néhány hét múlva pedig tűzoltósági ellenőrzés meséjével leplezett házkutatást tartanak a lakásán, ujjlenyomatát rögzítik.

Harmadikuk állítólag kapcsolatban áll a brit nagykövetség katonai és légügyi attaséjával, egyik korábbi munkahelyén, egy általános iskolában pedig az alsó tagozatosok használhattak guminyomdát. Az ő leveleit is felbontatják, lakásán leplezett kutatást tartanak.

Végül mindhármukat kizárják az ügyből. A másodikként, illetve harmadikként említett személyt azonban nem ereszti az állambiztonság: Figyelő-dossziét nyitnak róluk, mert *„ellenséges tevékenység várható részükről.”*

Az éjszakai futó

Van még valaki, aki tulajdonképpen annak „köszönheti” a meggyanúsítását, hogy ő is felvételizett a szegedi főiskolára. 1987.

július 4-én, egy újabb röplapozás alkalmával a BRFK kapuőre éjjel egy órakor felfigyel, *„egy gyanúsan viselkedő”* futó férfira. Ezután nem sokkal, több állampolgár is jelenti, hogy az Engels tér és a Bécsi út sarkán röplapokat találtak. Az operatív tisztek néhány nap múlva megmutatják a kapuőrnek a szegedi főiskolára felvételizett 40 személy fotóját, amely közül az egyikben felismerni véli az éjszakai futó férfit. Itt és így kezdődik G. R.[367] hosszú, titkos megfigyelés-sorozata.

G. R. egyházi gimnáziumban végzett – már ez is gyanús –, ezért az állambiztonság beszerzi az egykori osztálytársak adatait és ellenőrzi őket. G. R. budapesti lakásán július elejétől egy hónapon át lehallgatják a telefont, ellenőrzést rendelnek el a budapesti és ideiglenes vidéki lakóhelyére érkező leveleire. Budapesti tartózkodása idején egy ideig követik. Vidéki munkahelyén, ahol raktári alkalmazott, augusztus 6-án gondos előkészítés után kutatást tartanak. A megyei RFK III/III Osztály két tisztje és a Pestről érkezett Fekete László százados, Varga Pál hadnagy, Majer Gyula őrnagy, műszaki operatív tiszt, bűnügyi technikus vesz részt az akcióban, amelyre az igazgatóhelyettes jelenlétében kerül sor. Őt korábban úgy tájékoztatták, hogy a kutatásra azért kerül sor, mert az egyik alkalmazott feltehetőleg az öltözőszekrényében tárolja az általa forgalmazott kábítószert.

A fedősztori miatt az adott emeleten mindegyik dolgozó öltözőszekrényét, íróasztalát átkutatják, nemcsak G. R.-ét. Az ő öltözőszekrényében és íróasztalán talált tárgyakat lefényképezik, azokról ujjlenyomatot vesznek. Az igazgatóhelyettest *„segítségnyújtása elismeréseképpen tárgyjutalomban”* részesítik.

G. R.-ről egy ügynök azt jelenti, hogy a nyár elején sikertelenül felvételizett az egyetemre, és ezért fellebbezést nyújtott be a Művelődési Minisztériumba. A titkosszolgák a minisztérium operatív tisztje segítségével meg akarják szerezni a G. R. által beadott kérvényt és dokumentumokat, és azt is ki kívánják

deríteni, hogy vannak-e a minisztériumban kapcsolatai.

Az állambiztonsági szerv megszerzi a lakók listáját is abban a házban, ahol G. R. és a szülei laknak. Egyiküknek – az „Ági" fedőnevű ügynöknek[368] – megmutatják G. R. fényképét, de nem ismeri őt. Kiderül: „Ági" nem is ebben a házban él, csak ide van bejelentve a szüleihez. Október 16-án G. R.-ék lakásában házkutatást tartanak a Vám- és Pénzügyőrség segítségével, fedésével. Egy pénzügyőr százados két beosztottjával és egy operatív tiszt, Fekete László százados valuta után kutat, nyilván azzal a mesével, hogy *„állampolgári bejelentés érkezett…"*. Az akciót a lakáson kívül még két operatív tiszt (az egyikük százados) biztosítja. A házkutatók megfogadják informátoruk tanácsát, és *„különös alapossággal"* vizsgálják át az általa *„megjelölt személyzeti szobát, mely helyiségből kiszűrődve többször hallotta 'Mester'"* – G. R. – *„rendszerellenes kifakadásait. A kutatás során mindvégig ügyeltünk az esetleges rejtekhelyek feltárására, azonban ilyet nem találtunk."*

A két és negyedórás akció eredményeképpen G. R.-t kizárják a gyanúsítottak köréből. Az is a házkutatás következménye, hogy édesapját „sikerült" két emeleti szomszédja, az általa feltételezett feljelentők ellen hangolni, mert a jegyzőkönyv aláírása után kijelenti, hogy többé nem köszön nekik.

Papírozás

A „Lila"-ügybe úgy is bele lehetett keveredni, ha azt gondolták valakiről, hogy a röplap-papír beszerzői közé tartozik, vagy információval tud szolgálni a papír eredetéről.

A papír állítólagos importőrei közé tartozó Papíripari Vállalat ellenőrzése során kerül az állambiztonság célkeresztjébe Túri-Kovács Tamás. A mérnök végzettségű import-ügyintéző (üzletkötő), azért válik gyanússá, mert 1986. március 15-én a Batthyány téri „spontán felvonulás" résztvevőjeként igazoltatták. Az

állambiztonság ezután rászáll. Ellenőrzik a belügyi adatbázisban, kézírását összehasonlítják a vasúti firkálás betűivel, ujjlenyomatát pedig a röplapokon találtakkal. A munkahelyi SZT-tiszt – „ÁB – Egyes főhadnagy” jellemzi őt, és referál elmúlt kétévi üzletkötéseiről, külföldi úti beszámolóiról is, amelyeket konspiratív úton szerzett meg. Túri-Kovácsról szeptember elején megállapítják, hogy nincs köze a röplapozáshoz, de ha már „látókörbe” került, akkor tovább vizsgálgatják. Elbeszélgetnek vele a munkájáról, és nem utolsó sorban arról, hogy mit keresett a tüntetők között. Feleségére is gyanakszanak, ezért tőle hónapokkal később konspiratív úton ujjlenyomatot és szagmintát szereznek, és őt is kifaggatják.

Újabb mellékszál a „papírügyben”, amikor 1986 augusztus közepén egy ügynök jelenti, hogy Ausztriában élő magyar disszidens ismerőse Budapestre jött meglátogatni a barátnőjét. Egyúttal Solt Ottiliának,[369] az ellenzék egyik ismert alakjának másolópapírt hozott. Az ügynök mintát szerez a papírból, amiről kiderül, hogy az nem azonos a röplapok anyagával. A nyomozók először elképzelhetőnek tartják, hogy a röplapterjesztők azonosak Solt fiával és baráti körével – akik közül többen *„bizalmas nyomozás alatt állnak”* –, de végül úgy ítélik meg, hogy nem hozhatók kapcsolatba a „bűnüggyel”.

„Ellenséges” ellenzékiek

A nyomozás során néhányan egyszerűen azért kerülnek az állambiztonság látókörébe, mert a hatalom számára valamilyen okból gyanúsak, és ellenzékiként, másként gondolkodóként nyilvántartják őket.

Bólya István szakközépiskolai tanár *„lakásában rendszeresen nagyobb társaság jön össze.”* Az összejöveteleket látogatja Kunszabó Ferenc[370] író, szociográfus is, aki ’56-os tevékenységért 1957 és 1962 között börtönben ült.

Bólya és több vendége is *„buddhista tanokat vall.”* Egyik volt tanítványa, a Hare Krisna hívő Nemeskéri Péter a Pest megyei RFK III/III Osztályának *„látókörében van”, és* Bólya lakásán szitanyomó gépet működtet, azon készíti a buddhista propaganda anyagokat.[371] Az operatív tisztek úgy értékelik, hogy *„Bólya István és kapcsolatainak vallási szemléletében fellehetők olyan tételek, amelyek a röplapokon is megfogalmazást nyertek”* – ezért hat hónapra elrendelik Bólya szoros operatív ellenőrzését, levelei felbontását.[372]

Személye, kapcsolatrendszere, tevékenysége, mozgása mélyebb megismerése érdekében környezettanulmányt készítenek róla, amelynek során a ház lakóit is kikérdezik, egyikük pedig újonnan létesített társadalmi kapcsolatként jelent róla, a feleségéről és a vendégekről.

Az objektumtartó tiszt segítségével Bólyáról munkahelyi főnökétől véleményt, jellemzést kérnek. Eszerint a *„gyerekek körében népszerűségnek örvend. [...] Diákjai több alkalommal tanulmányi versenyt nyertek, ezért szakemberként elismert.”* Ugyanakkor *„A kollektívában ’reakciós’ nézeteinek ad hangot.”*

Bólya bel- és külföldi levelező partnerei közül a szerv csak egyet tart figyelemreméltónak. Az illető a Szolnok megyei Bíróságon hivatásos pártfogó, októberben, amikor bevonul, az állambiztonság átiratban kéri az illetékes alosztálytól, hogy intézzék el szoros operatív ellenőrzését a seregnél. (Még két, a szegedi főiskolára sikertelenül felvételizett, most katonaidejét töltő fiatalra vár ugyanez a megpróbáltatás.)

Július 20-án és aztán szeptember 7-én Bólya munkahelyén leplezett kutatást tartanak. Szekrényét átvizsgálják, az asztalán levő naptárát, feljegyzéseit lefényképezik, rögzítik ujjlenyomatát, és a tanárok által használt írógépekről és papírról is mintát vesznek.

A különböző forrásból származó információk birtokában végül

Bólyát kizárják az ügyből. Az állambiztonság azonban – az összejövetelek miatt, és mert fiatalokat gyűjt maga köré – továbbra is szükségesnek tartja a megfigyelését.

Az is sokat elárul a titkosszolgák gondolkodásáról, hogy indirekten azt feltételezik, hogy aki képes rendszerellenes röplap megfogalmazására, terjesztésére, az képes bűntény elkövetésére is. Vagy: fordítva. Ez a prekoncepció magyarázhatja, hogy az egyik legismertebb ellenzéki édesanyjának meggyilkolásával évekkel korábban meggyanúsítottak közül 27 ellenzékit, illetve az ellenzék holdudvarához tartozó személyt most újra elővesznek. Ujjlenyomatukat összehasonlítják a röplapokon talált ujjlenyomatokkal, kézírásukat a vasúti firkálóéval hasonlítják össze – eredmény nélkül.

V. 1988–1989

Megáll az idő

1987 júniusában megjelenik a *Társadalmi szerződés,* Kis János, Kőszeg Ferenc, Solt Ottilia tanulmánya, októberben Lakitelken megalakul az MDF. Az 1988. májusi MSZMP kongresszuson Kádár helyére Grósz Károly kerül, egymást érik a tüntetések (a demokráciáért, a szabadságjogokért, Erdély mellett, a falurombolás, illetve a vízlépcső ellen), megalakul a FIDESZ, a Szabad Kezdeményezések Hálózata (majd az SZDSZ), a Történelmi Igazságtétel Bizottsága. 1989 februárjában az MSZMP állást foglal a többpártrendszer mellett, az első félévében újabb pártok alakulnak (Független Kisgazdapárt, Kereszténydemokrata Párt, Magyar Néppárt). A változás, a társadalmi átalakulás elkerülhetetlennek látszik.

Az állambiztonságnál azonban mintha megállt volna az idő. A „Lila” ügy nyomozói rendületlenül, változatlan intenzitással és

hittel dolgoznak az elkövetők felkutatásán. 1988. január 18-i jelentésükben ugyan megállapítják, hogy (leszámítva az előző év decemberében, egyetlen helyszínen talált egyetlen röplapot) féléve nem történt röplapterjesztés, vagyis *„a cselekmény társadalmi veszélyessége nincs olyan jelentős, mint ahogy azt korábbiakban véltük.”* A *„folyamatban levő, illetve tervezett feladatok végrehajtása”* céljából azonban a felderítő munkát fél évvel meghosszabbítják.

Újabb – ezúttal 13 – gyanúsított operatív ellenőrzését végzik el. Akad közöttük olyan, akit névtelen telefonáló jelentett fel, mert otthon állítólag röplapokat tart. A másikról egy ügynök árulkodik, mondván, hogy játék-guminyomda vételére készül. Egy harmadik, 17 éves fiú, még két évvel korábban, 1986. október 23-án két társával együtt *„ellenforradalmi röpcédulákat”* terjesztett. Most ügynököt állítanak rá, telefonját lehallgatják.

Finta József[373] tervezőgrafikus, reklámfényképész azért válik gyanússá, mert egy bejelentés szerint a Népköztársaság útjai Lukács cukrászda teraszán üldögélve egy trodat bélyegzővel papírszeletekre *„lenyomatokat készített”*, ráadásul a röplapterjesztés útvonala közelében lakik. Az állambiztonság ellenőrzi a ház lakóit, ennek során derül ki, hogy egyikük jóban van Fintával és ügynökként jelent a III/II-4 Osztálynak (elhárítás a közel- és távol-keleti államokkal szemben a magyarországi ösztöndíjasok között). Az ügynök, a tartótisztje és Füredi József hadnagy – Finta távollététében – átkutatja a lakását, egyúttal ujjlenyomatot is szerez.

1988. július 27-én két darab röplapot talál egy rendőrségi gépkocsivezető a Rudas László utcában. Ennek az egyetlen esetnek az alapján a tisztek újabb terjesztésre számítanak, noha azt is megállapítják, hogy a terjesztés azért maradt abba lényegében 13 hónapja, mert *„a nem ellenzéki körökhöz tartozó elkövető(k) a belpolitikai életünkben folyamatban levő változásokkal*

kapcsolatban jelenleg ’várakozó’ álláspontra helyezkedett (helyezkedtek.)”

Az állambiztonság azonban nem helyezkedik várakozó álláspontra, hanem nagyon is aktív. Mindenki gyanús a szemében. December 29-én kora délután a Barcsay utcában, a Madách Gimnázium előtti telefonfülkében 78 db röplapot helyeznek el.[374] A csomagot megtalálja valaki és átadja a VI. kerületi rendőrkapitányságon egy titkárnőnek, aki nem jegyzi fel az illető adatait. A hölgy később – a kollégái kérésére – részletes személyírást ad róla. Elmondja többek között, hogy a 180 cm magas, sportos testalkatú férfi *„intelligens stílusban adta elő a mondanivalóját, nem valószínű, hogy munkás.”* A férfiról mozaikkép készül, amelyet megmutatnak a Barcsay utcában tanácstagoknak, megbízható elvtársaknak, valamint a VI. és VII. kerületi Ideggondozó Intézet orvosainak is (hátha valamelyikük páciense.) Utóbbiak véleménye szerint *„az arckép 40 körüli debilis, feltehetően alkoholista személyt ábrázol.”*

A titkosszolgák kiderítik, hogy a Madách Gimnáziumban van-e gyerek-guminyomda, és azt is, hogy itt, illetve a közeli Almássy téri Szabadidő Központban tartottak-e a terjesztés időpontját megelőzően valamilyen foglalkozást.

December 29-én egyébként még egy helyen – a BKV székház közelében levő telefonfülkében is – találnak öt darab röplapot. A két eset után a titkosszolgák úgy vélik, hogy *„az ismeretlen tettes 17 hónapi szüneteltetés után tovább fogja folytatni röpcédula terjesztését.”*

Ezért 1989. január végén újabb fél évvel, 1989. július végéig (!) meghosszabbítják a nyomozás határidejét. (1989-ben egyébként még hallat magáról az rdp: március 11-én a Szt. István körút 24. számú ház kapujában, a reklámkirakatban három darab röplapot, másnap a VIII. a Lőrinc pap téri telefonfülkében pedig hét darab röplapot helyeznek el.)

Az illetékesek a felderítő munka *„további kiaknázatlan lehetőségeit”,* a nyomozás egy újabb irányát a tüntetések, politikai mozgalmak tagjainak, szimpatizánsainak személyében, tevékenységük vizsgálatában találják meg. A társszervek sok embert igazoltatnak, mert a főváros forgalmas pontjain tüntetésekre invitáló plakátokat ragasztanak ki, szórólapokat terjesztenek, illetve *„ellenséges politikai magatartást tanúsítottak.”* Közülük a mi operatív tisztjeinket főleg a fiatal plakátragasztók és röplapozók érdeklik, mert azt feltételezik róluk, hogy bizonyos sajátosságok, *„tartalmi jegyek”* alapján összefüggésbe hozhatók a „Lila”-ügy lehetséges elkövetőivel.

Ilyen okból 1988 végéig 40 embert – nagyrészt 30 évesnél fiatalabbakat – ellenőriznek teljes mélységében. Van, akire azért figyelnek fel, mert a Belvárosi Művelődési Házban Nagy Magyarországot ábrázoló pólót viselt, van, akikre azért, mert a Batthyány-örökmécsesnél *„feltűnő magatartást tanúsítottak”,* egy 42 éves férfi május 1-jén a Postahivatalban *„szóbeli izgatást követett el”,* megint másnak az a „bűne”, hogy november 15-én ott volt a Román Nagykövetség előtti tüntetésen.

Újabb potenciális elkövetők után vadászva a „Lila” nyomozói a főváros kerületi kapitányságaitól megszerzik az izgatás miatt eljárás alá vontak ujjlenyomatait is, és azokat összehasonlítják a „Lila”-ügy röplapjain levőkkel.

1989. június 16-án a Hősök terén negyedmillió ember búcsúztatja újratemetése előtt Nagy Imrét és társait. Július 6-án meghal Kádár,[375] és vele jelképesen sírba száll a kádárizmus.

Július 25-én aztán végre az állambiztonságnál is kapcsolnak, és megszületik az elbocsátó szép üzenet: elengedik az ügyet, megszüntetik a nyomozást. *„Tekintettel arra, hogy az ügyben folyatott feldolgozó munka az elkövetők felderítését nem eredményezte és ez a további operatív munkától sem várható, valamint figyelembe véve, hogy a hazánkban zajló társadalmi,*

politikai változások következtében a cselekmény társadalmi veszélyessége csekély fokú, javasoljuk a feldolgozó munka megszüntetését.”

A jelentés szerzőitől – Somlai Ferenc őrnagy, alosztályvezetőtől, Fekete László őrnagy, vonalvezetőtől és Cirkos Tibor alezredes, osztályvezető helyettestől – távol áll az önostorozás, vagy önkritika, sőt még kicsit elégedettek is. *„Noha a fő cél […] nem járt eredménnyel, az ellenőrző-feldolgozó munka menetében számos esetben jutottunk különböző személyekkel kapcsolatban operatív vagy nyílt felhasználhatóságú információk birtokába. […] 19 személy adatait a Helyi Kémelhárító Adattárban elhelyeztük, akik részéről a továbbiakban állam-, illetve alkotmányellenes cselekmény elkövetése várható.”*

Mérleg

1985. október 15-től összesen 12 alkalommal történt terjesztés 13 kerületben, 83 helyszínen. A röplapokból négyezer darab jutott a politikai rendőrség birtokába. A nyomozás során nyolc intézkedési terv született. 127 személyt vontak szoros operatív ellenőrzés alá, közülük 120-tól vettek – nagyrészt konspiratív módon – ujjlenyomatot. 16 ember lakásán és/vagy a munkahelyén titkos kutatást tartottak, 15 leveleit felbontatták, öt telefonját lehallgatták. 46 esetben a gyanúsítottakat konspiratív módon meghallgatták. 11 esetben postahivatalokban, különböző intézményekben külön levélellenőrzést vezettek be a guminyomdával írt levelek, küldemények kiszűrésére.

A 127 személy megfigyelésére, lekáderezésére – a meglevő hálózati személyeken kívül – 14 alkalmi kapcsolatot létesítettek. Az állampolgároktól – főleg a röplapok megtalálásával kapcsolatban – 31 bejelentés, a belügyi társszervektől 20 információ érkezett.

1987–1988-ban 13 rejtett figyelőhelyet létesítettek. 53 alkalommal tartottak figyelő-portyaszolgálatot, amelyekben

esetenként 30–60 fő vett részt. Öt alkalommal nyomkövető kutyát is bevetettek. A tisztek szolgálati időn túli, közel ötezer órás túlórájukért egyedül 1987-ben 600 szabadnapot kaptak. Az önkéntes rendőröknek benzin-, illetve élelmezési költség címén közel 220 ezer forintot fizettek ki.

A nyomozásban részt vett a *„rendkívüli esemény vonal”* teljes személyi állománya, egyes időszakokban pedig segítette a munkát a Kémelhárító Csoportfőnökség, (III/II) és a III/III valamennyi osztálya, a Katonai Elhárító Csoportfőnökség (III/IV), az Operatív Technikai Csoportfőnökség (III/V), hét megyei rendőr-főkapitányság III/III Osztálya, a BRFK társ rendőri szervei, és a kerületi rendőrkapitányságok is.

Az ügyben négy dossziényi irat keletkezett: az I. 297 oldalas, amibe be van téve – külön irattári számozás nélkül – egy 62 oldalas kötet. A II. dosszié 303 oldalas, a III. 146 oldalas. Az I. dossziéban még három vastag boríték található, bennük 352 dokumentummal (jegyzőkönyvek, adatlapok, szakértői vélemények, lekérők a belügyi nyilvántartóból), a II. dosszié borítékjában 193 dokumentum van.[376]

A III. dossziét 1989. szeptember 11-én zárták le, és helyezték irattárba. Az utolsó dokumentum[377] egy augusztusban összeállított lista, amely azoknak a tiszteknek a nevét tartalmazza, akik betekinthettek a III. dossziéba, tehát fontos szerepet játszottak a nyomozás menetében.

A listán szereplő 24 tiszt közül egyetlen dossziéját sem adták át az ÁBTL-nek. A levéltár honlapján (az Archontológia, Életrajzok menüpont alatt)[378] öt tisztre vonatkozóan találhatunk adatokat: ők legkésőbb 1990 végén nyugdíjba mentek (vagy nyugdíjba küldték őket.)[379] Ezek szerint a 24 tiszt közül akár 19-en is tovább szolgáltak 1990 után.

A történet – és a III/III – vége

Az állambiztonsági szolgálatok 1989-es munkáját egyfajta tudathasadás jellemezte: alkalmazkodási igény az új, megváltozott körülményekhez, a realitásokhoz, feladat- és szerepkör-keresés, ugyanakkor a működés keretei, formái, módszerei a régiek maradtak. Változatlanul folyt a levélbontogatás, szemmel tartották s figyelték az alakuló, erősödő pártokat. Valamennyi jelentős pártba beépítették a maguk titkos megbízottait *„mélységi”* információszerzés és befolyásolás, *„a politikai image kialakítása”* céljából. 1989 végén 2012 hálózati személy tevékenykedett.

Az egyes csoportfőnökségek vezetői, illetve a megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági parancsnokhelyettesei 1989-es évértékelései közül a legellenségesebb, leggyanakvóbb szellemű́t – amely valamifajta társadalmi kataklizma árnyát is előrevetíti – Dr. Horváth József* vezérőrnagy, a Belső Biztonsági Szolgálatra átkeresztelt III/III csoportfőnöke írta. Konklúziója az, hogy a kialakult helyzetben a fő feladat *„már nem a békés átmenet elősegítése, hanem csak a társadalmi robbanás, az összeomlás elkerülésének támogatása lehet.”* Szerinte a jövőben az a célszerű, ha az SZT-tisztek *„nem foglalkozáshoz, munkahelyhez, beosztáshoz kötött személyek […], hanem szellemi szabadfoglalkozású szabadúszók […], akiknek a kötöttségek nélküli mozgás lehetővé teszi az éppen szükséges politikai image kialakítását.”*[380]

Az ellenzéki-kerekasztal tárgyalásokon a politikai rendőrség nem volt téma. A magyarázat az MSZMP-politikusok és a pártokba beépített ügynökök manipulációiban keresendő, s abban is, hogy az ellenzék nem mérte fel igazán, nem ismerte az állambiztonsági szolgálatok módszereinek, információinak, túlélésének a veszélyességét. Az állambiztonsági vezetők okkal reménykedhettek abban, hogy az intézményt tovább lehet működtetni az új rendszerben is, ehhez nem kell mást tenni csak a pártideológia helyett szakmai frazeológiát használni, s az új szerepkört nem ideológiai, hanem szakmai alapokra helyezni. Célként

leggyakrabban az ország politikai és gazdasági stabilitásának a támogatása fogalmazódott meg.

Az állambiztonsági szolgálat egyes vezetői végül nyugdíjba kerültek, mások azonban maradtak, hátrább vagy előrébb léptek.[381] A III/III-at, mint főbűnöst feláldozták és megszüntették – Nemzetbiztonsági Hivatallá történő átalakításának koncepcióját Dr. Horváth József dolgozta ki –, az állomány jelentős része pedig tovább szolgált.

Visszatérve a történetünkre: a „Lila”-ügy sokat elárul a Kádár-kori politikai rendőrség működéséről, hatékonyságáról. Míg a titkosszolgák általában sikerrel törtek meg, zsaroltak be ügynöknek sarokba szorított, a külvilágtól elzárt, magányos egyéneket, addig a Cég a nagyobb szabású feladatok végrehajtásában, erői koordinálásban, a megfelelő stratégia kidolgozásában rosszul vizsgázott.

A röplapok szerzője-szerzői, készítői, terjesztői viszont komoly logisztikai teljesítményt nyújtottak, és kitűnően konspiráltak, mert az állambiztonság óriási gépezete az élet minden területén, az ország minden szegletében jelen levő hálózati személyei ellenére sem buktak le.

Túljártak a Nagy Testvér eszén.

•

A szerző kéri az olvasót, hogy ha tud valamit a röplapok szerzőiről, illetve terjesztőiről, akkor azt írja meg neki! (www.gervaiandras.hu, „Kapcsolat” menüpont.)

A besúgásról
és a besúgókról

Éreztek-e bűntudatot a besúgók?

Beszélgetés Szőtsné Fritz Ágnes grafológussal

W. Barna Erika, Demeter Anikó, Sütő-Nagy Krisztina, Szőtsné Fritz Ágnes, Vincze Edit grafológusok 2004-ben – a XXI. Századi Intézet pályázati támogatásával – az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 56 ügynök kézírásait dolgozták fel. A vizsgált időszakok hossza átlagosan több mint négy év, a legrövidebb négy hónap, a leghosszabb viszont kis híján húsz év volt. A dossziékat a levéltár munkatársai választották ki véletlenszerűen, az ügynökök személye így rejtve maradt a kutatók előtt. A besúgók egy kivételével férfiak, elsősorban humán értelmiségiek, műszaki csak két-három akadt közöttük. Az egyszerű, kevéssé iskolázott személyek legtöbbje fiatal férfi volt, aki különféle klubokban fellépő együttesek holdudvarába tartozott. 51 ügynöktől három, öt ügynöktől pedig két különböző időszakból származó írásmintát elemeztek.

– Mire voltak kíváncsiak?

– Elsősorban arra, hogy az ügynökök hogyan élték meg tevékenységüket, s az hogyan hatott a személyiségfejlődésükre.

– A kézírásokból választ lehetett kapni arra, hogy ki miért vállalta az együttműködést?

– Az egyéni motivációk lenyomatai a kézírásokban jól felismerhetők. A kényszerítést és a megfélemlítést általában a legtöbbjüknél feltételeztük. Harmincegy személynél az elismerésigény, a bizonyítási vágy volt a legfontosabb motiváció, s a biztonságra törekvés meglepő módon csak tizenötnél.

– Hogyan dolgozták fel, értékelték a kézírásokat?

– A kézíráselemző egy személyiségkép elkészítéséhez legalább

kétszáz grafológiai jegyet térképez fel. Mi a tizennégy legfontosabbat vizsgáltuk: az írómozgás jellegét, sebességét, ritmusát, kontrolláltságát, esetleges gátoltságát, az írófelület használatának, s a betűformák alakításának egyedi sajátosságait. Néztük az írás feszültségét, az írás strukturáltságát, a betűk méretét, az írás egységességét, az íróvonalak minőségét is.

– Mi derül ki a személyiségképből?

– A „Sziklai Barna”[382] fedőnevű ügynök – később informátor, majd titkos megbízott – például 1957 és 1987 között jelentett. Besúgottjai között volt többek között B. Nagy László, Bóka László, Czine Mihály, Eörsi István, Heller Ágnes, Illyés Gyula, Kenedi János, Képes Géza, Keresztury Dezső, Klaniczay Tibor, Komlós Aladár, Kormos István, Orbán Ottó, Pomogáts Béla, Sántha Ferenc, Szabolcsi Bence, Vas István, Vezér Erzsébet, Weöres Sándor. Gyors, lendületes írása, a nagy betűméret, az eredeti betűformák alapján megállapítottuk, hogy dinamikus, találékony, változatosságra törekvő, intelligens férfi. A papírlapot lapszéltől lapszélig kitöltő sorok, a nyomasztóan sűrű, sortávolságot alig tartó írás azt mutatja, hogy meghatározó tulajdonságai az erős közlésvágy, a kapcsolatok hajszolása, a törekvés, hogy mindenütt ott legyen, mindenkit ismerjen. A másik ember inkább csak eszköz a céljai eléréséhez. A részvét, a szeretet, az empátia nem jellemző rá. A nagy kilengésű, határozottnak tűnő, harsány vonalvezetés mellett a szárak nélküli betűk – elsősorban az *o* és az *a* – formáinak gyakori torzulásai azt sejtetik, hogy önértékelése csak kifelé mutatva nagy, az ambíciók, a rendkívüli hiúság mögött szorongás, kisebbrendűségi érzés munkál.

– Mi indíthatta a jelentgetésre?

– Hiányzott a komoly, elmélyült munkához szükséges kitartása és a belső ereje, ezért akarta így elősegíteni karrierjét, kielégíteni fontosságtudatát, elismerésvágyát. Ezt látszanak megerősíteni írásainak egyenetlen hosszúságú szárai, lendületes, ám mégis

erőtlen függőleges vonalai, a gyors, de szinte kaotikusnak érzékelhető aritmikus írómozgás. Manipulációs képességeit többek között beszédesen jelzik a balra csapódó kötővonalak, az írómozgás irányával ellentétes módon formált egyes betűi is. Ügynöki tevékenységének húsz évéből az utolsó hat évet vizsgáltuk. Jelentései végül már olyan extrém betűformákkal vannak teli, hogy emiatt a szöveg alig olvasható. Az ún. énkép-betűk – *a, á* – gerince gyakran eltűnik, sok a felfújt, másutt pedig a pontszerűvé zsugorodott ovális betű. Az írásban csüggedten lelógó hatalmas alsó szárakat, támadóan hegyes szóvégi vonalakat, le-felhullámzó sorvezetést láttunk, amelyek egyértelműen a káosz, a belső leépülés, a csalódottság, a kiúttalanság jelzései.

– Hogyan, miben változtak leginkább az ügynökök az évek során?

– A folytonos szerepjátszás, a megfelelési kényszer mindegyiküktől erős, áthatolhatatlan maszk felvételét, egy erőteljesebb látszatviselkedés kiépítését követelte meg. A vizsgált időszakok elején gyakoriak voltak az ún. mesterkélt írások: az ügynök gondosan ügyelt arra, hogy – viselkedéséhez hasonlóan – írását is elváltoztassa, álcázza. Gyerekes írást éppúgy láttunk, mint iskolásat, vagy elmerevedett, ütemes, nagyon megformált írást. Ezek az álarcra utaló ún. persona írások idővel csökkentek, az illetők belejöttek, beletörődtek szerepükbe, s egyre kevésbé figyeltek arra, hogy más, esetleg jobb képet mutassanak magukról.[383] Így lazábban készíthették el jelentésüket. Másoknál a gátlások feloldódtak, a kimódolt, mesterkélt írás helyett a spontaneitás nőtt: az írás lazább lett, az önellenőrzés, önkontroll grafikus jegyei – az írómozgás visszafogottsága, a megállás szavakon belül, stb. – lecsökkentek. Az ötvenhat vizsgált személyből harminchárom mindenképpen negatív irányban változott: személyiségük szétziláródott. A vonalak feszültebbé váltak, az íráskép töredezett lett, az írómozgás hektikus, torzultak a formák. Csalódottság, céltalanság, rezignáltság és az életvezetés

szervezetlensége látszik. Tizenegy ügynök kézírása a vizsgált időszak alatt nem változott lényegesen. Személyiségük nem fejlődött, egyensúlyuk – ami sok esetben bizonyos merevségen alapult – nem borult fel. Ez az adott helyzetben jó önvédelmi stratégia lehetett, segíthette a túlélést.

– Olyan hálózati személyekkel is „találkoztak”, akiknek „jót tett” az állambiztonsági munka?

– Tizenkét személy határozottan fejlődött, kézírásuk javult. Lelki egyensúlyuk erősödött, az életvezetésük hatékonyabbá vált, az önbizalmuk megnőtt. Élvezték a szerepüket, a hatalmukat. A kezdetben laza, erőtlen vonalak határozottabbá váltak, az írómozgás lendületesebb lett, a sorvezetés határozottabb, a betűk formái karakteresebbekké váltak. Az erősödő önbizalom jegyei mellett azonban mindenütt sűrűsödtek a szorongás apró, felületes szemlélő számára alig észrevehető jelei: egy-egy torz oválís, reszketeg vonal. Öt-tíz év után pedig még náluk is megjelent a bizonytalanság, a csüggedés, az enerváltság. Egyeseknél a vonaltorzulások mutatták ezt, másoknál a nyomás elgyengülése vagy a vonalak feszültsége erősödött fel. Az írómozgás indokolatlan megtorpanása is sok írásban jelezte a meghasonlást.

– Az ügynökök lelkiismeret-furdalására, bűntudatára utalnak-e jelek?

– A bűntudat grafológiai jegyei akarva-akaratlanul belopóztak az írásokba. Megjelentek például a kereszt formájú *t* betűk, az elmaszatolt, befeketített szár nélküli betűk, vagy a ponttá zsugorodó oválisok.

– Annak vannak-e az írásban, írásképben jelei, hogy valaki szabadulni akart a feladatától?

– Egy fiatal férfi színvonalas írása jelentésről jelentésre romlott, s aztán egyszer csak újra elkezdett javulni. A tartótiszt megjegyzéséből derült ki, hogy a fiatalember disszidált. Az írásán rögtön meglátszott, amikor megtalálta a kiutat. Egy frissen végzett

katolikus pap a jelentésében leírta, hogy egy papi összejövetel után az idős püspök bizalmasan megkérdezte tőle: *„Mondd, fiam, te ezeknek jelentesz?”* Mire ő azt felelte, igen. A tartótiszt jelentéséből kiderül, hogy a papot dekonspiráció miatt kizárták a hálózatból. Egy festőművész első jelentését a feleségével íratta meg, amit közölt is. Második jelentését kellő dorgálás és kioktatás után már ő írta: hetven oldalon elmélkedett művészeti kérdésekről. A legrövidebb írásműve is közel ötven oldalasra sikerült. Nagyon hamar kitették a szűrét. Egy vidéki nehézipari gyárban dolgozó műszaki férfi mindent leírt, ami körülötte történt, de mindegyik „történetében” loptak, normát csaltak, gépet rongáltak, s a történetek „hősei” kivétel nélkül pártbizalmik, párttitkárok, felelős pártaktivisták voltak. Rövidesen tőle is megszabadult a Cég. Mindegyikük írásai – a határozott sorvezetéssel, az erőteljes függőlegesekkel, s más grafológiai jelekkel – azt mutatták, hogy nagy erkölcsi erővel, belső tartással rendelkeztek.

– A tartótisztek írásából milyen következtetéseket lehet levonni?

– Rideg, kíméletlen, de közben erősen szorongó, s a szorongást hazugsággal, keménységgel leplező személyiségeknek látszanak. Kézírásaik szinte mindenütt merev, néhol a görcsösségig feszült vonalvezetése, a szorongás torz betűformái arról árulkodnak, hogy félelem, erőteljes önkontroll, fegyelmezettség jellemezte őket. Sehol egy ívelt vonal, szépen formált ovális, szemnek kellemes gördülékeny mozgás – az érzelmek, a felszabadult őszinte megnyilvánulások jelei – csak szúrós, hegyes vonalak, szögességnek nevezett kötésmód. A jelentésírók kézírásai sokkal árnyaltabbak, változatosabbak, valahogy több bennük a lendület, a mozgás, még akkor is, ha az évek folyamán a személyiségük szinte kivétel nélkül deformálódott valamennyire.

– Nem gondoltak arra, hogy folytassák a munkát?

– Nem sokkal vizsgálatunk befejezése után még vagy negyven ügynökdossziét tanulmányoztunk, de a munkát nem fejeztük be

teljesen. Elemezni akartuk olyanok kézírásait is, akik megtagadták az együttműködést a politikai rendőrséggel. A tervből azonban nem lett semmi: a felkutatottak közül – az ismerőseimet kivéve – mindenki nemet mondott a kérésünkre.

– Mi lett a sorsa az első vizsgálatról készült tanulmányuknak?

– Nem találtunk rá kiadót. Az elutasítás mélyebb oka a bizalmatlanság lehet: Magyarországon a grafológia – amely tulajdonképpen a pszichológia egyik segédtudománya – a Kádár-korszak nagy részében nem deklaráltan a nyilvánosság számára tiltott terület volt, szinte kizárólag az állambiztonsági szervek művelték és használták. A nyolcvanas években ugyan lazult a tiltás, s majdnem mindent elölről kellett kezdeni: nem voltak szakmai anyagok, oktatási lehetőségek, alig maradtak grafológusok. Az intézmények, szervezetek, szakmai műhelyek lassan teremtődtek meg, s a folyamat máig sem fejeződött be. A szakmának sokat ártott Rákosné Ács Klára *Vallanak a betűk* című, 1985-ben megjelent kötete: a neves történeti alakok kézírását dilettáns módon elemző munkát Kosáry Domokostól Antall Józsefen át Varga Lászlóig történészek, neves értelmiségiek utasították el, s tulajdonképpen az egész hazai grafológiát elmarasztalták. Ezek után nem csoda, hogy a történészek nagy része máig óvakodik a velünk való együttműködéstől.

– Akkor elég nagy bátorságra vall, hogy ön történelmi szereplők (Nagy Imre és Kádár János) írásképét elemezte. A Kádár János s.k. – Betűkbe zárt személyiség *című könyvben*[384] *– amelyet Banainé Balogh Katalinnal közösen jegyzett – Kádárról közel kéttucatnyi kézírása alapján rajzolnak személyiségképet. Milyennek látták őt a Nagy Imre-per idején, és milyennek élete végén?*

– Egy keltezés nélküli, 1957 végéről, 1958 elejéről származó kézírás tanúskodik egyedül az akkori Kádárról. Ebben az ötoldalas írásban a legmarkánsabbak, legfeltűnőbbek a szüntelen, éber, mindenre kiterjedő figyelem, és az ezzel nyilvánvalóan összefüggő

állandó mozgás, intézkedés, nyüzsgés grafológiai jegyei. De ott van mellettük a félelem is attól, hogy megbízói elégedetlenek lesznek vele. A sorok közötti nagyméretű távolság, az eddigi írásaihoz képest összetöpöródött betűk, a széthúzott szavak, s ugyanakkor a mozgásvezérlés, a felerősödő írónyomás az akaratot is mutatják. A szavak mögé rejtett valódi szándék eltakarására, elfedésére sajátos, felül zárt hurkot formázó *k* betűi utalnak. 1988-as kézírásaiban gyengülő strukturáltságot lehet látni, de az írás nem esik szét, inkább a formák torzulnak. Erőteljesen rajzolódik ki a félelem, de egyik levelében annyi a tehetetlen düh, agresszivitás, hogy a kézírást elképesztően eltorzítja. A lelkiismeret-furdalás, a bűntudat jelei egyik kézírásában sem lelhetők fel.

– Mennyire érintette meg az ügynök-dossziék vizsgálata?

– Rendkívüli megterhelést jelentett végigkövetni jobb sorsra érdemes emberek lelki szétesését. Azt viszont örömmel tapasztaltam, hogy egyesek a legváltozatosabb módon próbáltak kibújni a többnyire fenyegetéssel rájuk kényszerített szerep alól.

Ügynökök emlékeznek

Takács Tibor: Besúgók a besúgásról. Ügynök-visszaemlékezések a Kádár-korszakból

A rendszerváltás óta nem igen állt egyetlen hálózati személy sem a nyilvánosság elé, hogy beszámoljon a tevékenységéről és önkritikusan szembenézzen azzal. Takács Tibor ezért komoly hiányt pótolt, amikor felkutatta és közreadta öt ügynök visszaemlékezését, amelyek a Cég felkérésére születtek, segédanyagként a tisztek oktatásához.

Mindegyik szerzőt az ÁVH szervezte be, hármat 1948 és 1951 között, a negyediket 1955-ben, az ötödik beszervezésének dátuma nem szerepel a szövegben. Négy emlékezés 1958 és 1960 között született, az ötödik 1970-ben. Így az ÁVH és a korai, majd konszolidálódó Kádár-korszak politikai rendőrségének működéséről, módszereiről sok mindent megtudhatunk, a hetvenes, nyolcvanas évekről viszont egyetlen hálózati személy sem tudósít – bár a politikai rendőrség természete lényegét tekintve nyilván mindvégig változatlan maradt.

A dolgozatok szerzői mindannyian foglalkoznak beszervezésük körülményeivel, tapasztalataival, a tartótisztek magatartásával, képzettségével, a besúgók (kezdeti) lelkiismeret-furdalásával, munkájuk nehézségeivel, a feladataikra való szakszerű felkészülés kérdéseivel.

Az első dolgozat ismeretlen szerzője 1958-ban összegezte tízéves állambiztonsági együttműködése tapasztalatait, *„szerencsés és kedvező”* fejlődése tanulságait: az állambiztonsági munka átformálta a szemléletét, közel hozta a szocializmus ideológiájához. Bár már 1948 végétől önként (!) az ÁVH ügynöke

volt, mégis úgy érzi, hogy először csak 1954-ben ért el jó eredményt, mert tartótisztje a *„szolgálati szigor mellett az emberi hangot is mindig fenntartotta.”*

Szerinte sok módja (dicséret, jutalom, pénz, jobb állás) van annak, hogy a külső munkatársat *„szemléletében legalább belső munkatárssá tegyék.”* Rá az gyakorolta a legnagyobb hatást, akkor érezte, hogy erősen kezd kötődni a szervezethez, amikor tartótisztje egy óra alatt szerzett hiánycikknek számító antibiotikumot beteg fia számára. Az elmúlt évtizedben sokszor látta és megtapasztalhatta, hogy a *„BM-nek szinte korlátlanok az eszközei.”* 1951-ben, illetve édesanyja halálakor súlyos anyagi zavarából segítették ki, egy operatív feladat ellátásához kéthetes beutalót kapott a feleségével együtt, a tartótisztje pedig jegyet szerzett neki az angol-magyar meccsre. *„Jóleső érzés egy erős szervezethez tartozni”* – szögezi le.

Azt viszont kritikaként említi, hogy soha sem kérték megbízható besúgójelöltek felkutatásra, kiválasztására. Azt is kifogásolja, hogy nem kapott megfelelő szakmai oktatást, és sohasem tudhatta meg, hogy jelentései, a részvételével is folyó akciók milyen eredményre vezettek. *„A fejlődését az szolgálná, ha a jelentős ügyekben vagy az ügyészi vádiratot vagy a tárgyalási anyagot átolvashatná az, aki már megbízható külső munkatárs, aki jól dolgozott. […] Tisztábban látná saját szerepét is.”*[385]

A Kedves Barátom! Egy ügynök visszaemlékezései, 1960 körül az egyik legalaposabb, legösszetettebb dolgozat. Szerzője, M. T. 1951 novemberében írta alá a beszervezési nyilatkozatát, de csak azért, hogy véget érjen megalázó kihallgatása, és kiengedjék az ÁVH épületéből, mert másnap reggel kórházba kellett vinnie két beteg gyerekét. Hitt a rendszerben, bár osztályidegennek tartották, terhes feleségét pedig *„1948-ban […] tanúnak hívták fél órára, s két hónap múlva jött ki a rabkórházból, és utána szült egy szellemi nyomorék gyermeket.”*

M. T. azt is elárulja, hogy az első időkben erkölcsi hullának érezte magát. Ráadásul egy ideig „udvariasan” felelősségre vonták, hogy *„még egyetlen összeesküvést sem fedeztem fel, egyetlen titkos merénylőt sem lepleztem le.”* Gyakran nem látta a kapott feladat értelmét. *„Rengeteg időt pocsékoltam, mert sohase tudtam, mit miért csinálok, sohase mondták, hogy mi eredményes, mi fölösleges. Nekem kellett kitalálgatnom újabb és újabb ötleteket a céltudatos, tervszerű munka helyett.”*

A feladataira való felkészülés komoly feladatot jelentett. *„Úgy készültem egy-egy látogatásra, mint egy jó pap a prédikációra. Rengeteg időt fecséreltem el ezzel. Meg kellett ismernem sok ember érdeklődési körét és beleélnem magam olykor rögeszmeszerű gondolataikba. […] Hülye kabarékat, színdarabokat kellett végignéznem, s meginnom sok-sok kávét, bort, s egyebet, mert ez a társasági élet rituáléjához tartozik.”* A beszélgetés, véleményalkotás, és a megfelelő kérdés feltétele *„alapos felkészülést, az ügy, és az ember(ek) beható tanulmányozását teszik szükségessé. Különösen a tudományos meg az irodalmi életben. Ahhoz, hogy egy tudóstól, írótól valóban a kellő választ kapjuk […] ismernünk kell az embert és szellemi problematikáját. […] Ehhez rengeteget kellett olvasni, a számunkra többnyire érdektelen, sőt halálosan unalmas írásokat, s tanulni, tanulni mindig olyan ismereteket is, amelyekre tán soha az életben nem lesz szükségünk.”*

Tíz éves ügynöki tevékenysége alatt nagyon hiányolta, hogy tartótisztjei nem voltak a partnerei. *„Volt dolgom antipatikus, közömbös és rokonszenves kollégákkal, a barát azonban mindig hiányzott […] mekkora hiányérzet, hogy épp az ilyen munkakörben az ember sohasem tudja kibeszélni magát […]”* Tanácsolja, hogy emeljék a tisztek pszichológiai ismereteit, mert képzettségük *„átlagon aluli.”*[386]

A harmadik – jogtanácsos foglalkozású – ügynök 1958 májusi keltezésű dolgozatában felidézi: a beszervezése után azon

tanakodott, hogyan szabadulhatna meg megbízatásától, a rá nehezedő lelki tehertől. Kételyei eloszlatásában, önbecsülése visszanyerésében nagy szerepet játszott a tartótisztje segítsége, sok okos tanácsa. Azt bizonygatta neki, hogy mindig éreznie kell, hogy megbecsülés övezi a munkáját, és azt is, hogy nem mindenki részére osztogatott lehetőséghez jutott. *„[…] alapos mérlegelés és kiválasztási vizsgálat előzte meg azt az aktust, hogy velem olyan komoly és nyílt tárgyalás kezdődjék, mint amiben részesültem.”* A tartótiszt azzal is kecsegtette, hogy több eredményesen tevékenykedő elődjéhez hasonlóan magas kormánykitüntetésben részesülhet. Ő azért viszonyult pozitívan a besúgói tevékenységéhez, mert feléledt a kalandvágya, *„[…] felébredt bennem egy bizonyos fokú szenvedély, a tennivalók nagyszerűsége, komolysága és ’romantikája’ iránt.”*

Ebben a visszaemlékezésben is sok szó esik a tartótisztek eltérő habitusáról, emberi, szakmai, pszichológiai, szakmai gyengéiről, felkészületlenségéről. A megfelelő hely és biztonságos körülmények híján a jelentések megírása is nem kis nehézségbe ütközött, komoly konspirációt igényelt. Mindez hatványozottan igaz a jelentések otthoni elkészítésére. *„Nehéz dolog több éven át ’állni a sarat’ lebukás nélkül a világban, de még nehezebb szűk körben gyanútlan helyzetet teremteni.”*[387]

A „Koroknai” fedőnevű debreceni újságíró – aki dolgozott az MTI-nél is – *Így láttam. Névtelen jegyzetek egy elhagyott lakásból, 1970* címmel készített 295 oldalas dolgozatából csak két fejezet olvasható. A nagyrészt dialógus formájában megírt szövegben a tartótiszt képzeletbeli kérdéseire a szerző válaszol: nagyjából a könyv korábbi részeiből már ismert tényeket ismétel meg, illetve a beszervezés különböző formáiról, a tartótisztek felkészületlenségéről, gyakran majdnem az ügynökök lebukását eredményező ügyetlenségéről sztorizik.

Leszögezi, hogy nem hisz a kényszerrel, zsarolással való

beszervezésben *„[…] hosszú távon a legjobb ügyet sem lehet rossz eszközökkel szolgálni.”* Úgy véli, hogy az ügynöktartás jellegében, tendenciájában, normáiban háromféle eltérő korszak különíthető el (1953-ig, 1954–1956 között), az *„ellenforradalom után egészen más alapokon dolgoztunk.” „Az ellenforradalom óta a párt politikája nyilvános is, őszinte is. Ha pedig a pártnak nincsen szüksége hazugságokra, akkor az állambiztonságnak sincsen.”*

„Koroknai”-nak alapvetően nem voltak sohasem kételyei, hitt az eszmében – a Rajk-ügyben még gyújtó hangú cikket is írt – és állambiztonsági munkáját is fontosnak tartja. Húszéves állambiztonsági együttműködése során azt a tapasztalatot szűrte le, hogy újságírói munkája, *„jellege annyira hasonlított titkos feladataim jellegéhez, annyi ponton metszették egymást, hogy az egészet egyetlen egységes folyamatnak foghattam fel.”*[388]

Az 1957 elején bebörtönzött P. J. kivételével – akit 1955-ben azért zsaroltak be ügynöknek, hogy külföldre szökött rokonát hazacsalja – a többiek az állambiztonság lelkes „külső munkatársai”, legalábbis a bevallásuk szerint. Nincs lelkiismeret-furdalásuk jelentéseik következményei miatt. Az „ügy” és az eszme megszállottjai. Vagy mindez részben látszat, önbecsapás, szerepjátszás lenne? *„[…] nem feltétlenül tudatos ’hazugságról’ beszélhetünk, hanem az emberi erőfeszítésről annak érdekében, hogy életünket koherens egészként tudjuk felfogni.”*[389] – írja Takács félszáz oldalas – az ügynökszövegeket pszichológiai, szociológiai és nyelvfilozófiai szempontból elemző – tanulmányában. A lényeg, hogy hőseink azt mesélik el, amit helyzetükből, szerepükből következőleg csak ők tudhatnak elmesélni. Visszaemlékezéseikből nem csak róluk tudunk meg sok mindent, de a kollaboráció különböző fokozatairól, formáiról is.

A besúgás pszichológiája és szociológiája

Beszélgetés prof. dr. Helmut Müller-Enbergs német történésszel[390]

A Ministerium für Staatssicherheit, röviden Stasi (Állambiztonsági Minisztérium) az NDK állambiztonságért felelős központi államigazgatási szerve volt. Felépítése és működése modelljéül a szovjet Állambiztonsági Minisztérium (MGB) szolgált. A Stasi a KGB után a szocialista táborban a maga „műfajában” a legszervezettebb, legrettegettebb volt, s a leghatalmasabb elnyomó gépezetet működtette. Még túl is tett a KGB-n: a Szovjetunióban egy tisztre 595 lakos jutott, a kelet-német államban 180. Az Állambiztonsági Minisztérium 1949 és 1989 között foglalkoztatott kb. 250 ezer alkalmazottjából 100 ezer volt a hivatásos tiszt; ez idő alatt minimum 600 ezer besúgó jelentett. A nyolcvanas évek végén 174 ezer volt a számuk.

A Stasi iratait őrző, feldolgozó szövetségi főhatóság, a BStU (Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik) 1990. október 3-án jött létre.[391]

Dr. Helmut Müller-Enbergs a BStU tudományos munkatársa. Számos tanulmányt írt, s társszerzőkkel több könyvet publikált a Stasi működéséről, ügynökeiről, 1950–1953 közötti első vezetőjéről, Wilhelm Zaisserről, a kelet-német titkosszolgálatok NSZK-beli tevékenységéről, a kelet-német civil kurázsiról, a modern titkosszolgálatok demokratikus kontrolljáról. Müller-Enbergs három kötetben[392] *fontos Stasi-dokumentumokat is közzétett: a nem hivatalos munkatársakra (ügynökökre) vonatkozó irányelveket és végrehajtási határozatokat, s útmutatót a Német Szövetségi*

Köztársaságbeli ügynökökkel végzett munkához.

Az interjú elektronikus levelezés útján készült.

– *Először egy magántermészetű kérdés: miért választotta munkahelyéül a Stasi iratait őrző és feldolgozó szövetségi hivatalt?*

– A nyolcvanas évek közepén politológia, szociológia és filozófia szakra jártam, de hallgattam pszichológiai szemináriumokat is. Az NDK iránti érdeklődésem egyetemi tanulmányaim befejezése után ébredt fel, amikor a berlini Szabad Egyetem demonstrátora lettem. Később az egyetem egyik kutatóintézetének NDK-részlegében dolgoztam tudományos munkatársként, s megtapasztalhattam, hogy milyen nehéz hozzáférni a forrásokhoz. Ezért, amikor 1992-ben nagyon sok akta elérhetővé vált, nem tudtam ellenállni a kísértésnek, s beléptem a BStU-hoz. A nem hivatalos munkatársakkal kapcsolatos kutatás lett a feladatom.

– *A berlini Polizeiwissenschaft Kiadónál nemrég megjelent Intelligence-Service Psychology* (Titkosszolgálati pszichológia) című kötet – a Stasi rendkívül széles körű dokumentációjára támaszkodva – a kortörténet, a szociológia és a pszichológia segítségével vizsgál elméleti és empirikus kérdéseket, a titkosszolgálati munka néhány fontos aspektusát, részterületét kívánja megvilágítani. Az izgalmas kötetben ön két tanulmányt is jegyez. Miről szólnak ezek?

– Két kérdést járok körül a motivációpszichológia és az operatív pszichológia szempontjából. Az első tanulmányomban bemutatom, hogyan hozták létre 1951-ben a Stasi fiatal tisztjeinek oktatása céljából a kiképzőközpontot, s az hogyan, milyen körülmények között működött. Arra is választ keresek, hogyan sikerülhetett fiatal felnőtteket teljesen megnyerni a szocialista állam eszméjének. A nemzetiszocialista időktől eltérően az NDK-ban az első időkben csak egy nagyon kezdetleges besúgói hálózat létezett, az információszerzést meg kellett szervezni. A Stasit szovjet

mintára, szovjet tanácsadók irányításával 1950-ben hozták létre; rendkívüli hatalmát bizonyítja, hogy a szocialista országok közül egyedül az NDK-ban volt a titkosszolgálatoknak önálló minisztériuma, aminek fennmaradásához a keletnémet és a szovjet vezetés is ragaszkodott. A szovjet állambiztonság emberei tanácsadóként vagy összekötő tisztként a kezdetektől az NDK fennállása alatt mindvégig mindenütt jelen voltak, és feltehetőleg meghatározó szerepet játszottak. 1950 táján egyébként – éppen azért, mert a szervezetnek még nem készült el a saját szabályzata – rövid ideig néhány főtiszt a Gestapo módszereit is felhasználta. Hozzátenném: a két szervezet operatív munkája közötti lényeges különbség, hogy a Stasinál elvileg tilos volt fizikai erőszakot alkalmazni. Előfordulhatott, de nem volt meghatározó; a fizikai megsemmisítés, a gyilkosságok pedig egyedi esetek voltak.

– Milyen volt a tisztek képzettsége, intellektusa?

– A lojalitásuk fontosabb volt, mint a tehetségük. Intellektusuk vitatható. Nyelvhasználatuk alapján valószínűleg fenntartásokkal kell élnünk. A vezető tisztek rendelkeztek bizonyos pszichológiai ismeretekkel, hogy az ügynököket megfelelően tudják irányítani. A Stasi-tiszteket egyébként megpróbálták intellektuálisan és érzelmileg izolálni a külvilág hatásaitól. Munkájuknak, életmódjuknak ezért voltak bizonyos gettószerű vonásai. A szervezet saját betegbiztosítóval, üzletekkel, de még futballcsapattal is rendelkezett. A tisztek általában külön lakótelepen laktak, szabadidejüket is együtt töltötték, sőt – a minisztérium szervezésében – akár együtt is nyaraltak. Mégsem voltak teljesen elzárva a külvilágtól, sok szervezetnek és testületnek voltak tagjai, a kívülállók persze nem sejthették, hogy mivel foglalkoznak.

– Miért ment az NDK-ban valaki Stasi-tisztnek?

– Ez fordítva történt: választották őket. A jól fizetett munka, a szervezet híre és hatalma sokak számára csábító lehetett.

Általában fiatalokat szerveztek be, akiket a társadalom még nem tudott igazán a maga képére formálni. A másik tanulmányomban annak motívumait kutattam, hogyan lett valaki besúgó az NDK-ban, hogyan sikerülhetett a Stasinak, ennek a rettegett szervezetnek ügynöki és állambiztonsági munkára értelmiségieket megnyerni. A problematika általában is nehezen kutatható, a besúgók felkutatásának, beszervezésének kérdéséről a titkosszolgálatok a világon sehol nem tettek-tesznek közzé empirikus kutatási anyagokat, s vonakodnának attól, hogy ez vizsgálat tárgya legyen.

– Milyen írásos és egyéb forrásokat használt? Beszélgetett egykori besúgókkal és tisztekkel is?

– Kutatásom fő forrását a levéltári anyagok jelentették, de éveken át folytattam beszélgetéseket a Stasi korábbi főállású munkatársaival – többek között Markus Wolffal, a külföldi hírszerzés főnökével – és ügynökökkel.

– Mi volt a benyomása: hogyan viszonyulnak ezek az emberek a múltjukhoz? Büszkék rá, szégyellik, ideológiát gyártanak maguknak? Esetleg olyan is akadt közöttük, aki meghasonlott önmagával?

– Azok, akikkel az elmúlt közel két évtized során beszélgettem, túlnyomórészt vállalták a tetteiket, védték a múltjukat. Igaz azonban, hogy mindig a múltbeli tevékenységükről kérdeztem őket, s nem arról, hogy ma mit gondolnak róla. A tényekre voltam kíváncsi, és választ is kaptam a kérdéseimre. Csak nagyon ritkán találkoztam olyan emberekkel, akik azt mondták, hogy soha többé nem tennék meg, amit tettek, hogy nem helyesen cselekedtek, hogy rosszul érzik magukat, ha életüknek erre a szakaszára visszagondolnak. Csak egyetlen olyan nem hivatalos munkatársat ismerek személyesen, aki önszántából felkeresett mindenkit, akiről annak idején jelentett. Ez nem kis teljesítmény, hiszen jelentései következtében az érintetteket általában letartóztatták. A nem

hivatalos munkatársakat inkább az izgatta, hogy vajon miért pont őket találtam meg, hogy kérdéseket tegyek fel nekik. Tehát inkább attól féltek, hogy most minden nyilvánosságra kerülhet, hogy társaik, barátaik, kollégáik, sőt számukra teljesen idegen emberek felelősségre vonhatják őket. Nem az érintettekkel szemben volt szégyenérzetük, azért érezték magukat kínosan, mert nyíltan kellett vállalniuk azt, amit korábban eredményesen elfojtottak és elrejtettek. Az elfojtás azonban csak részben működik, hiszen a nem hivatalos munkatársak lelepleződéséről szóló hírek nem hagyják a többiek lelkiismeretét nyugodni, és magukban már azt gyakorolják, hogyan fognak reagálni, ha ők is lelepleződnek.

– *1949 és 1989 között a Stasi hatszázezer nem hivatalos munkatársat tartott nyilván, belső statisztikája szerint pedig 1988 decemberében 174 ezer besúgóval dolgozott. Milyen volt az arány a meggyőződésből, pénzért, illetve kényszerből jelentők között?*

– A nem hivatalos munkatársak nagyobb része ideológiai indíttatásból dolgozott a Stasinak. Jóval kisebb volt azoknak az aránya, akik anyagi okokból jelentettek, illetve akiket megzsaroltak. A vizsgálatokból azonban kiderül, hogy – a motívumtól függetlenül – beszervezésekor majdnem minden második nem hivatásos munkatárs úgy érezte, hogy nyomás nehezedik rá. Nem feltétlenül attól féltek, hogy az esetleges visszautasítás szakmai vagy személyes következményekkel jár. Az állambiztonság tisztjei – ha jónak látták – felhasználták kompromittáló adataikat, vagy legalábbis célozgattak ilyen információkra. Ez meggyorsíthatta a beszervezést, de ehhez – a Stasi belső irányelvei szerint – megfelelő bizalmi szintet is ki kellett alakítani. Mindenképpen egyfajta „nevelési” folyamat eredménye volt, ha a beszervezettek félelme elmúlt az Állambiztonsági Minisztériumtól.

– *Meg lehetett tagadni az együttműködést?*

– Igen, s aki nemet mondott, azt általában semmiféle retorzió

nem érte. Persze, ezt az érintettek közül kevesen tudták.

– Hogyan találtak rá a meggyőződésből jelentőkre?

– Az NDK polgárait a Stasi könnyen tudta ellenőrizni: a meglévő és naprakész információk és káderanyagok alapján eldönthették, hogy kivel kívánnak közelebbről is foglalkozni. A nem hivatalos munkatársaknak legalább a fele pedig azok közül került ki, akiket egy közeli ismerősük, egy megbízhatónak tartott nem hivatalos munkatárs ajánlott. Az illetőről az Állambiztonsági Minisztérium titokban vagy nyíltan további információkat gyűjtött, amíg pontos képet nem kapott róla. A kapcsolat létesítésekor a szilárd bizalmi viszony kialakításán s az ügynök jó terhelhetőségén volt a hangsúly. Az együttműködésben rendkívül jelentős szerephez jutott a nevelés, ami azonban észrevétlenül történt. A beszervezettek csak operatív képzésben részesültek, a szakmát tanulták, politikailag nem képezték őket. Erre azért nem volt szükség, mert a besúgók több mint a fele tagja volt az állampártnak, a Német Szocialista Egységpártnak, vagyis valamilyen formában már eleve szimpatizáltak az NDK-val, illetve a párttal.

– Családtagok egymást is ajánlották?

– Igen, így például szülők a gyerekeiket, mintegy továbbadták a besúgói stafétabotot

– Tudtak, tudhattak egymás tevékenységéről?

– Bizonyos esetekben igen. Például, ha egy nem hivatalos munkatársat – főleg férfit – egy időre külföldre küldtek, akkor az utazás igazi okáról gyakran a párjuk is tudott, úgyszintén, ha valaki felajánlotta a lakását konspiratív célokra, vagy főállású munkatárs lett, a döntésbe – a Stasi egyetértésével – bevonta a partnerét, házastársát is

– Hogyan választotta ki a Stasi az NSZK-ban tevékenykedő ügynökeit?

– Leginkább a nem hivatalos munkatársak tippjeit

hasznosították. Pontosan következtethetünk az NSZK-beli ügynökök összetételére, kiválasztódására a Stasi HV A (külföldi hírszerzési) osztályának 1988 decemberi szúrópróbaszerű, százötven főre kiterjedő vizsgálatából. Eszerint a tippek ötvennyolc százalékát a nem hivatalos munkatársak adták, ezenkívül a Lipcsei Vásárról hat, a beutazásokat ellenőrző VI. főosztálytól öt, a hivatalos kapcsolatokból öt, a levelezés ellenőrzéséből két százalék származott. Az NSZK-ba áttelepült NDK-s nem hivatalos munkatársak aránya hét százalék, s az ügynökök között meglepően sok, öt százaléknyi önként jelentkező volt.

– Megváltoztatták-e az aktákból és a Stasi ügynökeitől, tisztjeitől szerzett ismeretei a gondolkodásmódját?

– Munkám során két alapvető tapasztalatot szereztem, amit szívesen nélkülöztem volna. Korábban biztos képem volt arról, hogy mi a normális és nem normális emberi viselkedés. Ezt ma már nem tudom pontosan megítélni. Számomra az abnormális lett a normális. Ennek a mindennapokban elég komoly következményei lettek: nem tudtam senkivel anélkül beszélgetni, hogy közben ne kutattam volna a hátsó szándékait. A másik alapvető tapasztalatom: korábban azt hittem, minden ember olyan, amilyen, és nagyjából olyan is marad élete végégig, ám rá kellett döbbennem, hogy megfelelő módszerekkel szinte bárki bárminek eszközévé válhat, manipulálható. A nagykorú polgárról alkotott demokratikus képem szertefoszlott. Aki ebben a hivatalban, ezek között az akták között dolgozik, folyamatosan változáson megy keresztül, anélkül, hogy észrevenné. A folyamat akkor válik fájdalmassá, amikor az ember ennek tudatára ébred. Kutatásaink arról is szólnak, hogyan lehet tovább élni azzal a tudással, amit az akták tanulmányozása során szereztünk. A legtöbben azzal a meggyőződéssel dolgoznak tovább, hogy a mienk a világtörténelemben példátlan lehetőség arra, hogy egy

társadalom saját magáról reális képet alakíthasson ki.

Az állambiztonság szervezete

(Intézménytörténeti vázlat – részletek)

Az ÁVH szervezeti felépítése (1950–1953)

Titkárság
Hálózati Főosztály
Katonai Elhárítás Főosztálya
Operatív Főosztály
Belső Karhatalom és Határőrség Főparancsnoksága, illetve Karhatalmi Őrség
Káder (később Személyzeti) Főosztály
Jogi és Börtönügyi (később Vizsgálati) Főosztály
Anyagi Főosztály (később Gazdasági) Főosztály
Hírszerzési Főosztály (1951. szeptember 28-ától)

A BM állambiztonsági szervei (1953–1956)

Az 1953. júniusi KV-ülés nyomán összevonták a Belügyminisztériumot és az addig önálló ÁVH-t. Ezután a Belügyminisztérium látta el az államvédelmi, határőrizeti, karhatalmi, rendőri, büntetés-végrehajtási, légoltalmi és tűzoltósági feladatokat, a régi Belügyminisztérium közigazgatási feladatait pedig a Minisztertanács vette át.

I. osztály – kémelhárítás
II. osztály – hírszerzés
III. osztály – katonai elhárítás

IV. osztály – belső reakció elhárítása
V. osztály – ipari szabotázs elhárítása
VI. osztály – mezőgazdasági elhárítás
VII. osztály – közlekedési és híradás-elhárítás
VIII. osztály – környezettanulmány, figyelés
IX. osztály – operatív technika, rádió-elhárítás
X. osztály – operatív nyilvántartás
XI. osztály – államtitok védelme
XII. osztály – levélellenőrzés
XIII. osztály – kormányőrség
XV. osztály – rejtjelközpont (1955-től önálló osztály)

A központi nyomozó szervek (1956–1962)

Az 1956. december 30-án életbe lépett 1956. évi 35. sz. tvr. értelmében megszűntek a Belügyminisztérium államvédelmi szervei; az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények nyomozását a rendőrség hatáskörébe utalták.

II/1. – katonai elhárítás
II/2. – kémelhárítás
II/3. – hírszerzés
II/4. – közlekedési elhárítás
II/5. – belső reakció elhárítása
II/6. – szabotázs-elhárítás
II/7. – mezőgazdasági elhárítás
II/8. – vizsgálati feladatok
II/9. – környezettanulmány-készítés, figyelés
II/10. – operatív technika alkalmazása
II/11. – operatív nyilvántartás
II/12. – rejtjelközpont

II/13. – levélellenőrzés
II/16. – rádiófelderítés
KEOKH és Útlevél Osztály

A III. Főcsoportfőnökség (1963–1972)

A Belügyminisztérium 1962-es átszervezése során megszűnt a korábbi főosztályi tagolódás, öt csoportfőnökség és hat önálló osztály jött létre.

III/I. Hírszerző Csoportfőnökség
III/II. Kémelhárító Csoportfőnökség
III/III. Belső Reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség
III/IV. Katonai Elhárító Csoportfőnökség
III/V. Operatív Technikai Csoportfőnökség (1: figyelő, 2: hírtechnika, 3: rádiótechnika, 4: levélellenőrzés)

III/1. Vizsgálati Osztály
III/2. Operatív Nyilvántartó Osztály
III/3. Útlevél Osztály
III/4. Tájékoztató, Értékelő, Nemzetközi Kapcsolatok Osztály
III/5. Felügyeleti Osztály
III/6. Személyzeti Osztály

A III/III. Csoportfőnökség (1963–1972)

1962 augusztusa-decembere között a III/III még csak két osztályból állt, de a teljes átalakítása után 1962 decemberére a III/III Csoportfőnökség osztályainak száma növekedett, az alosztályok száma viszont csökkent, feladatkörük is megváltozott. Megalakult

az „A” és „B” önálló osztály. 1964-ben megszűnt az ismeretlen hatáskörű III/III-5 osztály, a III/III-4 osztály feladatait pedig a III/III-1 osztály tevékenységébe olvasztották.

Csoportfőnök és helyettese
Titkárság
„A” osztály
„B” osztály
III/III-1. Osztály: egyházi elhárítás
III/III-2. Osztály: ifjúságvédelem
III/III-3. Osztály: ellenséges elemek (F-dossziés személyek)
III/III-4. Osztály: kulturális elhárítás

A III. Főcsoportfőnökség (1972–1989)

A csoportfőnökségeken belül a kezdetektől különböző osztályok működtek, de ezek elnevezéséről és feladatairól először a főcsoportfőnökség 1972-ben kiadott új ügyrendjéből kaphatunk képet. Ekkor különböző szervezeti egységek kiválásával az önálló osztályok rendszere is átalakult.

III/I. Hírszerző Csoportfőnökség
III/II. Kémelhárító Csoportfőnökség
III/III. Belső Reakció Elhárító Csoportfőnökség
III/IV. Katonai Elhárító Csoportfőnökség III/V.

Operatív Technikai Csoportfőnökség

III/V–1. Osztály: lehallgató eszközök beépítése, kiemelése, üzemeltetése; zártechnikai munkálatok; fényképészet, fotótechnika;
III/V–2. Osztály: vegyészet, nyomdatechnika; okmánykészítés;

fotóeszközök fejlesztése, kutatása;
III/V–3. Osztály: operatív-technikai eszközök javítása, karbantartása, üzemeltetése; Értékelő, Elemző, Ellenőrző alosztály: a főcsoportfőnökség munkájának tervezése, ellenőrzése;
Önálló Írásszakértői csoport: írásszakértői vizsgálatok végrehajtása, igazságügyi szakértői vélemények készítése;
Gazdasági alosztály: a csoportfőnökség pénzügyi, költségvetési kérdéseinek intézése;

III/1. Vizsgálati Osztály

III/1–A alosztály: vizsgálatok folytatása kémelhárítási ügyekben;
III/1–B alosztály: vizsgálatok folytatása belső reakció elhárítási ügyekben;
III/1–C alosztály: vizsgálatok folytatása katonai ügyekben;
III/1–D alosztály: értékelés, elemzés, nyilvántartás;
III/1–E alosztály: jogi véleményadás és állásfoglalás;
III/1–F alosztály: börtönelhárítás, fogdaügynöki hálózat működtetése;
III/1–G alosztály: őrszolgálat;
Anyagi, Pénzügyi csoport: költségvetés, pénzügyek; a fogvatartottak értékeinek és a bűnjeleknek a kezelése;

III/2. Operatív Figyelő és Környezettanulmányozó Osztály

III/2–A alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése elsősorban az USA elhárítás vonalán;
III/2–B alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése elsősorban az NSZK elhárítás vonalán;
III/2–C alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése a belső reakció elhárításának vonalán;

III/2–D alosztály: ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek figyelése a NATO tagállamok és más kapitalista államok diplomatái között;
III/2–E alosztály: konspirált környezettanulmányok készítése; III/2–F alosztály: külképviseletek épületeinek védelme ill. operatív figyelése;
III/2–G alosztály: a figyelést és környezettanulmányozást elősegítő technikai és álcázó eszközök biztosítása;
III/2–H alosztály: elemzés, értékelés, nyilvántartás;
III/2. Gépjármű csoport és garázs: a figyeléshez használt gépkocsik szerelése, álcázása;
III/2. Gazdasági csoport: pénzügyi, költségvetési kérdések

III./3. „K" Ellenőrzési Osztály

III./4. „X" Ellenőrzési Osztály

III./5. Rádióelhárítási Osztály (A, B, C, D, E alosztály)

III./6. Személyzeti Osztály (ezen belül a Kutató csoport az állambiztonsági szervek személyi állományának utánpótlásával foglalkozik.)

A III. Főcsoportfőnökség a megyékben – és Budapesten

Az állambiztonsági szerv megyei felépítése általában tükrözte az országos (belügyminisztériumi) központi szerv felépítését. 1962-től minden megyében megalakult a III/II., III/III. osztály, valamint az önálló III/1. osztály és a III/2., III/3, III/V. csoport. 1969-től hat megyében III/I. alosztályok is alakultak.

A BRFK állambiztonsági szervezete

A Budapesti Rendőr Főkapitányság felépítése eltért a többitől:
III/I. önálló alosztály (1969-től)
III/II. Osztály
- A alosztály (szovjet katonai objektumok külső védelme)
- B alosztály (idegenforgalom)
- C alosztály (kiemelt népgazdasági objektumok)

III/III Osztály
III/A alosztály, titkárság
- A alosztály (ifjúságvédelem, felső- és középiskolák, sportlétesítmények)
- B alosztály (kulturális terület)
- C alosztály (egyházi reakció)
- D alosztály (F-dossziésok és egyéb)

III/V. osztály
III/1., 2., 3. önálló osztály

A III/III. Csoportfőnökség (1972–1979)

III/III–1 Osztály: elhárítás az egyházakban, szektákban, volt szerzetesek között; elhárítás nemzetközi szerveknél és emigráns szervezetekben (a III/I. Csoportfőnökséggel együtt);
III/III–2. Osztály: elhárítás az ifjúság körében (egyetemek, főiskolák, ifjúsági klubok, galerik stb.);
III/III–3. Osztály: a társadalomra veszélyes ún. F-dossziés személyek, volt politikai foglyok, röpcédulázók, falfirkálók stb. tevékenységének ellenőrzése, nyilvántartása, elhárítása;
III/III–4. Osztály: elhárítás a kulturális területen;
III/III–A Önálló alosztály: a párt és a kormány vezetőinek operatív védelme;
III/III–B Önálló alosztály: elemzés, értékelés, tájékoztatás;

Az 1979-es átszervezéstől 1990-ig

1. Osztály (Egyházi Reakció Elhárító)
„A” alosztály: római katolikus egyházzal szembeni elhárítás;
„B” alosztály: római katolikus egyházi vezetéssel és intézményekkel szembeni elhárítás;
„C” alosztály: protestáns és más egyházakkal ill. szektákkal szembeni elhárítás;
2. Osztály (Ifjúságvédelmi)
„A” alosztály: felsőfokú oktatási intézményekkel szembeni elhárítás;
„B” alosztály: ifjúságellenes reakciós erők elhárítása;
3. Osztály (Ellenséges személyeket elhárító, rendkívüli eseményeket felderítő)
„A” alosztály: F-dossziés személyekkel és politikai elítéltekkel szembeni elhárítás;
„B” alosztály: írásos elkövetők felderítése;
4. Osztály (Ellenséges ellenzék fő erőit elhárító)
„A” alosztály: radikális ellenzékiekkel szembeni elhárítás;
„B” alosztály: a „szektásnak” minősített egykori és aktív párttagokkal, a trockistákkal, ál-baloldaliakkal szembeni elhárítás;
„C” alosztály: nemzeti ellenzékkel szembeni elhárítás;
5. Osztály (Kulturális terület védelmével foglalkozó)
„A” alosztály: kiemelt objektumok védelme;
„B” alosztály: kulturális vonalak védelme;
6. Osztály (Ellenséges propagandaanyag készítését és terjesztését elhárító)
„A” alosztály: akciók végrehajtása;
„B” alosztály: akciók végrehajtása;
7. Osztály (Jelentőszolgálat, belső elhárítási adattár): jelentés, nyilvántartás;

Boreviczky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953*, in: Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve, 93. o.;
Cseh Gergő Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990,* in: Trezor 1, 78–89. o.;
Révész Béla: *Források a titkosszolgálatok tanulmányozásához,* JATE Press, Szeged, 2010, 60. o.

Állambiztonsági mi micsoda

(fogalmak és rövidítések)

3/a rendszabály
Telefonlehallgatás.

3/e rendszabály
Helyiség, lakószoba, iroda lehallgatása.

3/r
Rejtett fotó-, optika, televíziós berendezés beszerelése.

6-os karton
Az állambiztonsági hálózati nyilvántartásban a hálózati személy beszervezésével kapcsolatos adatokat tartalmazza.

A 6-os karton-családhoz még további, betűjeles kartonfajták tartoztak:

6/A karton: ezen a hálózati személy Magyarországon és külföldön található, operatív szempontból jelentős kapcsolatait tüntették fel.

6/B karton: a „K” és „T” lakások cím szerinti nyilvántartásához és a kutatáshoz.

6/C karton: a hálózati személyek speciális statisztikai nyilvántartásához és a kutatáshoz kellett kitölteni.

6/D karton: a hálózati személyek lakcím szerinti nyilvántartására szolgált.

Alapnyilvántartás
Azok kerültek alapnyilvántartásba, akik bármilyen tevékenységet

kifejtettek a rendszerrel szemben, vagy akikről feltételezték a hatalommal szembeni ellenséges viszonyt. Ilyeneknek számítottak többek között az államellenes bűncselekmények elkövetői, az ellenzéki csoportosulások szervezői, hangadói, a rendszerellenesnek tartott vallási mozgalmak vezetői, az ellenséges emigráns szervezetek tagjai, az 1956-os tevékenységükért elítéltek, a Horthy-rendszer államigazgatásának vezető tisztségviselői.

ÁBTL
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

anonimizálás
Az ügynökjelentésekben található, egészségi állapotra, kóros szenvedélyre, szexuális életre, faji eredetre, nemzeti, nemzetiségi vagy etnikai hovatartozásra, vallásos vagy más világnézeti meggyőződésre vonatkozó úgynevezett szenzitív információkat – amelyek annak idején alkalmasak lehettek a besúgottak megzsarolására, lejáratására – a levéltári törvény értelmében anonimizálják, kitakarják a szövegből, ezek csak az érintett halálát követő 30 év után ismerhetők meg.

B-dosszié
beszervezési dosszié

BM
Belügyminisztérium

BRFK
Budapesti Rendőr-főkapitányság

EGPR
Az állambiztonsági szervek egységes számítógépes nyilvántartásának rövidítése.

e/e vagy E. E.
előzetes ellenőrzés

F-dosszié
Figyelődosszié. Az állambiztonsági szervek olyan személyekről vezették, akikről feltételezték az ország állami, társadalmi, gazdasági rendje elleni fellépést, vagy magatartásukkal veszélyt jelentettek a rendszerre.

Figyelő karton
A hálózati nyilvántartásban, fokozatos beszervezése esetén a kiválasztott személy adatait tartalmazta.

fn.
fedőnév

hivatalos kapcsolat
Olyan intézményi vezetők közül választják ki őket, akik – egy belügyminiszteri parancs szerint – *„beosztásuknál, hatáskörüknél fogva áttekintéssel rendelkeznek az adott terület helyzetéről és készséget tanúsítanak az állambiztonsággal összefüggő adatok szolgáltatására az operatív munkát elősegítő egyes személyi és tárgyi feltételek biztosítására.”* A hivatalos kapcsolatot szóban kell meghallgatni, jutalomban részesíthető. Anyagait a kapcsolat megszakítása után meg kell semmisíteni.

inf.

informátor

Katpol
1945 márciusában Debrecenben katonai nyomozó szervként alakult meg a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya. Vezetőjévé Pálffy György* vezérkari századost nevezték ki. A Katpol a Magyar Kommunista Párt ellenfeleivel való leszámolás elsődleges eszköze lett. Foglyaikkal embertelenül, brutálisan bántak, rendszeresen kínozták őket. 1950 februárjában az állambiztonsági szervek összevonásakor beolvasztották az ÁVH-ba. A *„Katpol emlőin nevelkedtünk”* – fogalmazott egy alkalommal félig komolyan, félig tréfásan az ÁVH vezetője, Péter Gábor*.

KB
Központi Bizottság

K-dosszié
Körözési dosszié: az államellenes bűncselekmények miatt körözött személyek felkutatására és elfogására indított bizalmas nyomozás iratait tartalmazza.

K-ellenőrzés
A bizalmas nyomozás alatt álló személy postai küldeményeinek operatív ellenőrzése: felbontása, esetleg elkobzása.

KGB
Állambiztonsági Bizottság, rövidítve KGB (Комитет государственной безопасности, magyar átírásban Komityet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi) a Szovjetunió állambiztonsági feladatokat ellátó szerve 1954 és 1991 között. A Szovjetunió Minisztertanácsa alárendeltségébe tartozott, vezetője (a Bizottság elnöke) miniszteri rangban volt, a munkát azonban ténylegesen a

Szovjetunió Kommunista Pártja felügyelte és irányította.

Elődszervezetei:

1917-től: Cseka (CSK, Összoroszországi Különleges Bizottság); 1922-től: GPU (Állami Politikai Igazgatóság); 1923-tól OGPU (Egyesített Állami Politikai Igazgatóság); 1934-től GUGB (Állambiztonsági Főigazgatóság), az NKVD (Belügyi Népbiztosság) része; 1941 február-július, majd 1943: NKGB (Állambiztonsági Népbiztosság), kivált az NKVD-ből; 1946-tól: MGB (Állambiztonsági Minisztérium), az összes népbiztosságot minisztériumra nevezték át; 1953: MVD (Belügyminisztérium), újraegyesült az MGB és az MVD; 1954-től KGB, kivált az MVD-ből.

A külföldi hírszerzést és a katonai hírszerzést 1947-ben külön szervezetben, a Minisztertanács Információs Bizottsága néven összevonták, majd 1949-ben átszervezték és a Külügyminisztérium Információs Bizottsága néven működött 1952-ig, ekkor visszakerült az állambiztonság szervezetébe, az MGB-be.

K-lakás

Az ügynök és az operatív tiszt(ek) konspirált találkozói céljára szolgáló lakás, amelyet az állambiztonsági szerv illetve fedőszerve tartott fenn.

Kutató nyilvántartás

Ebbe a nyilvántartásba az alapnyilvántartásban szereplőknél kevésbé veszélyesnek ítélt személyek kerültek: az állami és társadalmi rend elleni bűncselekmény miatt elítélt, de amnesztiában részesült személyek, a nem kellően bizonyított politikai jellegű „bűncselekmények” elkövetői, az 1945 előtti erőszakszervezetek vezetői és tagjai, az 1945 előtt és után működött jobboldali pártok vezetőségi tagjai, a feloszlatott szerzetesrendnek tagjai stb.

M-dosszié
Munkadosszié. Ebbe gyűjtötték a hálózati személy által adott jelentéseket.

NOIJ
1979-től: a Napi Operatív Jelentések a III/I, III/II, III/III, IIII/IV csoportfőnökségek, megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei stb. által készített napi tájékoztató jelentések, amelyekből a III. Főcsoportfőnökségen készítettek összefoglaló tájékoztatókat.

Objektum (vonal) dosszié
Bizonyos objektumokra: minisztériumokra, hivatalokra, oktatási, művészeti, kulturális intézményekre (pl. színházakra, MTV-re, MTI-re stb.), gazdasági, stratégiai szempontból fontos gyárakra, illetve bizonyos témákra (vonalakra) vonatkozó dokumentumokat gyűjtötték össze ezekben a dossziékban. Az objektumokat a kémelhárítás, a belső reakció elhárítása, a katonai elhárítás, a határőr-felderítés, a büntetés-végrehajtás szervei jelölték meg, határozták meg parancsokban, utasításokban.

O-dosszié
Operatív dosszié. A személyi, csoport, figyelő, körözési, objektum, rendkívüli esemény, illetve az ellenőrző dossziék összefoglaló neve.

PNyF
Politikai Nyomozó Főosztály

PRO
Politikai Rendészeti Osztály

RED
Rendkívüli Esemény Dosszié: ebben gyűjtötték a rombolás, kártevés, röpcédulázás, falfirkálás, névtelen levél küldése, zászló letépése esetén – az ismeretlen elkövető(k) felkutatására – indított bizalmas nyomozás anyagait.

ref.
rendőri felügyelet

rezidens
Titkos munkatárs (tmt.), aki alkalmas több hálózati személy vezetésére.

Rendőrtiszti Akadémia
A Dzerzsinszkij Tiszti Iskolát 1959-ben átnevezték Rendőrtiszti Akadémiára (RAK): itt a BM tisztjei szerezhettek általános képzettséget, középiskolai végzettséget nappali és levelező tagozaton.

RTF
Rendőrtiszti Főiskola

SZT
Szigorúan titkos

SZT-tiszt
A szigorúan titkos állambiztonsági operatív tiszti állomány a hatvanas évek elejétől épült ki. Először hírszerzési területen: a hivatásos BM-hírszerzők a külképviseleteken vagy nemzetközi szervezetekhez – pl: ENSZ, UNESCO – akkreditált magyar képviseleteken diplomáciai fedésben dolgoztak. Idővel – az 1969.

évi 002. számú BM parancs értelmében – a minisztériumokban, külkereskedelmi vállalatoknál, kutatóhelyeken, nagyobb üzemekben, gyárakban, fontosabb állami hivatalokban, szállodákban, a MÁV üzemigazgatóságoknál, a Központi Statisztikai Hivatalban, a Magyar Nemzeti Bankban, a Magyar Rádió és Televíziónál, az országos és megyei napilapoknál stb. is létrehoztak fedőállásokat SZT-tisztek számára. Feladatuk nemcsak az objektumvédelem, az ipari kémkedés megakadályozása, kémelhárítás volt, hanem a belső ellenség, a fellazítás elleni harc is. Munkájukat szigorú konspirációs szabályok szerint végezték. Az SZT-tisztek aktív vagy leszerelt operatív állambiztonsági tisztek közül kerültek ki, illetve a fedőmunkahely megbízható munkatársai közül választották ki őket, és aztán megfelelő kiképzésben részesültek. Boér Zoltán, Fráter Olivér és Ungváry Krisztián a kutatásaik alapján – a hódmezővásárhelyi EmlékPont támogatásával – egy több száz SZT-tiszt adatait tartalmazó listát tett közzé: [Külső hivatkozás]

társadalmi kapcsolat
Olyan személyek, akik az állambiztonsági szempontból fontos területeken *„elhelyezkedésük, lehetőségük, és alkalmasságuk alapján képesek az állambiztonságot érintő kérdésekben rész-, vagy kiegészítő információkat szolgáltatni az adott területen jelentkező egyes jelenségekről, eseményekről, személyekről.”* Szóban kell meghallgatni őket, jutalomban részesíthetők. Anyagaikat a kapcsolat megszakítása után meg kell semmisíteni.

T-dosszié
Titkos dosszié. Az egyébként is titkosított iratokon belül egyes fontos ügyek külön, szigorúbb előírások szerinti kezelése.

T-lakás

Az ügynök és az operatív tiszt(ek) találkozására szolgáló lakás, amelyet azonban nem az állambiztonsági szervek tartottak fenn, hanem megbízható – vagy nyolcvan százalékban MSZMP-tag – magánszemélyek. A lakások „beszervezése” hazafias alapon, az önkéntesség elve alapján történt. A folyamatos átszervezések ellenére Budapesten a lakások többsége az V., XI., és a XIII. kerületben koncentrálódott, különösen az Újlipótvárosban a Pannónia (Rajk László) utca és a Pozsonyi út környékén.

tmb.
Titkos megbízott, aki elvi meggyőződésből működött együtt az állambiztonsági szervekkel.

tmt.
Titkos munkatárs, az állambiztonsági szervek hálózatának legmegbízhatóbb tagja: elvi meggyőződéséből, áldozatkészen, kezdeményezőleg vett részt a titkos együttműködésben, és a legbonyolultabb feladatok elvégzésére is alkalmas volt.

V-dosszié
Vizsgálati dosszié: ebben találhatók az állambiztonsági szervek hatáskörébe tartozó ügyekben, általuk lefolytatott büntetőeljárás iratai.

Felhasznált irodalom:
ÁBTL, *„Tájékoztató a leggyakrabban előforduló állambiztonsági szakkifejezésekről, rövidítésekről és kódokról”* – összeállította: Cseh Gergő Bendegúz;
A 0012/1972. számú (július 31.) BM parancsból (ÁBTL);
Tabajdi Gábor: Titkos belügyi lakások Budapesten, HVG online, 2010. november 18. [Külső hivatkozás];

Tabajdi, i. m. 244. o.
Wikipédia

Állambiztonsági Ki kicsoda

A szócikkek megírásához elsősorban a tisztek ÁBTL-ben levő személyi dossziéi (ún. „személyi fogyaték”) anyagait: a különböző időben született önéletrajzokat, adatlapokat, a munkájukra vonatkozó feljegyzéseket, jelentéseket, a főnökök minősítéseit, az esetleges fegyelmi ügyek jegyzőkönyveit használtam fel. Segítséget jelentettek az ÁBTL Archontológia életrajzai, illetve különböző, a korszakkal foglalkozó könyvek szócikkei, jegyzetei is. Egyes tisztekről viszonylag sok dokumentum áll rendelkezésre, míg másokról csak nagyon kevés, vagy semmi. A szövegben (minden fejezetben az első előfordulásnál) csillaggal jelölöm azokat a tiszteket, akikről találtam anyagot, és így ők szerepelnek ebben a fejezetben.

A szócikkekben szerepelnek a politikai rendőrség legfőbb irányítói, a belügyminiszterek, és az ő állambiztonsági helyetteseik is.

Agócs István (1929–?)

Belügyi pályáját 1946-ban kezdte Szegeden közrendőrként. 1948 szeptemberétől az ÁVH helyi osztályán, majd Budapesten, a központban dolgozott. 1953-ban a Tanulmányi Osztályról a belső reakció-elhárításhoz került: csoportvezető, majd alosztályvezető. A forradalom után az Országos Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Főosztályán alosztályvezető, 1958 és 1962 között a II/5 Osztályon (belső elhárítás) az A alosztály vezetője. 1966-tól 1971-ig osztályvezető a III/III-3 élén (horthysta erőszakszervek, volt fasiszta és polgári pártok, politikai elítéltek, ellenforradalmárok, aktív ellenséges személyek elhárítása). Ezután a BRFK

Állambiztonsági Szervénél alosztályvezető, mb. osztályvezető, osztályvezető, 1985-től pedig osztályvezetői beosztása megtartása mellett a rendőrfőkapitány állambiztonsági és ügyrendi helyettese. 1988-ban nyugdíjazták, de 1989-ben tanácsadóként foglalkoztatták, napi 6 órában havi 12 ezer forintért.

1963-ban *A bomlasztás, leválasztás, elszigetelés, mint a realizálás módszerei* címmel írt tanulmányt. A hatvanas-hetvenes években ő vezette a volt politikai elit elleni bizalmas nyomozásokat, bomlasztó eljárásokat. Része volt a népi írók elleni eljárások kitalálásában és engedélyezésében.

Lengyel születésű felesége szovjet hírszerző, és egyidejűleg a magyar állambiztonság D-27 kódszámú SZT-tiszje volt.

Rangjai: r. tizedes (1948), r. főhadnagy (1949), áv. főhadnagy (1949), százados (1956), őrnagy (1958), alezredes (1964), ezredes (1986).

Iskolai végzettsége: Dzerzsinszkij Tiszti Tanosztály; MSZMP KB Pártfőiskola (kétéves); Rendőrtiszti Főiskola ÁB szak, kéthónapos vezető-továbbképző tanfolyam.
(ÁBTL, Archontológia; A megtorlás szervezete, A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest, 2013, 138. o.; Tabajdi–Ungváry, i. m. 128. o.)

Balázsi Béla (1921–1975)

Szülei korán elváltak, anyja nevelte, vasöntő mester apját nem ismerte. 1941 év végén szerszámkészítő tanoncként szabadult. 1944-ben megszökött a katonai alakulatától és részt vett a fegyveres ellenállásban, ezért letartóztatták. A vizsgálati fogságban – hogy ne kelljen vallomást tennie – felvágta a torkát, ettől rekedt, halk lett a hangja. (Ez egy későbbi jellemzése szerint akadályozta a munkájában.)

1945-ben került a politikai rendőrséghez, 1950-ig – nyomozóként, majd kémelhárítóként – hálózati operatív munkát végzett; csoportvezető, alosztályvezető, osztályvezető-helyettes volt. 1950–1955 között a Vizsgálati Főosztályt vezette, majd a kémelhárításnál szolgált.

1952-es minősítése szerint *„a kapott kritikát néha csak formálisan fogadja el […] Munkája néha felületes, beéri látszateredményekkel.”* A dokumentumra kézírással Juhász ezredes ezt írta: *„Ez a jellemzés egy árnyalattal jobbnak tünteti fel a helyzetet a valóságnál. […] súlyosabbnak ítélendő a hibák állandó takargatása is.”* 1953 decemberében Gerő Ernő belügyminiszter értékelte a tevékenységét: *„Több bizalmas munkában részt vett, ahol jól megállta a helyét. Mint a Vizsgálati Főosztály vezetőjének komoly érdemei vannak a helyes vizsgálati módszerek meghonosításában és a törvényesség megszilárdításában. Számos jelentős államellenes bűnügy kivizsgálásában eredményes munkát végzett.”*

1956. november 1-jén négy társával együtt az „ellenforradalmárok” letartóztatták Kesztölcön és Dorogra szállították őket: *„kihallgatása alkalmával több államtitkot képező adatot mondott el, szembesítések során felfedte az ugyancsak őrizetben tartott Babics rny. szds.-sal kapcsolatban, hogy ő is államvédelmi tiszt, aminek következtében Babics szds-t súlyos bántalmazásoknak és vallatásoknak vetették alá.”* Ezért Balázsi ellen 1957. január 15-én Tömpe István, a belügyminiszter első helyettese vizsgálatot indított, és ennek idejére – teljes illetménye meghagyásával – felfüggesztette beosztásából. 1957. október 1-jén saját kérésére leszerelték.

1958 szeptemberében Debrei József őrnagy a Kohó- és Gépipari Minisztérium Központi Személyzeti Osztályának megkeresésére azt válaszolta, hogy Balázsi a BM-ben *„munkáját jól végezte, magatartása ellen kifogás nem volt.”* Balázsi ekkor főosztályvezetői

beosztásban a minisztériumban dolgozott, majd a tárcához tartozó Műszaki Tájékoztató és Propaganda Intézetet vezette. (Később zöldséget árult egy vásárcsarnokban.)

Rangjai: alhadnagy (1945), áv. hadnagy (1948), áv. százados (1949), áv. őrnagy (1952), áv. alezredes (1954).

Iskolai végzettsége: 3 polgári, 6 hónapos nyomozói tanfolyam, 1952-es adat szerint az ELTE JTK levelező tagozatán tanult (nem tudni, hogy befejezte-e a tanulmányait).

Államvédelmi munkájáért több kitüntetésben részesült.
(ÁBTL, BM Központi Fogyaték 0211)

Biszku Béla (1921)

1937–1945: lakatosinas majd szerszámlakatos. 1938-ban bekapcsolódott az ifjúmunkás-mozgalomba, 1943-ban belépett a Vasas Szakszervezetbe, 1944-ben a Magyar Kommunista Pártba. 1944–1945-ben az angyalföldi fegyveres ellenállás egyik szervezője.

1946-tól az MKP Budapesti Pártbizottságán munkatárs, majd osztályvezető. 1949 júniusától a Budapesti Pártbizottság Káderosztályának vezetője. 1951-es leváltásától 1953-ig a X. kerületi, 1955 szeptemberétől 1956 október végéig pedig a XIII. kerületi pártbizottság titkára.

1956–1957: az MSZMP Budapesti Bizottságának első titkára. A forradalom első napjaiban a XIII. kerületi Pártbizottság tagjaiból, párttagokból és munkásokból fegyveres csapatokat szervezett a felkelők ellen. A forradalom utáni megtorlás egyik irányítója. 1957. február 28-tól a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagja, ekkor bízták meg a belügyek vezetésével. Augusztus 26-án Moszkvában tárgyalt a Nagy Imre-per előkészítéséről. 1961 szeptemberétől 1962 novemberéig a Minisztertanács elnökhelyettese. 1962 novemberétől 1978-ig az MSZMP KB adminisztratív ügyekért felelős titkára. 1965-től Kádár János állandó helyettese. 1958–1971

és 1975–1985 között országgyűlési képviselő. 1956 novemberétől tagja az MSZMP IKB-nak, 1985-ig az MSZMP KB-nak, 1980-ig a PB-nek is.
(Tabajdi–Ungváry, i. m. 99. o.)

Skrabski Fruzsina és Novák Tamás *Bűn és büntetlenség* című 2010-ben készült dokumentumfilmjében Biszku többek között a következőket mondta 1956-ról: *„[…] én ellenforradalomnak tartom.”;* A megtorlásról, ítéletekről: *„Mi ezekben az ügyekben konkrétan semmiféle beavatkozással nem éltünk. Ez legenda. […] Mi nem avatkoztunk személyesen egyetlen ügybe se.”*; Nagy Imréről: *„[…] megérdemelte a sorsát.”*; Saját felelősségéről: *„Senkitől nem kérnék bocsánatot. […] Nincs miért bocsánatot kérnem!*

Dékán István (1919–1975)

Rákosi Mátyás unokahúgának, Kardos Évának a férje. 1943-tól a KMP tagja. Négy polgárit végzett. Pincérnek tanult, néhány évig (1936–1937-ben, ill. 1939–1940-ben) a szakmájában, 1937 őszétől 1939 végéig pedig a Hamburg melletti autópálya építkezésén dolgozott. 1940 őszén bevonult, és árkász lett. 1942-ben szovjet hadifogságba esett, 1943 májusától elvégezte az antifasiszta iskolát, ezután 1944 tavaszáig egy partizánegységben a német vonalak mögött harcolt, majd ejtőernyős kiképzést kapott.

Állambiztonsági pályafutása 1945 januárjában kezdődött: politikai nyomozóként az elsők között tette le az esküt. A Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályára, majd az ÁVO-hoz került: itt a Külföldi hírszerzés és elhárítás alosztály vezetője, őrnagyi rangban. 1948 októberétől a BM ÁVH B ügyosztályán a Külföldi elhárítás alosztály vezetője alezredesként. 1950 első félévében a Kémelhárító Osztály vezetője. Tevékenyen részt vett a koholt vádakkal letartóztatott politikai foglyok kihallgatásában. 1950 második felében leváltották, *„a párthoz, feletteseihez,*

munkatársaihoz való rossz viszonya, szakmai és politikai önképzésének elhanyagolása” miatt. Ezután a Belkereskedelmi Minisztériumban osztályvezető, majd a hadiiparért felelős – Rákosi testvére, Bíró Ferenc irányította – Középgépipari Minisztériumban személyzeti előadó. 1953 májusában visszahívták a Belügyminisztériumba, de már előtte januártól részt vett a Péter Gábor és társai ügyében indult vizsgálatban. Júliustól belügyminiszter-helyettessé, 1954 januárjától államvédelmi miniszterhelyettessé nevezték ki vezérőrnagyi rangban, 1955 decemberétől 1956. október 22-ig a belügyminiszter első, államvédelmi helyettese. Ő felügyelte többek között a hírszerzést, a kémelhárítást, katonai elhárítást.

A forradalom napjaiban a Szovjetunióba menekült, és 1957 nyarán tért haza. Az Európa Kiadónál dolgozott fordítóként 1960-ig, amikor kinevezték a Nemzeti Szálló igazgató-helyettesévé, később egyidejűleg a Vendéglátó-ipari Technikumot és a visegrádi Hotel Silvanust igazgatta. 1962 augusztusában kizárták az MSZMP-ből.

(Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956, L’Harmattan, Budapest, 2014, 180–181. o.; Müller Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban, Jaffa, Budapest, 2012, 111. o.)

Dudás Lukács (1930–?)

Személyi anyaga nem található az ÁBTL-ben. Csak annyi deríthető ki róla, hogy 1953-ban már az ÁVH-nál dolgozott tizedesként.

(ÁBTL, 2.8.1 – BM állományparancsok – 1-53/1953/49. kötet)

Dzerzsinszkij, Feliksz Edmundovics (1887–1926)

Egy nyolcgyermekes lengyel földbirtokos fia. 1917. december 7-én

az ő javaslatára és vezetésével jött létre az „ellenforradalom és szabotázs elleni harcra” a Cseka. 1919 végére a szervezet az egész országot behálózta. A gyerekként jezsuita papnak készült, aszkétikus, puritán, kötelességtudó Dzerzsinszkij teremtette meg a Cseka minden törvény felett álló hatalmát. Előbb Lenin *„hű ebe”*, majd tekintélyével és támogatásával Sztálint segítette a hatalomba. *„Tökélyig jutott a csekista művészetben, az ellenség ízekre szedésében”* – ahogy utódja, a szintén lengyel származású Vjacseszlav Menzsinszkij jellemezte.
(Donald Rayfield: Sztálin és hóhérai – A zsarnok, és akik neki gyilkoltak, Park, Budapest, 2011)

Farkas Vladimir *(Lőwy,* 1925–2002)

Az ÁVH egyik vezetője. Apja, Farkas Mihály, az országot irányító Rákosi-trojkában honvédelmi miniszter.

Nagyanyja nevelte fel szülővárosában, Kassán. Édesapja 1939-ben vitette ki magához Moszkvába. A háború kitörésekor önkéntesként tankelhárító árkokat ásott. Később apjával, annak családjával és az emigráns magyar pártvezetéssel együtt Ufába telepítették át. Itt néhány hónapig esztergályosként dolgozott. 1942–1943 között az MKP megbízásából elvégezte a Komintern káderképző iskoláját, 1944-ben rádiós kiképzést kapott.

1945-ben tért haza, az MKP pártközpontjában lett rádiós. 1946-ban a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályára került, alhadnagyként a lehallgatásokkal és a levélcenzúrával foglalkozó (IX.) alosztályra. 1948 augusztusától az alosztály vezető-helyettese, 1949 márciusától vezetője. A Rajk-perben nemcsak a lehallgatást végezte, de Justus Pál és Cseresznyés Sándor egyik kihallgatója is volt. A per után soron kívül őrnaggyá léptették elő. 1950-ben a szociáldemokraták, illetve Szűcs Ernő ÁVH ezredes elleni vizsgálat egyik irányítója, 1950 elejétől az ÁVH Operatív Főosztályát vezette,

1951 szeptemberétől a Hírszerző Főosztályt.

Részt vett Kádár János és Kállai Gyula kihallgatásában. 1955-ben saját kérésére távozott az ÁVH-ból.

1956 nyarán a pártvizsgálat felelősnek mondta ki őt is a törvénysértésékért, ezért augusztusban kizárták a pártból, októberben pedig letartóztatták. 1957-ben 12 évre ítélték. Egyéni kegyelemmel szabadult 1960. április 1-jén. Félreállították, mellőzött ember lett. Először fordítást vállalt, mások nevén bedolgozott, a Belkereskedelmi Kölcsönző Vállalatnál bérelszámoló volt. Az ELTE-n megkezdett tanulmányait nem fejezhette be, a KSH-nál középfokú, majd felsőfokú statisztikusi képesítést szerzett. Ilyen minőségben végezte munkáját, majd 1976-tól nyugdíjazásáig, 1986-ig a Volán Tröszt tanácsadója.

Rangjai: áv. százados (1948), áv. őrnagy (1949), áv. alezredes (1951).

(Trójai faló a Belügyminisztériumban, i. m. 200–201. o.)

Fodor Miklós (1924–1985)

Eredetileg nyolc elemit végzett. 1949 elejétől szolgált az ÁVH-nál, a Belügyminisztériumban, de 1956 előtti tevékenységéről nem rendelkezünk adatokkal. 1956. október 23-tól 30-ig a BM központi épületében tartózkodott, több akcióban vett részt.

„Jó munkájának eredményeképpen – áll 1958-as minősítésében – *kilenc ellenforradalmi tevékenységet kifelytő [sic!] személy került őrizetbe, s 37 személy ellen szabadlábon indult eljárás. Ezen kívül nagyrészt már feldolgozott öt 'Forradalmi Katonai Tanács'-ban szereplő személyek ügyét."*

1960-ig a belső elhárítás területén, a volt horthysta erőszakszervezetek vonalán dolgozott. *„A kutató, felderítő munkája során több mint 100, megyénk területén élő olyan személyt derített fel, akik ellenséges kategóriát képeznek és ez ideig nem szerepeltek*

nyilvántartásunkban.” (1960)

1960 és 1962 között jeles eredménnyel elvégezte a BM Rendőrtiszti Akadémiáját, nappali tagozaton. Ezután operatív beosztottként a Szolnok megyei Rendőr-főkapitányság III/III-1 alosztályára került *„[...] új munkaterületre, az rk. egyház és szerzetesek vonalára lett helyezve.”* 1963-ban főoperatív beosztottá léptették elő. 1968 végétől a megyei III/III-nál szolgált. *„Az ügynökség tartása és foglalkoztatása tekintetében a következetesség, pontosság jellemezte munkáját, kapcsolatai tisztelték és megfelelő tekintélyt szerzett előttük.”* Ugyanakkor *„munkája során előfordult eredménytelenség – nem a legjobban sikerült beszervezés vagy akció*.” (1968)

1973 nyarán saját kérésére nyugdíjazták.

Rangjai: őrmester (1949), főtörzsőrmester (1950), alhadnagy, hadnagy (1951), főhadnagy (1954), százados (1958), őrnagy (1963), alezredes (1969)

Nyolc kitüntetést kapott, többek között a Munkás-Paraszt Hatalomért Érdem Érmet az *„Ellenforradalom leverésében való részvételért.”* Ötször kapott dicséretet – a főkapitánytól is –, és háromszor pénzjutalmat is. Négyszer követett el fegyelemsértést (1959-ben, 1965-ben és 1971-ben kétszer), de ezek oka egy kivételével az adatlapján törölve van. 1959-ben írásban figyelmeztették, mert *„ismerős polgári személy lakásügyébe jogtalanul beleavatkozott.”*

(ÁBTL, Jász-Nagykun-Szolnok megyei Fogyaték, 933)

Földes László (1914–2000)

Eredetileg asztalos. A káderosztály vezető-helyettese 1946-tól 1948-ig az MKP budapesti pártbizottságán, 1949 és 1951 között az MDP Központi Vezetőségében. Ezután Sztálinvárosban nagyüzemi párttitkár. 1955-től külkereskedelmi miniszter-helyettes.

1956 októberében a párt katonai bizottságának tagja. Az IKB, ill. KB tagja (1956–70), a párt Szervező Bizottságában is részt vett (1956–57). A KB Káderosztályának vezetője (1957), Tömpe István utódjaként lett a belügyminiszter első helyettese, főleg az állambiztonságot felügyelte 1964-ig. 1967–1972: mezőgazdasági és élelmezési miniszterhelyettes, majd 1980-ig a Hungexpót vezette.

Galambos József *(Háner,* 1921, Bécs –1979)

Négy polgárit végzett, majd vasesztergályosként dolgozott. 1938-ban belépett az SZDP-be, 1944-ben az MKP-ba. 1942-től katona, 1944 októberében megszökött az egységétől. 1945-től a MADISZ-ban különböző tisztségeket töltött be. 1948 októberétől az MDP KV Szervezési Osztályán instruktor, 1950–1952 között a KV Ifjúsági Osztályát vezette. A kétéves pártfőiskola elvégzése után a KV Párt- és Tömegszervezetek Osztályán főinstruktőr.

1956 júniusában lépett belügyi szolgálatba: a BM VI. (Mezőgazdasági Szabotázselhárító) Osztály vezetője lett alezredesi rangban. A forradalom bukása után a szovjet csapatokkal elhagyta Budapestet, majd részt vett a Politikai Nyomozó Főosztály megszervezésében, helyettes vezetője, majd 1958 elejétől a főosztály vezetője. 1961 márciusától 1966 elejéig belügyminiszter-helyettes, majd I. helyettes, emellett 1962 augusztusától 1966-ig a III. Főcsoportfőnökség vezetője. 1966-tól 1973-ig a belügyminiszter személyügyi helyettese, a IV. Főcsoportfőnökség vezetője. Saját kérésére nyugdíjba helyezték és ekkor a Vörös Zászló Érdemrenddel tüntették ki. 1966–1970: az MSZMP KB tagja.

Rangjai: alezredes (1957), ezredes (1958), vezérőrnagy (1962) *(Trójai faló a Belügyminisztériumban, i. m. 218–219. o.; ÁBTL, Archontológia*

Harangozó Szilveszter (1929)

A MÁV-nál, majd egy cipőgyárban dolgozott. 1949-ben került az ÁVH-hoz próbarendőrként, majd különböző megyei osztályokon szolgált. 1951-ben a központba, az Ellenőrzési osztályra helyezték. 1952-ben előléptették főhadnaggyá és kinevezték az ÁVH titkárság vezetőjévé, majd a BM Belső reakció-elhárítás Osztályán főoperatív beosztott, csoportvezető.

A forradalom leverése után az ORFK Politikai Nyomozó Főosztály egyik megszervezője, annak alosztályvezetője, majd a II/5 osztályon (belső reakció elleni harc) alosztályvezető-helyettes, osztályvezető-helyettes. Részt vett többek között Fekete Sándor, Hegedűs B. András, Litván György, Mérei Ferenc kihallgatásain. 1963 után ő felügyelte a népi írókat, a tudományos intézményeket, és irányította az ügynökhálózat újjászervezését. Ő volt a tartótisztje Szakáts Miklós színésznek, Szepesi Györgynek, vagy Nagy Péter akadémikus, irodalomtörténésznek.

1962 végétől 1966-ig vezette a III/III-5, illetve 4. osztályt (elhárítás kulturális területen), 1966-ban a III/III csoportfőnök helyettesének nevezték ki, 1977-től csoportfőnök és a főcsoportfőnök első helyettese. 1985 elejétől 1989. április 30-ig a III. Főcsoportfőnökség vezetője, egyúttal állambiztonsági miniszterhelyettes. Állandó tagja az MSZMP KB operatív bizottságának, amely meghozta az *„ellenséges-ellenzéki”* személyek elleni intézkedéseket. Fontos kezdeményező szerepet játszott különböző folyóiratok (Liget, Tiszatáj, Mozgó Világ) betiltásában, ellenzékiek kirúgásában, vegzálásában.

Rangjai: ezredes (1965), vezérőrnagy (1972), rendőr altábornagy (1985).

Iskolai végzettsége: Öt elemi, négy polgári, kereskedelmi iskola, pártiskola (hat hónapos), Dzerzsinszkij iskola (három hónapos), két félév az ELTE BTK történelem szakán, félbehagyott tanulmányok az ELTE jogi karán, Marxizmus– Leninizmus Esti Egyetem,

hároméves pártiskola, MSZMP Politikai Főiskola vezetőképző tanfolyama.

28 kitüntetésben, 22 dicséretben és jutalomban részesült. 1979-ben aranytőrt, 1989-ben húszezer forint értékű festményt és aranyórát kapott.

(ÁBTL, Archontológia; Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990, 1956-os Intézet- Corvina, Budapest, 2008, 228–232. o.)

Hárs István (1924–2014)

A gimnázium befejezése után fémesztergályosként dolgozott. 1944 tavaszán megszökött a munkaszolgálatból. 1945 utáni munkahelyei: MKP pártapparátus (segédmunkás), Tudakozó Iroda, majd a Budapesti Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályán, illetve az MDP Szervező Bizottságán politikai munkatárs. 1950 és 1952 között elvégezte a kétéves pártfőiskolát. 1952 és 1954 között az MDP KV Adminisztratív Osztályának helyettes vezetője. 1954 szeptemberétől áv. ezredesként a Hírszerző Osztály (1955. október 1-től Főosztály) élére nevezték ki. 1955. december 16-tól belügyminiszter-helyettes, egyben az Államvédelmi Főcsoportfőnökség vezetője.

1957 júniusában került a Magyar Rádióhoz: először az Agitációs és Propaganda Főosztályt vezette, 1959 októberétől a Magyar Rádió és Televízió elnökhelyettese, a két intézmény szétválása után, 1974-től 1988-ig a Magyar Rádió elnöke. 1975–1988: az MSZMP KB tagja.

Iskolai végzettsége: ELTE Jogi Kar.

(Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete 1945–1990. in: A megtorlás szervezete, i. m. 398. o.; Trójai faló a Belügyminisztériumban, i. m. 245. o.

Hollós Ervin *(Holzschlag,* 1923–2008)

Hat elemit végzett, szűcssegéd volt. 1938-tól az MSZDP ifjúsági csoportjának titkára, 1939-től a párt Országos Ifjúsági Bizottságának tagja, a betiltott Kommunista Párt tagja. 1942–1944 között börtönbüntetésre ítélték tiltott kommunista és háborúellenes tevékenység miatt. 1945-től a MADISZ budapesti titkára, 1952–1956 között a DISZ KV titkára. Az ötvenes évek elején elvégezte a hároméves pártfőiskolát és az ELTE BTK történész szakát.

A restauráció során Kádár János felkérésére a Belügyminisztérium állományába került. 1957. április 15-től az ekkor megalakított II/5 Osztály (belső reakcióelhárítás) vezetőjévé nevezték ki, alezredesi rangfokozattal. Aktívan részt vett a megtorlásokban, így a Petőfi kör vezetőinek letartóztatásában és kihallgatásában, a Nagy Imre-per előkészítésében.

1962-ben több sztálinista vezető káderhez hasonlóan, őt is eltávolították a BM-ből. Kinevezték a Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Osztályának helyettes vezetőjévé, emellett a Budapesti Műszaki Egyetemen a tudományos szocializmus tantárgyat oktatta. A hatvanas évektől, részben feleségével – Lajtai Verával, a *Pártélet* című folyóirat szerkesztőjével – több könyvet is írt a forradalomról (közülük a legismertebb a *Köztársaság tér 1956* című), amelyekben a szovjet katonai beavatkozás és a megtorlás jogszerűségét bizonygatta, és azt, hogy 1956 a horthysta-fasiszta erők ellenforradalmi puccskísérlete volt, a külföldi imperialista erők segítségével.

Eörsi István az *Igaz mértékkel* című, az *Élet és Irodalom* 2003. január 20-i számában megjelent cikkében többek között ezt írta Hollósról: *„[...] 1955 tavaszán a Szabad Ifjúságtól rúgatott ki. 1955 őszén az Akadémia államvédelmi vagy pártapparátusának segítségével meggátolta, hogy Lukács György aspiránsa lehessek. 1960 áprilisában feltehetően bátyám közbenjárására és a*

kommunista nómenklatúra jóvoltából felkerültem az egyéni kegyelemmel szabadulók listájára, de Hollós [...] arra hivatkozott, hogy szabadulásom esetén nem garantálható a közrend, és elérte, hogy ekkor még ne engedjenek ki. [...]
(Tabajdi–Ungváry, i. m. 70–73. o.)

Horváth József dr. (1931–?)

Üveggyárban, 1945–1949 között pedig a csepeli acél- és fémműben, majd asztalos tanoncként dolgozott. 1949 elején lépett belügyi szolgálatba: a szombathelyi karhatalmi századnál, kiképző ezrednél, majd Győrben, Budapesten raj-, őrsparancsnok, az ÁVH Belső Karhatalmi egységeinél és különböző parancsnokságainál segédtiszt, századparancsnok, tiszti kiképző, beosztott.

A forradalom alatt – önéletrajza szerint – hatszor vett részt karhatalmi bevetésben, november elején a Kozma utcai börtönbe csukták. 1956 végétől kormányőr – részt vett Kádár János személyes védelmében is –, majd a Politikai Nyomozó Osztálynál főelőadó, operatív beosztott. 1959-től főoperatív beosztottként a II/5 Osztály (belső reakció-elhárítás) E alosztályán a bíróságok, ügyészség, és az ügyvédi kamarák elhárítási területén tevékenykedett. 1964–1970 között a III/III-4 Osztály (Elhárítás a kulturális területen) A alosztályának csoportvezetője, majd a B alosztályvezetője.

1973-tól egyre feljebb jutott a belügyi ranglétrán. Először a III/III-2 Osztály (elhárítás az ifjúság körében) vezetője, majd 1974-től 1981-ig a III/III-4 Osztály vezetése mellett a csoportfőnök helyettese, majd 1984-től első helyettese, 1985től 1990-ig nyugállományba helyezéséig csoportfőnöke.

Fizetése 1985 januárjában – csoportfőnökké történt kinevezésekor – 10 850 forint, 1989 januárjában 26 100 forint volt.

Rangjai: próbarendőr (1949), áv. főhadnagy (1955), százados

(1958), őrnagy (1963), alezredes (1968), ezredes (1975), vezérőrnagy (1985)

Iskolai végzettsége: BM Karhatalmi Tanfolyam, MDP három hónapos pártiskola, Határőr és Belső Karhatalmi Tiszti Iskola, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem, SZKP Pártfőiskola, MSZMP KB Politikai Főiskola: 10 hetes, illetve 2 hónapos vezető-továbbképző tanfolyam.

19 kitüntetésben részesült; többek között: Munkás-Paraszt Hatalomért, „Az állambiztonság tiszteletbeli munkatársa" (KGB-jelvény), Harci együttműködés erősítése érdemérem (KGB), szovjet Vörös Csillag Érdemrend. 30 alkalommal kapott dicséretet, illetve jutalmat (1980-ban a KGB elnökétől tárgyjutalmat az eredményes együttműködésért, 55. születésnapjára aranytőrt a belügyminisztertől). A rendszerváltás után több, félrevezető információkat tartalmazó visszaemlékezése jelent meg.
(ÁBTL, Archontológia; Tabajdi–Ungváry, i. m. 116–117. o.; Szigorúan titkos '89, L'Harmattan, Budapest, 2014)

Kabai Mihály (1928 –?)

Nyolc elemit végzett. 1947 és 1950 között üveggyári segédmunkás, ezután sorkatona. 1952-től szolgált a politikai rendőrségnél, elvégezte a Dzerzsinszkij iskolát. 1956 előtti tevékenységére vonatkozóan nincsenek dokumentumok.

A forradalom napjaiban részt vett a Belügyminisztérium épületének védelmében és több fegyveres akcióban. Az év végén Nyíregyházára helyezték a megyei RFK Politikai Nyomozó Osztályra, majd kérésére hamarosan Szolnokra került a Vizsgálati alosztályra, vizsgálónak. 1958-as Minősítése szerint *„Munkáját a kezdeti időben nagy szorgalommal és odaadással végezte, később […] személyi ellentétek keletkeztek vezetője és közötte, valamint a vizsgálati alosztály egyes dolgozói között, ami munkájának*

hanyatlásához vezetett. Volt alosztály vezetője leváltása után újból nagy lendülettel fogott […] munkájához, azonban, amikor tudomására lett hozva, hogy nem lesz megbízva az alosztály vezetésével és más munkaterületre kerül át, újabb törés következett be.” 1958-ban az Útlevél csoportnál előadó volt, majd operatív munkásként államtitok-védelem lett a feladata. *(„[…] hálózat kiválasztása, szervezés terén merülnek fel problémák. Többször előfordult, hogy tanácstalan.”)*

1963 és 1967 között Figyelődossziés személyekkel, volt politikai elítéltekkel, majd 1971-ig a volt szerzetesrendek tagjaival foglalkozott. Ezután kiemelt főoperatív beosztottként visszahelyezték a „veszélyes személyek” ellenőrzésére. A váltást *„sérelmesnek ítélte meg […] Munkakörének megváltoztatása emberi magatartásában, munkája végzésében, aktivitásában negatív változást eredményezett. Ezzel magyarázható* – áll az 1975-ös Minősítésében – *hogy ital hatása alatt az operatív elveket sértő cselekményt követett el, melyért a Szerv vezetője ’megrovás’ fenyítésben részesítette.”* 1975 és 1983 között még kétszer fenyítették szolgálati fegyelem megsértése, illetőleg tiszthez méltatlan magatartása miatt.

Minősítéseiben visszatérőek a magatartásával kapcsolatos problémák. Sértődékeny. *„Kijelentéseit esetenként indulat vezérli, téves nézeteihez mereven ragaszkodik.”* Véleménye *„esetenként sértő, nem eléggé objektív.”* Főnökei azt várják tőle, hogy munkáját *„nagyobb ambícióval és lelkesedéssel végezze.”* 1983-ban nyugdíjazták.

1966-tól őrnagy, és ebben az évben fejezte be a kétéves Rendőrtiszti Akadémiát. Pályafutása során öt kitüntetést kapott.

(ÁBTL, Jász-Nagykún-Szolnok megyei Fogyaték, 1436)

Kolláth Ferenc (1928–?)

Belügyi szolgálatának kezdete 1947 június. Az ötvenes évek első felében főhadnagyként az angol-amerikai osztály A alosztályának helyettes vezetője. 1960 körül az illegális rezidentúrák felállításával és irányításával foglalkozó 19 fős II/3-G alosztályt vezette őrnagyi rangban. 1982. június 16-án az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottsága elméleti tanácskozásán előadást tartott a hírszerzés 1956. október 23. és 1957 júliusa közötti időszakáról (in: *Történeti hűséggel. A Belügyminisztérium és szervei újjászervezése, a hatalom megszilárdításáért kifejtett tevékenysége,* 1985, BM Könyvkiadó).

Vékonyka személyi-dossziéjában nagyon kevés dokumentum található. 1985 áprilisában ment nyugdíjba. Rendőrtiszti Akadémiát végzett, angol felsőfokú nyelvvizsgát tett le. 1964-től alezredes. Pályáján 12 kitüntetést kapott, 1957-ben – nyilván az *„ellenforradalom leverésében”* szerzett érdemeiért – hármat is (Munkás-Paraszt Hatalomért, Fegyverrel a hazáért, Közbiztonsági Érem arany). Többször részesült parancsnoki dicséretben, pénz- és tárgyjutalomban is, 1988-ban pedig szociális körülményei miatt 6000 forintos segélyben. A felesége is a BM-ben dolgozott.
(ÁBTL, BM Központi Fogyaték 17200; A megtorlás szervezete, i. m. 51., 84., 402. o.)

Komornik Vilmos (1923–?)

Négy polgári iskolát végzett, 1943-tól 1947 végéig szabóként dolgozott. 1948-ban az ifjúsági mozgalomban (IX. kerületi MADISZ, Ifjúsági Bizottság) tevékenykedett, egyidejűleg elvégezte az MDP három hónapos pártiskoláját, majd a pártapparátusba helyezték. 1948-tól 1951-ig az MDP KV Szervezési Osztályán politikai munkatárs, ezután három évig Moszkvában tanult az SZKP Pártfőiskoláján. Hazatérve az MDP Pártfőiskola Tanulmányi Osztályát vezette két évig, 1955 és 1956 között pedig

igazgatóhelyettes volt. Ebben az időben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián elvégezte a kétéves törzstiszti képzést.

1956 novemberében került a politikai rendőrséghez, rögtön őrnagyi rangban. Először az Ipari-, és Közlekedési Szabotázs-elhárító Osztály, 1957 júniusától pedig a belső reakció-elhárító Osztály vezető-helyettese. 1961 végétől a Hírszerzési Osztály vezető-helyettese, majd vezetője. 1962 nyarától a Hírszerzés csoportfőnökévé nevezték ki, egyben soron kívül előléptették alezredessé, titkos állományban. 1964-től ezredes, 1975-től vezérőrnagy. 1967-től nyugállományba vonulásáig, 1980 végéig a csoportfőnök első helyettesi posztot töltötte be.
(ÁBTL, Archontológia)

Koncz András dr. (1938)

1956-tól 1961 szeptemberéig az Országos Mentőszolgálat miskolci kirendeltségén mentőápoló, közben 1958-tól 1961 elejéig sorkatonai szolgálatot teljesített a Határőr Híradó Zászlóaljnál. Belügyesként mindvégig a Szabolcs-Szatmár megyei Rendőr-főkapitányságon dolgozott. 1962 nyaráig a Nyomozó Osztály V. alosztályán (belső reakció elhárítás) operatív beosztott, 1964 nyaráig rendőr. 1971-ig a III. osztályon két különböző alosztályon főoperatív beosztott, vizsgáló, alosztályvezető. 1971–1973: a Kémelhárító Osztály vezető-helyettese. 1973 végétől 1982 februárig: a III/III osztály vezetője. 1982-től a főkapitány állambiztonsági helyettese. 1988-as minősítése szerint *„több mint 25 éves belügyi szolgálata alatt az állambiztonsági munka valamennyi szakterületét megismerte, különböző beosztásokban dolgozott. […] Tovább mélyítette és gazdagította a szovjet és magyar állambiztonsági szervek közötti munkakapcsolatot.*

1990. január 16-án kérte a belügyminisztertől, hogy méltányossági alapon engedélyezze nyugdíjba vonulását, mert: *„A*

folyamatban levő társadalmi mozgások nagy valószínűséggel arra utalnak, hogy munkaköröm, egzisztenciám bizonytalan.” A miniszter kedvező döntéséről Konczot írásban a BM Személyzeti Csoportfőnökség helyettese, Császár Józsefné ezredes értesítette, aki akkor már több évtizede szolgált a BM-ben, ahol még Kuncze Gábor minisztersége alatt is (1994–1998) főosztályvezetői beosztást töltött be.

Rangjai: törzsőrmester (1961), alhadnagy (1962), hadnagy (1964), főhadnagy (1967), százados (1972), őrnagy (1976), alezredes (1982), ezredes (1985).

Iskolai végzettsége: nyolc általános; gimnáziumi érettségi; BM Központi Tiszti Iskola Rendőrtiszti Akadémia; BM Rendőrtiszti Főiskola: két alkalommal kéthónapos vezetői továbbképző tanfolyam és ÁB szak (2 hónapos vezetői továbbképző tanfolyam); jogi egyetem.

12 kitüntetést kapott

(ÁBTL, BM Központi fogyaték 14629)

Lóránd György (1926, Moszkva – 1956)

A Tanácsköztársaság alatti tevékenységükért a Horthy-rendszerben gépészmérnök apja és édesanyja is őrizetbe került. 1920-tól Bécsben, 1925-től Moszkvában éltek. Lóránd György elemi- és középiskolai tanulmányait Moszkvában és Kazahsztánban végezte. A Honvédő Háború éveiben autószerelőként dolgozott. 1945-ben érettségizett, és hazatért, autójavító üzemekben segédmunkás, majd csoportvezető. 1947-től 1948-ig az MSZMT Országos Központjában a lektorátus csoportvezetője. 1947-ben beiratkozott a Műszaki Egyetem gépészmérnöki karának esti tagozatára. Emellett az egyetemi pártszervezet káderosztályának kari megbízottja, később a káderosztály vezetője volt.

1950-es jellemzése szerint káderesként *„[…] túlzottan radikális volt egyes vezetőkkel szemben. Egyetemi tanulmányait […] a politikai munka miatt elhanyagolta […] a Pártszervezet dorgálásban részesítette, és politikai megbízatásából leváltotta, főleg azért, hogy tanulni tudjon.”* Ugyanebben a jellemzésben dicsérőleg említik, hogy *„Lóránd György elvtársat a megbízható elvtársak körében úgy ismerik, mint teljesen megbízható elvtársat.”*

1950 májusától katonai szolgálatot teljesített, a Haditechnikai Intézetben alhadnaggyá léptették elő. 1950 októberétől a Hírszerző Főosztály B alosztályán hadnagy, 1951 júliusától 1952 júliusáig, diplomáciai fedésben, a Külügyminisztérium állományában, hírszerzőként az ország londoni külképviseletén dolgozott. 1952 őszétől a Hírszerző Főosztály angol-amerikai osztály D alosztályán, 1953 novemberétől a Katonai Elhárító Osztályon dolgozott főhadnagyként.

1956 októberében tűzharcban esett el. Egy 1960-as jellemzésében Tömpe András vezérőrnagy a többek között ezt írta róla: *„keménykezű, könyörtelen volt az osztályellenséggel és megalkuvókkal szemben.”*
(ÁBTL, BM Központi Fogyaték 3425)

Móró István dr. (1921–?)

A polgári iskola befejezése után szerszámlakatosnak tanult. Bekapcsolódott a munkásmozgalomba, belépett a Szociáldemokrata, majd az illegális Kommunista Pártba. 1940-ben hároméví fegyházra ítélték. 1946-ban rövid ideig a MADISZ budapesti központjában osztályvezető, majd egy gyárban lakatos volt. 1947-től az MKP Budapesti Bizottságának munkatársa.

Pártfőiskolára küldték, amelynek elvégzése után ott maradt tanítani. Eltávolítása után 1950–1951-ben a VI. kerületi pártbizottságon funkcionárius. 1952 elején került az ÁVH-hoz

Farkas Vladimir támogatásával, aki bátornak tartotta őt, amiért a Pártiskolában egy taggyűlésen meg merte bírálni az igazgatónőt, Andics Erzsébetet, aki Farkas anyósa volt. Móró először a Hírszerző Főosztályon a VIII. Osztályt (angol-amerikai hírszerzés) vezette, őrnagyi rangban, 1953 januárjától pedig – már alezredesként – a Hírszerző Főosztály vezető-helyettes, 1955 végétől I. helyettes.

1956 végétől a BM ORFK Politikai Nyomozó Főosztályán a hírszerzés vezetője, 1957 májusától a BM Politikai Nyomozó Főosztály Hírszerzési Osztály vezetője. 1959 májusában felmentették T (titkos) állományú beosztásából, és leszerelték. (A megelőző két évben miniszteri figyelmeztetést és írásos fenyítést is kapott.)

1959-től a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem igazgatója, 1970-től 1982-ig a VI. kerületi PB első titkára.

Iskolai végzettsége: Pártfőiskola, ELTE BTK levelező tagozat: történelem, 1964-ben megszerezte a doktori címet.
(Trójai faló a Belügyminisztériumban, i. m. 351–352. o.)

Pálffy György (*Oesterreicher*, 1909–1949)

A Ludovika Akadémián, majd a Hadiakadémián végzett. 1944 őszétől az MKP Katonai Bizottságának vezetője. Részt vett a budapesti ellenállási mozgalom szervezésében és irányításában. A Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának vezetője tábornoki rangban. 1946-tól a határőrség parancsnoka, 1948-ban megkapta a Kossuth-érdemrendet (harmadik osztály). Ez év tavaszától honvédelmi miniszter-helyettes, az MDP Államvédelmi Bizottsága Katonai Albizottságának titkára. A Rajk-perrel nagyjából egy időben, attól elkülönítve az ő és négy társa ügyét katonai bíróság tárgyalta. Kilenc nappal Rajk után, 1949. október 24-én végezték ki.

Pap János (1925–1994)

Kisparaszti családban született. Érettségi után az Ajkai Erőműben vegyésztechnikus, 1947-től MKP-titkára. 1948-ban pártiskolát végzett, 1949-től az MDP Veszprém megyei Bizottsága Agitprop. Osztályának munkatársa, majd az Ipari és közlekedési Osztály vezetője. 1952 és 1954 között pártiskolát végzett.

Részt vett a megtorlásokban, a Munkásőrség létrehozásában – a verőbrigádok segítségével történő – erőszakos téeszesítésben. 1957–1961: az MSZMP Veszprém megyei Pártbizottságának első titkára. 1961. szeptember 13-tól 1963. december 6-ig belügyminiszter. Működése alatt szervezték át az állambiztonsági szolgálatot. A III/III költségvetését – bár keményvonalas politikus volt – rendszeresen megnyirbálta az ORFK javára.

Posztjáról a politikai rendőrségen belüli intrikák és Biszkuval való konfliktusai miatt távozott. 1963-tól 1965. június végéig a minisztertanács elnökhelyettese. Ezután 1985-ig ismét Veszprém megyei első titkár. Kiskirályként, diktatórikus módszerekkel irányította a megyét. Országosan forgalmazott filmeket, sajtótermékeket cenzúrázott, egyszer pedig – hatalma demonstrálására – engedély nélkül robbantatott fel egy templomot.

1959–1985 között a KB tagja. 1958-tól országgyűlési képviselő volt, 1985-ben azonban a kötelező többes jelöléses választásokon alulmaradt, ezért korkedvezménnyel nyugdíjba ment. A rendszerváltás megviselte, 1994-ben a vadászfegyverével agyonlőtte a feleségét, majd magával is végzett.

Iskolai végzettsége: Pártfőiskola, Veszprémi Vegyipari Egyetem.

(Tabajdi–Ungváry, i. m. 102. o., [Külső hivatkozás])

Péter Gábor (Eisenberger Benjámin, 1906–1993)

Eredetileg szabó, a húszas évek végén kapcsolódott be a munkásmozgalomba, 1931-ben lépett be a kommunista pártba.

1945 januárjában kinevezték a budapesti rendőrség Politika Rendészeti Osztálya vezetőjének. Ezután az ÁVO, majd az ÁVH vezetője lett. Főszerepet játszott a koncepciós perek előkészítésében és lebonyolításában. 1952-ben leváltották tisztségeiből, kizárták a pártból, 1953 január elején letartóztatták. 1954-ben a Katonai Felsőbíróság életfogytiglani börtönbüntetésre, a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa 1957-ben tizennégy évre ítélte, a büntetést azonban egy 1953-as kegyelmi rendeletre hivatkozva mindjárt felére szállította le. 1959-ben szabadult. Nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott.

1948-ban megkapta a Kossuth-érdemrendet (harmadik osztály).

Piros László (1917–2006)

A hat elemi elvégzése után négy évig hentes és mészárosipari tanuló. 1939-ig szakmunkásként a húsiparban dolgozott. 1939 őszén, majd 1942 végén behívták katonának, 1943 januárjában Voronyezsnél fogságba esett. A hadifogolytáborban részt vett az antifasiszta mozgalomban, elvégezte a hathónapos antifasiszta iskolát, majd a kijevi partizániskolára került. 1945 januárjában tért haza.

1945-től 1950-ig a szakszervezetek főtitkár-helyettese. 1946 januárjától 1950 decemberéig az MKP, illetve az MDP budapesti pártbizottságának, 1948 júniustól 1956 októberéig az MDP Központi Vezetőségének tagja, illetve póttagja.

1950-ben az Államvédelmi Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokává nevezték ki vezérőrnagyi rangban. 1953. június 4-től Gerő Ernő belügyminiszter első helyettese, majd 1954. június 6-tól belügyminiszter. Részt vett a koncepciós perek felülvizsgálatával, az áldozatok rehabilitálásával megbízott bizottság munkájában.

Az MDP Központi Vezetőségének 1956. október 23-i ülésén

kimaradt a politikai bizottságból, 26-án a kormányból is. Október 28-tól november 3-ig, majd november 10-től a Szovjetunióban tartózkodott. 1957. május 9-én az országgyűlés megfosztotta mandátumától. 1958 szeptemberében térhetett haza, visszakapta párttagságát. Nyugdíjazásáig, 1977-ig a Szegedi Szalámigyár főmérnöke, igazgatója, majd vezérigazgatója volt. Nyugdíjasként évekig a szakszervezetek Csongrád Megyei Tanácsának elnöke, és az MSZMP Szegedi Városi Bizottságának a tagja.
(Trójai faló a Belügyminisztériumban, i. m. 375–376 o.)

Rácz Pál (1928–1986, New York)

1938–1945 között a nagyváradi sörgyárban segédmunkás, kifutófiú. 1944 végén lépett be az MKP-ba. 1946–1947: a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Központ Sajtó osztályán munkatárs, 1948-ban a MADISZ Országos Központban vezető.

1948 végén került a Külügyminisztériumba. Először a költségvetési osztályon dolgozott. 1950-től 1953-ig Bernben szolgált, ez idő alatt szervezték be az ÁVH hírszerzői közé. 1963-ig kisebb megszakításokkal az ÁVH/BM állományában látta el feladatait. Szolgált Belgrádban, 1955–1957 között Washingtonban II. titkárként és emellett 1956 és 1957 között a magyar ENSZ küldöttség tagjaként. 1957-ben kiutasították az USA-ból.

1957-ben külügyi delegációval több afrikai és ázsiai országban járt, a *„magyar kérdéssel”* kapcsolatos hivatalos magyar álláspont ismertetése céljából. Párizsban követségi tanácsos és ideiglenes ügyvivő (1957–1960), Kairóban nagykövet (1963–1968). Külügyi karrierje egyre emelkedett: főosztályvezető, a IV. területi osztály vezetője (1960–1963, 1968–1969), miniszterhelyettes (1969–1970, 1974–1976), államtitkár (1976–1980), 1980-tól a magyar ENSZ küldöttség vezetője. Közben 1970 novemberétől 1974-ig belügyminiszter helyettes, III/III főcsoportfőnök.

Rangjai: áv. főhadnagy (1952), százados (1957), őrnagy (1962), vezérőrnagy (1970).

Iskolai végzettsége: Külügyi Kollégium (6 hónapos), Külügyi Akadémia (levelező tagozat), Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem. Felsőfokú nyelvvizsgája volt angol, francia, spanyol és román nyelvből.
(ÁBTL, BM Központi Fogyaték 6528)

Rajnai Sándor (Reich 1922–1994, Chicago)

Kereskedelmi érettségi után kifutófiú, kötőszövő szakmunkás. 1946-ban lépett a politikai rendőrség szolgálatba. 1947-ben már csoportvezető az ÁVO-nál. 1950-től a Belső Reakció Elleni Harc (majd a Belső reakció elhárító) Osztályon alosztályvezető, később osztályvezető. 1951-ben a Kádár-ügy egyik beosztott kihallgatója. 1955 őszétől – ekkor már áv. alezredes – a Hírszerző Osztályon (majd Főosztályon) osztályvezető-helyettes, a főosztályvezető I. helyettese, főosztályvezető. Az MDP 1956. augusztus 9-i ülésén neve szerepelt azok listáján, akiket az ÁVH által elkövetett törvénytelenségek miatt pártvonalon felelősségre kell vonni.

Október-novemberben a BM épületében, majd a szovjet csapatok tököli bázisán tartózkodott. 1956 után vezette a BM Titkárságát, 1962 nyaráig pedig a BM Politikai Nyomozó Főosztálya vezető-helyettese. E minőségében irányította a forradalom vezetőinek letartóztatását, és (Révész Sándor fedőnéven) szerepet játszott Nagy Imre és társainak Romániába hurcolásában. A Gyorskocsi utcai börtönben létrehozott ún. K-részleggel felügyelte a per előkészítését és lebonyolítását. 1962 augusztusában – 1956 előtti szerepe miatt – KB határozattal elbocsátották.

A karrierje azonban nem szenvedett hajótörést. 1962-től a moszkvai nagykövetségen követ-tanácsos, Jurij Andropov – akkor az SZKP KB Szocialista Országok Együttműködési Főosztályának

vezetője – kérésére 1966 nyarán, a PB és a KB hozzájárulásával visszakerült a BM-be, mindjárt a III. Főcsoportfőnökségre helyettesként. E beosztása megtartása mellett a következő évtől a Hírszerző Csoportfőnökséget is vezette. 1968-tól rendőr vezérőrnagy. 1976-ban saját kérésére nyugdíjazták. 1978–1982 között Bukarestben, 1982 és 1989 között pedig Moszkvában nagykövet, ahonnan az ellenzék követelésére hívták vissza. 1988-tól az MSZMP KB tagja. 1992-ben Izraelben, később Kanadában, majd az Egyesült Államokban telepedett le.

Iskolai végzettsége: Állambiztonsági Operatív Iskola (Moszkva), Lenin Egyetem (Moszkva)

(Trójai faló a Belügyminisztériumban, i. m. 386.–387. o.)

Sárkány László (1945)

A Vasútforgalmi és kereskedelmi technikumi érettségi megszerzése után, 1963-tól 1967-ig az ózdi Kohászati Üzemek diszpécsere. 1967-től szolgált a politikai rendőrségnél, mindvégig Szolnok megyében. Először operatív tiszt (T-19), 1971-től a Figyelődossziésokkal, volt politikai elítéltekkel foglalkozott. 1986-tól főoperatív tiszt. 1989 végén ugyan felesküdött a Magyar Köztársaságra, de nem tudtak a számára munkát biztosítani, így 45 éves korában, 27 éves munkaviszony után nyugdíjba mehetett.

„Minden vonatkozásban megbízható és osztályhű […] Munkáját a folyamatos lendület és ambíció jellemzi.” (1968); *„A rendőri operatív munkát hivatásának tekinti. […] átgondoltabb, sokoldalúbb intézkedések megtervezésére, kombinatív képességeinek fejlesztésre kell törekednie.”* (1973); *„A parancsok és utasítások mélyebb ismeretével finomítani kell a munkáját. […] Esetenként nagyobb önuralomra, átgondoltságra kell törekednie, hogy hirtelen felindulását ellensúlyozza.”* (1977); *„[…] munkafegyelme kifogástalan. […] Korábbi lobbanékonyságát leküzdötte.”* (1981);

„1985 elején a pártvezetőség újjáválasztásakor pártcsoport bizalminak nem lett megválasztva, mert […] nem mutatott kellő érzékenységet és figyelmet egyes, a kollektívát érintő problémák iránt. […] A feldolgozó munkában kissé bizonytalan. […] A BM központi szervei ellenőrzésük során több hiányosságot tártak fel a nyilvántartás terén. […] Szolgálati fegyelemsértés miatt 1985-ben szóbeli figyelmeztetést kapott.” (1985)

Legmagasabb rangja: őrnagy (1986).

Iskolai végzettsége: BM Rendőrtiszti Akadémia, Rendőrtiszti Főiskola, Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem általános tagozata.

Hat kitüntetést és öt (főkapitányi vagy főkapitány-helyettesi) dicséretet-pénzjutalmat kapott.

(ÁBTL, Jász-Nagykun-Szolnok megyei Fogyaték 2103)

Sollich Endre (1936–?)

Textilipari Technikumban végzett 1954-ben, ezután a hadtáp és egészségügyi tiszti iskola állományába került. 1956 végén leszerelt, és a győri Richards Textilgyárban technikus, majd művezető volt.

1961 szeptemberében került a Győr-Sopron megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályára egy éves próbaszolgálatra operatív beosztottként. Először a horthysta erőszakszervezetek egykori tagjait ellenőrizte, majd a katolikus egyház vonalán végzett önálló operatív munkát. Minősítése szerint *„Igen jó eredményt ért el az egyházi iskolákban tanuló fiatalok beszervezése tekintetében, valamint közöttük társadalmi jellegű kapcsolatok kiépítése vonatkozásában.”* 1967-ben Molnár István őrnaggyal közösen 49 oldalas tanulmányban számoltak be három, egyházi gimnáziumban végzett beszervezésük tapasztalatairól. *„Érdemes volt egy viszonylag új, még töretlen úton elindulni”* – írták a bevezetőben. Úgy vélték, hogy az országban működő nyolc egyházi gimnáziumban *„ellenséges tevékenység”* tapasztalható, az

itt végző diákok közül sokan az egyházi reakció bázisát képezik.

1968-ban kérésére, családi okok miatt áthelyezték a Szolnok megyei Rendőr-főkapitányság III/III alosztályára, továbbra is a katolikus egyházzal foglalkozott. A III/3 csoportnál 1971 nyarától főoperatív beosztott, 1980 nyarától pedig a csoport vezetője. *„[…] az ellenőrzést új, ez ideig nem átfogott területekre is kiterjesztette, illetve megfelelő beszervezésekkel, az 'SZT' állományban történt utánpótlással a hatékony szűrő-kutató, felderítő munka feltételeit […] tovább erősítette.”*

1990. január 25-én kérte a belügyi államtitkárt, Gál Zoltánt, hogy nyugállományba mehessen *„a teljes összegű nyugdíj megállapításával.”* Ennek ellenére február elején kinevezték a Szolnok megyei Rendőr-főkapitányság Személyzeti Osztályára főelőadónak, de február végi hatállyal végül nyugdíjazták.

Rangjai: alhadnagy (1961), hadnagy (1963), főhadnagy (1966), százados (1970), őrnagy (1976), alezredes (1986, soron kívüli előléptetés)

Iskolai végzettsége: Marxista–Leninista képzés (középiskola, Egyetem Szakosító, illetve 5 hónapos szociológiai tanfolyam), BM Akadémia, levelező tagozat.

Kilencszer tüntették ki, tízszer kapott dicséretet (a főkapitánytól ötször, a főkapitány helyettesétől, a belügyminisztertől, a helyettesétől, és az államtitkártól is egyszer-egyszer), és egyidejűleg pénzzel is jutalmazták.

(ÁBTL, Jász- Nagykún-Szolnok megyei Fogyaték, 2106)

Somlai Ferenc (1949)

1980–1990 között a BRFK ÁB. Szerve III/III. Osztály D alosztályán dolgozott, 1986-tól mb. alosztályvezetőként, 1988 augusztusától alosztályvezetőként.

Rangjai: hadnagy, főhadnagy (1980), százados (1987), őrnagy (1989).

Iskolai végzettsége: Rendőrtiszti Főiskola ÁB szak.

(ÁBTL, Archontológia)

Somosi Sándor (1935–?)

Érettségi után egy állami gazdaságban bérelszámoló, majd 1957 és 1959 között a Debreceni Posta igazgatóságon műszerész tanuló, 1963-ig a mátészalkai postán műszerész. 1963-ban került a Szabolcs-Szatmár megyei Rendőr-főkapitányság hírcsoportjához műszerészként. 1967-től a megyei RFK Operatív Technikai Osztályán operatív beosztott, majd ugyanitt értékelő. 1975-től operatív tiszt a Kémelhárító Osztályon, majd a III/III-nál. 1985-től a társadalomra veszélyes F-dossziés személyekkel, volt politikai foglyokkal, röpcédulázókkal stb. foglalkozó III/3 csoport vezetője. Bár felesküdött a köztársaság alkotmányára, 1990 január végén nyugdíjba ment.

1987-ben a fizetése havi nettó 12 349 forint.

Rangjai: alhadnagy (1967), hadnagy (1969), főhadnagy (1973), százados (1978), őrnagy (1985).

Iskolai végzettsége: Rendőrtiszti Akadémia, Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem szakosító, egyéves pártiskola.

Pályafutása alatt tízszer tüntették ki, és hét alkalommal részesült dicséretben, pénzjutalomban.

(ÁBTL, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Fogyaték, 3316)

Szabó László (1948)

A vegyipari gépészeti technikum elvégzése után két évig katonáskodott, majd jelentkezett belügyi szolgálatra. 1968. december 1-től a Baranya megyei RFK III/III osztályán próbaidős operatív beosztott, őrmesteri rangban. 1969-ben tíz nap fogda-fenyítést kapott, mert egy szórakozóhelyen *„ittas állapotban lövöldözött a nála levő szolgálati fegyverével.”* 1971-től operatív

tisztként ifjúságvédelmi vonalon dolgozott.

1976-os Minősítés-kiegészítése szerint *„1975-ben a szakmai parancsnokok, az alapszervezet vezetősége és a taggyűlés is foglalkozott munkájával, magatartásával, illetve annak hiányosságaival.”* 1978-as Minősítéséből: *„[…] szakmai fejlődése, operatív munkája, emberi magatartása nem felelt meg a követelményeknek. […] Kombinatív készsége, szorgalma, következetessége sok esetben a kezdő operatív tiszt szintjét sem üti meg.”* Egy év próbaidőt kapott, amit azonban nem várt meg és 1978. április 13-án leszerelési kérelmet adott be, mivel *„az eddig eltelt időszakban változás nem állt be a munkájában, magatartásában.”*

Rangjai: alhadnagy (1968), hadnagy (1973), főhadnagy (1977).

Iskolai végzettsége: Rendőrtiszti Akadémia ÁB szak (levelezőn), Marxizmus– Leninizmus Esti Gimnázium két éves tanfolyama, Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem egy vagy több évfolyama.

Egyszer kapott pénzjutalmat.

(ÁBTL, Baranya Megyei Fogyaték, 0399)

Szebeni Sándor (1931–?)

Mindvégig a BRFK-nál szolgált. 1956 decemberétől főoperatív beosztott a BRFK Politikai Nyomozó Osztályán, majd 1959-től annak II. alosztályán, illetve a Politikai Osztályán dolgozott. 1971-ig – beosztására vonatkozóan nincs adat. 1972 szeptember és 1973 decembere között a III/III-B alosztályon (kulturális terület) kiemelt főoperatív tiszt. 1974-től nyugdíjazásáig, 1982 januárjáig a III/II-B alosztályán (idegenforgalom) mb. alosztályvezető, majd kiemelt főoperatív tiszt.

(ÁBTL, Archontológia)

Szigetvári Árpád (1928–?)

Cselédként dolgozott, majd tanonc lett, 1945 előtt lopásért kétszer büntették, 1946-ban nyolc havi börtönre ítélték. 1945-től katona. 1947-től a Csepel Vas- és Fémművekben munkás, a gyári pártbizottság javaslatára 1949-ben bevonult a BM ÁVH belső karhatalomhoz. Börtönőr a Mosonyi utcai börtönben, őrsparancsnok, később az MDP ÁVH, illetve BM pártbizottság függetlenített politikai munkatársa.

Részt vett a Köztársaság téri pártház védelmében. 1957 elejétől 1959-ig a belső reakció elhárító osztály ellenforradalmárokat felkutató, illetve köröző G alosztályán operatív munkatárs. Jellemzése szerint: *„Az ellenforradalom napjaiban fegyverrel a kezében harcolt, több fontos fegyveres akcióban vett részt. […] Operatív feldolgozó munkája eredményeképpen eddig 13-14 személy került őrizetbe.”*

1961-től 1963-ig a II/5-D alosztályon főoperatív beosztott. 1963–1971: az MSZMP BM III. Csoportfőnökségi Bizottsága függetlenített párttitkára. 1971-től nyugállományba helyezéséig, 1983-ig a III/III-3 Osztály vezetője. Cionista ügyek vizsgálatában is részt vett.

Rangjai: áv. őrmester (1949), áv. főhadnagy (1949), százados, (1958), őrnagy (1963), alezredes, (1969), ezredes (1976)

Iskolai végzettsége: öthónapos MDP Pártiskola, 1 gimnáziumi osztály, BM Rendőrtiszti Akadémia, MSZMP Pártfőiskola, Rendőrtiszti Főiskola: kéthónapos vezető-továbbképző tanfolyam és ugyanitt AB szak, kéthónapos vezető-továbbképző tanfolyam.

Pályafutása során 16 dicséretet, jutalmat és 12 kitüntetést kapott.

(ÁBTL, BM Központi Fogyaték 9490; ÁBTL, Archontológia)

Szücs Ernő (néhol Szűcs, született Szüsz, 1908–1950)

A harmincas évek első felében, majd 1940-től a Szovejetunióban

élt. 1935–40 között itthon börtönben ült. 1942-től az NKVD munkatársa lett. 1945. augusztus 28-án tért haza, először a Belügyminisztérium Sajtóellenőrzési alosztályára, majd innen a PRO-hoz került.

1948 őszétől az ÁVO helyettes vezetője. Rajk főkihallgatója, ott volt a kivégzésénél is. Meghatározó a szerepe a Rajk-per és azok mellékpereinek előkészítésében, a letartóztatottak kínzásában. Ő a szovjet elhárítás egyik első számú magyarországi ügynöke: a magyar kommunista vezetőkről – így Rákosiról is – „Gerendás" fedőnéven rendszeresen magának Viktor Abakumovnak, a szovjet kémelhárítás vezetőjének (majd állambiztonsági miniszternek) jelentett. 1950 szeptemberében őt és az akkor Londonból hazalátogató öccsét, Miklóst letartóztatták, és november 21-én halálra verték őket. Szűcs Ernő megölésére Rákosi személyesen adott parancsot. Huszár Tibor *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai 1946–1955* címmel (Corvina, Budapest, 2009) könyvet írt a pályájáról, sorsáról.
(Müller Rolf, i. m. 101–102. o.)

Tihanyi János (Neumann Henrik 1922–?)

Érettségi után kifutófiú egy textil nagykereskedésben, majd segédmunkás. 1943-ban munkaszolgálatos. 1944-ben álnéven segédmunkás.

1945 februárjától szolgált BM állományban. Először a Fehér megyei PRO-nál nyomozó, majd a központban operatív beosztott,1945 végétől csoportvezető, alosztályvezető helyettes, 1950 februárjáig BM ÁVH szervezési alosztályvezető, majd ügyosztály vezető. Ezután az ÁVH II. Katonai Elhárító Főosztály helyettes vezetője, augusztustól az ÁVH X/3 Hírszerző Osztály vezetője, 1951 szeptemberétől a VIII. Hírszerző Főosztály helyettes vezetője, egyben a VIII/1 (Jugoszláv) Osztály vezetője. Fizetése

1952-ben havi 3080 forint.

A Rajk- és a Sólyom-ügy vizsgálatában is részt vett. Péter Gábor legszűkebb köréhez tartozott, ezért – Péter és társai ügyének vizsgálatakor – 1953 januárjában és júliusában házkutatást tartottak nála, majd letartóztatták. Kapitány István százados a Vizsgálati Főosztály vezető-helyettese ezt írta 1953. november 21-i jelentésében: *„1947–48-ban, mint az egyházi alosztály vezetője karrierista törekvéseiből és zsidó nacionalista nézetéből kifolyólag elhanyagolta a cionisták elleni elhárító munkát. Ugyanakkor megfelelő munkát végzett a katholikus reakció elleni felderítéssel.”* Bizonyítékot nem találtak ellene, és ezért még ebben az évben szabadon engedték, de szigorú párt-megrovásban részesítették, és javasolták fizikai munkakörbe helyezését.

Szabadulása után a MASZOLAJ főelőadója lett, majd a Vegyipari Minisztériumban, a Kőolajipari Trösztnél dolgozott. 1961-től a Chemolimpex Külkereskedelmi Vállalat főosztályvezető-helyettese. 1962-ben – az 1956 előtti törvénysértések felülvizsgálatakor – kizárták a pártból, ahova többszöri kérésére sem vették vissza. 1966 májusától a berlini kereskedelmi kirendeltség vezetője lett, később a Komplex külkereskedelmi Vállalathoz került.

Rangja: alezredes (1951 novemberétől).

Iskolai végzettsége: egyhónapos pártiskola, Marxizmus–Leninizmus felsőfokú káderképző tanfolyam, *„önálló tanuló”* a „Bolsevik Párt története” című témakörből. Oroszul közepesen beszélt, franciául tanult.

A Rákosi rendszerben öt, 1956-os tevékenységéért három kormánykitüntetést kapott. Felesége is ÁVH-s volt.

(A megtorlás szervezete, i. m. 387. o.; ÁBTL, 2.1. – VI./64; (V-150169/a)

Tihanyi Sándor dr. (Timli, 1919–2006)

1940-től kocsigyártósegéd. 1943–1945: a Szovjetunióban antifasiszta iskolába járt, majd a 4. Ukrán frontban partizán. Rendőrségi karrierje 1945-ben kezdődött. Először a Tolna megyei Főkapitányság Politikai Osztályán dolgozott, majd sziráki járási, később nagykátai járási, később győri kapitányságvezető, Somogy megyei főkapitány, BM osztályvezető, 1954 végétől a Hírszerzésen a Jugoszláv alosztály vezetője.

1956 végétől 1957 márciusáig a BRFK Politikai Nyomozó Osztály vezetőhelyettese, 1957 végétől 1962-ig a III. osztály vezetője, a főkapitány I. helyettese. 1971 nyarától nyugdíjazásáig, 1976-ig a BRFK főkapitányának állambiztonsági helyettese.

Rangjai: rny. alhadnagy (1945), hadnagy (1947), százados (1949), áv. őrnagy (1950), áv. ezredes (1955), ezredes (1963) vezérőrnagy (1974).

Iskolai végzettsége: kocsigyártás, BM Rendőrakadémia; MDP Öthónapos Pártiskola; Állambiztonsági Operatív Iskola – Szovjetunió (egyéves); jogi egyetem.
(ÁBTL, BM Központi Fogyaték 9049; ÁBTL, Archontológia)

Tömpe András (1913–1971)

Apja postai tisztviselő. Ő középiskolásként került kapcsolatba a szociáldemokrata és kommunista diákcsoportokkal. Látogatta József Attila és Madzsar József szemináriumait. 1930-tól vett részt az illegális baloldali mozgalomban, kétszer súlyosan megsebesült. 1937-ben gépészmérnöki diplomát szerzett Brünnben (Brno), a műszaki főiskolán. Tanulmányai alatt a magyar diákmozgalom illegális csúcsszervének főtitkára, majd a műegyetemi kommunisták képviselője a csehszlovákiai kommunista diákfrakcióban (KOSTUFRA).

1937–1939: a spanyol polgárháborúban a Nemzetközi Brigád századparancsnoka. 1939–1941: Franciaországban három

táborban raboskodott. 1941-ben a dessaui Junkers gyárban mérnökként dolgozott. Még ebben az évben visszatért Magyarországra, mérnökként a Müller és Társa elektromos cégnél dolgozott, s emellett illegális pártmunkát végzett, többször lebukott. 1944-ben a frontra vitték, de pártutasításra, átszökött az oroszokhoz, majd bekapcsolódott az itthoni partizánharcokba: a Nógrádi partizán egység operatív főnöke, később politikai megbízottja, századosa volt.

1945 elejétől a Hadifoglyok Hazahozatali Kormánybiztosságának, 1946 szeptemberétől a Rendőrakadémia Szervező Bizottságának a vezetője. 1945. január 1-től a BM rendőrfőtanácsosa, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője. Amikor azonban 1945 január végén Debrecenből megérkezett a több mint százfős osztag Tömpe vezetésével, a kommunisták székházában szembe találta magát a BRFK Politikai Rendészeti Osztályának (PRO) hatvanfős, Péter Gábor gründolta csapatával. Péter bizonyult erősebbnek.

Végül is ezért vállalta el Tömpe a megbízatást: fedésben – mint üzletember – 1947–1959 között szovjet hírszerzőként tevékenykedett Dél-Amerikában. Itthon először a BM hírszerzés vezetőjévé nevezték ki, majd 1961. március 9-től a BM Politikai Nyomozó Főosztályának helyettes vezetőjévé. 1962 februárjától novemberig az MSZMP KB Adminisztratív Osztályát vezette. 1963-tól 1967-ig a Corvina Könyvkiadó igazgatója. 1967 júliusától 1968 decemberéig Berlinben nagykövet, posztjáról Csehszlovákia megszállása után lemondott, ezután a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének elnöke lett. Politikai meghurcolása miatt 1971-ben öngyilkos lett.

Angolul, németül, spanyolul, franciául, oroszul írt és beszélt.

Rangjai: ezredes (1945), vezérőrnagy (1946).

Kitüntetései: Az 1941–45 évi Nagy Honvédő Háborúban

Németország felett aratott győzelemért (1946 – szovjet érem), Budapest bevételéért (1947 – szovjet érem), Közbiztonsági Érem, bronz fokozat (1947), 1948-as Díszérem, A Magyar Népköztársasági Érdemrend V. fokozata (1950), Magyar Partizán Emlékérem (1955), A Spanyolországi Nemzetközi Brigád Magyar Önkéntesei (1956), Szolgálati Érdemérem (1960), Kiváló Szolgálatért Érdemérem (15 éves szolgálatért)
(ÁBTL, BM Központi Fogyaték 5865)

Tömpe István (1909–1988)

1945-ben egy ideig Rajk László titkára. 1946–1948: Somogy vármegye alispánja. 1948–1950: a BM Közigazgatási Főosztályának vezetője, 1956-ig a Földművelődésügyi Minisztérium főosztályvezetője. 1956 december és 1958 között a belügyminiszter első helyetteseként a politikai rendőrséget felügyelte. A BM Karhatalmi erők vezetője, tagja az MSZMP BM 11 fős Intéző Bizottságának, és a Honvédelmi Tanácsnak, 1958–1962: a földművelésügyi miniszter első helyettese, majd 1974-ig a Magyar Rádió- és Televízió elnöke. 1975–1983: az Állami Rádió és Televízió Bizottság elnöke. 1956 végétől 1988-ig az MSZMP IKB, illetve KB tagja. Tömpe András testvére.

Török Pál (1923–?)

Eredetileg géplakatos. 1945 júniusától lépett belügyi szolgálatba. 1951 májusáig az I/2 Osztályon (Belső Reakció Elleni Harc) dolgozott, szeptembertől a VIII/1 Osztály (Jugoszláv Hírszerzés) vezetője. 1952 áprilisától – az előző évben megszervezett – washingtoni rezidentúra vezetője őrnagyi (1955 áprilisától: ezredesi) rangban. Hárs László Pál néven követségi attasé, jelentéseit „Iványi Pál” néven küldte Budapestre. 1955 végén tért

haza az USA-ból. A forradalomig vezette a BM Hírszerzési Osztályát.

1957 júniusától rendőrnyomozó alezredesként a BM II/6 Osztály (szabotázs-elhárítás) helyettes vezetője. 1961 júniusában Galambos József miniszterhelyettes nyilvános parancsára törölték a BM állományából, és ugyanakkor titkos paranccsal, SZT-tisztként – „84-es számú rendőr alezredes" fedőnéven – a II/2 Osztályra (kémelhárítás, 1962-től III/II. Csoportfőnökség) helyezték. 1964 júniusában leszerelték és Washingtonban használt fedőnevén, Hárs László Pálként a Külügyminisztérium titkos tisztviselője lett. 1967 decemberétől formálisan SZT állományú főoperatív beosztottként – „K-225 számú rendőr alezredes" fedőnéven – visszakerült a hírszerzésbe. 1981 szeptemberében ment nyugdíjba a III/I-11 Osztályról (hírszerzés harmadik országban).

Iskolai végzettsége: 6 hónapos nyomozóiskola, 6 hónapos pártiskola, Marxizmus– Leninizmus szakosító tagozat.
(Trójai faló a Belügyminisztériumban, i. m. 454–455. o.)

Török Sándor (1946)

1967–1968: a BM Szolnok Megyei RFK III/V-2 alosztályon tiszthelyettes, majd ugyanitt 1980. szeptember 1-ig operatív tiszt. 1980–1986: a megyei III/III osztályvezetője, 1986. október 1-től a megyei rendőrfőkapitány állambiztonsági helyettese.

Rangjai: őrmester (1967), alhadnagy (1968), alezredes (1986).

Iskolai végzettsége: BM Rendőrtiszti Főiskola, ÁB szak; kéthónapos vezetői továbbképző tanfolyam; Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem, szakosító.
(ÁBTL, Archontológia)

Vértes János (Werb 1920–?)

A négy polgári elvégzése után cipészsegédként, 1937–1942 között cipőgyári munkásként dolgozott, majd alkalmi munkákból élt. 1946–1948: az egyházakkal szembeni hírszerzés és elhárítás területén (ÁVO III. alosztály) tevékenykedett. 1950 szeptemberétől az angol-amerikai elhárítást (ÁVH X/3-b, majd VIII/2), később a jugoszláv osztályt vezette. 1953-ban frakciózás vádjával elbocsátották.

Ezután a Duna Cipőgyárban dolgozott. 1953–1957: az Országos Tervhivatal előadója, főosztályvezetője.

1957 elején visszakerült a BM kémelhárításhoz, alosztályvezető, osztályvezető-helyettes. 1958 márciusától alezredes. Az év végétől a II/3. (Hírszerző) Osztály helyettes vezetője, majd vezetője. 1962-ben átkerült (talán SZT-tisztként) az Országos Tervhivatalba, az Általános Szervezési Főosztályt vezette. 1970-től nyugdíjazásáig, 1981-ig pakisztáni nagykövet, külügyminisztériumi főosztályvezető, majd újra nagykövet – Indiában és ázsiai országokban.

(A megtorlás szervezete, i. m. 69–70. o.)

Zima Péter (1930–?)

1945-től a MADISZ szervezőtitkára. 1948-tól a Vasas szakszervezetben tevékenykedett. 1949-ig szerszámkészítőnek tanult, 1950-ben szakérettségizett, de előtte már felvették az ÁVH-hoz alhadnagyi rangban.

1956. október 30-án az utcán felismerték és letartóztatták, november 4-én szabadult ki. 1957-től operatív tiszt. 1958-as Minősítésében írja Harangozó Szilveszter: *„Előző beosztásában […] a hibás politika eredményeként olyan feladatokat látott el, melyeknek valótlanságáról később maga is meggyőződött. […] Gyakran fejezte ki aggodalmát, hogy nem ismételjük-e meg a régi hibákat […] ideológiai, politikai érzéke, felkészültsége hiányos, ezen*

sürgősen javítani kell.”

1962-től főoperatív tiszt, 1963-tól csoportvezető. 1965-től alosztályvezető helyettes. 1966-tól a III/III-3-A alosztály megbízott vezetője, 1971-től kinevezett vezetője. 1962-ben „Nagy Lajos” (Bácskai Tamás) tartótisztje, 1963-ban a Péntek István elleni koncepciós eljárás egyik vezetője. 1966–1967 között „Harmath” (Sóvágó Gábor) tartótisztje, 1973-ban cionista ügyekkel foglalkozott.

1972-es Minősítéséből: *„Képes bonyolultabb operatív feladatok megszervezésére, irányítására. Fáradhatatlan, élethivatásának tekinti az állambiztonsági munkát.”* De azért akadnak a munkájában hiányosságok: *„Magatartásában időnként jelentkező kioktató, merev vezetői stílus. […] Az általa tapasztalt hiányosságokra és a feléje elhangzott észrevételekre a kelleténél élesebben és nyersebben reagált […] Fegyelmezett, rendszerető, csendes, jó megjelenésű és tárgyalóképességű vezető.”*

1973-tól alezredes. 1986-ban nyugdíjazták, de a III/III csoportfőnökség titkárságának beosztottjaként tovább foglalkoztatták.

Iskolai végzettsége: hathónapos hírszerző iskola; BM Idegennyelvű Főiskola; Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem szakosító, kéthónapos vezető továbbképző tanfolyam.

Megkapta többek között az Államvédelem Emlékérmet és a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatát.

(ÁBTL, BM Központi Fogyaték 12171)

Jegyzetek

A 26-os számú holttest

Az írás rövidítve megjelent az *Élet és Irodalom* 2014. május 9-i számában.

1 Balog János egykori áv. százados – vagy ezredes – 1989 nyarán elmondta Angyal Ádámnak, hogy édesapját ő és két társa hurcolta el a lakásáról 1949. július 4-én vagy 5-én. Ő kivételesen vett részt ilyen akcióban, mert ekkortájt annyira megszaporodtak a letartóztatások. Szerinte Angyal július 7-én halt meg az alagsori cellájában. (Angyal Ádám közlése.)

2 ÁBTL, 2.1 – I/66 (V-142750)

3 Lajta Andor filmtörténész szerint a MAFIRT-nek 1946-ban Budapesten 34, 1947-ben pedig 24 mozija volt Budapesten. (Lajta Andor: *A budapesti filmszínházak története,* 1895–1956, kézirat; [Külső hivatkozás]

4 Murányi Gábor: *„A legrosszabb orosz film is jobb, mint egy amerikai.” Dokumentumok a szovjet film magyarországi hegemóniájának megteremtéséről* (1945–1948) in: *Múltunk* 2005/3, 39–101. o.

5 Uo. 78–79. o.

6 Uo. 82–83. o.

7 Uo. 88. o.

8 A Hivatal 1949 májusában, a Népművelési Minisztérium megalakításakor megszűnt, szerepét, funkcióját a minisztérium Filmművészeti Főosztálya vette át.

9 ÁBTL, 2.1- I/66 (V-142750), 5. o.

10 ÁBTL, 2.1- I/66 (V-142750), 38. o.

11 ÁBTL, 2.1- I/66 (V-142750), 43. o.

12 MOL- XIX-I-3-e, 7. doboz, 3. tétel

13 Csendes Károly (1916–?) eredetileg fogtechnikus. 1945-től az MKP, majd az MDP KV Káder Osztályán dolgozott. 1954-től az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője, 1960–1979: a Legfőbb Ügyész helyettese.

14 MOL- XIX-I-3-e, 7. doboz, 3. tétel

15 Czakó Kálmán, dr. (1919–1985) szövőgyári fonó, postás, majd MÁVAG-segédmunkás. 1942 és 1944 között kisebb megszakításokkal katonai szolgálatot teljesített, harcolt a keleti fronton is. 1948-ig a kereskedelemben dolgozott, majd a Belügyminisztériumba került, itt tiszti tanfolyamra járt, a személyzeti, később az ellenőrzési osztályt vezette. 1950 augusztus végétől az Igazságügy-minisztérium előadója, főelőadója, 1952 februárjától a miniszter helyettese. 1953. július 4. és 1955. augusztus 4. között a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze. Leváltása után egy édesipari vállalat jogásza, majd igazgatója.

16 Az ebben a fejezetben közölt dokumentumok, adatok az Angyal-ügy dossziéjában – ÁBTL, 2.1 – I/66 (V-142750) –

találhatók.

17 Szalma személyével, pályájával *A család* című fejezetben foglalkozom.

18 ÁBTL, I/28-a (V-142716/1)

19 ÁBTL, 2.1 – X/2, 29. o.

20 Férjét 1950-ben koncepciós perben életfogytiglani börtönre ítélték. Mód Péter (1911–1996) 1945 és 1947 között az MKP Budapesti pártbizottságán, majd a KV káderosztályán dolgozott, 1947-től 1949-ig pedig a Külügyminisztérium tanácsosa volt. 1954-ben szabadult.

21 ÁBTL, 2.1 – X/2, 29. o.

22 Uo. 32.

23 ÁBTL, 2.1- I/66 (V-142750), 66–67. o.

24 Angyal Ádám közlése

25 ÁBTL, 2.1- IX/22, 1. és 51. o.

26 Angyal Ádám közlése

27 ÁBTL, 2.1-IX/21, 4. o.

28 ÁBTL, 2.1 – I/66.a (V-1427050/1)

29 ÁBTL, 2.1-IX/6/1,14. o.

30 1991-ben a család – a kommunizmus áldozataként – 1 millió forint kárpótlásban részesült. (Angyal Ádám közlése.)

31 Angyal Ádám közlése

32 Müller Rolf, i. m. 228. o

33 ÁBTL, BM Központi Fogyaték 6497

34 A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség a párton kívüli 15–24 éves fiatalokat tömörítette. A tömegszervezet az MKP kezdeményezésére alakult meg Szegeden 1944. december 31-én.

35 Az alosztály feladatairól: Müller Rolf, i. m. 29. o.

36 Müller Rolf, i. m. 202. o.

37 *Trójai faló a Belügyminisztériumban,* i. m. 47. o.

38 Jobst Ágnes: *Dokumentum az államvédelmi tisztképzés megindításáról, Betekintő,* 2010/2.

39 A két alosztály feladatairól Borecky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1950* című tanulmányában, in: *Trezor* 1., A Történeti Hivatal Évkönyve, Történeti Hivatal, Budapest, é. n., 94. o.

40 Tabajdi–Ungváry, i. m. 75. o.

41 Nagy Imre (1896–1958) orosz hadifogoly (1915–1918), majd a Vörös Gárda tagjaként részt vett a polgárháborúban. 1920-ban belépett a bolsevik pártba. 1921-ben hazatért Magyarországra, a Magyarországi Szocialista Pártban tevékenykedett. 1928-ban Bécsbe emigrált, majd 1930-tól a Szovjetunióban élt és dolgozott.

Itthon az Ideiglenes Kormány földművelésügyi minisztereként az 1945. évi földreform végrehajtója. 1945–1946:

belügyminiszter, 1946–1949: az MKP KV egyik titkára. Jobboldalinak minősített nézeteiért megbírálták. 1950: az MKP KV Adminisztratív Osztályának vezetője. 1952 elejéig élelmezésügyi, majd begyűjtési miniszter. 1952 novemberétől miniszterelnök-helyettes. 1953 júliusa és 1955 áprilisa között miniszterelnök: igyekezett helyreállítani a törvényességet, fordulatot hajtott végre a gazdaságpolitikában. 1955 áprilisában valamennyi állami-, és párttisztségéből leváltották, decemberben a pártból is kizárták. A sztálinista rendszert bíráló értelmiségi pártellenzék vezéralakja lett. 1956. október 13-án visszavették a pártba, október 24-től ismét miniszterelnök. November 4-én a budapesti jugoszláv nagykövetségre menekült, 23-án Romániába hurcolták. 1958. június 15-én halálra ítélték, s másnap kivégezték.

42 Rákosi Mátyás (1892–1971) 1910 óta vett részt a szociáldemokrata mozgalomban, 1918-tól a KMP tagja, a Tanácsköztársaság idején népbiztos. Az I. világháborúban orosz hadifogságba került, bekapcsolódott a magyar hadifoglyok forradalmi mozgalmába. 1920-tól 1924-ig Moszkvában a Komintern VB munkatársa, 1921-ben titkára. Itthon többször bebörtönözték, 1940-ben kiengedték a Szovjetunióba – az 1849-ben zsákmányolt magyar zászlók visszaszolgáltatásáért cserébe. 1940 és 1945 között a Szovjetunióban élő magyar emigráció vezetője.

1945-től az MKP illetve az MDP főtitkára, 1953 júliusától 1956. július 18-ig, leváltásáig első titkára. 1952-ig államminiszter, miniszterelnök-helyettes, 1952–1953: miniszterelnök. Sztálinéhoz hasonló személyi kultuszt épített ki, döntő felelősség terhelte a törvénysértésekért, voluntarista gazdaságpolitikájával katasztrofális károkat okozott. 1956. július 18-i leváltása után feleségével együtt a Moszkva melletti

Barvihán gyógykezelték.
Gerő Ernő az SZKP KB Elnökségétől kérte, hogy hosszabbítsák meg Rákosi tartózkodását október végéig. 1957-ben ugyan átigazolták őt az MSZMP-be, de fel is függesztették a párttagságát, 1962-ben pedig – politikai bűnei miatt – kizárták. Leveleivel gyakran zaklatta a szovjet vezetőket – haza akart térni –, ezért nem maradhatott Moszkvában. 1957 augusztusában Krasznodarba, 1962-ben pedig a kirgiz fővárostól 80 km-re levő Tokmakba telepítették át. Az MSZMP KB 1970. áprilisi határozatával hozzájárult Rákosi hazatéréséhez, ő azonban nem fogadta el ennek feltételeit.
(Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből, 1954–1989, szerk.: Huszár Tibor, Osiris, Budapest, 2002, 853. o.)

43 Gerő Ernő *(Singer,* 1898–1980) orvosnak tanult, de nem végezte el az egyetemet. 1918-tól a KMP tagja, a Tanácsköztársaság alatt vöröskatona. Ezután Bécsben, Pozsonyban és Budapesten pártaktivista, felforgatásért többször letartóztatták. 1923-ban 15 évre ítélték, de egy év múlva kiadták a Szovjetuniónak. Moszkvai emigrációban élt, de a Komintern aktivistájaként több nyugati országban végzett illegális pártmunkát, a spanyol polgárháborúban az anarchisták és trockisták között (ő volt a „barcelonai mészáros”). 1939–1941 között a KMP-t képviselte a Kominternben, közben az emigráns magyar kommunisták lapját, az *Új Hang*ot szerkesztette. A Vörös Hadsereg tagjaként a magyar hadifoglyok között agitált. 1944 novemberében részt vett Moszkvában a magyar fegyverszüneti delegációval folytatott tárgyalásokon.
Hazatérve a pártszervezés, ill. az információs- és káderügyek felelőse lett. 1945-ben kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, 1945-től 1949-ig közlekedési miniszter, 1948-tól 1949-ig pénzügyminiszter, 1949-től 1952-ig államminiszter,

1953–1954: belügyminiszter. 1952-től 1956-ig miniszterelnök-helyettes. Rákosi leváltása után, 1956 július közepétől 1956. október 25-ig az MDP KV első titkára. Ő és klikkje azonban nem akart semmilyen változást. 1956. október 23-án este érkezett vissza jugoszláviai útjáról, ekkor telefonon kérte a szovjet csapatok beavatkozását Hruscsovtól. 1956. október 25-én leváltották minden tisztségéből. A Szovjetunióba menekült, ahonnan 1960-ban tért haza. Az 1962-es KB ülésen kizárták a pártból. Nyugdíja mellett fordításból élt.

44 *Trójai faló a Belügyminisztériumban,* i. m. 16. o.

45 i. m. 21. o.

46 ÁBTL, 2.1-III/1 (V-143387)

47 Cseresnyés Sándor (1909–1971) újságíró. 1947 és 1949 között a BM Központi Sajtóosztályát vezette. Szebenyi Endre – Rajk helyettese, államtitkár – perében hatévi kényszermunkára ítélték. Őrizetesként – fogdaügynökként – együttműködött az ÁVH-val. 1955-ös perújításán négy évre mérsékelték büntetését és azonnal szabadlábra helyezték. 1963-ban rehabilitálták.

48 Rajk László (1909–1949) 1929-től a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán magyar-francia szakon tanult. 1930-ban bekapcsolódott az illegális kommunista mozgalomba, 1931-ben tagja lett a KIMSZ-nek és a KMP-nek. Illegális politikai tevékenysége miatt többször letartóztatták, tanulmányait nem folytathatta, 1933-tól építőmunkásként dolgozott. 1937-ben részt vett a spanyol polgárháborúban, a köztársaság bukása után Franciaországba menekült, ahol internálták. 1941-ben hazatért, itthon letartóztatták, internálták. 1944 szeptemberi szabadulása után a párt KB titkára, az ellenállási mozgalom egyik fő szervezője és

irányítója. 1944 decemberében a nyilasok letartóztatták, Sopronkőhidára, majd Németországba hurcolták.
1945 májusában tért haza. Itthon tagja lett az MKP vezető testületeinek, valamint az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, országgyűlési képviselő. 1945 májusától novemberig a budapesti pártbizottság titkára, majd 1946 márciusáig az MKP főtitkárhelyettese. 1946 márciusától 1948 augusztusáig belügyminiszter, majd külügyminiszter. 1949. május 30-án koholt vádak alapján letartóztatták, szeptember 24-én a Népbíróság népellenes bűntett és hűtlenség vádjával halálra ítélte, október 15-én kivégezték. 1955-ben rehabilitálták, 1956. október 6-án temették el a Kerepesi temetőben.

49 *Zinner Tibor: „A nagy politikai affér” – A Rajk–Barankov-ügy I.*, Saxum, Budapest, 2013, 2014, 299. o.

50 A Kormányőrség laktanyájában, a volt Dzerzsinszkij iskolában valójában legalább 150 foglyot – köztük Marosán Györgyöt, Farkas Mihálynét – tartottak fogva.

51 Dr. Szalma József: ÁBTL, Központi Fogyaték, 8076

52 Papp István: *A BM II/8 (Vizsgálati) osztály*; in: *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962,* 227. o.

53 Uo. 220. o.

54 Uo. 223. o.

55 Uo. 227. o.

56 Tabajdi–Ungváry, i. m. 61. o.

57 MOL M-KS 288.f., 5/24. ő.e.

58 Czinege Lajos (1924–1998) eredetileg földmunkás, majd kovács. 1945–1951 között az MKP, ill. MDP Szolnok megyei szerveinél dolgozott, 1952-től a HM tüzércsapatok politikai osztályának vezetője, alezredes. 1954–1957: az MDP KV, ill. MSZMP KB Adminisztratív Osztályának helyettes vezetője, vezetője.

1956. október 26-tól az MDP Katonai Bizottságának tagja. Tevékenyen részt vett a forradalom leverésében és a Munkásőrség megalakításában. 1957–1960: az MSZMP Szolnok megyei első titkára. 24 éven át, 1960 és 1984 között honvédelmi miniszter. 1984-től 1987-ig miniszterelnök-helyettes.

1960-tól altábornagy, 1962-től vezérezredes, 1978-tól hadseregtábornok. 1958-tól 1988-ig az MSZMP KB tagja, 1961-től 1970-ig a PB póttagja. A PB-nek azonban a – Varsói Szerződés egyedüli honvédelmi minisztereként – nem lett a rendes tagja.

Ellentmondást nem tűrő, lobbanékony természetű, ordítozó, alkalomadtán az ököljogtól sem visszariadó ember volt. *„A fényűző vendéglátást, a megszámlálhatatlan külföldi túrautazást, a lakás többszöri átépítését (felújítását), a leányfalui nyaraló fel (és be-) építését, utak és telefonvonalak kiépítését, vadászkocsik kialakítását, vadászházak és területek fel-, illetve kiépítését, miniszteri lakosztályok létesítését, gépkocsik, helikopterek és repülőgépek – szinte tetszés szerinti – igénybevételét”* közpénzből fizette. Czinege így *„Mintegy kezdeményezője a közvagyon elherdálásának, a korrupciónak, a hivatali hatalommal való visszaélésnek.”*

(Bokor Imre *: Kiskirályok mundérban*, Új Idő Kft, Debrecen, 1989, 21. o.)

59 *Trójai faló a Belügyminisztériumban*, i. m. 419. o.

60 Angyal István (1928–1958. december 1.)
Békés megyei zsidó kisiparos és kiskereskedő család harmadik gyermeke. 1944-ben édesanyjával és egyik nővérével Auschwitzba deportálták. Egyedüli túlélőként Magyarországra visszatérve kommunista lett, de a pártba soha nem lépett be. 1947-ben felvették az ELTE BTK magyar-történelem szakára, 1949-ben azonban politikai okokból kizárták. 1951-től Dunapentelén (Sztálinvárosban) a Sztálin Vasmű építésén dolgozott, közben letette a vasbeton-szerelő szakvizsgát. Építésvezető-helyettes lett. 1953-ban racionalizálták, Budapesten segédmunkavezető, majd munkavezető, építésvezető-helyettes, építésvezető lett. A forradalom napjaiban forradalmi verseket, röpiratokat terjesztett, kötszert, élelmet szállított a harcolóknak és a rászorultaknak a Péterfy utcai kórházból. Eközben került kapcsolatba a Tűzoltó utcai felkelőkkel, akik lassan elfogadták parancsnokuknak.
Futó János (1936–1959. október 28.)
Géplakatos. A Garay-téri majd Thököly úti csoportban harcolt – november 4. után is.
Kósa Pál (1921–1959. augusztus 5.)
Asztalos. 1956. október 30-tól az újpesti Forradalmi Bizottság elnöke.
Nickelsburg László (1924–1961. augusztus 26)
1944-ben munkaszolgálatra hívták be, ahonnan megszökött, és a háború végéig bujkált. Édesanyja és három testvére a koncentrációs táborban elpusztult. A háború után művszerész, művezető, sztahanovista élmunkás. 1956. október 31-én belépett a Nemzetőrségbe, és a Baross téri csoportot vezette. November 4-e után bekapcsolódott az Önkéntes Mentőszolgálat munkájába, a Péterfy Sándor utcai kórházban. Ő volt az utolsó kivégzett ötvenhatos elítélt.
Péch Géza (eredeti neve: Eckhardt, 1930–1958. április 22.)

Kisgyermek korában árván maradt. Az érettségi után – mivel nem jutott be az állatorvosi egyetemre – alkalmi munkákból élt. 1951-ben a honvédségnél lett sofőr, a BME gépészeti kar esti tagozatán három évet végzett el. 1956. október 25-től november 6-ig a Péterfy Sándor utcai kórházban mentősofőrként sebesülteket mentett és szállított. November közepén bekapcsolódott a 2. sz. női klinikán folyó szervezkedésbe. Január 13-án a csoport segítségével kijutott Ausztriába, elvállalta, hogy hazatér Magyarországra, hogy sebesülteket segítsen ki Ausztriába. 1957. február 10-én letartóztatták.
Renner Péter (1932–1958. február 3.)
Édesanyja családját a nácik elpusztították Dachauban. Renner az érettségi után két évig térképészetet tanult a Földtani Intézetben. 1954-ben sorkatonaként a katonai bíróság félévi börtönre ítélte titoksértésért. 1955-ben szabadult, azonban újabb fél évre ítélték deviza-bűntett miatt. 1956. október 23-án Csepelen röpcédulákat osztogatott, az ÁVH őrizetbe vette. 5 napig tartották fogva, rendszeresen bántalmazták. Október 29-től a Corvin-köziekkel harcolt, Pongrátz Gergely rajparancsnoknak nevezte ki. November 9-ig vett részt a harcokban, majd november 26-án Ausztriába menekült, ahol felvette a kapcsolatot a bécsi emigráns Magyar Forradalmi Tanáccsal. Vezetői megbízásából jött vissza Magyarországra.
Eörsi László: *Egy megvádolt áldozat* [Külső hivatkozás]

61 Kádár János *(Csermanek,* 1912–1989)
17 évesen a Vasas Szakszervezet ifjúsági csoportjának a tagja. 1931-ben belépett a KIMSZ-be és a KMP-be. 1933-tól a KIMSZ KB titkára. Letartóztatták, kommunista szervezkedésért két év fegyházbüntetésre ítélték. Szabadulása után több helyen is dolgozott segédmunkásként, bekapcsolódott a

Szociáldemokrata Párt munkájába. 1940-től az SZDP VB Ifjúsági Csoportjának a vezetője. 1941 tavaszán a KMP Budapesti Területi Bizottság tagja, 1942 májusától a KMP KB tagja, 1942 decemberétől KB titkára, 1943 februárjában vezető titkár. Ekkor új nevet kapott a mozgalomban: Kádár János.

Budapest ostroma után kinevezték Budapest rendőrfőnök-helyettesévé. Áprilisban megválasztották az MKP KV titkárává, az MKP Budapesti Területi Bizottságának titkárává és az MKP KV Káder Osztályának vezetőjévé, majd májusban a PB tagjává. 1946-tól az MKP, 1951-ig az MDP főtitkárhelyettese. 1948 és 1950 júniusa között belügyminiszter. Részt vett Rajk letartóztatásában, a per megtervezésében, s Farkas Mihállyal együtt kihallgatta őt (meglehetősen durván, keményen). Posztjáról – a párton belüli belharcok, s meggyengült pozíciója miatt – csak több mint fél évvel Rajk kivégzése után, 1950 májusában mondott le. Ekkortól az MDP KV Szervező Bizottság tagja, a Párt- és Tömegszervezeti Osztály vezetője. 1951 tavaszán az ÁVH letartóztatta, és az MDP KV májusi ülésén minden testületi tagságtól megfosztották. A Legfelsőbb Bíróság 1952 decemberében életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte. 1954 júliusában rehabilitálták. Az MDP XIII. kerületi pártbizottság titkára, majd 1955 szeptemberétől az MDP Pest Megyei PB első titkára. Az MDP KV 1956 júliusi plénumán visszavették a testületbe, megválasztották PB tagnak, s a KV másodtitkárának.

1956. október 25-én az MDP KV első titkárává választották. Október 28-án az MDP Elnökségének elnöke lett. A Kormány Kabinet tagja, államminiszter. Október 31-én az alakuló MSZMP Intéző Bizottság tagja. November 1-jén átállt a szovjetekhez. Moszkvában részt vett az SZKP KB Elnökségének ülésein, a szovjet vezetés őt nevezte ki az ellenkormány élére. Hruscsov emlékiratában azt állítja, hogy Kádár Moszkvában

egyetértett a katonai beavatkozás szükségességével.

1957. február 26-án az MSZMP Ideiglenes KB elnökévé választotta. Az 1957 júniusi országos pártértekezleten az MSZMP KB első titkárává, a PB tagjává választották. Meghatározó a szerepe az ’56 utáni megtorlásokban. Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter, az Oral History Archivum számára adott 1987-es interjújában azt állította, hogy Kádár személyesen vezette az „ellenforradalmárokkal” szembeni megtorlást. Kádár még a PB 1957. december 16-i – a halálbüntetésekkel foglalkozó – ülésén is elutasította az amnesztiát, s az egyhangúlag elfogadott határozat jegyzőkönyvét haláláig a páncélszekrényében őrizte.

1958. január 28-án leköszönt a Minisztertanács éléről és államminiszter lett. 1961 és 1965 között ismét a Minisztertanács elnöke. Az MSZMP KB első titkári tisztét 1985-ig töltötte be.

Az 1968-ban elindított gazdasági mechanizmus megtorpanásáért, jegeléséért, a reformerek leváltásáért őt terheli a felelősség. 60. születésnapján, 1972-ben csak taktikai okokból, pozíciója megerősítése érdekében mondott le első titkári tisztségéről.

1985 és 1988 között az MSZMP KB főtitkára. Az 1988-as országos pártértekezleten kimaradt az MSZMP PB-ből, de az MSZMP elnökévé választották. Az MSZMP KB 1989 májusi tanácskozásán – egészségi állapotára hivatkozva – felmentették KB tagságából és pártelnöki tisztéből.

62 ÁBTL, V-150 000/16, 85

63 Papp István: *A BM II/8. (Vizsgálati) osztály*, in: *A megtorlás szervezete*, i. m. 222. o.

64 Nezvál Ferenc dr. (1909–1987) öt elemit végzett. Kocsis,

cipészinas, bőripari munkás. 1945-től 1948-ig az MKP XIII., majd III. kerületi bizottságának titkára, 1949-től 1954-ig Budapest alpolgármestere, a Fővárosi Tanács VB elnökhelyettese. 1955-ben az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán jogi doktori oklevelet szerzett. 1954–1956-ban a város- és községgazdálkodási miniszter első helyettese. A megtorlás egyik vezetője. 1956. december 29-től 1957. május 9-ig az Igazságügyi Minisztérium megbízott vezetője: átszervezte az ügyészséget, ahonnan a statáriális bíráskodást nem vállaló ügyészeket elbocsátották. 1958-ban bejelentette az ügyvédek kamarai tagságának felülvizsgálatát. 1966. december 7-ig, nyugdíjazásáig igazságügy-miniszter, az Államjogi és Államigazgatási Kormánybizottság elnöke.

65 Szénási Géza dr. *(Zamenák,* 1919–1979) 1945-től 1951 áprilisáig belügyi állományban szolgált, majd a MÉH jogtanácsosa. 1956. november 16. és 1975 között legfőbb ügyész. Részt vett a legfontosabb politikai perek előkészítésében. Az MSZMP KB tagja (1962–1975).

66 Domokos József dr. (1890–1978) a budapesti és kolozsvári tudományegyetemen jogot tanult. A bíróság elé állított kommunisták és szocialisták védőügyvédje (1931–1944). 1944-ben letartóztatták és Mauthausenbe deportálták. 1945 augusztusától igazságügyi államtitkár, legfőbb államügyész. 1949-től a Legfelsőbb Ügyészség vezetője. 1953 májusában felmentését kérte, nyugdíjazták. 1954-ben visszahívták és nyugdíjazásáig, 1958-ig, a Legfelsőbb Bíróság elnöke. Jelentős szerepet vállalt a kádári megtorlásban, a különbíróságok létrehozásában; a polgári ügyek bíráit kötelezte, hogy a büntetőügyekben is vegyenek részt.

67 idézi Papp István i. m. 222. o. (ÁBTL 1.6 *Beszámoló a Vizsgálati*

Főosztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról és a végrehajtandó feladatokról, 1957 első fele)

68 *Trójai faló a Belügyminisztériumban,* i. m. 419. o.

69 Biszku Előterjesztése és a PB ülés jegyzőkönyve: MOL M-KS288.f. 5./105. ő.e.

70 Krahulcsán Zsolt: *Párt/állam/biztonság,* in: *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest, 2012, 224. o.

71 Filep Tibor debreceni újságíró, történész két könyvet is szentelt a megyei III//III történetének. Első, 507 oldalas könyvében *(A politikai rendőrség Hajdú-Biharban, 1957–1989: III/III,* szerzői kiadás, Debrecen, 2011) egyetlen utalást sem találni Szalmára. A második, 511 oldalas kötetben is *(A politikai rendőrség Hajdú-Biharban, 1957–1989,* szerzői kiadás, Debrecen, 2012) mindössze hétszer említődik Szalma neve, többnyire számunkra érdektelen kontextusban.

72 Filep Tibor, II. kötet, i. m. 56. o.

73 Szalma József kitüntetései és jutalmai:
1948: dicséret és pénzjutalom
1951: Népköztársasági érdemrend, szakmai munka elismeréséért
1952: dicséret és pénzjutalom
1953: Kiváló szolgálatért érdemérem
1955: Kiváló szolgálatért érdemérem; miniszteri dicséret
1956: Államvédelmi érdemérem
1957: tárgyjutalom
1961: dicséret és pénzjutalom

1963: Kiváló szolgálatért érdemérem; Népköztársasági érdemérem
1964: dicséret és pénzjutalom (1200 Ft)
1966: dicséret és pénzjutalom (2000 Ft)
1967: Kiváló szolgálatért érdemérem; Felszabadulási jubileumi szolgálati érdemérem; főkapitányság vezető tárgyjutalma
1968: a főcsoportfőnök dicsérete és pénzjutalom (3500 Ft)
1969: a csoportfőnök-helyettes dicsérete és pénzjutalom (1000 Ft)
1970: a főcsoportfőnök dicsérete és pénzjutalom (3500 Ft)
1971: tárgyjutalom (utazás a Szovjetunióba); dicséret és pénzjutalom (3000 Ft); a belügyminiszter helyettes dicsérete és pénzjutalom (5000 Ft)
1972: a főcsoportfőnök I. helyettesének dicsérete, és pénzjutalom (4000 Ft),
1973: a belügyminiszter dicsérete és pénzjutalom (6000 Ft)
1973: a belügyminiszter dicsérete és pénzjutalom (6000 Ft)

74 fegyelmik és nyugdíjkérelem: Dr. Szalma József: ÁBTL, Központi Fogyaték, 8076

75 Bálint László: *Évtizedeim a titkosszolgálatnál. Egy magyar kémelhárító emlékiratai* 237. o.

76 ÁBTL, BM Központi Fogyaték 9675

77 MOL M-KS 288. f.5./105. ő.e.

78 A fejezet információinak forrása: Petrikné Vámos Ida: *Iratok a Történeti Hivatalban. Vázlat a volt állambiztonsági szervek iratanyagának irattani feltáráshoz,* in: *Trezor* 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999, Történeti Hivatal, 29–38. o. és Tabajdi–Ungváry, i. m. 153., 155. o.

79 A komolyabb, hároméves képzést nyújtó Rendőrtiszti Főiskola 1971. szeptember 1-jén kezdte meg működését (a volt Rendőrtiszti Akadémia épületeiben.) A hallgatók a tanulmányaik befejezése után államvizsgát tettek és oklevelet kaptak. A nappali képzés 1971-ben, a levelező 1975-ben indult.

80 ÁBTL, A-2053

81 ÁBTL, BM Központi Fogyaték 9675, 4. o.

82 Uo. 12. o.

83 ÁBTL, BM Központi Fogyaték 4510

Bomba ügy

A Teller-dossziékat először Hargittai István dolgozta fel Teller Budapesten *című tanulmányában (Magyar Tudomány, 2009. szeptember, 1108–1117. o.), ezt a szöveget később apró kiegészítésekkel közölte* Teller *című könyvében is* (*Akadémiai, Budapest, 2011, 64–71. o.:* A család sorsa.*) Hargittait azonban – mivel az ő „főhőse" Teller – nem érdekelték teljes mélységében, minden részletében a Teller rokonok itthoni sorsára, megpróbáltatásaira vonatkozó dokumentumok. Értelemszerűen nem vizsgálta a Teller iskolatársainak, barátainak, a család egykori alkalmazottainak, illetve Teller tudóstársainak (Bay Zoltánnak és Wigner Jenőnek) a beszervezésére, illetve az ő rokonaik, kollégáik megzsarolására vonatkozó titkosszolgálati (ÁVH-s, KGB-s) anyagokat sem.*

Az írás rövidítve (a Wigner és Bay című fejezet nélkül) megjelent az *Élet és Irodalom* 2013. április 5-i számában.

84 Teller Ede (1908–2003) A Királyi József Műegyetemen megkezdett tanulmányait Karlsruhében, Lipcsében folytatta. 1930-ban fizikából doktorált. 1933-ban elhagyta Németországot, Angliában, majd Dániában dolgozott, kutatott. 1935-ben az USA-ban telepedett le, s a George Washington Egyetemen kvantummechanikát tanított. 1942-től részt vett a Manhattan tervben. Miután egy 1954-es titkos bizottsági meghallgatáson terhelő tanúvallomást tett Robert Oppenheimer fizikusra – a Manhattan terv korábbi igazgatójára – elszigetelődött az amerikai tudományos életben. 1975-től a Stanford Egyetem Hoover Intézetének kutatója volt. Számtalan amerikai és – 1990 után – magyar kitüntetést kapott. Emlékét az 5006 Teller kisbolygó (is) őrzi.

85 Lawrence Livermore National Laboratory (LLNL)

86 Farkas Vladimir, főosztályvezető, majd helyettes, alezredes; Gazdik Gyula, osztályvezető, alezredes; Hárs István osztályvezető, ezredes; Kolláth Ferenc, alosztályvezető helyettes, főhadnagy; Lóránd György alosztályvezető, főhadnagy; dr. Móró István, osztályvezető helyettes, őrnagy; Tihanyi János, főosztályvezető-helyettes, alezredes; Vadász Tibor alosztályvezető, százados; Varga János alosztályvezető, százados; Vértes János, osztályvezető, őrnagy.

87 ÁBTL, K-1547/1–6

88 Az 1945 elején létrehozott Katonapolitikai Osztály volt a koalíciós években a Magyar Kommunista Párt ellenfeleivel való leszámolás elsődleges eszköze. 1950 februárjában az állambiztonsági szervek összevonásakor beolvasztották az ÁVH-ba.

89 Okváth Imrének *Kémek kémek ellen* című tanulmányában (in:

A nagy testvér szatócsboltja, i. m. 92. o.) sikerült azonosítania a IV/101 fedőnevű ügynököt. Ő Ferenczi Edmond (1920–?) jogász, újságíró. Genfben született, ott is végezte az egyetemi tanulmányait.

90 idézi Palasik Mária: *Kétszólamú hangfoszlányok az ötvenes évek elején* című tanulmányában, in: *A nagy testvér szatócsboltja,* i. m. 281. o.

91 Nem azonosítható.

92 Nem azonosítható.

93 Nem azonosítható.

94 Nem azonosítható.

95 Harkányi Ede (1879–1909) ügyvéd, szociográfus, író. A budapesti, majd a lipcsei egyetemen tanult. Részt vett a Társadalomtudományi Társaság megalapításában. A Társadalomtudományok Szabadiskolája titkára és tanára, a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének alelnöke volt.

96 Magos Gábor (1912–?) mezőgazdász. 1945 után pártfunkcionárius, fontos részt vállalt a mezőgazdaság újjászervezésében. 1956-ban a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságában tevékenykedett. 1956 végén emigrált.

97 Gimes Miklós (1917–1958) újságíró, politikus. 1955 májusában kizárták az MDP-ből. A forradalom napjaiban *Magyar Szabadság* címmel lapot alapított, és többekkel együtt szerkesztette azt. November 4-e után *Október Huszonharmadika* címmel illegális újságot adott ki és megalapította a Magyar Demokratikus Függetlenségi

Mozgalmat. A Nagy Imre-per harmadrendű vádlottjaként a Legfelsőbb Bíróság halálra ítélte.

98 Jánossy Lajos (1912–1978) fizikus, asztrofizikus, matematikus. Lukács György nevelt fia. Kossuth-díjas (1951), az MTA és több külföldi akadémia tagja. 1955–1973 között az MTA titkára, főtitkárhelyettese, alelnöke. A 20. századi magyar fizika történetének egyik legsokoldalúbb, iskolateremtő egyénisége. Kimagasló eredményeket ért el az asztrofizika, az atomfizika, a kvantummechanika, a fizikai matematika és statisztika, az elektrodinamika és az optika területén. Emigrációjából 1950-ben tért haza, 1951-től a Központi Fizikai Kutatóintézet osztályvezetője, majd igazgatóhelyettese, igazgatója, az ELTE elméleti fizikai tanszékén oktatott, később az atomfizikai tanszék első vezetője volt. 1962-től haláláig az MSZMP KB tagja.

99 Gombás Pál (1909–1971) fizikus, egyetemi tanár. Kossuth-díjas (1948, 1950), az MTA tagja, alelnöke (1948–1958). 1948–1971: a Műszaki Egyetem fizikai tanszékének vezetője, 1954-től az MTA Elméleti Fizikai Kutató Csoportjának igazgatója. Nagy szerepe volt a hazai elméleti fizikai kutatások fejlesztésében. A statisztikus atomelmélet kiváló képviselője, a Thomas–Fermi–Gombás-modell társalkotója.

100 Kőrösy Ferenc (Francis de Korosy, 1906–1997) vegyészmérnök. Az MTA tagja (1995) Az 1930-as években közreműködött a kis nyomású kripton töltésű izzólámpa kifejlesztésében. Több találmányát szabadalmaztatta. 1947–1956 között alkalmazott fizikai kémiát tanított az egyetemen. 1957-ben Izraelbe emigrált, ahol a beér-sevai Negev-sivatagi Kutatóintézetben dolgozott és tanított a jeruzsálemi Héber Egyetemen.

101 lásd a 115. jegyzetet.

102 Wigner Jenő (1902–1995) fizikus. Nobel-díjas (1963) 1921-től a Berlini Műszaki Főiskolán tanult. 1925-től Magyarországon az édesapja mellett mérnök az újpesti bőrgyárban, de később Berlinben, majd Göttingenben kutatott. 1930-tól kisebb megszakításokkal évtizedeken át a Princeton Egyetem oktatója, kutatója. 2001. január 1-jén két magyar csillagász (Sárneczky Krisztián és Kiss László) által fölfedezett kisbolygót róla nevezték el (75570 Jenőwigner).

103 1925–1984. A dániai Aarhus egyetemén, és a dublini Trinity College-ben volt matematika professzor. A gráfelméletben alkotott jelentőset. ÁBTL, K-528

104 Paul Adrien Maurice Dirac (1902–1984) brit fizikus. A kvantummechanika egyik megalapozója. A relativisztikus kvantummechanika alapegyenletének, a Dirac-egyenletnek a megalkotója. Apja a svájci Wallis/Valais kantonból emigrált, és franciát tanított. Dirac villamosmérnöknek tanult a Bristoli Egyetemen, 1921-ben végzett, és rövid ideig mérnökként dolgozott, majd matematikával kezdett foglalkozni. 1923-ban Bristolban matematikai fokozatot szerzett, ezután élete nagy részében a cambridge-i St. Johns College-ban kutatott. 1933-ban Erwin Schrödingerrel együtt *„az atomelmélet új hatékony formáinak felfedezéséért”* kapott Nobel-díjat. Tiszteletére díjat alapítottak.

105 Nem azonosítható.

106 Pál Lénárd (1925) fizikus, matematikus, politikus, egyetemi oktató. Kossuth-díjas, Wigner Jenő-díjas (2001), a fizikai és matematikai tudományok doktora, az MTA rendes tagja (1973). 1950 és 1953 között ösztöndíjas aspiráns a Moszkvai M. V.

Lomonoszov Állami Egyetemen. Hazatérését követően, a Központi Fizikai Kutatóintézet tudományos munkatársa, osztályvezetője, majd 1956–1978 között tudományos igazgatóhelyettese, igazgatója, majd főigazgatója. 1957-től 1995-ig oktatott az ELTE-n. 1980 és 1984 között az Akadémia főtitkára, 1978–1980-ban az Országos Atomenergia Bizottság elnöke. 1975-től 1989-ig a MSZMP KB tagja, 1985 márciusa és 1988 decembere között titkára volt.

107 „Balázs” azt fejtegette, hogy az amerikaiak és általában a nyugatiak azt hiszik, hogy Magyarországon vasfüggöny van, *„mi pedig azt hisszük, hogy náluk van vasfüggöny. Az ilyen összejövetelek tisztázhatják, hogy vasfüggönyök nincsenek.”* Wigner megjegyezte: nagyon fontos lenne, hogy a tudósok utazhassanak. A beszélgetés során Wigner élénken érdeklődött a budapesti viszonyok iránt. *„Egyes utcák, épületek, az egyetem háború előtti sorsa, a vidéki egyetemek helyzete nagyon érdekelte.”* Azt is megkérdezte, hogy mi történt Magyarországon a nyilasokkal, megtanult-e mindenki oroszul, és hogy mennyit keresnek a munkások.
Pál és „Balázs” elmondták neki, hogy mennyibe kerül az üzemi étkezdében egy ebéd. *„Beszéltünk a hidakról […] kérdezte mi van Bródy Imrével. Mondtuk, hogy a nyilasok meggyilkolták, s most róla neveztük el az Izzó laboratóriumát […] A végén azzal köszönt el, hogy tényleg a viszontlátásra.”*

108 Korábban, 1930-tól 1936-ig egyetemi tanár volt a szegedi egyetem elméleti fizikai tanszékén. 1936-tól a Tungsram-Egyesült Izzó fejlesztő laboratóriumát, majd végül a gyárat vezette. 1938-ban megszervezte a Műegyetemen az Atomfizikai tanszéket. 1946. február 6-án, több hónapi kísérletezés után többedmagával sikerült a Holdra radarjelet küldeni és a visszavert jelet érzékelni. Washingtonban a

George Washington Egyetemen a kísérleti fizika professzora lett, gyorskoincidencia-kísérletekkel foglalkozott. 1955-től 1972-ig a Nemzeti Szabványügyi Hivatalban dolgozott, kutatott.
A Bay-dossziét 1964 júliusában zárták le.
ÁBTL, K 1419, 247–250. o.

109 idézi Palasik Mária: *A Hírszerző Osztály és állománya 1956–1962,* in: *Betekintő* 2011. 2. szám

110 Baráth Magdolna: *Szovjet tanácsadók a magyar állambiztonsági szerveknél.* in: *A nagy testvér szatócsboltja,* i. m. 62. o.

111 Farkas Vladimir: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam,* Interart Stúdió, Budapest, 1990, 302. o., illetve 304. o.

112 Szegő Iván Miklós: *Szovjet hidrogénbomba: kutatás halálfélelemben, II. rész HVG 2009. december 7.* [Külső hivatkozás] (Utolsó frissítés: 2012. január 20); *Hargittai István: Eltemetett dicsőség – Hogyan tették a szovjet tudósok szuperhatalommá a Szovjetuniót,* Akadémiai, Budapest, 2014, 95. o.

113 A Napi Operatív Jelentések (NOIJ) a III/I, III/II, III/III, IIII/IV csoportfőnökségek, megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei stb. által készített napi tájékoztató jelentések, amelyekből a III. Főcsoportfőnökségen készítettek összefoglaló tájékoztatókat.

114 Hargittai, 2011, i. m. 69. o.

115 A konferenciákon a tudósvilág a béke, a leszerelés, a nukleáris energia békés célokra történő felhasználásával

foglalkozik. Az első konferenciát 1957 júliusában Cyrus Eaton – bankár, üzletember, az USA hidegháborús politikájának kritikusa – szülőhelyén, a kicsiny új-skóciai Pugwash településen tartották.

A delfinek hangja

Az ÁBTL-ben található Szilárd-dossziékat dr. Gál Éva is feldolgozta Libamáj, operatív célból. Szilárd Leó esete a titkos rendőrséggel *című tanulmányában. (In:* Lejáratás és bomlasztás. Tudósok, tanárok a titkosrendőrség látókörében, *Corvina, Budapest, 2013, 317–331. o.)*

A szerzőt azonban csak Szilárd és a körülötte szorgoskodó magyar hírszerzők, diplomaták érdekelték, így nem foglalkozott dr. Varga István beszervezési kísérletével, „Vári”-val, dr. Smolka János közvetítőként való felhasználásával, majd sorsa alakulásával, és nem érintette Szilárd irodalmi munkásságát.

116 1894-ben született. A Királyi József Műegyetemen (ma BME) megkezdett tanulmányait 1919-től a berlini Technische Hochschule-on folytatta, majd a Berlini Egyetemen fizikát tanult. 1922-ben cum laude doktorált, disszertációját az informatika, információelmélet és a kibernetika alapvetésének tekintik. 1925–1933 között több szabadalma született (többek között a részecskegyorsítóé, elektronmikroszkópé). 1933-tól Angliában, 1938 szeptemberétől Amerikában élt. Először a Columbia University-n kutatott, 1942-től dolgozott a Chicagói Egyetemen: 1946-ig a Metallurgiai Laboratóriumban vezető fizikus, 1953-ig a Sugárbiológiai és Biofiziológiai tanszéken félállású biológia professzor, majd a saját laboratóriumában biológiai kutatásokat folytatott, 1956-tól biofizika professzor az

Enrico Fermi Nukleáris Tanszéken. Élete utolsó éveiben a Jonas Salk (a gyermekbénulás elleni szer feltalálója) által 1960-ban alapított – a kaliforniai La Jollában működő – Intézetben kutatott.

Írásaiban, előadásaiban, nemzetközi kongresszusokon a nukleáris fegyverzet ellenőrzése mellett lépett fel, egyik alapítója volt 1946-ban az Emergency Committee of Atomic Scientists, 1962-ben pedig a Council for a Liveable World nevű szervezetnek. Carl Friedrich von Weizsäcker német fizikus szerint a fizikusok közül elsőként ismerte fel és gondolta át az új tudományos felfedezés messzemenő következményeit és a fegyverkezési verseny megakadályozására is ő tette az első gyakorlati lépéseket.

117 1939. július 16-án Szilárd és Wigner Jenő, majd két héttel később Szilárd és – az akkor már Kaliforniában levő Wigner helyett – Teller Ede felkereste Einsteint. *„Einstein németül diktálta a levelet* – emlékezett később Szilárd –, *amit Teller papírra vetett, én pedig a német szövege alapján elkészítettem az elnöknek küldendő levél két tervezetét.”* Einstein az 1939. augusztus 2-i dátummal elküldött levélben – amelyet csak maga írt alá – felhívta Roosevelt figyelmét az újfajta bomba elkészítésének lehetőségére, következményeire, és arra figyelmeztetett, nehogy a németek megelőzzék az amerikai tudósokat. (Isaacson, Walter: *Einstein,* Alexandra, Pécs, 2009, 493. o.)

118 Enrico Fermi (1954–1954) olasz fizikus. 1938-tól élt az Egyesült Államokban. Ebben az esztendőben kapott fizikai Nobel-díjat az indukált radioaktivitással kapcsolatos munkájáért. Szilárd Leóval együtt fejlesztette ki az első nukleáris reaktort.

119 Molnár Ferenc százados (II/3-F alosztály) jelentése 1959. augusztus 6-án.

120 ÁBTL, K-1527/1,2 + 1. sz. melléklet

121 Julius Robert Oppenheimer (1904–1967) fizikus. 1943–1952: Los Alamosban az atombombaprogram vezetője, 1946–1952: az USA Atomenergia Bizottságának elnöke. 1949 és 1953 között az Amerika-ellenes tevékenységet vizsgáló Bizottság többször foglalkozott a megbízhatósága kérdésével: akadt olyan tanú, aki kommunistának, sőt olyan is, aki egyenesen szovjet ügynöknek nevezte. Meghurcolták, megalázott és mellőzött emberként halt meg. 2009. május 20-án a Woodrow Wilson Institute konferenciájának előadói – elsősorban Alekszandr Vassziljevnek a KGB archívumából megszerzett dokumentumaira támaszkodva – megerősítették, hogy Oppenheimer sohasem kémkedett a Szovjetuniónak.

122 Alexits György (1899–1978) matematikus, egyetemi tanár, az MTA tagja. A KMP egyik alapító tagja. A második világháború alatt bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba, tevékenységéért koncentrációs táborba hurcolták. 1949–1950: a szovjet mintára átszervezett MTA első főtitkára. Jelentős szerepe volt a tudományos életben folyó tisztogatásokban, átalakításokban. 1948–1967: a Műegyetem III. sz. matematikai tanszékének vezetője, majd az MTA Matematikai Kutatóintézetében tudományos osztályvezető.

123 A budapesti VI. kerületi Magyar Királyi Állami Főiskolába (Bulyovszy utcai főreál) jártak együtt. Smolka, Szilárd és Székely már az elemiben – a Szász-féle magániskolában – is osztálytársak voltak.

124 Nem azonosítható

125 Székely István (1899–1979) filmrendező. Az 1920-as évek elején Berlinben az *Ullstein* lapok munkatársa, majd rendezni kezdett. Itteni sikereinek köszönhetően bízták rá a *Hyppolit, a lakáj* elkészítését, amely minden idők egyik legsikeresebb magyar filmje lett. 25 filmet rendezett itthon, 1939-től Hollywoodban dolgozott.

126 Fock Jenő (1916–2001) 1930-tól műszerészként dolgozott. 1932-ben belépett a KMP-be. 1940-ben kémkedés koholt vádjával a hadbíróság háromévi fegyházbüntetésre ítélte. 1943-ban a frontra került, egy év múlva azonban megszökött. 1951 januárjától 1954-ig kohó- és gépipari miniszterhelyettes. Elvégezte a Gazdasági Műszaki Akadémiát. 1955. április 30-tól a SZOT titkára, 1956 júliusától az MDP KV póttagja. 1956 novemberében az MSZMP IKB tagja lett. 1957 februárjától gazdaságpolitikai KB-titkár volt, majd a júniusi országos pártértekezleten beválasztották a PB-be, amelynek 1980-ig tagja maradt. 1961 szeptemberében felmentették KB-titkári tisztségéből, és a Minisztertanács elnökhelyettesévé nevezték ki. Tagja lett a KB államgazdasági bizottságának. 1967. április 14-től 1975-ig a Minisztertanács elnöke volt. Tevékenyen részt vett az „új gazdasági mechanizmus” bevezetésében.
1975. május 15-én félreállították, nyugdíjazták. 1975 és 1980 között még az MSZMP PB tagja maradt, KB-tagságát 1989-ig megtartotta. A KB 1988 májusi plénumán ő javasolta, hogy Kádár János mondjon le főtitkári tisztségéről, és legyen az MSZMP elnöke.

127 Varga Istvánt (1897–1962) az MTA 1989-ben rehabilitálta. 1990. március 15-én pedig posztumusz Széchenyi-díjjal tüntették ki. Életében közel 870 publikációja jelent meg.

128 Friss István (1903–1978) közgazdász, az MTA tagja. 1956 előtt

az MDP KV Állampolitikai-, illetve Államgazdasági Osztályának, majd Terv-, Pénzügyi és Kereskedelmi Osztályának a vezetője. 1956 végétől 1962-ig az MSZMP KB Államgazdasági Osztályának a vezetője. 1954–1974: az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének vezetője. 1956 novemberétől 1978-ig az MSZMP IKB, illetve KB tagja.

129 Dr. Dósai István (1926–1991) jogi egyetemet végzett. Főhadnagyi rangban politikai oktató a Repülőtiszti Főiskolán. 1950-ben 10 évre ítélték a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés miatt, 1954-ben rehabilitálták. A Népművelési Minisztérium Országos Moziüzemi Igazgatóságnál osztályvezető, később a Hungarofilm Vállalat igazgatóhelyettese, 1962-től vezérigazgatója. 1984–1991: a Római Magyar Akadémia igazgatója.

130 lásd a 114. jegyzetet

131 Kairosz Kiadó, Budapest, 2005, ford.: Mente Éva

132 Radványi János (1922) diplomata, politikus, egyetemi tanár. A második világháborúban partizán. 1947-től dolgozott a Külügyminisztériumban, szolgált Törökországban, Franciaországban, Svájcban, Szíriában. 1962-től ideiglenes ügyvivő Washingtonban, 1967-ben átállt, és politikai menedékjogot kért az USA-tól. 1971-ben a Stanford egyetemen történelemből doktorátust szerzett, a Mississippi State University történelem tanszékén tanított. 1982-től az általa alapított Center for International Security and Strategic Studiest vezette.

133 Nemes Dezső (1908–1985) Kossuth-díjas, Állami-díjas, az MTA tagja. 1922-től kárpitosként, 1927-ben pedig az újpesti

téglagyárban dolgozott. 1928-ban a KIMSZ KB titkára. Illegális politikai tevékenysége miatt bebörtönözték, szabadulása után 1933–1945 között – három évet leszámítva – a Szovjetunióban élt. A moszkvai Nemzetközi Lenin Iskolában, majd a Lomonoszov Egyetemen történelmet tanult. Közben három évig egy bútorgyárban kárpitos volt. 1943 és 1945 között politikai agitációs munkát végzett hadifogoly-iskolában, hadifogolytáborokban. 1945 és 1948 között a SZOT titkára, 1950 és 1953 között a Népművelési Minisztérium főosztályvezetője, 1956-ig a Szikra Könyvkiadó, 1956-ban pedig a Pártfőiskola igazgatója. 1957. január 15. és 1961 között a *Népszabadság* szerkesztőbizottságának a vezetője. 1961. szeptember 12. és 1965. június 25. között az MSZMP KB külügyi titkára. 1965–1966 – majd 1980 és 1983 között ismét – a Párttörténeti Intézet főigazgatója, 1966–1977 között a Politikai Főiskola rektora. 1977–1980: a *Népszabadság* főszerkesztője.

134 Péter János (1910–1999) munkáscsaládban született. 1931–1932-ben a budapesti Református Teológiai Akadémián, majd Párizsban, Glasgowban tanult. 1936-tól 1945-ig a budapesti Bethesda kórház lelkésze. 1945-től a Külügyminisztérium béke-előkészítő osztályának munkatársa, a párizsi békekonferencián a magyar delegáció tagja. 1946–1949-ben Tildy Zoltán, majd Szakasits Árpád köztársasági elnök titkárságvezetője. 1949–1957: a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, majd két évig a Kulturális Kapcsolatok Intézetének kormánymegbízottja, elnöke. 1958–1961: a külügyminiszter első helyettese, 1973. december 14-ig külügyminiszter. 1953–1990: országgyűlési képviselő, 1973–1988: az Országgyűlés alelnöke.

135 Straub F. Brunó (1914–1996) biokémikus, az MTA tagja. 1937-től tanított a Szegedi Egyetemen. 1948-tól a SOTE

Orvostudományi Egyetem Biokémiai Intézete igazgatója, 1960–1967 között az MTA biokémia részlege elnöke. 1971-től az MTA Szegedi Biológiai Központ főigazgatója. 1967–1973 és 1985–1988 között az MTA alelnöke. 1988. június 29-október 23: az Elnöki Tanács elnöke.

136 Sárneczky Krisztián és Szabó Gyula csillagászok az 1999. október 24-én felfedezett kisbolygót 38442 Szilárdnak nevezték el. A Holdkráter: 34.0°N, 105.7°E, 122 km dia.

A Nobel-díj bajjal jár

A Békésy-dossziét először Csizmadia Ákos dolgozta fel „A stockholmi levél". Adalékok Békésy György magyarországi kapcsolataihoz *című tanulmányában. (Kaleidoscope, Művelődés-, Tudomány-, és Orvostörténeti Folyóirat, 2011/3, 131–141. o. [Külső hivatkozás]*
Írásom megjelent az *Élet és Irodalom* 2013. augusztus 16-i számában.

137 Békésy György (Georg von Békésy, 1899–1972, Honolulu, Hawaii) gazdasági diplomata édesapja kiküldetései miatt az általános iskolát Münchenben, Konstantinápolyban és Pécsett végezte. A budapesti Werbőczyben, majd Zürichben járt gimnáziumba. 1916-tól a Berni Egyetemen vegyészetet hallgatott, a Budapesti Egyetemen 1923-ban doktorált fizikából. Az 1930-as években a Magyar Rádió stúdióinak akusztikus tervezését is ő végezte el. 1933-ban a Tudományegyetem magántanárává habitálták, 1940-től a Tudományegyetemen tanszékvezetője.1946-ban a stockholmi Karolinska Intézetben kutatott.

138 ÁBTL, K-1503

139 Halm Tibor: *A tanítvány szemével – Békésy György emlékezete. Orvosi Hetilap,* 1987/ 46.; Tarnóczy Tamás: *Kiegészítések Békésy György életrajzához, Fizikai Szemle,* 1992/6.

140 Simonovits István (1907–1985) orvos, hematológus. 1985-től akadémikus. A KMP-nek 1932-től tagja. 1945 januárjában egyik megszervezője volt a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének. 1954-től miniszterhelyettes, 1957–1963 között a miniszter első helyettese. 1964-től az Országos Vértranszfúziós Szolgálat főigazgatója. A SOTE-n tanszékvezető egyetemi tanár.

141 Óvári Miklós (1925–2003) apja kiugrott katolikus pap, anyja mosónő volt. Latin–olasz szakot végzett, 1949 és 1958 között olasz nyelvet és történelmet tanított a pártfőiskolán. 1958-tól dolgozott az MSZMP KB apparátusában. 1961 és 1970 között az MSZMP Tudományos és Kulturális/Közoktatási Osztályának, Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának vezető-helyettese, majd vezetője. 1970–1985: a KB titkára, 1985–1988: a KB iroda vezetője.

142 Halm Tibor (1910–1992) 1941-től a Repülőorvosi Vizsgáló és Kutató Intézet szakorvosa volt, ahonnan 1944-ben politikai meggyőződése miatt eltávolították és egy büntetőszázadba vezényelték. Innen megszökött, lebukott, katonai őrizettel az ausztriai Welzenegg munkatáborába került, ahol orvosként dolgozott. Angol hadifogságból 1946-ban szabadult. Itthon különböző munkahelyeken repülőorvos, 1951-től orvos alezredes.

143 Kállai Gyula (1910–1996) apja falusi csizmadia. 1932-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemről – ahol latin–magyar

nyelv és irodalom szakon tanult – politikai tevékenysége miatt eltávolították. Ezután újságíró, először a debreceni *Független Újság*nál, majd 1939 és 1944 között a *Népszavá*nál. 1945. június 15-től miniszterelnökségi adminisztratív államtitkár, majd július 18-tól politikai államtitkár. 1945 novembere és 1946 májusa között tájékoztatásügyi politikai államtitkár. 1946 szeptembere és 1949 júniusa között az MKP KV osztályvezetője. 1949. júniusától külügyminiszter. 1951-ben koholt vádak alapján 15 évi szabadságvesztésre ítélték. 1954 júliusában szabadult, és a Népművelési Minisztérium Kiadói Főigazgatóságának vezetőjévé nevezték ki. 1955 februárjától 1956. október 31-ig népművelési miniszterhelyettes. 1957–1959: a KB ideológiai és kulturális titkára, emellett 1957 és 1958 között művelődési miniszter. Államminiszter (1958–1960), miniszter elnök-helyettes (1960–1965), kormányfő (1965–1967), az országgyűlés elnöke (1967–1971).

144 ld. a 130. jegyzetet.

145 Révész György (1915–1986) fül-orr-gégész kutatóorvos. 1951-től hivatásos katonaorvos, 1955-től alezredes, 1967-től a SOTE tanszékvezető egyetemi tanára, 1975-től a Országos Fül-Orr-Gégészeti Intézet igazgató főorvosa.

146 Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalom. 1956–1990*; Noran Könyvesház, Budapest, 2012, 1. kötet, 594–595. o.

147 Szipka József (1908–1994) lengyel eredetű családból származott, apja kútásó volt. Hat elemit végzett. 1920-tól segédmunkás, munkás. 1925-ben belépett az MSZDP-be, 1930-ban az illegális kommunista pártba. 1950 márciusától a Külügyminisztérium Gazdasági Hivatalának vezetője, majd

Pekingben, Bukarestben teljesített diplomáciai szolgálatot, közben elvégezte a Külügyi Akadémiát. 1954 novemberétől 1963 elejéig követ Finnországban, majd 1969-ig nagykövet Moszkvában.

148 Békési magángyűjteményéről: Tarnóczy Tamás id. tanulmánya és [Külső hivatkozás]

Kodály Zoltán és a hatalom
Pályakép az állambiztonsági dokumentumok tükrében

Tanulmányom előzménye az Élet és Irodalom 2007. december 7-i számában jelent meg. Néhány évvel később folytattam a Kodállyal kapcsolatos kutatásomat, amelynek során sok új dokumentumot, adatot találtam.

149 Szalai Sándor (1912–1983) szociológus, filozófus, egyetemi tanár, az MTA tagja, Állami díjas (1980). Tanulmányait Lipcsében, Frankfurt am Mainban és Zürichben végezte. 1944-ben munkaszolgálatos. 1946-tól a budapesti tudományegyetemen a szociológiai intézet vezetője. Bárdossy László népbírósági perében a vád képviselője. Börtönbüntetéséből 1956 márciusában szabadult, 1957-ben rehabilitálták. 1956–1957-ben az ELTE BTK-n tanított, majd 1966-ig az Egyetemi Könyvtár főmunkatársa. 1966–1972: az ENSZ Kutatási és Oktatási Intézete kutatási igazgató-helyettese. 1972-től 1980-ig a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, 1983-ig pedig az ELTE BTK professzora.

150 Baranyai Lipót dr. (1894–1970) az MTA tagja. Tanulmányai befejeztével bírói-ügyvédi oklevelet szerzett. 1928-tól a Magyar Nemzeti Bank ügyésze, 1921-től jogtanácsosa, 1935-től

igazgató-helyettese, 1936-tól vezérigazgatója, 1938-tól 1943-ig elnöke volt. 1944. március 19. után a németek letartóztatták. 1945 után a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, és a Magyar–Amerikai Társaság elnöke. 1948-ban elhagyta az országot. 1951–1959: a Világbank utazó képviselője, később, haláláig a frankfurti Deutsche banknál volt tanácsadó.

151 ÁBTL, 2.1 – III/4 (V-143389)

152 Volkov, Szolomon: *Sosztakovics és Sztálin*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2006

153 Zeneműkiadó, 1977. 222. o.

154 Gróf Károlyi Mihály (1875–1955) politikus, 1918–1919-ben az őszirózsás forradalom idején miniszterelnök, majd köztársasági elnök. Több évtizedes emigráció után 1946-ban hazatért, 1947 augusztusától párizsi követ. Posztjáról Rajk László letartóztatásáról értesülve, 1949. június 2-án lemondott. Emigrációban halt meg.

155 Sir Julian Sorell Huxley (1887–1975) brit biológus, az UNESCO első igazgatója, a Wildlife Fund egyik alapítója, a világhírű író, Aldous Huxley testvére.

156 Ferenczi Edmond (1920–?) jogász, újságíró. Genfben született, ott is végezte az egyetemi tanulmányait. 1948 márciusában már biztosan ő a magyar UNESCO-képviselő, ilyen minőségében jegyezte ugyanis a szervezet folyóirata, a Le Courrier I. évfolyam. 2. számában megjelent cikkét.

157 ÁBTL, K-747, 4. dosszié

158 Varga László: *A Rajk-per hátterében. Ferenczi Edmond és Noel Haviland Field*. In: *Évkönyv* VIII. 2000, 1956-os Intézet. 11–25. o.

159 A magyar ENSZ-társaság honlapjának kronológiájából [Külső hivatkozás]

160 [Külső hivatkozás] *(A tartalom már nem elérhető.)*

161 Révai József (1898–1959) A Budapesti Kereskedelmi Akadémia elvégzése után banktisztviselőként helyezkedett el, de rövid ideig az irodalom, a művészetek vonzották. 1918 végén alapító tagként belépett a KMP-be. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrációba kényszerült: Bécsben, majd – megszakításokkal – Moszkvában élt. A húszas évek során egyre fontosabb figurává lépett elő, 1928-ban a Komintern VI. kongresszusán fel is szólalt. 1930-ban kérésére illegális munkára hazaküldték, de lebukott, és három év fegyházra ítélték. Ezért 1937-ben Moszkvában eltávolították a Komintern apparátusából, s két évre Prágába száműzték.

1945 legelejétől 1953-ig az MKP agitáció és a propaganda első számú felelőse. A párt főideológusa, az országot irányító négyes fogat tagja. 1945-től 1950-ig a *Szabad Nép* főszerkesztője; gyakori vezércikkeivel élenjárt a klerikális „reakció" elleni harcban, az összeesküvések leleplezésében. 1945–1946-ban az MKP, 1946–1953 között az MDP KV titkára. 1949-ben gyakorlatilag a számára hozták létre a Népművelési Minisztériumot, amelynek 1953-ig maradt az élén. Az 1953-as irányváltás során kibukott a hatalomból, be kellett érnie az Elnöki Tanács helyettes elnöki posztjával. A Központi Vezetőség 1956 júliusi ülésén visszatért a pártvezetésbe. Október 31-én Moszkvába menekítették. 1957-ben a régi sztálinista gárda tagjai közül egyedül őt hívták vissza a vezetésbe, a Központi Bizottságba is beválasztották. Súlyos egészségi állapota miatt azonban nem tudott részt venni a politikai életben. Irodalomtörténészként is tevékenykedett, az MTA rendes tagja volt, 1949-ben megkapta a Kossuth-díj arany

fokozatát.

162 Zoltán Kodály: *Letters*, edited by Dezső Legány és Dénes Legány, Argumentum-Kodály Archívum, Budapest, 2002. Kodályt a levelezésben első felesége, Sándor Emma segítette.

163 Zoltán Kodály i. m. 331. o.

164 Nem azonosítható.

165 Palló Imre (1891–1978) operaénekes (bariton), Kossuth-díj (1949), kiváló művész (1950). Az Operaháznak 1934-től haláláig örökös tagja. Életművének fontos része kapcsolata a magyar zenével, elsősorban Bartók és Kodály műveivel. Kodály a *„magyar népdalok mesterdalnokának”* nevezte, neki ajánlotta népdalgyűjteményének több füzetét; a *Háry János* és a *Székelyfonó* Kérőjének első alakítója volt. 1957–1959: az Operaház igazgatója.

166 Szabolcsi Bence (1899–1973) zenetörténész, Kossuth-díjas (1951, 1965), Herder-díjas (1971), az MTA tagja. 1945-től a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán zenetörténetet tanított, 1951-ben megalapította és haláláig irányította a zenetörténész-képzés első magyarországi műhelyét, a Zenetudományi Tanszéket. 1951–1956, valamint 1959–1961 között a Magyar Zeneművészek Szövetségének elnöke. 1961-ben megalapította és 1973-ig vezette a Magyar Tudományos Akadémia Bartók Archívumát.

167 Kodály sokat időzött a galyatetői állami üdülőben, 1953-ban például közel száz napot töltött el ott.

168 idézi Péteri Lóránd: *Zene, tudomány, politika. Zenetudományi Gründerzeit és államszocializmus 1951–1953,* (in: *Muzsika,*

2002. január)

169 Ortutay Gyula: *Napló*, Alexandra, Pécs, 2009–2010, I. kötet, 471. o.

170 Antal Gábor újságíró. 1946-tól 1964-ig jelentett. 1957 elejétől „Dávid", illetve „Dávid Mátyás" fedőnéven foglalkoztatták. 6-os kartonjának alsó száma: 031570.

171 Dr. Walkó Györgyné (1921–?), nyelvtanár. 1949. szeptember 19-én szervezték be. Alapja: hazafias, vonala: kémelhárítás. A 6-os karton alsó száma: 00326, naplószáma: 72/203/34/141, dossziészám: 34-6041/50, Irattári szám: B- 106651, M-22755. 1964-ben társadalmi kapcsolat lett. 1973. október 1-jén *„családi körülmény miatt"* kizárták a hálózatból.

172 Nem azonosítható. (Csak a munkadossziéja van meg: M-13999/1.)

173 Ortutay, i. m. II. kötet, 181. o.

174 Szakáts Miklós (1920–1984, Bad Reichenhall) színész. 1941-ben végezte el a Színészakadémiát. Pályafutása legfontosabb színhelyei a Művész-, a Nemzeti-, és a Magyar Néphadsereg Színháza (1961-től újra Vígszínház). 1956-ban tagja volt a Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség Forradalmi Bizottságának. 1957-ben internálták, majd Harangozó Szilveszter százados beszervezte. „Cyrano" fedőnéven adott jelentései két dossziét töltenek meg. Ügynöki tevékenységéről Szőnyei Tamás idézett könyvében lehet olvasni. 1969-ben Angliába, majd az USA-ba emigrált.

175 Tóth Aladár (1896–1968) zenetörténész, zenekritikus, 1945–1956 között az Operaház igazgatója

176 lásd a 61. jegyzetet.

177 Déry Tibor (1894–1977) író. Kossuth-díjas. 1957-ben tartóztatták le, kilencévi börtönbüntetésre ítélték, 1960-ban amnesztiával szabadult.

178 ÁBTL, A-985/2

179 Az 1957–1963 közötti időszakot retorzió és könyörtelen ideológiai harc jellemezte. A párt sikerrel gleichschaltolta az irodalmi, művészeti életet, sajtót; az írókat, újságírókat, művészeket fizikai és egzisztenciális kényszerrel, fenyegetéssel, „meggyőzéssel", ígéretekkel maga mellé állította, vagy elhallgattatta.

180 Denijs Dille (1904–2005) a flamand zenetörténész pályáját teológiai és filozófiai tanulmányok után tanárként kezdte. 1961-es alapításától 10 éven át vezette Budapesten a Bartók Archívumot. Több mint fél évszázadon át foglalkozott Bartók pályájának, munkásságának kutatásával, a magyarországi hagyaték gondozásával. Írásaiban gyakran hivatkozott Kodállyal folytatott beszélgetéseire, aki még első 1946-os magyarországi látogatásakor fogadta őt bizalmába.

„Diós beszervezéséről" tárgyban, 1957. július 27-i jelentésében Kovács Zoltán százados azt írja, hogy Dille kijelentette: *„Ő egyedül a Bartók kutatómunkának él, s mással nem is hajlandó foglalkozni."* A tartótiszt szerint a tudós *„rendkívül művelt, intelligens ember. […] A velünk való titkos együttműködést örömmel vállalta."* Ez utóbbi állításnak azonban ellentmond az 1958. augusztus 28-án született kizárási javaslat. Ebből kiderül, hogy Dille beszervezése nem lett megerősítve nyilatkozattal. *„Nem vállalta a hírszerzéssel járó kockázatokat, mert fél a lebukástól. […] Továbbiakban csak társadalmi kapcsolatként*

használjuk fel. […] mint ügynököt javaslom ’Diós’ hálózatból való kizárását.” Működése mérlege: *„Titkos anyagot egyet adott, azt se dolgozta ki részletesen.”*

181 Marosán György (1908–1992) görög katolikus kántortanító apja öngyilkossága után árvaházban nevelkedett. Négy elemit végzett, a pékmesterséget Nagyváradon tanulta ki. 15 éves korában csatlakozott a munkásmozgalomhoz, 1927-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba, amelynek 1943-tól vidéki szervező titkára. Az Élelmezési Munkások Országos Szövetségének 1939-től főtitkára, 1943-tól elnöke. 1942-ben néhány hónapig börtönben volt, a német megszállást követően újra letartóztatták. Meghatározó szerepet játszott az SZDP és az MKP egyesülésében. 1948-tól az MDP főtitkár-helyettese. 1949–1950-ben könnyűipari miniszter. 1950-ben koholt vádak alapján először halálra, majd életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1956 március végén szabadult. Július végétől a Minisztertanács elnökhelyettese.

Az 1956. október 23-i diáktüntetés betiltását, az erőszakos fellépést, a tűzparancs mielőbbi kiadását szorgalmazta. 1957. február 26-tól 1962 októberéig az MSZMP KB titkára, a párt- és tömegszervezetek, az adminisztratív területek felügyelője, Kádár helyettese. Emellett 1957–1959-ben a Budapesti Pártbizottság első titkára, 1956. november 4-től 1960-ig államminiszter is. 1962 októberében lemondott minden tisztségéről, és visszavonult a politikai élettől. 1956 novemberétől 1962 októberéig az MSZMP IKB, majd KB illetve az IIB, majd PB tagja.

„Marosán György nem volt hétköznapi pártfunkcionárius. Pozícióiról való önkéntes lemondása és memoárköteteinek már-már parttalan áradása éppúgy egyedi figurává tette, mint lobbanékonysága és jó svádája. […] az 1956-ot követő pár év

agresszív és szájaskodó ultrája utóbb felemás, ám nehezen elvitatható kedveltségnek örvendett unikális szerepében, mint a rendszer balos kvázi ellenzékije.” (László Ferenc: Marosán György életútja – *A mérges pók, Magyar Narancs,* 2008. november 20.)

182 Jakab Tiborné (Zádor Mária, 1922–?) egy ideig a miniszterelnöki titkárságon, majd az ötvenes évek elején a Népművelési minisztériumban dolgozott, itt utóbb a zenei főosztályon. 1954 szeptemberében lefelé bukott: az Operaházba került revizornak. 1950 áprilisában szervezte be Vámos Endre áv. főhadnagy (I/2) *„terhelő adatok”* alapján. Először ügynök, 1956-ban átminősítették, 1967-től társadalmi kapcsolat. 6-os kartonja felső száma: 0131-859-7, alsó száma: 034646, napló szám: 65/311, irattári szám: B-111717. Két munkadossziéja közül az egyiket megsemmisítették. Meglevő 283 oldalas dossziéjában (ÁBTL, M-27278) 64 oldalt anonimizáltak. 16 emberről, nagyobb részt az Operaház vezető művészeiről jelentett, elsősorban Palló Imrére állították rá.

183 A húszas években tanítványát, Szabó Ferenc zeneszerzőt magánórákon taníttatta, anyagilag támogatta, kosztot és lakást biztosított neki. 1943-ban, illetve közvetlenül a Szálasi-hatalomátvétel előtt levelet írt az illetékes hatóságnak, hogy egykori tanítványait, Weiner Lászlót és Deutsch Jenőt mentesítsék a munkaszolgálat alól. Korábban megpróbált számukra – sikertelenül – állást szerezni a melbourne-i konzervatóriumban. Mindkettőjüket meggyilkolták.
Deutschról azt írja: *„Eltűnése – ha véglegesnek bizonyulna – a legfájdalmasabb vesztesége volna zenei életünknek. […] mint ember és jellem, szerénysége és feltétlen megbízhatósága által olyan jelenség, aki a mentesítés elbírálásánál alkalmazni*

szokott mértéket nemcsak meghaladja, kérvényét kedvező elbírálásra a legmelegebben ajánlom. Budapest, 1944. október 8.” (MTA Kézirattár, MS 4163/34)

184 Tiltakozott az ellen, hogy Dohnányi Ernőt – zeneszerző, karmester, zongoraművész, tanár, 1934-től 1943-ig a Zeneakadémia főigazgatója – háborús bűnösnek nyilvánítsák. Kiállt Zathureczky Ede – hegedűművész, 1943-tól 1957-ig a Zeneakadémia főigazgatója mellett –, akit mondvacsinált okkal el akartak távolítani posztjáról.

185 1949-ben levélben kérte Rákosi Mátyástól Mindszenty József szabadon bocsátását. 1950-ben védőügyvédet fogadott a koncepciós perbe fogott Szomjas-Schiffert György népzenekutató mellé. Követelte, hogy Halmos Lászlót – zeneszerző, egyházzenész – kiengedjék a börtönből. Vásáry József kisgazda politikus kitelepítése után fiának, Vásáry Tamásnak munkát szerzett, anyagilag támogatta őt, és vett neki egy drága versenyzongorát. 1958. december 7-én Kállai Gyula államminiszternek írt levelében támogatta Mécs Imre halálos ítélete elleni fellebbezését.

186 Bors Irma még apácaként segített abban, hogy rendházukban, a háború végóráiban Kodály zsidó származású feleségével menedéket találjon, és a svéd követségtől, majd a pápai nunciatúrától is menlevelet szerzett nekik.

187 Járdányi Pál (1920–1966) zeneszerző. Kossuth-díjas. Az MTA Népzenekutató Csoportjának munkatársa, majd vezetője. 1956-ban tagja volt a Magyar Értelmiségi Forradalmi Tanácsának, s részt vett a Magyar Zeneművész Szövetség „forradalmasításában”.

188 *Kedves, jó Kádár elvtárs!* i. m. 141. o.

189 Kádár Kodálynak: uo. 142–144. o.; Kodály Kádárnak: uo. 145–147. o.

190 Aczél György (1917–1991) édesapja kocsis, majd hentessegéd, édesanyja zálogházi tisztviselőnő volt. Apja 1925-ös halálát követően árvaházban nevelkedett, 1929-től bentlakásos kőművesinasnak adták. Vezetéknevét 1936-ban, keresztnevét pedig valamikor a 30-as évek végén változtatta meg. Autodidaktaként képezte magát, de munka mellett 1936 őszétől még fél évet elvégzett az Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémián. Ezután amatőr színészként és előadóként próbált boldogulni. 1942 elején letartóztatták, később rövid ideig munkaszolgálatos. A nyilasuralom alatt a kommunista párt tagjaként több száz zsidót mentett meg.
1945 után az MKP Budapest V. kerületi, 1946 augusztusától Zemplén megyei, 1948 májustól Baranya megyei Bizottságának titkára. 1949 júliusában koholt vádak alapján bebörtönözték, és a Rajk-per egyik mellékperében életfogytiglani fegyházra ítélték. 1954-ben szabadult. 1954 novemberétől egy építőipari vállalat igazgatója. 1955-ben rehabilitálták.
1957 áprilisától a művelődésügyi miniszter helyettese, 1958 februárjától első helyettese. 1957 augusztusában a PB-hez írt előterjesztésben fogalmazta meg a „három T” (támogatás, tűrés, tiltás) néven elhíresült művelődéspolitikai irányelveket. 1967 áprilisától az MSZMP KB titkára. Egyik kidolgozója az 1969 júniusi tudománypolitikai irányelveknek. 1969-től az Agitációs és Propaganda Bizottság elnöke, 1971-től az ekkor létrehozott Művelődéspolitikai Munkaközösség elnöke. 1974-től a Minisztertanács elnökhelyetteseként az ideológiai és kulturális területet irányította. 1974 és 1982 között az Állami Díj és Kossuth-díj Bizottság elnöke. 1982 júniusától 1985 márciusáig újra a KB titkára. 1985 és 1989 között az MSZMP KB

Társadalomtudományi Intézetének főigazgatója. 1956 novemberétől 1989-ig az MSZMP IKB, illetve KB tagja, 1970 és 1978 májusa között a Politikai Bizottságnak is tagja.

Varga Ágota *Aczél* című, 2009-ben elkészült dokumentumfilmjében a politikusról barátai, egykori kollégái és politikája áldozatai beszélnek. Agárdi Péter, az MSZMP KB egykori munkatársa, illetve osztályvezetője progresszív személyiségnek látja őt, Eötvöshöz, Klebelsberghez hasonlítja. Vámos Tibor akadémikus szerint Aczél mindig azt gondolta magában a kivégzésekről, hogy Kádár *„nem tudta, valójában mi történik.”* Aczél ellentmondásos, izgalmas egyéniségét találóan jellemzi Heller Ágnes: *„Szíve szerint lényegében egy kellemes kalandor, egy sznob, egy kicsit linkóci, de jószívű linkóci ember volt. De a funkciója alapján egy pártfunkcionárius, aki dönt élet és halál felett, legalábbis az irodalomban. […] Én azért vándoroltam ki, mert Aczél György kiűzött ebből az országból.”* Konrád György *„fondorlatos zsarnoknak”*, *„tehetséges parvenünek”* tartja Aczélt.

(Varga, 115. o., 141. o., 254. o., 256. o., 315. o., 317. o.)

191 Péteri Lóránt: *Az utolsó évtized: Kodály Zoltán és a Kádár-rendszer művelődéspolitikája. Múltunk*, 2006./1

192 lásd 130. jegyzetet.

193 Cseterki Lajos (1921–1983) a kolozsvári tanítóképzőben szerzett oklevelet, majd falun tanított. 1944-ben, keleti frontra kerülése első napján átszökött a szovjet csapatokhoz, antifasiszta iskolát végzett. 1951–1953-ban a Pedagógus Szakszervezet főtitkára, 1953–1956-ban a SZOT titkára. 1957–1961-ben az MSZMP Fejér megyei, 1961–1963-ban Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bizottságának első titkára, 1963–1967-ben a KB titkára. 1967-től nyugalomba vonulásáig, 1978-ig az

Elnöki Tanács titkára.

194 Orbán László (1912–1978) 1945-től 1950-ig az MKP, illetve az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője. 1950 és 1955 között a Vallás-és Közoktatásügyi, később Oktatásügyi Minisztérium csoportfőnöke, a Felsőoktatási Tanács titkára, majd főosztályvezető. 1955–1956: Oktatásügyi miniszterhelyettes. 1956 novemberétől 1957 júliusáig az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője, 1962-ig a Tudományos és Kulturális Osztály, majd az Agitációs és Propaganda Osztály vezetője. 1967–1974: a művelődésügyi miniszter első helyettese, 1976-ig kulturális miniszter.

195 Aczél György feljegyzése: MOL, 288. f.35/1964/2 ő. e

196 Ortutay Gyula (1910–1978) a szegedi egyetemen bölcsészdoktorátust, magyar-latin-görög szakos tanári diplomát szerzett. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának alapító tagja, Radnóti Miklós jóbarátja. Jeles néprajztudósként indult. 1945–1947 között a Magyar Központi Híradó (Rádió, MTI, Filmhíradó) elnöke, 1947–1950: vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1957-től a Hazafias Népfront főtitkára, majd alelnöke, 1958-től az Elnöki Tanács tagja, 1964-től a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke. 1957-től 1963-ig az ELTE rektora.
„[…] az én jegyzeteimből se lehetne megírni életemet” – írta Ortutay még 1953. június 25-én a naplójába. De tévedett. Naplójából elég pontos képet alkothatunk magunknak az életéről, a pályájáról, s a jelleméről. Sokat elárul személyiségéről Kádárhoz való viszonya. 1964. június 25-én ezt jegyzi fel a *„zseniális politikussal”* folyatott másfélórás beszélgetése után: *„Valóban új korszak kezdődik az életemben?*

[…] Kádárral való kapcsolatomban lényeges változás történt, hisz tán két és fél éve már, hogy hivatalos alkalmakon kívül egy mondatot sem beszéltünk és egyre nyilvánvalóbb volt nála ’kegyvesztettségem’”.

Érdemes felütni a *Kedves, Jó Kádár elvtárs!* című kötetet is, hogy meggyőződjünk arról, Ortutaynak nagyon is fontos, hogy hogyan „fekszik”. 1957. december 31-én *„Kedves Barátomnak!”* szólítja Kádárt, s elküldi neki a magyar népköltészetről szóló háromkötetes munkáját. 1961. január 9-én meglehetősen alázatosan magyarázkodik, amiért meglátogatta a börtönből szabadult Déry Tibort. „Tettét” *„menthetetlen ostobaságnak, bűnös könnyelműségnek” „ostoba politikai vakságnak”* tartja. Kádár vádjára reflektálva – *„A Népfront nem a Te személyes tulajdonod, nem személyes ötleteid és személyes játékaid színtere”* – azt is kijelenti, hogy csak azért vállal *„háromannyi szereplést, utazgatást, cikket, beszédet”*, mert Kádár és a Párt is a bizalmával ajándékozta meg. *„1956 novembere után is – kételyektől elgyötörten – munkáért jelentkeztem”* – írja ugyanebben a levélben. Naplójában ennek némileg ellentmondó szándékot fogalmazott meg 1956. október 25-én: *„Én az első nap elhatároztam, hogy soha többé nem jelentkezem, nem keresek holmi érvényesülési kapcsolatokat.”*

197 Ortutay, i. m. III. kötet, 17. o., 19. o., 130. o.

198 Uo., II. kötet, 388. o.

199 Uo., II. kötet, 396. o.

200 Uo., II. kötet, 15. o.

201 Nádasi Alfonz Tibor (1909–1997) bencés szerzetes, tartalékos tábori lelkész. 1930-ban lett a bencés rend tagja, 1933-ban szentelték pappá. A teológia mellett görög-latin szakos tanári

diplomát szerzett. Megtanult franciául, olaszul, németül, angolul is. A Zeneakadémián hegedű, zongora és egyházzenei szakon tanult, de a háború miatt nem diplomázhatott. 1942-től tábori lelkész. Budapest ostromakor került hadifogságba, ahol megtanult oroszul, és később oroszt is tanított. Hazatérése után a budapesti, 1950-től a győri bencés gimnázium tanára. Az ÁVO (ÁVH) többször előállította és kihallgatta, kórusát betiltották. Világháborús hadinaplója és hadifogoly naplója is megjelent nyomtatásban.

202 Kapuy Károlyt (1913–?) 1954. március 4-én szervezte be Földes György áv. hadnagy, terhelő adatok alapján. Foglalkoztatási vonala: *„klerikális reakció”*. 1975 végéig jelentett. 6-os kartonja felső száma: 0034-671-7, alsó száma: 060456, naplószám: 65/324, dosszié száma: 10 69653

203 Nem azonosítható.

204 Nem azonosítható. (Csak a munkadossziéja van meg: M-24450, M-40009)

205 A *Népszabadság* és a *Magyar Nemzet* 1967. március 2-i számában megjelent tudósításokban is csak egy fél mondat utalt arra, hogy a Farkasréti temetőben, a hivatalos állami ünnepségen kívül sor került egyházi szertartásra is.

A kaméleon

A diplomázó orvostanhallgatók a világ sok országban, és korábban nálunk is Hippokratészről, az i. e 460–375 között élt híres orvosról, orvos íróról elnevezett esküt (Hippocratis Jusjurandum) teszik le. A szöveg feltehetőleg korábbról, az i. e. VI. századból, a Kósz szigetén működő Aszklépiosz orvos-papok fogadalmából származik: *„[...]*

Foglalkozásom gyakorlása közben vagy azon kívül bármit látok, illetve hallok az emberekkel való érintkezés során, aminek nem szabad nyilvánosságra kerülnie, arról hallgatni fogok, és azt, mint titkot őrzöm. Ha teljesítem és nem szegem meg eskümet, adassék meg nekem, hogy örömömet lelhessem életemben és hivatásomban, mindig elismerésben részesüljek minden ember részéről: ha viszont fogadalmamat megsértem és hamisan esküszöm, akkor az ellenkező sors jusson nekem osztályrészül.”

206 Dr. Purebl György PhD – a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézet klinikai igazgatóhelyettese, a Magyar Pszichiátriai Társaság alelnöke – közölte ezt e-mailjében, amelyben ismertette a klinika egykori igazgatójának, Juhász Pálnak a tragikus sorsát. Juhász is katonaorvosként került a SOTE pszichiátriai klinikájára – amelyet 1967–1984 között vezetett –, de nagyon hamar fittyet hányt a vele szembeni elvárásokra: nyitott a nyugat (a tudományos eredmények, a szakirodalom megismertetése) felé, és foglalkozni kívánt a magyar társadalom problémáival, így a tabutémának számító alkoholizmussal és a drogozással. A nappali szanatóriumban neki köszönhetően a művészetterápia keretein belül olyan ellenzéki kulturális csoportok működtek, mint az *Inconnu-csoport,* de az *URH* és a *Balaton* együttes is itt tartotta első koncertjét. Ő indította útjára Kopp Mária és Gerevich József addiktológus karrierjét is.

Juhászt éppen abban az évben, 1983-ban választották meg a Nemzetközi Pszichiátriai Társaság (World Psychiatric Association, WPA) alelnökének, amikor a szervezet a sorozatos pszichiátriai visszaélések – ellenzékiek kényszergyógykezelése – miatt kizárta tagjai sorából a Szovjetuniót. Juhászt itthon (a munkahelyi pártszervezetén keresztül) arra akarták rávenni, hogy határolódjon el ettől a döntéstől, és mondjon le alelnöki

posztjáról. Miután megtagadta az utasítást, politikailag meghurcolták, majd leváltották igazgatói posztjáról. Az izgalmak és megaláztatás következtében hasnyálmirigyrákot kapott, és néhány hónapon belül meghalt. Hősies helytállásával – amellyel kiállt a hatalomtól független, szakmai alapon működő pszichiátriáért – Robert van Voren: *Cold War in Psychiatry: Human Factors, Secret Actors* című könyvében (Rodopi, Amsterdam, 2001) is foglalkozik.

Juhászt az intézmény élén 1985-től 1994-ig szintén katonaorvos, Magyar Iván követte. Ő 1951-től kinevezéséig szolgált a Magyar Néphadseregben, ahol a katonai pszichiátria humanizálása miatt híresült el: többek között megszüntette a Néphadsereg pszichiátriájának börtön jellegét, modernizálta a katonaságon belüli pszichiátriai ellátást. (Minderről bővebben: *A Balassa utcai klinikák 100 éve,* szerk.: Bitter István, Huszár Ilona, Szirmai Imre, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2008)

207 Bodor Péter—Nyitrai-Sükösd Anikó: *Politikai pszichiátria. Létezett-e Magyarországon az államszocializmus időszakában?* című írásukban (*Élet és Irodalom*, 2009. július 24), korábbi kutatások, és a saját, ÁBTL-ben folytatott kutatásaik, illetve pszichiáterekkel történt beszélgetéseik alapján legfeljebb egy tucat (nagyrészt korábban már publikált) példát találtak a *„politikai kényszerpszichiátriára”.*

Az egyik legismertebb politikai kényszergyógykezelt dr. Pákh Tibor, jogász, fordító, akit a bebörtönzött és kivégzett fiatalkorú szabadságharcosokról írott – külföldre juttatott – memoranduma miatt 1961-ben 15 év börtönre ítéltek. Először odabent kezdett éhségsztrájkba az elítéltek emberi jogaiért, ezután 1966 és 1971 között az Országos Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyintézetben elektrosokkos és inzulinkómás „kezelésnek” vetették alá. 1971-ben *„gyógyíthatatlan*

elmebetegnek” nyilvánították, hátralévő büntetését elengedték. 1980 tavaszán Lengyelországban, lengyel polgárjogi aktivistákkal folytatott éhségsztrájkot. 1981 októberében útlevelének jogtalan elkobzása miatt tiltakozott éhségsztrájkkal; ekkor beszállították az Országos Ideg- és Elmegyógyintézetbe, ahol tudatmódosító infúziót kapott, és durva mesterséges táplálást alkalmaztak. Embertelen és életveszélyes „kezelése” ellen 57 magyar értelmiségi és több nemzetközi szervezet tiltakozott, ennek hatására október végén kiengedték az elmegyógyintézetből. 1982 októberében Pákh ismét az éhségsztrájkhoz fegyveréhez nyúlt.

208 Benedek István (1915–1996) orvos, író, művelődéstörténész (orvostörténész, biológiatörténész), egyetemi tanár. Szent-Györgyi Albert-díj (1992), Széchenyi-díj (1992) Benedek Elek unokája, Benedek Marcell fia. 1940-ben szerzett orvosdoktori oklevelet Budapesten, ezt követően Csepelen volt kórházi orvos. Szondi Lipót tanítványa. 1948-ban az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet főorvosává nevezték ki, 1951-ben elmeorvosi szakvizsgát tett. Intaházi évei tapasztalatairól, érdekesebb eseteiről, a hazai elmegyógyászat problémáiról írt az *Aranyketrec: egy elmegyógyosztály élete* című, 1957-ben megjelent könyvében. (A mű azóta még kilenc kiadást ért meg, és megjelent angolul, németül, és szlovákul is.) 1957–1958-ban internálták.

209 ÁBTL, M – 33 556 6-os kartonjának alsó száma: 212641, fölső száma: 0045-589-7; Napló szám: 207/360, Dosszié szám: H-44178, irattári szám: B-122637+1. „Hegyit” először Szőnyei Tamás azonosította i. m. II. kötetében, a 176. oldalon.

210 ÁBTL, M – 33 556, 76., 77., 189., 222. o.

211 Uo. 252. o.

212 Uo. 253. o.
Rainer M. János a *Jelentések hálójában – Antall József és az állambiztonság emberei 1957–1989* című művében – 1956-os Intézet, Budapest, 2008, 75. o. 13. jegyzet – idézi az állambiztonsági szerv szabályzatát miszerint *„huzamosabb együttműködés esetén [...] méltányos mértékben segítséget kérhet lényeges anyagi és egzisztenciális problémáinak megoldásához”*

213 Polgár 1971 júniusától a III/II alosztály csoportvezetője, alosztályvezető-helyettese, majd a III/III osztály vezető-helyettese, mb. osztályvezetője, végül osztályvezetője. Tízszer tüntették ki, hétszer pénzjutalmat, 50. születésnapján pedig a belügyminisztertől aranyórát kapott. Az évek során elvégezte a BM Központi Tiszti Iskola Rendőrtiszti Akadémia levelező tagozatát, a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemet, az MSZMP egyéves vezetői továbbképző tanfolyamát és a BM Rendőrtiszti Főiskola, kéthónapos vezetői továbbképző tanfolyamát. ÁBTL, Vas megyei Fogyaték 0773

214 Bálint Endre (1914–1986) festő, grafikus, a modern magyar művészet egyik legjelentősebb alakja, Kossuth-díjas (1985) Itthon 1956-ig nem rendezhetett kiállítást. 1957 és 1962 között Párizsban élt, ekkor készültek híres *Biblia*-illusztrációi. Élete utolsó évtizedében minden lehetséges kitüntetést megkapott. Nővére, Bálint Klára Szerb Antal író és irodalomtörténész felesége volt.

215 Bohó Róbert (1928), a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem adjunktusa 8 évet kapott a Nagy-Imre perben. 1961-ben szabadult. A Magyar Televízióban dolgozott

dokumentumfilm rendezőként, amikor 1974-ben „Szegedi” fedőnéven titkos megbízottként beszervezték. 6-os kartonja alsó száma: 236148 (Szőnyei, i. m. I. kötet,169. o.)

216 Kertész Pál (1909–1970) a II. világháború előtt tisztviselő, majd munkás volt. 1945 és 1950 között tanított a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, ahol 1947–1948 között Balázs Béla titkára. 1957-től a Magyar Filmtudományi Intézet munkatársa. Dokumentum-, oktató-, és riportfilmeket készített, szinkronrendezéssel is foglalkozott.

217 Királyhegyi Pál (1909–1981) író, forgatókönyvíró, konferanszié. Érettségi után az USA-ban munkás, pincér, irodai alkalmazott, újságíró magyar nyelvű lapoknál, Hollywoodban statiszta és forgatókönyvíró. 1931-ben hazajött, és különböző lapokban publikált. 1938-tól 1941-ig Angliában élt. 1944-ben deportálták, 1950-ben kitelepítették. 1956-tól publikálhatott újra.

218 Mezei Éva (1929–1986) 1952-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskola rendezői tanszakán. 1957-től a Népművelési Intézet munkatársaként az amatőr színjátszás módszertani irányítója. Az Universitas együttes, a Magyar Rádió rendezője, a Pannónia Filmstúdió szinkronrendezője. 1985-től a budapesti Pinceszínházat igazgatta.

219 Simon Zoltán (1920–1991) zeneszerző, karmester. Erkel Ferenc-díj (1980). A szegedi egyetemen bölcsészként végzett, majd a Zeneművészeti Főiskolán zeneszerzés, karmester szakon diplomázott. Az Ifjúsági Színház, majd a Magyar Állami Népi Együttes, később a SZOT Művészegyüttes karmestere. 1954-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz, ahol korrepetitor, később karmester, majd évtizedekig zenei vezető volt. A

Budapesti Katona József Színház egyik alapító tagja. 1990-től a Zeneakadémián (újra) létrehozott egyházzenei tanszéken tanított.

220 Egyikük személyi anyaga sem található az ÁBTL-ben. A belügyi dokumentumokból csak annyit sikerült kideríteni, hogy Reisz Lajos 1922-ben született, és hadnagy volt, Győrffy (írják Győrfynek és Győrfinek is) Tibor 1899-ben született, százados volt.

221 ÁBTL, M – 33 556; 49., 50., 53., 57. o.

222 Tánczos Gábor (1928–1979) filozófus, tanár, szociológus. Apja munkaszolgálatban pusztult el, őt édesanyjával Bécsbe deportálták. A kommunista vezetésű Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége főtitkárhelyettese. 1953-tól tanársegéd az ELTE filozófiai tanszékén. 1955 elejétől a Petőfi Kör vezetője. 1956-ban részt vett a forradalmi eseményekben, a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága megalakításában. Később a jugoszláv követségre menekült, Snagovba hurcolták. A börtönből 1962 tavaszán kegyelemmel szabadult. Néhány évig esti gimnáziumban tanított irodalmat, majd az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa: oktatás- és olvasásszociológiai kutatásokban vett részt. 1979. december 6-án öngyilkos lett.

223 Mérei Ferenc (1909–1986) pszichológus. Kossuth-díj (1949). 1928-tól a párizsi Sorbonneon tanult, emellett elvégezte a pályaválasztási tanácsadó főiskolát. 1940-ig fizetés nélkül a Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézetben, majd a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán, Szondi Lipót laboratóriumában dolgozott. 1942-ben munkaszolgálatra vitték. 1944-ben megszökött, átjutott a fronton és csatlakozott a szovjet hadsereghez. 1945-től 1948-ig a Fővárosi Lélektani

Intézet vezetője, a Pedagógiai Főiskola és az Eötvös Kollégium tanára, a NÉKOSZ központi szemináriumának vezetője. 1949-ben kinevezték az Országos Neveléslélektani Intézet élére, amelyet 1950-ben felszámoltak. 1956-ig állástalan, fordításból élt.
1956-ban rehabilitálták, kiemelt tudósként került az MTA Pszichológiai Intézetébe, majd 1958-ban a Biokémiai Intézetbe. 1964 februárjától nyugdíjazásáig, 1976-ig vezette az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézetben, az általa alapított Klinikai Pszichológiai Laboratóriumot, amely a magyar pszichológusképzés központjává vált. A gyermekközpontú, cselekvésre, önálló véleményalkotásra nevelő iskola volt az eszményképe. A pszichodráma magyarországi meghonosítója, a csoportdinamika, a szociometria művelője, a *„közösségek rejtett hálózatának"* feltérképezője, az ország leghíresebb gyermekpszichológusa. Életművét az MTA 1982-ben a pszichológiai tudományok doktora fokozattal ismerte el.

224 Litván György: *Mérei Ferenc a börtönvilágban* című tanulmányában (in: *Mérei élet-mű, szerk.: Borgos Anna—Erős Ferenc—Litván György; Új Mandátum, Budapest, 2006)* az ÁBTL-ben található „Hungaricus" csoport-dosszié (CS-604 O-10986/1-2), illetve a Méreiről nyitott, F-7412 számú, háromkötetes figyelő dosszié alapján írt a pszichológus megfigyeléséről. Az akkori törvényi szabályozás miatt a besúgókat csak fedőnevükön nevezhette meg.

225 Tabajdi Gábor: *A III/III krónikája,* Jaffa, Budapest, 2013, 90–91. o.

226 Kun Miklós (1908–2005) pszichiáter. Méreivel a magyar klinikai pszichológia megteremtője. A Zsidókórházban majd a Gyógypedagógiai Főiskolán a Szondi Lipót vezette lélektani

laboratóriumban dolgozott. A nyilas uralom alatt a Nemzetközi Vöröskereszt főorvosaként gyermekotthonokat szervezett az üldözött zsidó gyermekeknek. 1957-től az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet osztályvezető főorvosa nyugdíjazásáig, 1980. december 31-ig.

A Lipóton forradalmi újításokat vezetett be: megszervezte az első nyílt felvételi osztályt, és a csoport-, illetve családterápiát. 1962-ig a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán kórtant tanított, majd az ELTE pszichológiai tanszékén pszichiátriát és pszichopatológiát tanított. Kezdeményezte a Magyar Pszichiátriai Társaság megalakítását, annak alelnöke majd tiszteletbeli elnöke lett. Megalapította és vezette a Magyar Rehabilitációs Társaság Pszichiátriai Szekcióját. Ő hozta létre az első 24 órás lelki elsősegély telefonszolgálatot. Jelentős a tudományszervezői munkássága, aránylag keveset publikált.

227 Binét Ágnes (1920–1991) Jean Piaget-nál tanult Genfben. 1945-ben abszolvált a budapesti egyetemen. 1948–1950 között a Mérei Ferenc vezette Országos Neveléslélektani Intézetben előadó. Az 1960-as években a Gyermeklélektani Intézet (később az MTA Pszichológiai Intézet) munkatársa. Ezután egy nevelőotthonban pszichológus, majd egy rendelőintézetben gyermekterapeuta.

228 Füredi János (1937) 1967–1977 között az Országos Ideg-, és Elmegyógyintézetben segédorvos, alorvos. 1977–1992: a Központi Állami Kórház osztályvezető főorvosa, 1983-tól az Orvostovábbképző Egyetem (illetve jogutódai) docense, egyetemi tanára, és egy ideig tanszékvezetője. A Magyar Pszichiátriai Társaság alelnöke, majd elnöke, tiszteletbeli elnöke.

229 ÁBTL, M – 33 556; Méreiről: 66, 74., 180., 182, 206; Bálintról:

51.; Binetről: 43., 194.; Fürediről: 187, 193. o.;

230 Szakács Ferenc dr. (1933) gyógypedagógus, klinikai szakpszichológus, kutató és egyetemi oktató. A klinikai pszichológiai továbbképzés egyik megszervezője, majd irányítója. 1957–1958 között a Gyermeklélektani Intézet, a Pedagógiai Tudományos Intézet és az Országos Mozgásterápiai Intézet külső munkatársa. 1961-től 1998-ig az Országos Ideg- és Elmegyógyintézetben dolgozott.

231 Szakácsról:194. o.; Benedekről: 69–70; Heimről és gyerekeiről: 69–69., 95., 132., 199; Pozsgairól: 124–125. o.

232 Süléről: Uo. 47., 86., 97. o.
Süle szerint ügyéről egy nagyon is tájékozott alezredes hallgatta ki, aki biblia-köri tagsága miatt burkoltan megfenyegette, mondván az orvosin kívül más becsületes munkalehetőség is van. A társaság egyik tagját, Bugánszky Mátyást több hónapra börtönbe zárták, ahonnan csak külföldi tiltakozásra engedték ki. Süle végül nem kapott útlevelet Angliába. (Szóbeli közlés 2013. július 12-én.)
Süle Ferenc (1936) pszichoterapeuta, pszichiáter, pszichológus. Kutatási területe: mélylélektani pszichoterápia, vallásléléktan. 1962 és 1966 között dolgozott Intaházán. Későbbi munkahelyei: Fővárosi Pszichoterápiás Módszertani Központ, Karcagi Városi Tanács Kórház Rendelő Intézet (pszichiátriai és pszichoterápiás osztály vezetője), Országos Testnevelés és Sportegészségügyi Intézet (sport-mentálhigiénés osztály vezetője), Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet (valláslélektani osztály vezető főorvosa).

233 Counterintelligence Corps (United States Army) a II. világháború és hidegháború időszakában működött amerikai

katonai elhárítás. Szerepét 1961-ben, illetve 1967-ben az Army Intelligence Corps, majd az Army Intelligence Agency vette át.

234 Uo. Lovagiról: 74., 85.; Molnárról: 80.; Halásznéról: 169., 184.; dr. F.-ról: 191–192.; dr. B. F.-ről: 84.; Giziről: 74.; M. Róbertről: 140–141. o.

235 ÁBTL, M – 33 556, 85., 131; 136.; apósáról, anyósáról: 108, 116–117. o.

236 Uo. 227., 223. o.

237 Uo. 249. o.

238 Uo. 232., 239., 240., 242., 245., 246. o. *(„lehet valamire felhasználni")*

239 Uo. 228–230., 243. o.

240 Uo. 237. o.

241 A pesthidegkúti osztályra vonatkozó adatok forrása: Bakonyi Péter: *Téboly, terápia, stigma,* Szépirodalmi, Budapest, 1983, 103. o.

242 Konrád György: *Idézet egy 1982-ben íródott önéletrajzból* (az 1974-es évről) [Külső hivatkozás]

243 Solt Ottilia: *Mi történik a cseppel a tengerben?, Beszélő* 25. szám (2. évfolyam/2. szám)

244 Géczi János (1954) költő, író, szerkesztő, egyetemi oktató. József Attila-díjas.

245 „A nyomor mára teljesen elfogadottá vált" – Ayhan Gökhan—Izsó Zita beszélgetése Géczi Jánossal, *Átjáró,* 2014. február 14.

246 ÁBTL, 1.11.11 – 220813

247 Először Kun Miklós próbált létrehozni egy Pszichiátriai Szekciót a Magyar Ideg- és Elmeorvosok Társasága keretében, de kezdeményezése kudarcba fulladt. Dubovitz Dénes – korábban minisztériumi osztályvezető, majd az állat-egészségügyi szervezet elnöke – az általa alapított Magyar Rehabilitációs Társaság keretében viszont szívesen látott egy Pszichiátriai Szekciót. Ennek elnöke a hetvenes évek végéig Goldschmidt Dénes volt. A Magyar Pszichiátriai Társaság közvetlen elődjének számító Szekció kutatásokat kezdeményezett, összejöveteleket szervezett, céljai közt szerepelt a neurológiától való teljes függetlenség és nyitás más orvosi szakirányok felé. Első konferenciájukat a kardiológusokkal rendezték 1969-70 körül Balatonfüreden. A Magyar Pszichiátriai Társaság 1980 májusában alakult meg.

248 A Magyar Pszichiátriai Társaság honlapja szerint – [Külső hivatkozás] – a díjat utoljára 2008-ban adták ki.

249 Süle Ferenc szóbeli közlése.

250 Az emlékezések a *Lélekemelő* pszichiátriai folyóirat 2009. novemberi számában a *„Mi emlékszünk”* című összeállításban jelentek meg a 17–19. oldalon. [Külső tartalom – PDF]; A letöltés ideje: 2014. július 28.

251 Lust Iván pszichológus mondta a 2000. évi Pszinapszis workshopján: *„Hová lett Goldschmidt Dénes öröksége? […] Hidegkút is bezárt, most már végleg.”*

Élni és élni hagyni

252 A Pomázi Munkaterápiás Intézet 1950 februárjában alakult meg. Eredetileg csak munkáltatásra hozták létre, 1957-től vált gyógyító intézménnyé.

253 ÁBTL, M-31222 6-os kartonjának fölső száma: 0059-411-6 alsó száma: 218899. Napló száma: 211/838, dosszié száma: H-48651.

254 „Szentendrei”-t először Szőnyei Tamás azonosította i. m. II. kötetében, a 176. oldalon.

255 Méreiről ld. a 223. jegyzetet.

256 Uo. 37., 65–66., 88., 94. o.

257 Uo. 65., 76. o.

258 Krassó György János (1932–1991) 1946–1952 között az MKP (majd MDP) tagja. A Csepel Vas-, és Fémművekben 1951-ben szabadult esztergályosként, majd, mint munkásfiatal, érettségi nélkül tanulhatott tovább a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1955-ben, az államvizsgái előtt kizárták, és csak 1976-ban szerezhetett diplomát. 1977-ben doktorált közgazdaságtudományból. 1982-ben *Magyar Október* néven szamizdat kiadót hozott létre. 1985-ben, amikor kiutazhatott Londonba haldokló bátyjához, menedékjogot kért. A *Szabad Európa Rádió*- nak és a *BBC*-nek dolgozott. 1989-ben tért haza, megalapította a Magyar Október Pártot, amely azonban nem indulhatott a választáson. Szívinfarktusban halt meg.

Bátyja Krassó Miklós (1930–1986) filozófus, költő. Lukács György baráti köréhez tartozott. 1956-ban szerepe volt a Nagy-budapesti Munkástanács megszervezésében. Az oxfordi egyetemen tanított, munkatársa volt a *New Left Review* című folyóiratnak.

259 Tabajdi (2013), i. m. 63–64. o.

260 Modor Ádám: *Célkeresztben Krassó* (Kairosz, Budapest, 2000), 109. o.

261 ÁBTL, M-31222, 5., 66–67. o.

262 Uo. 3.,31., 22. o.

263 Uo. 8–10. o.

264 Uo. 23., 39. o.

265 Uo. 56–59. o.

266 Uo. 61. o.

267 Uo. 64. o.

268 Uo. az angol betegről: 64, 69–70. o.

269 Uo. a francia betegről: 38–40., 42–43., 44–45. o.

270 Uo. 35., 82. o.

271 Uo. 9. o.

272 Uo. 106. o.

273 Oláh Gusztáv (1857–1944) elmeorvosi munkássága Angyalföldön kezdődött. Húsz év igazgató-főorvosi működése után a Lipótmezei Elmegyógyintézet igazgatójává nevezték ki. Az intézményt modern konyhával, központi fűtéssel korszerűsítette, parkosított, télikertet csináltatott, uszodát, teniszpályát, kis színházat, műhelyeket (jéggyárat, sertéstelepet, pékműhelyt) létesített. A női betegeknek szalont rendezett be zongorával, a férfiaknak társalgót. Foglalkozott a

megelőzéssel és a járóbeteg-ellátás kiépítésével. [Külső hivatkozás]

274 [Külső hivatkozás]

Tűzáldozat a Múzeum-kertben

A Kádár-rendszer a kezdetektől brutálisan lépett fel az általa politikailag veszélyesnek tartott – különösen az ’56 emlékét ápoló, a szabadságjogokat hiányoló – fiatalokkal szemben. Jó példa erre Lugossy István operatőr, rendező és társai esete. Lugossyt 1960 szeptemberében, 17 évesen, negyedik gimnazista korában, huszadmagával tartóztatták le, államellenes szervezkedés vádjával. Az volt a „bűne”, hogy egyszer továbbadott egy ismerősének néhány röplapot, illetve laza kapcsolatban állt egy iskolatársával, Kassánszky Zsomborral, aki sokat foglalkozott ’56 emlékével. (Házibulikon gyújtó hangú verseit szavalta, egy április 4-én pedig a Margit hídról a Dunába dobott egy vörös zászlót.)

A húsz vádlott 64 évet kapott, Lugossy hármat, amiből kettőt le is ült, az előzetes letartóztatás tizenegy hónapját magánzárkában. A szabadulása utáni nyolc évben rövidebb-hosszabb idő után minden munkahelyéről kirúgták. Sokadik jelentkezésre ugyan felvették a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, de két évig nem kapta meg a diplomáját. A hetvenes években még alkalmanként jutott megbízásokhoz, a nyolcvanasokban azonban már nem, mert a BM mindig utánanyúlt.

Bódy Gábor („Pesti”) 1975-ben az egyik jelentésében segítséget kért az állambiztonsági tisztektől Lugossy számára, aki az *Amerikai anzix* című filmjét fényképezte. Az egyik legtehetségesebb operatőrnek tartotta, *„kár lenne, ha elkallódna.”* Fél éve végzett a főiskola operatőr szakán, de nem tud elhelyezkedni.

Lugossy azt feltételezi (okkal), hogy ebben a BM akadályozta. „Pesti” elmondta róla, hogy *„nem így képzeli el a szocialista társadalmat, mint ahogy nálunk van. Ettől függetlenül azonban az a tény, hogy nyugati útjáról hazatért – a jelenlegi helyzetét tekintve – azt bizonyítja, hogy Magyarországon kíván élni és dolgozni.”*

(„Megkapaszkodni a létezés peremén...” Gervai András beszélgetése Lugossy Istvánnal, Magyar Hírlap, 1993. október 27.)

275 Idézi Standeisky Éva: *Mélyrétegi metszet. Jobboldali fiatalok a hatvanas években,* Évkönyv IX., 1956-os Intézet, 2001, 87–110. o.

276 ÁBTL, V- 57864/1, V-57864/2

277 Január 20-án Pilsenben Josef Hlavaty 25 éves üzemi munkás, január 21-én Znojmóban Josef Jaros 19 éves traktorista, 22-én Brnoban Miroslav Malinka 22 éves munkás, 23-án Léván Jan Gabor 22 éves munkanélküli, január 24-én Pozsonyban Emanuel Sopko 23 éves mechanikus, Prágában Blanka Nacházelová tanuló, február 25-én Jihlaván Jan Zajíc, 19 éves tanuló, április 9-én Prágában Evžen Plocek 40 éves technikus, 1970. február 13-án Brassóban Moyses Márton, 29 éves költő, 1972. május 14-én a litvániai Kaunasban Romas Kalanta, 19 éves diák.

278 ABTL, Verebélyi János és társai V-157854/1;

279 Nem azonosítható.

280 Kovács Ferencet június 10-én, Székely Kornélt május elején feltételesen szabadlábra helyezték.

281 Nem azonosítható

282 Nem azonosítható

283 Nem azonosítható

284 Nem azonosítható

285 Nem azonosítható

286 Nem azonosíthatók.

287 Az általa vezetett tanács összeesküvésben való részvétel bűntettében marasztalta el 1965. június 30.-án P. Rózsa Elemér volt jezsuita rendtagot és társait illetve 1971. június 30-án Hagemann Frigyes papot és hat társát.

288 B XVI. 3256/1969/18

289 Az általa vezetett tanács ítélte másodfokon halálra Mansfeld Pétert.

290 6-os kartonjának alsó száma: 227223, felső száma: 0080-035-8. A hálózatból való kizárása oka: „*megbízhatatlan*.” (Szőnyei, i. m. II kötet, 213–214. o.)

291 Babay Lászlót nem tudtam felkutatni, ezért nincsenek információim a szabadulása utáni életéről.

292 Szalai Miklós és társai V-159241/1, Szántó Zoltán és társa V-159241/8

293 Tabajdi–Ungváry, i. m. 365. o.

294 Szirmay Tamás szóbeli közlése (2012. november 10-én)

295 13. B. 94/1994/2

296 lásd a 124. jegyzetet.

297 lásd a 61. jegyzetet.

298 Budai József (1925–?) foglalkoztatási vonala: *„belső reakció”*. A 6-os karton felső száma: 0016-357-6, alsó száma: 215152, naplószáma: 208/799, dosszié száma: H-45614, irattári száma: B-118407.
ÁBTL, M-31312

299 1966. február 17-én éjszaka, rossz időjárási viszonyok között szállt fel egy TU–114. A repülőtér kifutópályájának csak egy részéről takarították el a havat, a repülőgép bal oldali főfutója elakadt a hóban, a személyzet pedig nem tudta irányban tartani a nagy gépet. A TU–114 kisodródott, összetört, majd kiégett. A személyzet és az utasok közül többen életüket vesztették.
A TU–114 a TU–95 stratégiai bombázóból kifejlesztett nagy hatótávolságú utasszállító repülőgép. Leszállás nélkül 11 000 km-t tudott megtenni. Megjelenésekor a legnagyobb utasszállító repülőgép volt, amelynek utazósebessége megközelítette a sugárhajtású repülőgépek sebességét. 1961. április 24-én állította szolgálatba az Aeroflot, 1965-ig összesen 31 db épült belőle.

300 Társadalmi tulajdon.

301 PKKB 15. B. 22.211/1966/5.

302 dr. Kahler Frigyes kutatásai szerint 1957. január 1. és 1960. december 31. között Magyarországon állam elleni bűncselekmény miatt 16 748 személyt ítéltek el, közülük 16 195 főt szabadságvesztésre. Izgatásért 4917 személyt ítéltek el a bíróságok.
A bűnözés helyzete Magyarországon az 1961–1966 években című – a Legfelsőbb Bíróságon őrzött – statisztikai értékelő

kiadvány (1967) szerint a következőképen alakult az izgatás és közösség megsértésének bűntettét elkövetők aránya.

Ismeretlen	Elítélt	Figyelmeztetés	
1961	8	582	339
1962	10	633	207
1963	10	64	175
1964	30	184	56
1965	85	350	101
1966	56	546	131

Mindkét forrást idézi: Zinner Tibor: *A megtorlás vége – a konszolidáció kezdete?* című tanulmányában *(História* 1995/9–10)

Zinner szerint „[…] *A cselekmények túlnyomó többsége szóbeli és főként italboltban, vagy hasonló helyen elkövetett izgatás. Feltűnően kevés a tudatos és előre megtervezett rendszeres szóbeli agitáció, vagy írásos izgatás miatti eljárás.”*

303 Bf. XXVIII.6570/1966/5.
A két ítélet: BFL XXV. 44.b. 22211/1966

304 Gavallér József, Mohácsi Gábor, Miklós Andor, Soós György és Erdő Lajos debreceni lakosok 1953–1954-től rendszeresen hallgatták a *Szabad Európa Rádió*t és az *Amerika Hangjá*t, illetve a *BBC* magyar nyelvű adásait – 1959-ig főleg Erdő lakásán. A társaság gyakran kártyázott Gavallér dohánygyári bérelszámoló lakásán is, ahol azonban nem volt rádió. *„Kártyázás közben általában megvitatták a külföldi adásokban hallottakat és ezekhez megjegyzéseket is fűztek. […] A megbeszéléseken a hírek kicserélésén túl tervezgették, hogy a rendszer megváltozása esetén kinek miként változna meg a helyzete.”*

Gavallért 1957-től figyeltette a politikai rendőrség, egyrészt a múltja és származása miatt (a Horthy hadseregben négy és fél éven át szolgált, legmagasabb beosztásban hadnagyként, az apja pedig pap volt), másrészt pedig azért, mert munkahelye személyzeti vezetője szerint 1956-ban *„az ellenforradalmárokkal tartott.”*

A Debreceni Megyei Bíróság 1960-ban izgatás miatt első fokon Gavallért 3 év 6 hónap, Mohácsi Gábort és Miklós Andort 4-4 év, Erdő Lajost 3 év, Soós Györgyöt 1 év börtönbüntetésre ítélte. A Legfelsőbb Bíróság 1962. március 6-án – ítélete szerint – *„úgy találta, hogy az elsőfokú bíróság ítélete téves szemléletből kiindulva, rendkívül eltúlzott.”* Gavallér József börtönbüntetését 1 év 2 hónapra, Mohácsi Gáborét 1 év 4 hónapra, Miklós Andorét 1 év 6 hónapra, Erdő Lajosét 1 év 2 hónapra mérsékelte, Soós Györgyöt pedig felmentette.

ÁBTL, O – 14959/642, V – 147112

305 1970. január 22-én Moszkvában ünnepélyesen fogadták a január 17-én, illetve január 18-án földet ért Szojuz-4 és Szojuz-5 űrhajók legénységét. A menet a Borovickaja kapun át behajtott a Kremlbe, amikor Viktor Ivanovics Iljin katonatiszt (1947) rálőtt a feltételezése szerint Brezsnyevet szállító gépkocsira. Iljin ellen 1970 februárjáig folyt a nyomozás, majd márciusban a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma megállapította, hogy nem beszámítható, ezért elrendelte a kényszergyógykezelését. [Külső hivatkozás]

Leonyid Iljics Brezsnyev (1906–1982) 1952–1953-ban, 1956–1960-ban és 1963–1964-ben az SZKP KB titkára, 1964-től haláláig az SZKP első titkára. 1960–1964 között és 1977-től haláláig a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke. Uralkodását a rendszer megmerevedése, újabb személyi kultusz kiépítése, agresszív külpolitika jellemezte.

(Csehszlovákia és Afganisztán megszállása, szükségállapot Lengyelországban)

306 1956. november 1-jén a Fővárosi Tanács épületében 20–25 résztvevővel alakították meg a Keresztény Magyar Pártot, amelynek ideiglenes elnöke, pártigazgatója Zajgóvári Károly ügyvéd lett. November 2-án ő és Reibel Mihály véglegesítette a párt programját, amely a népi demokráciát törvénytelennek tekintette, és előirányozta az 1945 óta hozott törvények és rendeletek felfüggesztését, az állami tulajdon eltörlését, az egyházi iskolák, a kis- és középüzemek, az 50 holdnál kisebb földbirtokok visszaadását. Zajgóvári Károly I. rendű vádlottat első fokon, 1957. november 26-án a Fővárosi Bíróság Fekete László vezette tanácsa 12 évi börtönbüntetésre, másodfokon 1958. június 30-án a Borbély János vezette tanács életfogytiglanra ítélte. (Nb 4063/1957, illetve Nbf 5118/1958)

307 Nem azonosítható.

308 Rendőri felügyelet.

309 Töttösi Zsoltról az alábbiakat tudjuk Király Imréné Szatcski Anna (1931) egyetemi hallgató 1958. április 24.-i vallomásából: *„Különösen lelkesen vetették bele magukat a politizálásba 1956 őszén az ELTE joghallgatói. […] Kb. október végén Töttösi Zsolt és társai szereztek egy létrát, és az egyetem folyosóján a dékáni hivatal homlokzatáról Töttösi Zsolt leverte az ötágú csillagot. […] 1956. november 4-én vagy 5-én […] az egyetemen találkoztunk több személlyel, akik fegyverrel voltak felszerelve. Többek között Péter János, Herczeg Imre, Kiss Imre, Töttösi Zsolt, és volt még két-három idegen katona is. […] kijelentették azt, hogy ki fognak lőni az ablakon, úgy tudom, ki is lőttek.”*
ÁBTL V-143667

310 Szalma József a BM Vizsgálati Osztályának vezetője 1958. február 10-én Biszku Béla belügyminiszternek jelent *„az ellenforradalmi események során vezető, vagy szervező tevékenységet kifejtő 63 előzetes letartóztatott”* ügyéről. A jelentésben többek között ez áll: *„Földvári Attila 3 drb pisztolyt rejtegetett.”*
(ÁBTL, V-150 000/85)

311 Nem azonosítható.

312 Társadalmi Tulajdon Osztály

A „Varázsló”

313 Bár Sz. Sz. Lajos 115 évvel ezelőtt született, nevét – esetleges leszármazottaira tekintettel – mégsem adom meg, mivel dossziéjában az egészségi és mentális állapotára vonatkozó sok kényes – de a történet szempontjából fontos – információ szerepel.

314 Hírszerzés/felderítés az ellenséges – főleg USA és NSZK-beli – diverziós, fellazító és propaganda központok ellen.

315 ÁBTL, O-14907/8

316 A Kínai Népköztársaság 1949-es kikiáltásától kezdve igényt tartott Tajvan (Formóza) szigetére is. A konfliktusok állandósultak, Peking több környező kis szigetet elfoglalt. Ezért a VII. amerikai flottát 1950 júniusában a Tajvani szorosba vezényelték, 1954. december 2-án pedig az USA és a Kínai Köztársaság (Tajvan) kölcsönös védelmi szerződést kötött.

317 ÁBTL, V-128640

318 B. II. 0025/1955-6.

319 B. IV. 001234/1955-11

320 K-anyag=K-dosszié=Körözési dosszié: az államellenes bűncselekmények miatt körözött személyek felkutatására és elfogására indított bizalmas nyomozás iratait tartalmazó dosszié.

Vaj a fejen

321 MRT, MTV, MTV RT. 1957–1997, é. n. II. kötet 322. o.

322 ÁBTL, O-17896

323 Valójában csak egy kis földjük és egy szatócsboltjuk volt. (N. N. szóbeli közlése 2014. július 25-én.)

324 A tsz-szervezések idején Pelle János veséjét leverték. (N. N. közlése.)

325 Ld. a következő, vele foglalkozó fejezetet.

326 Nem azonosítható.

327 Nem azonosítható.

328 Nem azonosítható.

329 Mindszenty József (1892–1975) katolikus főpap, 1946-tól hercegprímás. 1949-ben koholt vádak alapján életfogytiglani börtönre ítélték, 1956. október 30-án kiszabadították, november 4-én az amerikai követségre menekült, 1971-ben hagyhatta el az országot.

330 M. M. közlése szerint édesapját, M. S.-t és annak két testvérét a nagyapjuk, a 14 gyerekes M. J. nevelte. A család nem élt jól anyagilag. M. M. nem akarta, hogy a családtagok a nevükön szerepeljenek.

331 M. S.-nek csak az egyik testvére volt rendőr. (M. M. közlése)

332 M. M. szerint édesanyja szülei nem voltak módosak. Szerinte a családjukat az is gyanússá tette, hogy több rokonuk élt Nyugaton.

333 A vers elszavalása miatt Kunráthot – 1957-ben, az ellene indított vizsgálat lezárásáig – felfüggesztették. Ő és a felesége egyébként nem voltak párttagok, és ezért gyakran kimaradtak az iskolai jutalmazásokból. (N. N. közlése.)

334 Nem azonosítható.

335 Sós Sándor elmondta nekem, hogy az őt felkereső titkosszolga nyilván félreértett valamit, mert nagyapja testvére 1956-ban nem volt tagja a forradalmi tanácsnak, bár annak vezetését felajánlották neki. Sós édesapja egyébként ekkor a faluban élelmiszert gyűjtött és annak Budapestre szállítását szervezte.

336 Nem azonosítható.

Egy pap „emlékiratai”

337 Tabajdi–Ungváry, i. m. 42–43., 291. o.

338 Szabó Gyula: *A Pápai Magyar Intézet, mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963–1989),* Püski, Budapest, 2011.

339 A 6-os karton alsó száma: 108807, Napló szám:194/100, Dosszié szám: H-25547, Irattári szám: B-136755 ÁBTL, M-40617

340 Az 1902-ben épült Jászszentandrási templom különlegessége, hogy freskóit (1933-ban) Aba-Novák Vilmos festette.

341 Már jóval a forradalom előtt bebörtönözték. (N. N. szóbeli közlése.)

342 Nem azonosítható.

343 ÁBTL, CS-655/ II.
A „Misszió" fedőnevű csoport-dossziét 1961 májusában nyitották.

344 Székelyfi Pál római katolikus káplánt 1955. augusztus 10-én szervezte be Juhász Sándor áv. hadnagy, IV. osztály. Az ügynök foglalkoztatási vonala: *„rk. egyház vonalán."* 1965 májusában kizárták a hálózatból, mert kérte a kapcsolat megszakítását. 6-os kartonja felső száma: 0129-4673, alsó száma: 147349. Napló szám: 160/489, dosszié szám: H-2990, irattári szám: B-107078, M-23166, 23166/1.

345 ÁBTL, M-23166/1; a dossziét 1961. szeptember 18-án nyitották.

346 Tabódy István (1921–2000) a Ludovikán végzett 1941-ben. 1944-ben főhadnagyi rangot kapott és kivezényelték az orosz frontra, ahol Varsó közelében súlyos sebesülést szerzett. 1945-től a Honvédelmi Minisztériumban szolgált. 1947-ben kémkedés vádjával letartóztatták és internálták Kistarcsára, később Recskre. 1953-as szabadulása után szállítómunkásként dolgozott, majd papi tanulmányokat kezdett. 1957: diakónussá szentelték, az 1956-os forradalommal való rokonszenvezése miatt hét hónapra börtönbe zárták. 1958. június 13-án

szentelték pappá. Pár hónapig a szemináriumon volt előadó, majd kizárták, mivel több társával együtt nem jelent meg az országos békepapi gyűlésen. Ezt követően a Közlekedési Múzeumban takarító. Néhány paptársával együtt titkos szemináriumot szervezett. Emiatt 1961-ben letartóztatták és „államellenes szervezkedés" vádjával 12 évre ítélték. 1972 végén szabadult, utána plébános lett, 1992-től haláli g székesfehérvári kanonok.

347 1982-ben Domán Ferenc atya kezdte összegyűjteni a Kelet-Magyarországi Egerszalókon az egyetemista korú fiatalokat a Kármelhegyi Szűzanya búcsújáró helyén.

348 MOL 288.f. 5/82. ő.e. (idézi Tabajdi–Ungváry, 44. o.)

349 Kádár László Gábor (1927–1986) 1945-ben érettségi után lépett a ciszterci rend tagjai közé Zircen; rendi neve Gábor. 1950. június 16-án szentelték pappá. 1961 és 1965 között az egri főegyházmegyében káplán.

350 Tabajdi–Ungváry, i. m. 288–289., 291., 295. o.

351 Magyar Népköztársaság

Lenin hüje volt

Az írás megjelent az *Élet és Irodalom* 2013. december 13-i számában.

352 A világforradalom lánglelkű apostoláról, Vlagyimir Iljics Leninről (1870–1924) hazájában és a szocialista országokban könyvtárnyi – tulajdonképpen „hagiográfiai" – irodalom született. Robert Service oxfordi történészprofesszor az eddigi

legkitűnőbb, legalaposabb monográfiájában briliánsan rajzolja meg Lenin alakját

Az ő hősét nem csak az eszme szolgálata, s a megszállottság mozgatta, hanem legalább annyira a hatalomvágy. Idejét, energiája nem kis részét harcostársai meg- és legyőzése, a frakciózás, különböző taktikai és stratégiai játszmák kötötték le. Csalhatatlannak hitte magát, személyisége mozgatórugója a beképzeltség. Egyszemélyes fellebbviteli bíróság. Ingerült, követelőző, erőszakos, ha ellenkeztek vele, gyakran dührohamot kapott. Egész életében úgy viselkedett, akár egy elkényeztetett kisfiú.

Kevés barátja volt. Rideg ember. Nem rendítette meg mások szenvedése, nyomora, oktalan halála, sőt, mindezt gyakran a forradalom szempontjából még hasznosnak is vélte. A nőket manipulálta, kijátszotta egymás ellen, így például a feleségét a sógornői ellen. A Krupszkajával való meghitt kapcsolata is mítosz, éveken át csalta őt egy Inessza Armand nevű elvált, ötgyerekes asszonnyal.

Szüntelenül a kapitalizmust ostorozta, miközben számára az egyik legfontosabb dolog a saját kényelme, amelynek feltételeit mindig – az emigrációban különösen – igyekezett megteremteni; nemesi szülei birtokának jövedelméből egy tőkepénzes életét élte. Nem mellékesen a bolsevikok az ő jóváhagyásával, sőt talán az ő ötletére részben bankrablásból finanszírozták a működésüket, s így, nyilván, részben az ő külföldi tartózkodását.

Service nem fukarkodik az elismeréssel sem: Lenin az iskolában ragyogó tanuló volt, az egyetemet politikai kényszerből autodidakta módon végezte el, kitűnő eredménnyel. Meglepő, de nem volt aszkéta, élvezte az élet kisebb-nagyobb örömeit: különösen az emigrációban. Gyakran járt színházba, koncertekre – kedvence Wagner (akár

Hitlernek) –, szeretett biciklizni, sétálni, túrázni. Száműzetésében – a Szibéria Itáliájának tartott vidékén – sokat vadászott, kirándult.

Lenin csak 1917-ben robbant be az orosz nagypolitikába. Nélküle nemcsak az októberi forradalom nem tört volna ki, de a sorsdöntő jelentőségű breszt-litovszki békét sem kötötték volna meg, és ha nem kezdeményezi a NEP, az „új gazdasági mechanizmus” bevezetését, a fiatal szovjet állam eltűnik a történelem süllyesztőjében. Nélküle, az Oroszországi Kommunista Párt létrehozója nélkül nem született volna meg az egy párton, egy ideológián alapuló szovjet állam. Annak több intézményét – például a rettegett titkosrendőrséget, a Csekát – ő hozta létre, egyáltalában: a terror meggyőződéses és feltétlen híve, alkalmazója.

Azért jutott a hatalom és hírnév csúcsaira, *„mert szerencséje volt a családjával, a neveltetésével, az ideológiájával, országa körülményeivel és nem utolsó sorban veleszületett képességeivel. És tudott élni is a szerencséjével.”* (Robert Service: *Lenin. Egy forradalmár életrajza,* Park, Budapest, 2007, 579. o.)

353 Az Ifjú Gárda kifejezés szószerinti fordítás oroszból (Молодая гвардия), a nevet számtalan partizán-szervezet, könyv- és lapkiadó, óvoda, stb. viselte. A nálunk főleg középfokú iskolákban és munkahelyeken működött Ifjú Gárda a KISZ rendezvényeit biztosította, de egyenruhát viselő, 14 évesnél idősebb tagjai általános, honvédelmi kiképzésen és politikai foglalkozásokon kívül szakági (honvéd, határőr, polgári védelmi, munkásőr, rendőr, tűzoltó, vízirendész) felkészítést is kaptak. A szervezet felépítése katonai jellegű volt (raj-szakasz-század-zászlóalj), parancsnoki állománya a megyei szinttől hivatásos katonatisztekből szerveződött. Egy

1967. április 12-i parancs szerint az Ifjú Gárda és a megyei állambiztonsági szervek között egy-egy operatív tisztet kell kijelölni összekötőnek, aki a szervezésben és a kiképzésben is segít. A Gárda egységeit preventív célokból (főleg rendezvénybiztosításra) is fel lehet használni. (Tabajdi, 2013, i. m. 119. o.) 1972-ben a 37 zászlóaljban, 89 önálló században és 141 szakaszban 31 ezren szolgáltak. A szervezet 1989-ben feloszlott.

354 ÁBTL, O-18211, 9–13., 16., 20–21., 24–25., 27–30., 33., 42 43–46., 49–51., 57. o. + borítékokban íráspróbák, önéletrajzok.

A helyzet fokozódik

355 Az utolsó pillanatban a hatóságok megakadályozták, hogy az Ellenfórum a Hotel Intercontinentalban – egy külföldi szervezet által – lefoglalt termeket igénybe vehesse, ezért az ellenzéki vitákat, megbeszéléseket magánlakásokban tartották. Az ott elhangzottakról több ügynök is jelentett, a BM pedig naprakészen tájékoztatta a pártvezetést. A *Beszélő* 13–14. számából – amely az Ellenfórum eseményeivel és a júniusban megtartott monori találkozóval foglalkozott – 400-400 példányt elkobozott a rendőrség. Tabajdi (2013), i. m. 365–366. o.

356 Nem azonosítható.

357 Csathó Gábor elmondta nekem, hogy amikor visszatért a nyári szabadságról, a portás közölte vele: a tűzoltóság ellenőrzést tartott a szobájában. *„Nem értem, honnan tudott erről a portás, és miért szólt róla. Ha nem szól – mivel a szobámban akkoriban nagy kupi volt –, elhessegettem volna a gyanút, hogy máshogy voltak a tárgyak. Egy-két hónap múlva az igazgató elmondta magától, hogy nem a tűzoltók*

ellenőriztek, hanem rendőrök, mert egy Esti Hírlapba tett röplap ismeretlen szerzője után nyomoztak.”

358 Nem azonosítható.

359 Nem azonosítható.

360 Virág Jánost (1925–?) Kmeczó István, a BRFK főhadnagya (V/a) szervezte be *„hazafias alapon”* 1962. június 21-én. A Pedagógiai Főiskolát végzett férfi ebben az időben lakatosként dolgozott, *„ellenforradalmi”* kategóriába sorolták, és a *„belső reakció elhárítás”* vonalán foglalkoztatták ügynökként, majd titkos megbízottként. 1985 tavaszán betegsége és vidékre költözése miatt kizárták a hálózatból. Jelentései kilenc munkadossziét töltöttek meg, ebből csak kettő található a levéltárban (M-39112, M-39112/5.)
6-os kartonjának felső száma: 0085-544-2, alsó száma 204348. Napló-szám: 201/442, dosszié-szám: H-29885, irattári szám: B-136869+1.
„Vitéz” személyét először Modor Ádám azonosította *Célkeresztben Krassó* című idézett művében.

361 Kiss Györgyöt (1931–1999) 1960-ban szervezték be. Mintegy harminc éven át jelentett, főleg közeli barátjáról, Antall Józsefről. Fedőnevei: „Kátai György”, „Kátai”, / „Kovács Jenő”, „Kovács.” 1970-től titkos megbízott. Személyét Rainer M. János *Jelentések hálójában – Antall József és az állambiztonság emberei 1957–1989* című könyvében azonosította, és portréját is megrajzolta *A jó barát* című fejezetben.
Kiss az ELTE történelem-filozófia szakán végzett, először egy óbudai általános iskolában tanított, ahol 1956-ban a forradalmi bizottság egyik tagja volt. 1957-től a rákospalotai Dózsa György Gimnáziumban történelemtanár. 1963-tól a

szentendrei Katonai Főiskola pedagógiai tanszékén oktató, majd az Egyesül Izzóban, a Magyar Hajó- és Darugyárban üzemi pszichológus, később minisztériumi, ipari kutató intézetekben tevékenykedett. 1973-tól a Műszaki Egyetemen oktatott, egészen a docensségig vitte. A nyolcvanas években mind több publikáció, könyv szerzője, tudományos társaságok tisztségviselője, külföldi pszichológiai folyóiratok szerkesztőbizottsági tagja.

362 „Aradi Gyula” / „Fogarasi” / „Fogarasi István” = Ungvári Gyula (1936–?) könyvtáros. 1965. november 30-án szervezte be Balázs Béla őrnagy (III/III-2-b) *„hazafias”* alapon. Először informátor volt, később ügynök, titkos megbízott. Foglalkoztatási vonala: *„egyetemi.”* Jelentett többek között Bibó Istvánról, Déry Tiborról, Eörsi Istvánról, Haraszti Miklósról, Obersovszky Gyuláról, Szalai Pálról, Vásárhelyi Miklósról. Még 1989 júniusában – Nagy Imre és társai újratemetésekor – is kapott feladatot.
6-os kartonja felső száma: 0010-787-3, alsó száma: 213267, napló száma: 208/280, dosszié száma: H-45095. 6-os kartonja kódja (01) szerint 1980-tól *„titkosított hálózati személy*.” Munkadossziéi: M-37889, 3788/1, 2, 3.

363 Bibó István (1911–1979) jogtudós, filozófus, politikus, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja (1949-ben felfüggesztve). 1956. november 2–4. között a frissen alakult Petőfi Párt képviseletében a Nagy Imre-kormány államminisztere. 1957-ben emlékiratot juttatott Nyugatra *Magyarország helyzete és a világhelyzet* címen. 1958-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult. A KSH Könyvtárában dolgozott 1971-es nyugdíjazásáig.

364 Szilágyi Sándor (1954) a JATE BTK-n, majd az ELTE BTK-n magyar-történelem szakon tanult. Bibó István életművének kutatója. 1975 és 1985 között a magánlakásokban megtartott Hétfői Szabadegyetem szervezője, 1981–1989 között a *Beszélő* alapító szerkesztője. 1988–1989-ben az SZDSZ aktivistája.

365 Fekete Gyula (1922–2009) író, újságíró, szociográfus. Háromszoros József Attila-díjas, 1945 és 1956 között több lap szerkesztője, illetve rovatvezetője. 1956-ban a Magyar Írók Szövetsége prózai szakosztályának titkára, decemberben letartóztatták, 1957-ben szabadult. 1981-től a Magyar Írók Szövetségének alelnöke. Ötvennél több könyve jelent meg. Megszállottan harcolt a család- és gyermekvédelemért, a népesség fogyása ellen.

366 A változó politikai klíma is erősíthette az állampolgári öntudat kialakulását, megerősödését. Ennek jele, hogy többen is kifogásolták az igazoltatást, rendőri intézkedést. Egy 45 éves férfi például azt mondta a rendőrnek: *„A rendőrség nem segít a segítségre szoruló állampolgároknak, csak mindenkit zaklat.”* Egy 33 éves nő pedig kifakadt, hogy ő szabad állampolgár. *„Nem érti, hogy miért zaklatjuk a békés állampolgárokat. […] ellene panasszal fog élni.”*

Egy, a Broadway sörözőben igazoltatott férfi munkahelyi jellemzésében többek között ez áll: *„Simulékony, fogékony jelleme miatt munkatársai cigány származása ellenére rokonszenveznek vele.”* A lakóhelyi ellenőrzés során pedig az egyik szomszéd így jellemzi őt: *„[…] cigány létére szokatlanul tiszta ember.”*

367 G. R. – aki egyébként nem érzékelt semmit a megfigyeléséből – nem szerette volna, ha nevét, vagy valódi monogramját megadom.

368 Nem azonosítható.

369 Solt Ottilia (1944–1997) az ELTE magyar-filozófia szakán végzett. 1969 és 1971 között szociológusként a Gazdaságkutató Intézetben, 1979-ig pedig a Fővárosi Pedagógiai Intézet szociológiai csoportjában dolgozott. 1981-ben elbocsátották, ezután nem kaphatott állást, ruhafestésből és alkalmai munkákból élt. A hetvenes években a magyarországi társadalom legszegényebb rétegeinek életkörülményeit kezdte vizsgálni, s ennek nyomán 1979-ben létrehozta a Szegényeket Támogató Alapot, a SZETA-t. A *Beszélő* egyik szerkesztője, 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózatának ügyvivője, és alapító tagja a Szabad Demokraták Szövetségének.

370 Kunszabó Ferenc (1932–2008) 1944–1948 között napszámos. 1949–1950: a Magyar Ifjúsági Népi Szövetség sziráki járási, majd salgótarjáni városi titkára. 1951-ben kezdte meg tanulmányait az ELTE BTK orosz szakán. 1955-ben nacionalizmusért az ország összes egyeteméről kizárták, ezután 1956-ig a Ganz Hajógyárban betanított vasszerkezeti lakatosként dolgozott. 1956-ban a *Somogyi Néplap* munkatársa, a forradalom idején főszerkesztő, a Somogy megyei Forradalom Nemzeti Tanácsának tagja. 1962–1964: egy állami gazdaságban napszámos, majd ismét a hajógyárban dolgozott. 1964–1966: az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának munkatársa, 1976-ig az Agrárgazdasági Kutató Intézet szociológusa, majd az Országos Széchényi Könyvtár tudományos főmunkatársa. 1989-ben megalapította a Hunnia Kiadót, a *Hunnia Füzetek* (később *Hunnia)* című folyóiratot, melynek 1992-től főszerkesztője volt. 17 könyve jelent meg.

371 Bólya István szóbeli közlése szerint nem volt buddhista. Az sem igaz, hogy Nemeskéri Péter az ő lakásában szitanyomdán

buddhista anyagokat készített volna.

372 Bólya szerint direkt politikai tevékenységet sohasem fejtett ki. Egész egyszerűen csak attól lehetett gyanús, hogy viselkedésével, magatartásával szétfeszítette a hagyományos tanári szerep kereteit, és igényességével irritálhatott másokat.

373 Finta József (1931–1994) Munkácsy-díjas (1984). A Papp-csoport tagja, 1963–1983 között részt vett éves kiállításain. 1964 és 1979 között a budapesti Iparművészeti Főiskola fotóműhelyét vezette.

374 Ez alkalommal bukkan fel a 12. és a 13. számú röplap.

„NINCS NEKÜNK SOK ELLENSÉGÜNK CSAK A SZOVJET BIRODALOM AZ EURÓPAI CIVILZÁCIÓ ÉS A HAZAI KOLLABORÁNSOK DE SEGIT NEKÜNK AZ AIDS Ő MEGRITKÍTJA MI ELSÖPÖRJÜK ŐKET MI A MODERN KONZERVATÍVOK ŐK A KONZERVATÍV MODERNISTÁK SEMMIFÉLE KÖZMEGEGYEZÉS NEM SZÜLETHET KÖZTÜNK A DIKTATÚRÁBAN SZÉPEN ÉRIK A FORRADALOM rdp 12”

„EGY BŰNÜNK VAN CSAK HOGY TŰRTÜK AZ ÉLŐSKÖDŐ RÉTEGEK KÉNYURALMÁT ELNYOMÓNAK LENNI JÓ LEHET DE HA BEDÜHÖDIK A NÉP ITT NEMCSAK SZTRÁJK LESZ KEGYETLENÜL KIÁRUSÍTOTTÁK NÉPÜNKET EZEK A FÉRGEK […] SZERVEZKEDJ, HA JÖVŐT AKARSZ rdp 13”

375 lásd a 61. jegyzetet.

376 ÁBTL, O-19848/1, 2, 3

377 A listán szereplő személyek (az eredeti dokumentum sorrendjében):

Récsey Róbert vezérőrnagy, a BRFK főkapitány állambiztonsági helyettese

Cirkos Tibor alezredes, osztályvezető
Fekete László őrnagy, vonalvezető
Holló Aladár főhadnagy
Lendvai Zoltán főhadnagy
Koncz Endre főhadnagy
Kerekes József százados
Kurta István főhadnagy
Mihály Tibor főhadnagy
Gaál Dezső alezredes, alosztályvezető
Dávid Sándor őrnagy
Turucz István főhadnagy
Farkas László hadnagy
Bíró Gyula alezredes, alosztályvezető, (1988 végétől emellett osztályvezető is)
Agócs István ezredes, osztályvezető
Somlai László százados, megbízott alosztályvezető
Szabó Mihály őrnagy
Novák László főhadnagy
Gombos Lajos főhadnagy
Szanka István főhadnagy
Csatádi István őrnagy, osztályvezető
Fritz László főhadnagy
Varga Pál hadnagy
Sóti Tibor őrnagy
Papp Gábor őrnagy
Sági József alezredes

378 A levéltár munkatársai különböző belügyminisztériumi dokumentumokból (napiparancsok, utasítások stb.) több tiszt vázlatos szakmai pályafutását (beosztás, rang) tudták rekonstruálni.

379 Agócs István 1988-ban, Cirkos Tibor, Gaál Dezső és Sági József

1990-ben, Récsey Róbert – a Kormányőrség parancsnokaként 1990. szeptember 30-án ment nyugdíjba (Récsey 1989. május 1-től a BM Kormányőrség parancsnoka volt.)

380 *Szigorúan titkos ’89,* i. m. 87., 92. o.

381 A BRFK állambiztonsági főkapitány-helyettese, Stefán Géza például az újonnan alakult Katonai Biztonsági Hivatal főigazgatója lett. Lusztig Péter a BM Baranya Megyei RFK állambiztonsági helyettese 1990 után Baranya megyei rendőrfőkapitány. 1994-től országgyűlési képviselő (MSZP). 1995-től az Önkormányzati és rendészeti bizottság tagja, a rendészeti albizottság elnöke. Később Lamperth Mónika belügyminiszter kabinetirodájának munkatársa, majd 2008-ig az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumban tanácsadó, a Mecseki Erdészeti Zrt. igazgatósági tagja. (www.parlament.hu; www.vg.hu; www.gondola.hu)

Éreztek-e bűntudatot a besúgók?

Az interjú eredetileg az *Élet és Irodalom* 2010. július 16-i számában jelent meg

382 Az 1927-ben született Szekeres Lászlót 1957 májusában, a szegedi egyetem bölcsészkarának tanársegédjeként, *„ellenforradalmi”* kategóriában, *„hazafias”* alapon szervezte be Molnár István százados. 1958-tól az MTA Irodalomtudományi Intézetében, majd hosszú időn át a Petőfi Irodalmi Múzeumban dolgozott. Az irodalomtörténész 1987-ig öt dossziényi jelentést írt több száz személyről, irodalmárokról, kollégáiról, ellenzékiekről.
Szőnyei Tamás azonosította őt először i. m. I. kötete, 132. oldalán; a két kötetben rengeteget idéz „Sziklai Barna”

jelentéseiből.

383 Sajátos identitás-válságra, szerepzavarra utalnak például a „Bihari" fedőnevű ügynök jelentései. 1954. június 16-án szervezte be őt – akkor még az ÉDÁSZ érettségizett tisztviselőjeként Dér Ferenc áv. főhadnagy (Győri Főosztály IV. Osztály ipari alosztálya) *„terhelő adatok alapján"*. Foglalkoztatási vonala: *„Belső reakció": a* munkahelyén *„meghúzódó antidemokratikus és osztályidegen elemek felderítése, majd ellenőrzése […]"* Emellett jelentenie kellett korábbi egyházi gimnáziuma tanárairól és diákjairól is.
„Bihari" első megmaradt jelentése 1957. februári 4-i keltezésű. 1957-es jelentései feltűnő sajátossága az én látványos megkettőződése, hasadása. Azzal a móddal, ahogy „Bihari" mintegy eltávolítja magától a besúgó, jelentésíró személyiségét, figuráját, mintha azt akarná jelezni, hogy neki semmi köze hozzá. Jelentéseihez – nyilván olvasmányélményei, irodalmi emlékei alapján – meglehetősen komikus formát, a detektívregények narratíváját választja.
„Bihari" 1957. február 4-i jelentését így kezdi: *„A városban sétálva észreveszem azt, hogy Boglári Miklós eléggé sietős léptekkel bekanyarodik a Bencés-rendház kapuján. Egyet gondolva én is utána megyek. […] látom, hogy a lépcsőn felfelé haladva Csizmadia Gergő szobája felé tart. Gondolom magamban, na itt már lesz valami."*
Február 22-én „Bihari" lektűröket idéző nyelvi fordulatokkal tálalja beszámolóját. *„Sötét eső felhők vannak az égbolton és szakad az eső. Boglári Miklós elindul nádorvárosi lakásáról a szokásos lakásfelderítő útjára. Az első útja legelőször is a győri Bencés székházhoz vezet. Induljunk csak el utána. […] Követem, de vigyázva arra, hogy észre ne vegyen. Boglári célhoz ért. Kinyitja a külső ajtót és halk kopogással kér bebocsájtást, amit*

meg is kap. Én igyekszem a leghangtalanabbul a két ajtó közé bújva kihallgatni a bent elkezdődő beszédet. […] Hah, valaki közeledik a folyosón, nincs időm tovább figyelni, mert minden pillanat a leleplezést rejtegeti, tehát gyors cselekedettel kilépek az ajtó mögül és biztos léptekkel indulok a lépcső felé. A kanyarulatnál lopva visszanézek […] közben lemegyek a lépcsőn és magam biztosan [sic!] kisétálok a rendház kapuján. A szél az esőt az arcomba csapja, de azért […] vigyázó szemmel nézem a rendház bejáratát. Nem is gondolkoztam rosszul, amikor arra gondoltam, hogy Boglári is le fog jönni. Kilép az utcára, feltűri fázósan a gallérját és elsiet a Lenin út irányába. Nem történt más."

1957 szeptemberében „Biharit" a tartótisztje utasítja, hogy – mivel a bencések gyanakszanak rá – gyónja meg, hogy korábban kapcsolatban állt az ÁVH-val. *„Olyan paphoz menjen el gyónni, aki fecsegő és a püspöknek elmondja."*

1957 októberében „Bihari" végrehajtja a feladatot. Erről a drámai eseményről így tudósít: *„Boglári Miklóst nyomon követve eljutottam én is a káptalandombi templomba. […] utána sietek Boglárinak, és mint lerázhatatlan kullancs követem. […] az első mellékoltárnál álló gyóntatószékhez megy és betekint az ablakon. Utána be is megy. Én is oda megyek, mintha gyónni szeretnék, közben jó közel állok az ajtóhoz, hogy halljak is valamit. […] Mindjárt* vissza *is húzódom, nehogy véletlen észrevegyen, és még jobban odahúzódom a gyóntatószék falához."*

Ez a hang, stílus, megközelítés aztán „Bihari" jelentéseiben 1958-tól eltűnik. Lehet, hogy már nincs többé szüksége erre a rejtőzködésre, szerepjátékra, mert jobban tudja kezelni az ügynöki szerepét, feladatát, megerősödött az énje. De az is lehet, hogy a tartótisztje figyelmeztette arra, hogy a jelentéseit szabályosan fogalmazza meg, ne kalandozzon stilárisan, ne

térjen el a tárgyától.

1958 február eleji jelentésében egyébként azt jegyzi fel a tartótiszt, hogy találkozott „Biharival” aki *„[…] elmondta, hogy az ő élete teljesen hozzánk nőtt és el se tudja képzelni az életét e munka nélkül.”* Persze, lehet, hogy ez a „hűségnyilatkozat” csak színlelés, „Bihari” megfelelni akarásából, félelméből fakad, de az is lehet, hogy élvezi a szerepjátékot, és a jelentésírást, a feladatát. (Egy 1958 májusi jelentésre azt írja rá egy főnök: *„Ne szoktassuk rá az ügynököt, hogy a mi pénzünkön járjon kuglizni. Csak akkor adunk rá pénzt, ha komolyabb jelzéseink vannak, illetve lesznek.”)*

ÁBTL, M-15727, 33., 50., 59., 60., 63. o.

Boglári Miklós (1934–?) fedőnevei: „Bokréta”, majd „Bihari”. 1962 júniusában zárták ki a hálózatból *„alkalmatlanság”* miatt. A 6-os karton felső száma csak részben olvasható: […] 552-7, alsó száma: 043508, napló száma: 8/13, dosszié szám: 22-6906, irattári száma: B-98999. Két munkadossziéjából az elsőt, az M-41991 jelűt megsemmisítették.

384 Szőtsné Fritz Ágnes—Banainé Balogh Katalin: *Kádár János sk., A betűkbe zárt történelem*, Budapest, Flaccus, 2009.

Ügynökök emlékeznek

385 Takács Tibor: *Besúgók a besúgásról. Ügynök-visszaemlékezések a Kádár-korszakról,* L’Harmattan, Budapest, 2013, 90., 92., 94., 95–96., 98–99., 101. o.

386 63., 66., 77–80., 87. o.

387 104–115., 107., 110., 112. o.

388 120., 130–131., 139–140.,143. o.

389 38. o.

A besúgás pszichológiája és szociológiája

390 Az *Élet és Irodalom* 2008. november 28-i számában megjelent interjú némileg rövidített változata.

391 *A BStU igazgatójával, Hans Altendorffal, 2010 nyarán készített interjúm összefoglalása:* A BStU hatalmas anyagot őriz: a különféle megyei állambiztonsági központokban és a minisztériumban harminchatmillió kartotékot, és 180 km hosszú aktakígyót találtak. És 15-16 ezer zsáknyi széttépett, elégetett, bedarált anyagot is.

Az 1991 végén megszületett Stasi törvény (StUG) 1. paragrafusa szabályozza, hogy a Stasi aktáit a BStU nyilvántartásba vegye, feldolgozza, kezelje és felhasználja. A törvény a levéltári szempontok mellett az állampolgárokat, a kutatókat és a sajtót is megillető iratbetekintési jog, illetve a Stasi által megfigyeltek adatvédelmi jogai közötti jogállami egyensúlyt szabályozza.

Minden állampolgárnak törvényben rögzített joga, hogy betekinthessen a vele kapcsolatos Stasi-aktákba. Ezeket a dokumentumokat a kutatók és a sajtó is megkaphatja. A megfigyeltek magánéletére – szexuális szokások, egészségi állapot, vallás stb. – vonatkozó úgynevezett szenzitív információk és a 18 évnél fiatalabbak ügynöki tevékenységére vonatkozó dokumentumok azonban nem ismerhetők meg.

Az állampolgár kérelmezheti a róla jelentő nem hivatalos munkatársak fedőneveinek feloldását. A nyomtatott és az elektronikus sajtóban elvileg nyilvánosságra lehet hozni, hogy kik voltak nem hivatalos munkatársak. Ez nem csak az úgynevezett *„kortörténeti személyiségekre”* vonatkozik. A médiának azonban minden egyes esetben mérlegelnie kell a

nyilvánosság információhoz való jogát és az egykori nem hivatalos munkatárs adatvédelmi érdekeit.

A közéleti személyiség, közszereplő (Person des öffentlichen Lebens) kifejezés a német joggyakorlatban kevésbé használatos, inkább az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiben fordul elő. A német bíróságok inkább a Person der Zeitgeschichte – *„kortörténeti személyiség”* – megnevezést használják. A Stasi-törvényben is ez a kifejezés szerepel.

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság szerint *„kortörténeti személyiség”* az, akire rangja vagy közéleti szerepe – például művészeti, politikai vagy sportteljesítményei, illetve büntetendő cselekmény – miatt folyamatosan vagy átmenetileg közfigyelem irányult, irányul. Lehet valaki „abszolút kortörténeti személyiség” vagy „relatív kortörténeti személyiség”.

A „kortörténeti személyiségekkel” kapcsolatban a Stasi-aktákról szóló törvény (StUG) 32 (1) 4 paragrafusában kimondja, hogy a BStU kiadhat személyes információkat tartalmazó iratokat, amennyiben ezek az illető *„kortörténeti szerepét, feladatkörének és hivatalának gyakorlását érintik”*. Helmut Kohl, az egykori szövetségi kancellár pere kapcsán – amelyet az őket érintő iratok kiadása ellen indított, sikertelenül – ezt a paragrafust külön részletezték az iratkiadási gyakorlat számára.

•

Anna Funder ausztrál írónő *Stasiország* című könyvében (Európa, Budapest, 2014, 305. és 311–312 oldal) leírja 2000-es látogatását a Nürnberg közeli Zirndorfban, a Stasi Dokumentációs Hivatal Rekonstrukciós Munkacsoportjánál, ahol összesen 18 nő és 13 férfi dolgozik a Stasi-tisztek által 1989-ben megsemmisíteni akart, összetépett, bedarált akták,

kartonok, fotók – 15 ezer zsákot megtöltő – fecnijeinek az összerakásán. A Munkacsoport igazgatója szerint:

„1 dolgozó átlagosan 10 oldalt rak össze naponta. 40 dolgozó átlagosan 400 oldalt rak össze naponta. 40 dolgozó évi 250 munkanapon átlagosan 100 000 oldalt rak össze. Egy zsákban átlagosan 2500 lap van. 100 000 lap évi 40 zsák feldolgozását jelenti. […] Ez annyit jelent, hogy az összes akta rekonstruálása 40 dolgozónak 375 év munka."

A munkát 1995-ben kezdték el.

392 *Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit.* Teil 1: *Richtlinien und Durchführungsbestimmungen.* (Hrsg.) Ch. Links Verlag: Berlin 1996

Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit. Teil 2: *Anleitung für die Arbeit mit Agenten, Kundschaftern und Spionen in der Bundesrepublik Deutschland.* (Hrsg.) Ch. Links Verlag: Berlin 1998

Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit. Teil 3: *Statistiken.* (Mitarbeit Susanne Muhle) Ch. Links Verlag: Berlin 2007

Irodalom

A Balassa utcai klinikák 100 éve (szerk.: Bitter István, Huszár Ilona, Szirmai Imre; Semmelweis Kiadó, Budapest, 2008)

Állambiztonság és rendszerváltás (szerk.: Okváth Imre, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmatttan, Budapest, 2010)

A magyar irodalom története I–VI (főszerk.: Sőtér István, Akadémiai, Budapest, 1964–1966)

A magyar irodalom története 1945–1975 I-VI (szerk. biz.: Béládi Miklós, Bodnár György, Sőtér István, Szabolcsi Miklós, Akadémiai, Budapest, 1981–1990)

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962; 1963–1966; 1967–1970; 1971–1975; 1975–1980; 1980–1985; 1985–1989 (szerk.: Vass Henrik, Ságvári Ágnes, Deme Péter, Kossuth, Budapest, 1974, 1978, 1979, 1983, 1988; Interart Stúdió, Budapest, 1994)

A megtorlás szervezete, A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962 (Intézménytörténeti tanulmányok); (szerk.: Cseh Gergő Bendegúz, Okváth Imre, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest, 2013)

A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből (szerk.: Gyarmati György és Palasik Mária; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest, 2012)

Bajomi Lázár Endre: Tramontana. Magyar önkéntesek Franciaországban (Zrínyi, Budapest, 1984)

Bakonyi Péter: Téboly, terápia, stigma (Szépirodalmi, Budapest, 1983)

Bálint László: Évtizedeim a titkosszolgálatnál. Egy magyar kémelhárító emlékiratai (Kárpátia Stúdió, Budapest, 2013)

Bokor Imre: Kiskirályok mundérban (Új Idő Kft, Debrecen, 1989)

Breuer János: Kodály Zoltán (Mágus, Budapest, 1993)

Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989 (szerk.: Bánkuti Gábor, Gyarmati György, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, Budapest, 2010)

Eősze László: Kodály Zoltán életének krónikája (Zeneműkiadó, Budapest, 1977)

Eörsi László: Angyal István (1928–1958). Angyal István önvallomásai. (Noran, Budapest, 2008)

Európai Kulturális Fórum és Ellenfórum – Budapest 1985 (vál.: Müller Rolf, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2005)

Farkas Vladimir: Nincs mentség (Interart Stúdió, Budapest, 1990)

Filep Tibor: A politikai rendőrség Hajdú-Biharban. 1957–1989: III/III (szerzői kiadás, Debrecen, 2011)

Filep Tibor: A politikai rendőrség Hajdú-Biharban, 1957–1989, (szerzői kiadás, Debrecen, 2012)

Funder, Anna: Stasiország (ford.: Daróczi Péter, Európa, Budapest, 2014)

Gál Éva: Lejáratás és bomlasztás. Tudósok és tanárok a titkosrendőrség látókörében (Corvina, Budapest, 2013)

Gati, Charles: Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom (ford.: Makovecz Benjamin, Osiris, Budapest 2006)

Géczi János: Vadnarancsok. I. 4 élettörténet-rekonstrukció (Szépirodalmi, Budapest, 1982)

Gergely Ferenc: KISZ. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története, 1957–1989 (Holnap, Budapest, 2008)

Gervai András: Fedőneve: „szocializmus”, (Jelenkor, Pécs, 2010, 2011)

Gough, Roger: Kádár János, a jó elvtárs? (ford.: Rákócza Richárd, JLX, Budapest, 2006)

Gyurkó László: Arcképvázlat történelmi háttérrel (Magvető, Budapest, 1982)

Hajnóczy Péter: Jelentések a süllyesztőből (Az elkülönítő és más írások) (Magvető, Budapest, 2013)

Hargittai István: Teller (Akadémiai, Budapest, 2011)

Hargittai István: Eltemetett dicsőség – Hogyan tették a szovjet tudósok szuperhatalommá a Szovjetuniót (Akadémiai, Budapest, 2014)

„Hatvanas évek” Magyarországon – Tanulmányok (szerk.: Rainer M. János, 1956-os Intézet, Budapest, 2004)

Horváth Jenő: Évszámok könyve. Egyetemes és magyar történeti kiskronológia I.–II. (Korona, Budapest, é. n.)

Huszár Tibor: Kádár. A hatalom évei 1956–1989 (Corvina, Budapest, 2006)

Huszár Tibor: A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai 1946–1955 (Corvina, Budapest, 2009)

*Írók pórázon – A Kiadói Főigazgatóság irataiból, 1961–1970 (*szerk.: Tóth Gyula, MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest,1992)

Isaacson, Walter: Einstein (ford.: Bujdosó István, Alexandra, Pécs, 2009)

Kalmár Melinda: Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990 (Osiris, Budapest, 2014)

Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből, 1954–1989 (szerk.: Huszár Tibor, Osiris, Budapest, 2002)

Kenedi János: Kis állambiztonsági olvasókönyv (Magvető, Budapest, 1996)

Kenedi János: K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból (Magvető, Budapest, 2000)

Kertész Péter: A Komlós (Ulpius–ház, Budapest, 2002)

Kiszely Gábor: Állambiztonság 1956–1990 (Korona, Budapest, 2001)

Kodály, Zoltan: Letters (edited by Dezső Legány és Dénes Legány, Argumentum-Kodály Archívum, Budapest, 2002)

Kutrucz Gizella: Válogatott közügyeim (Gondolat, Budapest, 1990)

Litván György: Sorstársak és kortársak (szerk.: Gál Éva, Kende Péter, Noran, Budapest, 2008)

Magyar Katolikus Lexikon, [Külső hivatkozás]

Majtényi György: K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban. (Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009)

Majtényi György: Vezércsel. Kádár János mindennapjai (Libri – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2012)

Mérei Élet–Mű. Tanulmányok (szerk.: Borgos Anna—Erős Ferenc—Litván György; Új Mandátum, Budapest, 2006)

Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában (szerk.: Horváth Sándor, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008)

Modor Ádám: Célkeresztben Krassó (Kairosz, Budapest, 2000)

Mrt, MTV, MTV RT. 1957–1997 I.–II. (MTV RT. Budapest, é. n.)
Müller-Enbergs, Helmut et al: Intelligence-Service Psychology, (Frankfurt/Main, 2008)

Müller Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban (Jaffa, Budapest, 2012)

Nagy András: A Bang–Jensen ügy. ’56 nyugati ellENSZélben. (Magvető, Budapest, 2005)

*Ortutay Gyula: Napló I. – II. – III. (*Alexandra, Pécs, 2009–2010)

Pünkösti Árpád: Rákosi a hatalomért 1945–1948 (Európa, Budapest, 1992)

Rainer M. János: Bevezetés a kádárizmusba (1956-os Intézet–L’Harmattan, Budapest, 2011)

Rainer M. János: Jelentések hálójában – Antall József és az állambiztonság emberei 1957–1989 (1956-os Intézet, Budapest, 2008)

Rayfield, Donald: Sztálin és hóhérai. A zsarnok és, akik neki gyilkoltak (ford.: Makovecz Benjamin, Park, Budapest, 2011)

Révész Béla: Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához (JATE Press, Szeged, 2010)

Service, Robert: Lenin. Egy forradalmár életrajza (ford.: Soproni Miklós, Park, Budapest, 2007)

Sebag Montefiore, Simon: Az ifjú Sztálin (ford.: Király Róbert, Alexandra, Pécs, 2012)

Sebag Montefiore, Simon: Sztálin. A Vörös Cár udvara (ford.: Király Róbert, Alexandra, Pécs, 2009)

Standeisky Éva: Az írók és a hatalom 1956–1963 (1956-os Intézet, Budapest, 1996)

Szabó Gyula: A Pápai Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963–1989) (Püski, Budapest, 2011)

Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés. Lexikon és adattár (Ister, Budapest, 2001)

Szigorúan titkos '89 (szerk.: Müller Rolf és Takács Tibor, L'Harmattan, Budapest, 2014)

Szilárd Leó: Delfinek hangja (ford.: Mente Éva, Kairosz, Budapest, 2005)

Szilard, Leo: The Voice of the Dolphins And Other Stories (Simon and Schuster, New York, 1961)

Szőnyei Tamás: Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalom. 1956–1990. I-II. (Noran Könyvesház, Budapest, 2012)

Szőtsné Fritz Ágnes—Banainé Balogh Katalin: Kádár János sk., A

betűkbe zárt történelem (Flaccus, Budapest, 2009)

Szokoly Endre: …és akkor Gömbös Gyula kapitány (Gondolat, Budapest, 1960)

Tabajdi Gábor: A III/III krónikája (Jaffa, Budapest, 2013)

Tabajdi Gábor: Kiegyezés Kádárral. „Szövetségi politika”, 1956–1963 (Jaffa, Budapest, 2013)

Tabajdi Gábor—Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990 (1956-os Intézet–Corvina, Budapest, 2008)

Takács Tibor: Besúgók a besúgásról. Ügynök-visszaemlékezések a Kádár-korszakból (L’Harmattan, Budapest, 2013)

Tóth Eszter Zsófia: Kádár lányai. Nők a szocialista időszakban (Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010)

Történeti hűséggel. A Belügyminisztérium és szervei újjászervezése, a hatalom megszilárdításáért kifejtett tevékenysége (szerk.: Czink János, 1985, BM Könyvkiadó, Budapest, 1985)

Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve (szerk.: Gyarmati György, Történeti Hivatal, Budapest, 1999)

Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956 (szerk.: Gyarmati György, Palasik Mária, L’Harmattan, Budapest, 2014)

Tükörszilánkok. Kádár-korszakok a személyes emlékezésben (szerk.: Kovács Éva, Budapest, MTA Szociológiai Kutatóintézet–1956-os Intézet, Budapest, 2008)

Ungvári Tamás: Nyomtalanul (Scolar, Budapest, 2010)

Új Magyar Lexikon (Magyar Könyvklub, Budapest, 2001)

Varga Ágota: Aczél-történetek. Beszélgetések tiltott, tűrt és támogatott kortársakkal Aczél Györgyről és a Kádár-korszakról (Alexandra, Pécs, 2013)

Varga László: Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent (BFL–Osiris, Budapest, 2001)

Vajda Miklós: Anyakép amerikai keretben (Magvető, Budapest, 2009)

Valuch Tibor: Hétköznapi élet Kádár János korában (Corvina, Budapest, 2006)

Van Voren, Robert: Cold War in Psychiatry: Human Factors, Secret Actors (Rodopi, Amsterdam, 2001)

Volkov, Szolomon: Sosztakovics és Sztálin (ford.: Kállai Tibor Napvilág Kiadó, Budapest, 2006)

Wikipédia

Zárt, bizalmas, számozott I. (szerk.: Cseh Gergő Bendegúz, Kalmár Melinda, Pór Edit, Osiris, Budapest, 1999)

Zárt, bizalmas, számozott II. (szerk.: Cseh Gergő Bendegúz, Krahulcsán Zsolt, Müller Rolf, Pór Edit, Osiris, Budapest, 2004)

Zinner Tibor: „A nagy politikai affér” – A Rajk–Barankov-ügy I.–II. (Saxum, Budapest, 2013, 2014)

Névmutató

A monogramokat, álneveket és a célszemélyek (megfigyeltek) fedőneveit nem közöljük. A levéltári dokumentumokban néhány személy csak a vezetéknevén szerepel, közülük csak három keresztnevét sikerült kideríteni, személyazonosságát egyértelműen tisztázni. A doktori címet szinte kizárólag csak a jogi, orvosi diplomával rendelkezőknél tüntetjük fel, a tudósoknál nem. A rendőrségi állomány tagjainak, a titkosszolgálatok tisztjeinek, vezetőinek megadjuk a legmagasabb rangját vagy – ha nem maradtak meg a személyi anyagaik – a levéltári dokumentumokban található rangját. A család- és keresztnevek, illetve puszta vezetéknevek felsorolása után következnek a fedőnevek (hálózati személyek, SZT-tisztek, hírszerzők). Néhány hálózati személynek több fedőneve is volt.

Angyal Ádám
Angyal Balázs
Angyal György
Angyal Györgyné
Angyal István
Antal Gábor
Antal Sándor őrnagy
Antall József
Apponyi Éva
Apponyi György gr.
Árki Kornél
Armand, Inessza
Avar Jenő dr.
Ayhan Gökhan

B. Nagy László
Babay László
Babics László
Babics Zoltán százados
Bächer Iván
Bácskai Tamás
Bajomi Lázár Endre
Bakonyi Péter
Balajti Jánosné
Balázs Béla író, költő, filmesztéta, főiskolai tanár
Balázs Béla őrnagy
Balázs Richárd
Balázsi Béla alezredes
Bálint Endre
Bálint Klára
Bálint László
Balog János százados (?)

Balogh Anikó százados
Balogh Miklós
Banainé Balogh Katalin
Bancsi Árpád
Bang-Jensen, Povl
Bánki Vilmos
Bánkuti Gábor
Barán Tibor
Barankov, Lazar
Baranyai Lipót dr.
Barát Katalin dr.
Baráth Ferenc
Baráth Magdolna
Bárdossy László
Bartók Béla
Batthyány-Strattmann László
Bauer Sándor
Bay Zoltán
Bay Zoltán ifj.
Becker Mihály
Békésy György
Békésy Sándorné özv.
Béládi Miklós
Bence György
Benedek Elek
Benedek István dr.
Benedek Marcell
Benkő György
Berger István
Bethlen István
Bibó István
Bihari Lászlóné

Bimbó István dr.
Binét Ágnes
Bíró Ferenc
Bíró Gyula alezredes
Biszku Béla
Bitter István
Blága Gabriella
Bodnár György
Bodor Péter
Bódy Gábor
Boér Zoltán
Boglári Miklós
Bogyó György
Bohó Róbert
Bóka László
Bokor Imre
Bokor Péter
Bólya István
Bóné Gyula hadnagy
Borbély János dr.
Boreviczky Beatrix
Borgos Anna
Borka Vince őrnagy
Bors Irma
Breuer János
Brezsnyev, Leonyid Iljics
Bródy Imre
Brown, Harrison
Budai József
Bugánszky Mátyás
Bujdosó István

Cirkos Tibor alezredes
Császár Józsefné ezredes
Csatádi István őrnagy
Csathó Gábor
Csató Ákos
Cseh Gergő Bendegúz
Csendes Károly dr.
Cseresznyés Sándor
Cserháti József
Cseterki Lajos
Csizmadia Ákos
Czakó Kálmán dr.
Czapkó Antal ezredes
Czibók Béla főhadnagy
Czine Mihály
Czinege Lajos
Czink János

Daróczi Péter
Dávid Sándor őrnagy
Deák László dr.
Debrei József őrnagy
Dékán István vezérőrnagy
Deme Péter
Demeter Anikó
Dénes Miklós őrnagy Dér Ferenc főhadnagy
Déry Tibor
Deszkás Józsefné
Dille, Denijs
Dirac, Gabriel Andrew
Dirac, Paul
Dobi István

Fekete László dr.
Fekete László őrnagy
Fekete Sándor
Ferenczi Edmond
Fermi, Enrico
Field, Noel Haviland
Filep Tibor
Finta József
Fischer Annie
Fock Jenő
Fodor Miklós alezredes
Földeák Tamás alhadnagy
Földes György hadnagy
Földes László
Földes Menyhért
Földvári Attila
Forián Szabó István dr.
Fráter Olivér
Friss István
Fritz László főhadnagy
Fülöp Tibor
Funder, Anna
Fürcht Ernő alhadnagy
Füredi János dr.
Füredi József hadnagy
Futó János

Gaál Dezső alezredes Gabor, Jan
Gál Éva
Gál Zoltán
Galambos József vezérőrnagy
Gáspár György

Gati, Charles
Gavallér József
Gazdik Gyula alezredes
Géczi János
Gerevich József
Gergely Ferenc
Gergely Károly
Germanus Gyula
Gerő Ernő
Giebeiszer Béláné
Gimes Miklós
Goldschmidt Dénes dr.
Gombás Pál
Gömbös Gyula
Gombos Lajos főhadnagy
Gonda Imre
Gorkij, Makszim
Gough, Roger
Grósz Károly
Groves, Leslie
Gulyás György
Gyarmati György
Gyökös Mihály alezredes
Győrffy Tibor hadnagy
Gyurkó László

Hacsaturján, Aram
Hagemann Frigyes
Hajnóczy Péter
Hakláj Attila hadnagy
Halász Zoltánné
Halm Tibor dr.

Horváth Jenő
Horváth József dr., vezérőrnagy
Horváth Sándor
Hruscsov, Nyikita
Huszár Ilona
Huszár Tibor
Huxley Julian Sorrel Sir
Huxley, Aldous

Iljin, Viktor Ivanovics
Illyés Gyula
Isaacson, Walter

Jakab Tiborné (Zádor Mária)
Jancsó István alezredes
Jáni József
Jánossy Lajos
Járdányi Pál
Jármer Ferenc őrnagy
Jaros, Josef
Jobst Ágnes
Joó István
József Attila
Juhász Mihály
Juhász Pál dr.
Juhász Sándor hadnagy
Jurán testvérek (Antal, Ferenc, János, Mária)
Justus Pál

Kabai Mihály őrnagy
Kabalevszkij, Dmitrij
Kádár István

Kirz János
Kirz Oszkárné özv.
Kis János
Kiss György
Kiss Imre
Kiss Lajos
Kiss László
Kiss Viola
Kiss-Vámosi József dr.
Kiszely Gábor
Klaniczay Tibor
Klebelsberg Kúnó
Kmeczó István főhadnagy
Kocsis Endre
Kóczián Mária (Sikur Mihályné)
Kohl, Helmut
Kolláth Ferenc főhadnagy
Komlós Aladár
Komornik Vilmos vezérőrnagy
Koncz András dr., ezredes
Koncz Endre főhadnagy
Kőnig Endre dr.
Konrád György
Kopasz Kálmán
Kópis Ferenc
Kopp Mária
Kóris Erika
Körmendi Aladár
Kormos István
Kőrösy Ferenc
Kósa Pál
Kosáry Domokos

Kossuth Lajos
Kőszeg Ferenc
Kőszegi Miklós hadnagy
Koszigin, Alekszej Nyikolajevics
Köteles István alezredes
Kovács Éva
Kovács Ferenc
Kovács Gyöngyi
Kovács János
Kovács Sándor Kamill
Kovács Zoltán százados
Krahulcsán Zsolt
Krassó György
Krassó Miklós
Krupszkaja, Nagyezsda
Kun Miklós dr.
Kuncze Gábor
Kunráth Sándor
Kunszabó Ferenc
Kurta István főhadnagy
Kutrucz Gizella

Lajta Andor
Lajtai Vera
Lamperth Mónika
Láng Alán
Láng Lóránd Tamás őrmester
László Ferenc
László Sándor
Lázár Ilona (Bay Zoltán első felesége)
Legány Dénes
Legány Dezső

Lendvai Zoltán főhadnagy
Lenin, Vlagyimir Iljics
Lichenstein Sándor
Litván György
Lóránd György őrnagy
Lovagi István
Lugossy István
Lukács György
Lust Iván
Lusztig Péter dr., ezredes

Madzsar József
Magos Gábor
Magyar Iván dr.
Majer Gyula őrnagy
Majtényi György
Makovecz Benjamin
Maleka István főhadnagy
Maléter Pál
Malinka, Miroslav
Mansfeld Péter
Márkus Ferenc
Márkus György
Márkus István Tibor ifj.
Márkus József
Márkus Mária
Marosán György
Martin András
Mécs Imre
Mente Éva
Menuhin, Yehudi
Mérei Ferenc

Nagy László technikus
Nagy M. Andor
Nagy Péter
Neményi Béla dr.
Nemes Dezső
Nemeskéri Péter
Német Jenő őrmester
Németh Antal
Németh Ernő
Németh László
Németi József ezredes
Nezvál Ferenc dr.
Nickelsburg László
Nixon, Richard
Nógrádi Sándor
Novák László főhadnagy
Novák Tamás

Nyírfalvi Károly alezr.
Nyitrai-Sükösd Anikó

Obersovszky Gyula
Odescalchi Margit herceg
Okváth Imre
Oláh Erzsébet
Oláh Gusztáv dr.
Olt Károlyné
Oppenheimer, Robert Julius
Orbán István ezredes
Orbán László
Orbán Ottó
Örkény István

Ortutay Gyula
Óvári Miklós

P. Rózsa Elemér
Pákh Tibor dr.
Pál Lénárd
Palach, Jan
Palasik Mária
Pálffy György altábornagy
Palló Imre
Pálos Antal
Pap János
Papp Ferenc
Papp Gábor őrnagy
Papp György
Papp Imre alezredes
Papp István
Passuth László
Pásztor László
Péch Géza
Pelle János
Péntek István
Perczel Károly
Peredi Béla ezredes
Perjés Béla
Péter Gábor altábornagy
Péter János joghallgató
Péter János külügyminiszter
Péteri Lóránt
Pető Kristóf százados
Petri György
Petrikné Vámos Ida

Petrovszki Lazó
Piaget, Jean
Pintér Aladár
Pintér György
Piros László altábornagy
Plézer Mária
Plocek, Evžen
Pokorny Gyula
Polgár István alezredes
Pomogáts Béla
Pongrátz Gergely
Pór Edit
Pozsgai Jenő dr.
Prokofjev, Szergej
Pünkösti Árpád
Purebl György dr.

Rácz Pál vezérőrnagy
Radnainé dr. Fogarasi Katalin
Radnóti Miklós
Radványi János
Rainer M. János
Rajk László
Rajnai Sándor vezérőrnagy
Rákócza Richárd
Rákos Tibor százados
Rákosi Mátyás
Rákosné Ács Klára
Rayfield, Donald
Récsey Róbert vezérőrnagy
Reibel Mihály
Reisz Lajos

Sipos István
Skrabski Fruzsina
Smolka János dr.
Sollich Endre alezredes
Solt Jenő
Solt Ottilia
Somlai Ferenc őrnagy
Somlai László százados
Somosi Sándor őrnagy
Soós György
Sopko, Emanuel
Soproni Miklós
Sós Sándor
Sosztakovics, Dmitrij
Sőtér István
Sóti Tibor őrnagy
Sóvágó Gábor
Standeisky Éva
Stefán Géza ezredes
Stern Béla
Straub F. Brúnó
Sükösd Enikő
Süle Ferenc dr.
Sűrű László százados
Sütő-Nagy Krisztina

Szabó Ferenc
Szabó Gyula csillagász
Szabó Gyula tudományos kutató
Szabó József
Szabó László főhadnagy
Szabó Mihály őrnagy

Szabó Pál dr.
Szabolcsi Bence
Szabolcsi Miklós
Szaharovszkij, A. altábornagy (KGB)
Szakács Ferenc dr.
Szakály Sándor
Szakasits Árpád
Szakáts Miklós
Szalai Miklós
Szalai Pál
Szalai Sándor
Szalma Erzsébet
Szalma József dr.
Szalma József id.
Szalma Józsefné (Majzik Erzsébet)
Szalontai Kiss Miklós
Szamosi Tibor őrnagy Szanka István főhadnagy
Szántó Zoltán
Szebeni Sándor őrnagy
Szebenyi Endre
Szécsányi Oszkár
Szegő Iván Miklós
Székely István
Székely Kornél
Székelyfi Pál
Szekeres László
Szénási Géza dr.
Szép Imre alezredes
Szepesi György
Szepesi Miklós őrnagy
Szerb Antal
Szigetvári Árpád ezredes

Vadász Tibor százados
Vágó Jánosné főhadnagy
Vágó Tibor dr.
Vajda Mihály
Vajda Miklós
Valuch Tibor
Vámos Endre főhadnagy
Vámos Tibor
Van Voren, Robert
Váradi Jenőné
Varga Ágota
Varga Ervin dr.
Varga Ildikó
Varga István dr.
Varga János dr.
Varga János százados
Varga Jánosné hadnagy
Varga Károlyné
Varga László főhadnagy
Varga László történész
Varga Pál hadnagy Vas István
Vásárhelyi Miklós
Vásáry József
Vásáry Tamás
Vass Henrik
Vassziljev, Alekszandr
Vaszy Viktor
Verebélyi János
Veres Péter
Vértes János alezredes
Vezér Béla
Vezér Erzsébet

Vida Ferenc dr.
Vida Pál
Víg József
Vincze Edit
Virág Ferenc
Virág János
Vizi István
Volenszki Erzsébet
Volkov, Szolomon
Vörös Ilona

W. Barna Erika
Wagner, Richard
dr. Walkó Györgyné
Weiner László
Weiner Leó
Weissler Gabriella
Weizsäcker, Carl Friedrich von
Weöres Sándor
Wiener Imre dr.
Wigner Jenő
Wigner Margit
Wigner Tóbiásné
Wolff , Markus

Zaisser, Wilhelm
Zajgóvári Károly dr.
Zajíc, Jan
Zathureczky Ede
Zeldovics, Jakov
Zima Péter alezredes
Zinner Tibor

Zsedényi Béla dr.
Zsivánovits Benedek

Vezetéknevek

Aczélné
Bodonyi
„Dobi elvtárs" (III/III)
Farkas
Jakabné
Juhász ezredes
Káposztásné
Kuznyecov „tanácsadó" (KGB)
Quin, Vörös Hadsereg sajtóirodájának vezetője
Simon "elvtárs" (III/II)
Somlainé
Sziklai

Hálózati személyek

„Ági"
„Aradi Gyula"/„Fogarasi"/„Fogarasi István"
„Aradi Gyula"
„Aton"
„Balázs"
„Balogh Imre"
„Bihari"
„Cyrano"
„Dávid"/"Dávid Mátyás"
„Diós"/"Diós Péter"

„Éliás”
„Eötvös”
„Eretneky”
„Esztergomi”
„Fogarasi”
„Gerendás”
„Gödrösi”/”Gödrösy”
„Gondos”
„Gyáros”
„Harmath”
„Hegyi”
„Huszti”
„Ibolya”
„Kátai” / ”Kátai György” / „Kovács” / „Kovács Jenő”
„Katalin”
„Kató”
„Keszthelyi”
„Kovács” fogdaügynök
„Kovács Jenő”
„Lesage”
„Mária”/”Székely Klára”
„Marosi Zoltán”/„Rieger József ”
„Mosolygó”
„Nagy György”
„Nagy Lajos”
„Németh László”/„Noggel”
„Pásztói”
„Pesti”
„Plátó”
„Robi”
„Robi”
„Román”

„Sólyom Ferenc”
„Stromfeld”
„Székely Éva”
„Szentendrei”
„Sziklai Barna”
„Szirmai Béla”
„Tarcsai”
„Tarr Géza”
„Tatár”
„Téglás László”
„Tóbiás”
„Tömör János”
„Tuba”
„Vári”
„Vereczkei Árpád”
„Virág”
„Vitéz”
„Weisz”
„Zsoldos Mária”

SZT-tisztek

84-es számú rendőr alezredes
ÁB – Egyes főhadnagy
D – 27
K – 25 számú rendőr alezredes

Hírszerző tisztek

„Botond Sándor”

„Fekete”
„Iványi Pál”
„Kékesi”
„Légrádi”
„Lévai”
„Mátrai”
„Róna”

Megjelent a Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony,
valamint a Pesti Kalligram Kft., Budapest
közös kiadásában, 2015-ben.

Felelős kiadó *Szigeti László*
Felelős szerkesztő *Mészáros Sándor*

ISBN 978-615-5454-87-5

Forgalmazza eKönyv Magyarország Kft.
www.ekonyv.hu
Elektronikus könyv *Nagy Lajos*

Felhasznált betűtípus:
Noto Serif – Apache License 2.0